Lion Feuchtwanger

VULPILE ÎN VIE
sau
ARME PENTRU AMERICA

Vol. II

Traducere de Petru Năvodaru şi L. Năvodaru

Prefaţă de Henri Zalis

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI ● 1966
EDITURA MINERVA ● Bucureşti

Ediţia a II-a (B.P.T.)

Lion Feuchtwanger
DIE FUCHSE IM WEINBERG
Aufbau – Verlag
Berlin, 1952

PARTEA A DOUA
ALIANŢA

CAPITOLUL I

LUNGA AŞTEPTARE

Franklin şedea obosit în grădina casei sale din Passy, pe banca de sub fagul bătrân. Era pe la începutul primăverii. Prin frunzişul tânăr străbătea multă lumină. Franklin se bucura de soare, care arunca pete luminoase pe craniul său dezgolit şi pe mâinile sale bătrâne.

Îi plăcea cum se integrau casa şi parcul în prietenosul peisaj. Tot vechiul *Hôtel Valentinois,* mare şi comod, şi îndeosebi aripa pe care o locuia el, era cuprins de verdeaţă; oamenii spuneau că Franklin locuieşte în grădină, îl numeau „bătrânul din grădină", *le vieux dans le jardin.*

Îndoindu-se de mijloc, îşi scoase ochelarii cu ramă de fier şi se scărpină pe chelie; o ducea mai bine cu eczema. În general, sănătatea i se îmbunătăţise de când se putea odihni, după obositoarele zile de la Paris. Odihnă, legată poate de prea multă hrană. Stabilise exact cu *monsieur* Jacques Finck, noul bucătar pe care-l angajase, ce să pregătească pentru fiecare masă şi meniurile erau copioase, greu de suportat de un om cu sănătatea lui. Şi cu punga lui. Dar, oricum, cu cele unsprezece mii şi câteva sute de livre pe care i le plătea Congresul, tot nu putea face faţă la toate.

Doctorul şedea pe bancă, figura lui mare era destinsă; privea satisfăcut frumosul parc care cobora în terase spre Sena, fluviul şi silueta cenuşiu-argintie a Parisului de pe malul celălalt. Îşi propusese să urce şi să coboare cel puţin de două ori pe zi treptele terasei. Ieri şi

alaltăieri îşi acordase însă câte o scutire. N-ar fi trebuit să se lenevească.

Iată-l pe *monsieur* de Chaumont care trece, salutând politicos şi încetinind pasul; aşteaptă ca Franklin să-i vorbească. *Monsieur* de Chaumont arăta cu orice prilej câtă plăcere îi făcea să-l găzduiască, se purta deosebit de amabil şi Franklin se simţea obligat faţă de el. Totuşi, nevoind să-şi întrerupă plăcuta singurătate, răspunse cu o înclinare a capului şi-l lăsă să treacă mai departe.

Gusta liniştea de aci. O linişte minunată, binefăcătoare. Numai puţini îndrăzneau să-i tulbure izolarea de la Passy şi cel mai periculos din cei care l-ar fi putut deranja, Arthur Lee, mai era încă în Spania.

Din păcate însă, nici celălalt coleg al său, Silas Deane, nu voia să înţeleagă că alianţa poate fi obţinută numai pe ocolite, nu printr-un salt direct, şi că activitate prea zeloasă mai mult strică decât ajută. El, Franklin, se pregătise pentru o lungă aşteptare. Acum îşi pusese la punct, în chioşcul din grădină, o presă tipografică primitivă, dar bună, şi-i făcea plăcere să culeagă singur, cu mâinile lui mari, bătrâne, broşuri şi alte tipărituri mărunte. Wiliam îi ajuta, se arăta dibaci la asta; da, tipăritul le plăcea Franklinilor. Chiar şi micului Benjamin Bache.

O nimerise bine aci, la Passy. Şi vecinii erau oameni agreabili, cu care se putea trăi în înţelegere. Cu doctorul Leroy, membru al Academiei, şi cu doctorul Cabanis avea o mulţime de interese comune. Abatele Morellet şi abatele de la Roche erau culţi şi spirituali, iar cu *monsieur* Dussault, primarul din Passy, se puteau face mici plimbări plăcute, în cursul cărora aflai o mulţime de lucruri interesante.

De fapt, acum tot ar trebui să facă mişcare, să urce şi să coboare terasele, măcar o dată. Dar era atât de cald şi bine sub fag şi cine ştie dacă va avea mâine parte de acelaşi soare luminos. Pentru a compensa această delăsare, luă hotărârea fermă să înoate în Sena, îndată ce apa nu va mai fi aşa de rece. Era un excelent înotător. Zâmbi, închipuindu-şi cum va povesti în treacăt doamnelor Helvetius şi Brillon că traversase înot Sena încolo şi-ncoace.

Fusese niţeluş făţarnic faţă de sine însuşi înainte când, enumerând în gând printre vecinii agreabili pe cei doi abaţi şi pe doctorul Cabanis, o trecuse cu vederea pe *madame* Helvetius, în casa căreia locuiau aceşti domni. Probabil că nu s-ar simţi nici pe jumătate atât de bine în grădina sa, dacă n-ar locui în preajmă *madame* Helvetius şi *madame* Brillon. A ştiut întotdeauna să se bucure de societatea femeilor, dar abia acum, când intrase în al optulea deceniu, se părea că le aflase întregul farmec. Trecuse mult timp până să ajungă înţelept şi, tocmai de când

era înţelept, nu-şi mai putea închipui un bărbat de seamă fără un puternic erotism.

Nu, încă nu era bătrân şi lipsit de interes pentru viaţă. Îl mai bucura multilateralitatea vieţii, ştiinţa, femeile, succesul, natura, înotul, libertatea, virtutea. Îl bucurau felurimea oamenilor, calităţile şi slăbiciunile lor, îl bucurau singurătatea şi societatea oamenilor.

Tânărul William se apropia pe cărare; Franklin îi ceruse să vină la această oră, să-l ia la lucru. Era frumos băiatul, aşa cum păşea zvelt şi tinereşte printre copacii abia înfrunziţi.

Se întoarseră în casă şi se apucară de lucru. La rezolvarea corespondenţei dădură, ca de obicei, peste o mulţime de chestiuni neplăcute.

Cea mai gravă reieşea dintr-o scrisoare trimisă de *monsieur* de Vergennes. Se referea, bineînţeles, la cazul căpitanului Conyngham. Căpitanul Conyngham era de-o teapă cu Lambert Wickes, „lupul de mare", dar de cu totul alt format. Conyngham capturase pur şi simplu vasul poştal de la Harwich, cu toată preţioasa sa încărcătură. Lovitura aceasta îndrăzneaţă sau, cum spuneau englezii, obraznică, iritase cumplit guvernul de la Londra. Regele George se ocupase personal de acest caz, Vergennes n-avusese încotro şi se obligase să despăgubească Anglia şi să pedepsească pe vinovat. Conyngham fusese arestat, dar eliberat curând, în urma intervenţiilor lui Franklin. Acum, îndrăzneţul căpitan comanda un nou vas cu paisprezece tunuri de şase pfunzi şi douăzeci şi două de guri de foc mai mici. Autorităţile franceze nu voiau însă să-l lase să iasă în larg, deşi le dăduse asigurări solemne că e vorba numai de o călătorie comercială, iar Franklin făcuse noi demersuri la Versailles.

Şi, acum, iacă, venise răspunsul. O scrisoare a lui Vergennes către delegaţii americani, plină de indignare şi reproşuri serioase. Ministrul enumera încă o dată toate cazurile în care vase americane de corsari îşi aduseseră capturile în porturi franceze, punând prin aceasta guvernul de la Versailles în conflict cu Londra. Regele este ferm hotărât, mai sublinia încă o dată ministrul, să respecte cu credinţă şi stricteţe obligaţiile pe care i le impuneau tratatele cu Anglia. „*Sunteţi oameni de stat prea serioşi, domnilor* - scria Vergennes - *şi prea înţelepţi pentru a nu vă da seama că purtarea căpitanilor dumneavoastră periclitează demnitatea regelui şi că a tolera asemenea purtare ar însemna din partea noastră o încălcare a neutralităţii. Vreau să sper, domnilor, că dumneavoastră veţi dezaproba cei dintâi atitudinea căpitanilor dumneavoastră, căci această atitudine contravine în mod absolut*

datoriilor bunei-cuviinţe şi recunoştinţei faţă de o naţiune care acordă ospitalitate vaselor dumneavoastră. Căpitanul Conyngham al dumneavoastră va obţine permisiunea să iasă din porturile noastre numai cu condiţia de a se îndrepta spre America pe drumul cel mai scurt şi de a evita orice acte de agresiune împotriva vaselor englezeşti, în urma cărora ar fi silit să se refugieze în porturile noastre. Trebuie să vă rog, domnilor, să-mi daţi garanţii suficiente în acest sens. Vă atrag atenţia că scriu această scrisoare din dispoziţia categorică a regelui şi vă recomand insistent să comunicaţi poziţia luată de guvernul maiestăţii sale nu numai căpitanului Conyngham, ci tuturor marinarilor pe care ar putea să-i privească, pentru ca alte vase ale dumneavoastră să nu ne mai pricinuiască, nouă şi dumneavoastră, neplăceri asemănătoare."

Franklin oftă; să fi fost în locul lui Vergennes, ar fi scris probabil cam la fel. Apoi se apucă să răspundă scrisorii. Cu expresii frumoase, severe, regretă cele întâmplate şi asigură că va da căpitanului Conyngham dispoziţiile corespunzătoare; va scrie şi la Philadelphia în sensul dorit de guvern şi e convins că Congresul va da de îndată ordinele necesare.

În sinea lui, Franklin ştia că atât căpitanul cât şi cei care-l finanţau, alde William Hodge şi bancherii Grand, Morel & Fils, nu se vor sinchisi de ordinele lui, că Conyngham îşi va continua pirateria, că bancherii îşi vor încasa zâmbind profiturile, că englezii vor depune noi proteste, că la Philadelphia se va zâmbi doar de isprăvile vaselor de corsari şi că el, Franklin, va plăti oalele sparte.

Îi dădu dispoziţie lui William să nu expedieze încă scrisoarea. Era o scrisoare importantă, voia s-o arate întâi lui Silas Deane şi să facă colegului reproşuri serioase, deşi era convins de inutilitatea lor.

Scotoci prin restul corespondenţei. Iar erau multe scrisori care cereau recomandaţii pentru Philadelphia. Se poate ca unul din motivele care-i îndemnau pe aceşti oameni să plece să fi fost entuziasmul pentru cauza libertăţii. Dar desigur că, printre ei, nu puţini erau pur şi simplu aventurieri, răufăcători. Un şir întreg de cereri de recomandare se referea la persoane de care nu auzise niciodată. Franklin răspunse individual la prima scrisoare, la a doua, la a treia. După aceea i se urî. „*Îţi dictez acum un text pe care-l vom folosi pe viitor în toate cazurile asemănătoare*." Şi dictă*: „Aducătorul prezentei scrisori pleacă în America şi-mi cere să-i dau o recomandare. Eu însă abia ştiu cum îl cheamă. Aşadar, dacă vreţi să aflaţi cine este şi ce merite are, trebuie să-l întrebaţi chiar pe el, fiindcă va fi cu siguranţă mult mai informat*

decât mine. În orice caz, vă rog să-i arătaţi bunăvoinţa la care are dreptul orice străin despre care nu se ştie nimic rău. Faceţi-i, vă rog, toate serviciile de care-l veţi găsi demn, după ce-l veţi cunoaşte mai de aproape."

După redactarea acestei scrisori, Franklin socoti că lichidase suficiente sarcini neplăcute pe ziua aceea. De altfel, se anunţase şi Silas Deane. Îi dădu drumul tânărului William şi se apucă de o ocupaţie mai plăcută*:* să facă ordine în diversele hârtii pe care le adusese din America, manuscrise, proiecte, notiţe de tot felul, scrisori de la oameni politici, de la oameni de ştiinţă, de la prieteni şi prietene, pe care nu găsise timp să le pună în ordine, cărora nu găsise timp să le răspundă din pricina plecării sale grăbite de la Philadelphia. Nu permitea nimănui să se atingă de aceste hârtii care conţineau şi câteva lucruri intime, nici lui William.

Câte se adunaseră şi ce deosebite erau! Iată o scrisoare de-a lui mai veche, pe care n-o expediase. Îşi amintea exact ceasul când o scrisese, îndată după ce aflase de bătălia de la Bunker Hill. Atunci îşi vărsase mânia împotriva prietenului şi editorului său William Strahan.

Ochii mari ai doctorului alunecau peste rândurile scrise în grabă, dar foarte citeţ. Iată ce cuprindea scrisoarea: „*Domnule Strahan, sunteţi membru al Parlamentului, aparţineţi acelei majorităţi care a hotărât distrugerea ţării mele. Aţi început să incendiaţi oraşele noastre şi să-i măcelăriţi pe cetăţenii noştri. Priviţi-vă mâinile, sunt pătate de sângele rudelor dumneavoastră. Noi doi am fost multă vreme prieteni. Acum sunteţi duşmanul meu şi eu al dumneavoastră.*

B. Franklin"

Pe când citea, ochii bătrânului se aprinseseră de mânia încercată atunci când scrisese scrisoarea. Dar raţiunea era mai puternică decât amărăciunea. Aprecie arabescurile elegante ale semnăturii. Băgă de seamă că scrisese întâi: „*Mâinile vă sunt pătate de sângele rudelor*" - şi că adăugase abia după aceea - „*dumneavoastră*". Schimbarea era bună, „*de sângele rudelor dumneavoastră*", suna fireşte mai bine. Era o scrisoare excelentă, care exprima perfect mânia lui rece şi dispreţul faţă de omul care nu putea să prevadă urmările faptelor sale.

El, Franklin, putea să prevadă urmările faptelor sale. Era mulţumit de sine însuşi, mulţumit că nu expediase atunci scrisoarea. William Strahan era un prieten bun. William Strahan ţinea şi acum legătura cu el, în ciuda războiului. Era avantajos să ai prieteni la Londra. Era bine că atunci, la Philadelphia, nu se lăsase împins de mânie şi de satisfacţie

că-i reuşise aşa de bine scrisoarea, ca s-o şi expedieze. Era bine că scrisoarea se afla aci, la Passy. Un început de zâmbet îi jucă pe faţă şi Franklin puse scrisoarea în mapa care cuprindea diferite manuscrise, sub rubrica: „Personale”.

Alegea scrisorile la care trebuia să mai răspundă, le punea deoparte pe acelea pe care le considera rezolvate. Sosirea lui Silas Deane îl întrerupse din activitate.

Domnul acesta gras, impozant şi vesel, devenise ceva mai puţin vesel în ultimul timp; atitudinea ciudată a Congresului, care ignora în mod sistematic cererile sale de plată şi ale lui Beaumarchais, îl îngrijora. Pe faţa sa cărnoasă apăraseră mici zbârcituri şi vesta înflorată de atlaz, altădată gata să plesnească, începuse şi ea să facă cute pe burtă. Dar rămăsese întreprinzător ca totdeauna şi începu pe dată să povestească entuziasmat cum tot Parisul se bucură de eroicele fapte de arme ale căpitanului Conyngham şi de serviciul extraordinar pe care l-a adus cauzei americane capturarea vasului ele poştă englez.

În loc de răspuns, Franklin îi întinse scrisoarea lui Vergennes. Silas Deane citi; citea încet, tot mai avea dificultăţi cu limba franceză. Când pricepu, în cele din urmă, refuză să ia în serios scrisoarea. Asemenea avertismente, îşi dădu el cu părerea, erau doar formalităţi diplomatice; capturarea vasului de poştă englez îl bucurase desigur pe Vergennes tot atât ca şi pe el, Silas Deane. Franklin ridică din umeri. Îi arătă lui Deane proiectul de răspuns. Deane ar fi preferat să i se dea ministrului un răspuns mai puţin grav, dar deoarece era blajin din fire şi plin de profundă stimă pentru doctor, se declară mulţumit. Căpitanul va primi bineînţeles autorizaţia de a părăsi portul, mai spuse el.

Franklin răspunse că şi el era convins de aceasta, dar îşi exprimă temerea că Conyngham va mai pricinui multe neajunsuri emisarilor americani. Asta s-ar putea, răspunse Silas Deane; dar gloria faptelor de vitejie ale căpitanului şi efectul lor asupra întregii Europe îi vor despăgubi din plin pentru asemenea neajunsuri. Primele de asigurare engleze creşteau de pe o zi pe alta. Iar comercianţii englezi abia dacă mai îndrăzneau să folosească vase engleze pentru exporturile lor.

Răbdător, Franklin încercă să-i explice încă o dată că aceste mici câştiguri nu compensau marele neajuns politic pe care-l provoca pirateria nestăvilită. Nu era vorba de capturile de douăzeci-treizeci de mii de livre, ci de tratatul comercial şi de alianţa cu Versailles. Dar Deane răspunse aproape ofensat că, n-ar fi de loc de dispreţuit dacă, în actuala situaţie financiară a Congresului, ar obţine asemenea sume săptămânal, sau măcar la două săptămâni odată.

— Iubite, stimate doctor - începu el să se roage cu volubilitatea insistentă a omului de afaceri - gândiţi-vă, vă rog, cât de uriaşe sunt nevoile Congresului. Gândiţi-vă, vă rog, numai la lista ce ne-au trimis-o acum trei săptămâni.

Franklin nu se gândea cu plăcere la lista aceea. Era lungă, era nesfârşită. Un popor de agricultori avea desigur mare nevoie de produse industriale şi Congresul voia să obţină din Franţa nu numai tunuri, puşti şi uniforme, ci şi foarfeci de tuns oile, broaşte, sule de cizmărie, ace de cusut, medicamente de toate felurile, opium, aloe, pompe de clismă, ţesale şi pânză de cort, note muzicale şi tobe mari. Toate în cantităţi uriaşe. Dar tocmai de aceea doctorul era convins că nu se putea face nimic doar cu expediente. Într-o situaţie atât de teribil de grea, trebuiau să lupte pentru a obţine totul, recunoaşterea, acordul comercial, alianţa.

Se strădui, cu o mulţime de argumente logice, să-i explice asta şi colegului său. Dar Deane răspunse cu viclenie amicală:

— Daţi-mi voie, stimate doctore, să-l combat pe Franklin cu Franklin. N-aţi scris dumneavoastră în *Sărmanul Richard*: „Un ou azi e mai bun decât o găină mâine”*?*

Franklin renunţă să-l mai convingă. Îi vorbi de alte neplăceri inutile pe care i le pricinuia. Aşa, de pildă, domni care vin şi cer, referindu-se la Deane, slujbe şi posturi la Philadelphia.

— Nu vom provoca - spuse el - decât neplăceri Congresului şi decepţii solicitanţilor, dacă-i vom trimite pe oamenii aceştia în America.

Silas Deane îşi examina gânditor inimoasa vestă. Nu împărtăşea părerea marelui său prieten şi coleg. Declară, modest, dar ferm, că i se pare greşit să fie respinşi ofiţerii francezi care, arzând de entuziasm pentru libertate, sunt gata să renunţe la poziţia lor din armată şi din patrie. Astfel de adeziuni active stârnesc entuziasmul pentru America în toată lumea.

— Oare, plecarea lui La Fayette[1] - încheie el - nu ne-a permis să

[1] Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, marchiz de La Fayette, cunoscut şi sub numele de Marchizul de La Fayette (născut la *Château de Chavaniac*, la 6 septembrie 1757 – decedat la Paris, la 20 mai 1834), aparţinea nobilimii militare franceze. Este cunoscut mai cu seamă pentru faptele sale de arme din timpul *Războiului de Independență* al Statelor Unite ale Americii. Punctual, a participat la viaţa politică franceză, de la Revoluţia Franceză până la Monarhia din Iulie, când s-a evidenţiat ca unul dintre cei mai mari notabili liberali, de la «partida

facem un pas uriaş înainte*?*

Cu acest La Fayette lucrurile se întâmplaseră după cum urmează. Obţinând o numire de la Silas Deane, tânărul marchiz Joseph-Paul-Gilbert de La Fayette vorbise peste tot de intenţia lui de a intra în armata generalului Washington. Englezii care, încă de la începutul conflictului american, declaraseră că orice activitate a ofiţerilor francezi în favoarea rebelilor ar însemna o încălcare a neutralităţii guvernului de la Versailles, îi atrăseseră atunci atenţia lui Vergennes asupra intenţiilor lui *monsieur* de La Fayette şi îi ceruseră ministrului să ia măsurile necesare. Şi influentul socru al tânărului marchiz, ducele d'Ayen, cu toată simpatia pe care o purta americanilor, dezaprobase energic intenţiile aventuroase ale ginerelui. Împreună cu Vergennes, obţinuse un ordin regal care îi interzicea categoric tânărului să plece din ţară. Dificultăţile stimulaseră însă zelul lui La Fayette, care declarase sus şi tare, cu îndărătnicia vârstei, că-şi va realiza intenţiile. Toate aceste pregătiri făcuseră ca înrolarea lui La Fayette în armata lui Washington să devină o chestiune de prestigiu pentru Franklin şi colegii lui, iar saloanele din Paris şi Versailles aşteptaseră cu încordare să vadă dacă acţiunea tânărului ofiţer va reuşi. Reuşise; cu ajutorul lui Beaumarchais, La Fayette echipase pe cont propriu un vas şi părăsise pe ascuns Europa, plecând dintr-un port spaniol.

Parizienii salutaseră cu entuziasm plecarea lui, iar Silas Deane avea dreptate când declara utilă acţiunea lui La Fayette. Şi Franklin se bucurase de reuşita ei. Din păcate însă, această bucurie nu rămăsese netulburată. Nu numai că trebui să se străduiască să tempereze supărarea ducelui d'Ayen, care-i bănuia pe emisarii americani că l-ar fi sprijinit pe necugetatul său ginere; se mai constatase între timp că marchizul luase cu el o mulţime de ofiţeri francezi, din aceia pe care-i angajase Silas Deane, şi Franklin se gândea cu îngrijorare la mutrele pe care le vor face ostaşii americani când vor trebui să treacă în subordinea acestor *messieurs,* în mare parte foarte tineri şi foarte îngâmfaţi. Nu-şi bătu însă mult capul să-i arate lui Silas Deane părţile negative ale acţiunii La Fayette, ci se mulţumi să-l roage pe colegul său să nu mai facă nici un fel de noi numiri de ofiţeri, ceea ce Silas Deane, niţel mirat şi jignit, îi şi promise în cele din urmă.

În schimb, avea şi el să-l roage ceva pe Franklin. Ori de câte ori

---

patriotă» până la «*Carboneria franceză*», trecând prin tabăra «*constituţionalilor*» şi «*Clubul Feuillanţilor*». Mirabeau, principalul său adversar în sânul «*partidei patriote*», îl supranumise «Gilles César», făcând referinţă la dictatorul roman.

trebuiau să întreprindă o acţiune, fie că era vorba de procurarea nenumăratelor lucruri pe care le cerea Congresul, fie că era vorba de plecarea din Franţa a lui La Fayette, întotdeauna, în chestiunile mari ca şi în cele mărunte depindeau de ajutorul inventivului *monsieur* de Beaumarchais. În definitiv, el era singurul care expediase până atunci cantităţi mai însemnate de arme în America, iar fără ajutorul lui, La Fayette n-ar fi reuşit niciodată să plece. Silas Deane avea însă impresia că Franklin nu-l tratează pe omul acesta extraordinar de serviabil cu toată amabilitatea pe care o merita. *Monsieur* de Beaumarchais are multă stimă faţă de Franklin şi-l doare că i se dă atât de rar prilejul să-l pună la curent cu activitatea sa.

Silas Deane avea dreptate; în sinea lui, Franklin o recunoştea. Nu declarase chiar el nepotului său William că nu l-a tratat destul de cordial şi de politicos pe acest *monsieur* Caron*?* Nu povestise oare nepotului, şi în fond nu-şi povestise sie însuşi povestea cu grapa*?* Oricât de antipatic îi era omul acesta, trebuia să se resemneze să-l vadă mai des.

— Câtă vreme locuinţa aceasta nu e încă pusă la punct, primesc numai prietenii intimi, pe dumneata şi pe alţi câţiva. Dar mai târziu, îmi va face plăcere să stau din nou de vorbă cu inventivul dumitale *monsieur* de Beaumarchais, un om de afaceri dat dracului, un *débrouillard.* Eu nu subapreciez serviciile lui. Spune-i asta, te rog, cu toată căldura pe oare ţi-o permite franţuzeasca dumitale.

Rămase un moment pe gânduri.

— Nu se împlineşte, la începutul lunii iulie, un an de când Congresul a adoptat declaraţia de independenţă*?* Cred că cu prilejul acesta voi invita pe prietenii noştri la o mică serbare, la care, bineînţeles, nu va lipsi nici descurcăreţul dumitale amic.

Silas Deane găsi că e cam mult până la începutul lui iulie; dar era bucuros şi de această promisiune, îi mulţumi foarte călduros doctorului şi-şi luă rămas bun.

Mai târziu, în timpul zilei, spre bucuria lui Franklin, se înfăţişă doctorul Dubourg. În ultimele luni, Franklin se legase tot mai mult de domnul acesta demn, vorbăreţ, cult, important şi prietenos. Franklin îl punea să-i mai cizeleze scrisorile şi alte scrieri scurte în limba franceză, asculta nenumăratele lui anecdote şi bârfeli, câteodată foarte interesante, şi-l utiliza pentru tot felul de servicii. Îi era de asemenea recunoscător că-i atrăsese atenţia asupra „grădinii” de la Passy. Apoi, pe americanul echilibrat îl amuza prietenul francez atât de vioi care se

înfierbânta când vorbea, care îşi ieşea din fire în focul discuţiei şi se arăta nespus de mirat când cineva îi lua în nume de rău lipsa de măsură.

Doctoral Dubourg povesti mândru că până în două săptămâni editorul Rouault va scoate a patra ediţie din cărticica lui Franklin *Bonhomme Richard.* El, Dubourg, avusese de curând o lungă discuţie cu baronul Grimm de la *Encyclopédie* asupra traducerii pe care o făcuse, o discuţie, trebuie să mărturisească, foarte vie. Într-adevăr, proaspătul baron îi obiectase că în traducere revenea mereu expresia „spune sărmanul Richard". Şi doar expresia aceasta nu era folosită decât de optzeci şi patru de ori în optsprezece pagini. De aceea i-a şi dat a înţelege neruşinatului critic că nu poate fi sarcina traducătorului să-l corecteze pe autor. O operă de importanţa celei a lui Franklin trebuie tradusă cu smerenie, veneraţie şi fidelitate, calităţi, se vede treaba, foarte străine domnului baron Grimm.

Franklin rămase pe gânduri.

— Chibzuind bine - zise el după aceea - trebuie să-i dai dreptate baronului Grimm. Probabil că prin continua ei repetare, expresia „spune sărmanul Richard" e mai obositoare într-o limbă agilă şi spirituală ca cea franceză, decât în limba engleză.

Doctorul Dubourg îşi privi uluit prietenul.

— Doar n-o să mă părăseşti în această luptă*?* se indignă el. Doar n-o să-i dai dreptate acestui baron făcut şi nu născut.

— Poate - gândi cu glas tare Franklin - n-ar fi rău să ştergem în câteva locuri cuvintele „spune sărmanul Richard".

Un zâmbet viclean lumină faţa lui Dubourg.

— Asta înseamnă că am asentimentul dumitale, scumpe amice, se bucură el. Într-adevăr, pentru a nu da baronului Grimm prilej de răutăcioase critici tipărite, am şters în noua ediţie de douăzeci şi şase de ori această expresie, aşa că nu mai apare acum decât de cincizeci şi opt de ori. Eu nu sunt dintre aceia care se cramponează de idei preconcepute şi am supus, în general, noua ediţie a traducerii mele, unei prelucrări temeinice, care a adus, după cât îmi pare, o serioasă îmbunătăţire a textului.

Luă apoi manuscrisul şi-i citi lui Franklin îmbunătăţirile făcute. Acesta, de fapt, nu găsea diferenţe importante între cele două versiuni, ba nici nu le băga de seamă. Dubourg însă se străduia, prizând şi plescăind zgomotos, să-i demonstreze cât a câştigat opera prin ultima cizelare, ceea ce Franklin şi recunoscu până la urmă, de dragul stăruitorului său amic.

După aceea, Franklin emise felurite păreri asupra dificultăţilor şi pericolelor pe care le poate întâmpina câteodată un traducător pasionat. Povesti de câtă sudoare şi de cât sânge a fost nevoie pentru alcătuirea admirabilei traduceri engleze a *Bibliei.* Aminti de traducătorul William Tyndale, care găsise multe formulări frumoase şi populare, de pildă minunata formulare a psalmului al douăzecişitreilea, dar care a fost în cele din urmă ars pe rug, pentru că voise să pună vulgara raţiune logică în locul autorităţii care nu este întotdeauna logică.

— Da - încheie el pe gânduri - destinul traducătorului este câteodată plin de riscuri.

Dubourg cătă nesigur la el şi schimbă vorba. Şi, poate că cuvântul „riscuri" îi sugerase noua temă, vorbi despre căpitanul Conyngham şi isprăvile lui vitejeşti. La amintirea vicleniilor şi isprăvilor corsarului, vădi o şi mai mare, mai juvenilă plăcere decât Silas Deane. Povesti în felul său naiv-conspirativ despre manevrele viclene pe care le întreprind căpitanii corsari pentru a face capturi sub ochii autorităţilor engleze şi ale celor franceze, sezisate de englezi, şi pentru a vinde după aceea bunurile capturate. Într-un rând, vasul corsarilor, care primise ordin să părăsească în douăzeci şi patru de ore portul francez de refugiu, nu l-a părăsit, cu toată părerea de rău, pentru că, dragă doamne, după avizul experţilor, o spărtură în vas nu putea fi în nici un caz reparată în acest răstimp, în alt caz, în urma unor semnale primite, cumpărătorii francezi ieşeau în larg şi preluau acolo marfa capturată de piraţi. Altă dată vasele îşi schimbau peste noapte numele şi aspectul, *Clarendon* şi *Hanover Planter* deveneau *Hancock* şi *Boston.* Şi, cu toată severitatea pe care o manifesta de ochii lumii guvernul de la Versailles, se putea conta pe oarecare complicitate din partea lui. Când Stormont i-a dovedit lui Vergennes - Dubourg o ştia dintr-o sursă foarte sigură -- că francezi şi americani au colaborat la plasarea mărfurilor capturate, Vergennes ar fi ridicat ochii către cer şi s-ar fi plâns de rapacitatea anumitor negustori particulari.

De altfel, continuă Dubourg, are şi o rugăminte către marele său amic. Din păcate, căpitanul James Little intrase cu vasul său corsar într-un port spaniol, pe care-l luase drept un port francez, şi acum se afla internat de autorităţile spaniole. El, Dubourg, este interesat în această chestiune pentru că-l finanţase cu ceva bani pe căpitanul Little. Ar fi vrut ca Franklin să intervină la Madrid.

Franklin îl privi lung pe Dubourg care, niţel jenat, îşi făcea de lucru cu bastonul. La Madrid, spuse Franklin gânditor, se află acum Arthur Lee; el, Franklin, n-ar putea interveni acolo fără să provoace grave

complicaţii. Dar, după câte ştia, exista la Paris un om care avea multe legături cu Madridul, *debrouillard*-ul nostru, amicul nostru Beaumarchais. Dubourg fornăi indispus. Ar vrea mult să dea o mâna de ajutor căpitanului Little, spuse el în cele din urmă, dar să se umilească în aşa hal... Nici nu mai termină fraza.

Apoi, înviorat, poveşti cu aprindere că ar fi auzit în ajun la Ministerul Marinei că era vorba să se scoată din serviciu un vas de război, *L'orfraye* (Vulturul de mare), un vas mare, frumos, cu o chilă de cincizeci de metri lungime şi cu cincizeci şi două de tunuri. Intenţiona să constituie acum un consorţiu care să cumpere acest vas, să asigure repararea lui şi să-l trimită în expediţii piratereşti. Operaţia cerea investiţii importante; poate că Franklin ar putea să-l intereseze pe proprietarul său, *monsieur* de Chaumont, pentru această afacere. Bineînţeles că şi el, Dubourg, ar putea să-i vorbească, dar dacă propunerea ar veni de la Franklin, dacă, aşa zicând, însuşi geniul libertăţii ar da aripi acestei întreprinderi, desigur că ar fi altceva. „Corabie, corabia mea, valuri noi te vor purta spre larg", îl cită el în latineşte pe Horaţiu.

Franklin regretă în sinea lui setea de aventuri a prietenului său. Dacă-l mai ţinea bine minte pe Horaţiu, răspunse el, apoi în această odă despre corabie se vorbea mult de grijile legate de călătoriile pe mare. Şi în nici un caz n-ar fi un semn de recunoştinţă din partea lui dacă, după ce i-a răpit serviabilului *monsieur* de Chaumont frumoasa sa casă, ar încerca acum să-l potcovească cu un vas de război dezafectat.

Dubourg se simţi niţel jignit. Totuşi, când Franklin îl invită să rămână la cină, nu se lăsă mult rugat. Bucătarul, *monsieur* Finck, pregătise ca totdeauna o masă bună şi îmbelşugată, iar Franklin mâncă cu plăcere. Constată însă cu regret că doctorul Dubourg nu mai mânca cu atâta poftă ca altă dată. Din nou trebui să constate că prietenul său îmbătrânea văzând cu ochii. Nu fără o mică spaimă constată că avea o faţă hipocratică; scumpul, bietul său amic Dubourg era însemnat, n-avea s-o mai ducă mult.

Franklin însuşi voia să mai trăiască foarte multă vreme. Dar ştia că totul se putea termina de la o zi la alta şi se gândea adesea la moarte. Nu era sentimental. Văzuse murind mulţi oameni, prieteni şi duşmani. Deoarece era scriitor până-n măduva oaselor, se simţise îndemnat să fixeze în cuvinte părerea lui despre prieteni şi duşmani; scrisese multe epitafuri. Cu timpul îşi făcuse obiceiul să compună epitafuri pentru prietenii lui, pentru duşmanii lui, pentru morţi, pentru vii, pentru sine însuşi. Aşa şi acuma, pe când mânca cu poftă, căuta în gând cuvinte de

laudă, potrivite pentru epitaful amicului său Dubourg.

Acesta îi întrerupse şirul gândurilor, spunând pe neaşteptate, îngrijorat şi cu importanţă:

— De fapt, dumneata te ţii îmbucurător de bine, stimate amic, totuşi nu pot vedea fără teamă ce mult mănânci. Un bărbat de vârsta noastră n-ar trebui să fie ceva mai prudent*?* Vinul Pommard, pe care *monsieur* Finck al dumitale ni-l aduce, este excelent, totuşi, deşi aceasta este de-a dreptul o crimă, îţi propun: toarnă apă în vinul dumitale.

Franklin gândi: „ciudat cum medicul acesta n-a băgat de seamă că are *facies hippocratica"* şi, deoarece Dubourg pusese mâna pe carafă să-i toarne apă, spuse, acoperindu-şi paharul cu mâna:

— *Biblia,* bătrâne, n-o citezi la fel de bine ca pe clasicii dumitale. Apostolul Pavel n-a sfătuit să torni apă în vin, ci vin în apă.

Ziua următoare, era într-o marţi. Franklin plecă, însoţit de nepotul său William, să-şi petreacă seara, ca în fiecare marţi, la *madame* Helvetius. Era un drum scurt, doar de vreo două mile, şi Franklin îşi propusese să-l străbată pe jos, de dragul exerciţiului fizic. Dar, când intră în frumoasa proprietate a doamnei Helvetius, fu bucuros că se hotărâse totuşi, în cele din urmă, să vină cu trăsura. Era plăcut să sosească odihnit, cu respiraţia egală şi netranspirat.

Parcul se întindea multicolor şi vesel în faţa casei. Aceasta era, ca întotdeauna, plină de zgomot; câini, pisici, canari, fetele zglobii ale doamnei Helvetius, cei doi prelaţi care locuiau acolo ca şi medicul ei, doctorul Cabanis, contribuiau fiecare la veselia zgomotoasă a casei. Sosiseră şi câţiva prieteni, ca la orice prânz sau cină în casa doamnei Helvetius, care avea nenumăraţi prieteni oameni de stat, scriitori, artişti.

Madame Helvetius îl salută zgomotos pe doctor. Aşa îl salutase şi în ziua când îi călcase prima dată pragul. Voise s-o atragă şi mai mult pe această doamnă influentă şi progresistă de partea cauzei ţării sale şi fusese bucuros când fostul ministru de Finanţe Turgot îl introdusese în casa ei. *Madame* Helvetius se arătase foarte bucuroasă de venirea lui şi-i întinsese imediat cu căldură mâna ei frumoasă, plinuţă.

— Sărutaţi-mi mâna - strigase ea - şi pe îndelete, fără grabă!

Foarte curând legaseră apoi o strânsă prietenie.

Şi acum a trebuit să se aşeze imediat lângă ea, atât de aproape cât îi permitea rochia înfoiată. Amicală şi severă, ea îl întrebă dacă nu cumva şi-a călcat din nou făgăduiala şi a venit cu trăsura în loc să vină pe jos. În timp ce-i mărturisea că şi de astă dată a fost indulgent cu sine însuşi,

Franklin o privea cu plăcere.

Era o doamnă cam grasă, care umplea scaunul, trecută bine de cincizeci de ani, albă şi roz, neîngrijit fardată, cu părul de un blond spălăcit, neglijent vopsit. Ştia că unele femei socoteau că arată că ruinele Palmirei[1]. El însă era înclinat s-o vadă strălucitoare şi mult admirată, ca în trecut. Căldura şi impulsivitatea ei, inteligenţa ei vie, îl atrăgeau puternic, ca de altfel pe mulţi alţi bărbaţi, şi socotea cu totul normal ca şi astăzi încă, la aproape şaizeci de ani, să se poarte ca o femeie răsfăţată, de o cuceritoare frumuseţe.

În timp ce sporovăiau bine dispuşi despre tot felul de fleacuri, îi privea de pe perete portretul lui Claude-Adrien Helvetius, care murise cu şase ani în urmă şi pe care Franklin îl cunoscuse şi ajunsese să-l preţuiască în precedenta sa şedere la Paris. Cu acest domn foarte bogat, care nu era mai puţin apreciat ca filozof decât ca arendaş de impozite, strălucitor de frumoasa Marie-Félicité trăise peste treizeci de ani de căsnicie îmbelşugată, veselă şi fericită. Acum, portrete de ale răposatului se aflau pe toţi pereţii, iar pe cămin era o reproducţie a pietrei sale funerare, o femeie jelind peste o urnă. Iubitul ei Claude-Adrien îi lăsase cu limbă de moarte povaţa să se bucure mai departe de viaţă din toate puterile trupului şi sufletului ei şi, împlinindu-i această dorinţă, larma voioasă pe care o făceau ea şi frumoasele ei fete înconjura portretele mortului şi piatra sa funerară.

După masă, în timp ce doctorul Cabanis juca şah cu abatele Morellet şi abatele de la Roche chibiţa, iar William flirta cu domnişoarele, Franklin rămase singur cu *madame* Helvetius care-l întrebă fără ocolişuri:

— Ai văzut-o între timp pe *madame* Brillon*?*

Madame Brillon era o doamnă din vecini, frumoasă, gingaşă şi tânără, soţia unui consilier în etate din Ministerul de Finanţe.

— Desigur, răspunse fără ezitare Franklin şi explică în franţuzeasca lui lentă: am rugat-o pe *madame* Brillon să ne vedem cât de des. Ea îşi dă silinţa să îmbunătăţească cunoştinţele mele de limbă franceză.

— Franţuzeasca dumitale este destul de bună, dragă prietene - declară energic *madame* Helvetius - şi metodele pedagogice ale noii dumitale profesoare de franceză nu-mi plac de fel. Mi s-a povestit că ţi s-a aşezat pe genunchi, de faţă cu toată lumea.

— Şi găseşti că n-ar fi potrivit*?* întrebă nevinovat Franklin. Oare nu ţi-au povestit, cei care te ţin la curent, că *madame* Brillon, care era foarte

---

1 Ruine celebre ale unui minunat oraş antic de pe teritoriul Siriei.

ataşată de tatăl ei, a hotărât să mă adopte în locul acestui tată decedat*?*

— Puşlama bătrână! zise simplu şi convins *madame* Helvetius. Recunosc, continuă ea, că *madame* Brillon e drăguţă. Dar n-o găseşti şi dumneata prea slabă*?*

— Creatorul - spuse Franklin - a dat frumuseţii cele mai diferite chipuri; m-aş socoti nerecunoscător dacă m-aş specializa.

— Nu-mi plac femeile, declară scurt *madame* Helvetius. Prea bârfesc cu neruşinare. Unele trăncănesc că aş avea o gură slobodă şi maniere de spălătoreasă.

— Dacă spălătoresele Parisului - răspunse Franklin cu franţuzeasca sa laborioasă - au manierele dumitale, *madame,* atunci au maniere de regină.

Mai târziu, aşezându-se şi mai aproape de el, *madame* Helvetius îl întrebă*:*

— Răspunde-mi sincer, scrisoarea dumitale către abatele Morellet ai scris-o anume ca să mi-o arate mie*?*

Din însărcinarea doamnei Helvetius, abatele îi scrisese lui Franklin că o întâlnire dinainte stabilită nu putea avea loc, iar Franklin îi răspunsese pe larg cât de tare regretă că nu o va întâlni pe *madame* Helvetius şi de ce anume.

— Noi toţi - scrisese el - oameni de stat, filozofi, poeţi, savanţi, suntem atraşi de *Nôtre Dame d'Auteuil* - aşa era numită *madame* Helvetius de prietenii ei - precum paiele de chihlimbar, pentru că în plăcuta ei societate găsim bunăvoinţă, atenţie prietenească, dorinţa de a fi agreabili şi de a socoti şi pe ceilalţi agreabili, plăcerea de a fi împreună, pe care incontestabil nu o avem atunci când ne întrunim fără *madame.*

— Abatele v-a arătat scrisoarea*?* întrebă Franklin, simulând stânjeneală.

— Bineînţeles - zise ea şi, râzând zgomotos, continuă - îţi doresc doar, bătrâne domn viclean, să ai acelaşi succes, cu încercările dumitale de corupţie, pe lângă miniştri, ca pe lângă mine.

Asemenea convorbiri aveau adesea loc, *madame* Helvetius, zgomotoasă, vioaie, îmbrăţişându-l şi sărutându-l, el tăcut, cu gesturi puţine, curtenitor, atent şi solemn. Atât complimentele ei zgomotoase cât şi cele şoptite de el conţineau o mică exagerare ironică, dar nici unul din ei nu se îndoia că sub cuvintele lor îşi croieşte drum un sentiment adevărat. Franklin se simţea atras de înţelepciunea ei, sigură de sine, de dorinţa ei veşnic trează de a cunoaşte oameni şi lucruri, de

vitalitatea ei tinerească, de naturaleţea ei, de nepăsarea ei faţă de gura lumii, chiar şi de felul vulgar şi în acelaşi timp suveran cu care călca regulile gramaticii şi ale ortografiei. Ea, la rândul ei, care nu-şi putea închipui o viaţă fără bărbaţi şi fără omagii, găsea o deosebită satisfacţie la gândul că acest om însemnat, a cărui superioritate fusese recunoscută chiar şi de răposatul Helvetius şi de prietenul ei Turgot, o admira atât de făţiş, cel puţin tot atât ca pe tânăra şi sfrijita *madame* Brillon; iar acum două săptămâni, când el renunţase odată la felul lui formal de a fi şi i se adresase spunându-i, cu vocea lui plăcută şi mângâietoare, în loc de *madame,* Marie-Félicité, fusese adânc tulburată.

Între timp sosiseră şi Dubourg cu Turgot.

Jacuqes-Robert Turgot, baron de l'Aulne, un domn înalt, de aproape şaizeci de ani, arăta mai bătrân decât anii lui. Faţa frumoasă, cu buze arcuite şi nasul drept, era brăzdată de cute dure şi adânci până la colţurile gurii. Turgot şi *madame* Helvetius erau prieteni din tinereţe. El voise s-o ia de soţie încă pe vremea când se mai numea *mademoiselle* de Ligniville, dar, deoarece amândoi erau săraci lipiţi, ea îl refuzase, ascultând de glasul raţiunii. Când se căsători mai târziu cu bogatul, talentatul, stimatul şi totdeauna bine dispusul Helvetius, Turgot o dezaprobase zgomotos, îi rămăsese însă prieten şi continua s-o vadă aproape zilnic timp de treizeci de ani. După moartea lui Helvetius, amândoi fiind bogaţi, liberi şi cu vază, Turgot repetase cererea în căsătorie. Din nou fără succes. Dar nici acest al doilea refuz nu-l împiedica să vină des s-o vadă.

Turgot, cinstit până-n măduva oaselor, devotat cu patimă cauzei raţiunii, se bucura în cele mai largi cercuri de dragoste şi respect. Şi doctorul Dubourg ţinea mult la el şi-i purta mare stimă. Dar nu se putea împiedica să-l dojenească în felul lui naiv, zgomotos şi amical, că pe timpul ministeriatului său ar fi trebuit să facă sau să nu facă cutare lucru. Şi astăzi repetă veşnicul său reproş că Turgot ar fi trebuit să dea atunci vreo patru-cinci milioane pentru răsculaţi. La început stăpânit, Turgot îi explică, pentru a zecea sau a douăsprezecea oară, că şi-ar fi periclitat reformele şi ar fi dat adversarilor săi prilej de justificate atacuri dacă ar fi cheltuit un singur ban pentru altceva decât pentru aceste reforme. Dubourg nu se mulţumi cu atât, ci continuă să-l provoace. Turgot, iritabil, replică dur. *Madame* Helvetius se străduia degeaba să-i împace. În cele din urmă, Turgot declară că ministeriatul său trebuie privit ca un întreg, lucru pe care Dubourg nu vrea de loc să-l priceapă şi, indignat de încăpăţânarea acestuia, arătă că Dubourg uita

întotdeauna întregul de dragul detaliilor; s-ar putea ca o asemenea metodă să fie de folos în filologie, dar în ştiinţele politice nu face doi bani. Dubourg cită dintr-un filozof latin că o sumă se compune din părţile ei componente. Dubourg ridicase vocea, nici Turgot, încălzit, nu şi-o mai stăpânea pe a lui, câinii începuseră şi ei să latre, se stârnise o adevărată larmă.

În cele din urmă, Turgot îi ceru lui Franklin să-i declare că a înţeles, ba chiar că a aprobat felul său de a proceda.

— Aprobat*?* răspunse Franklin. Asta e niţel cam mult. Dar că am înţeles atitudinea dumitale, asta sunt nevoit s-o recunosc.

Apoi - aşteptase această ocazie - Franklin declară că încă de multă vreme voise să atragă atenţia dragilor şi combativilor săi prieteni asupra unei prea puţin cunoscute poveşti din *Biblie* şi-l rugă pe abatele de la Roche:

— Povesteşte dumneata, dragă abate, celor doi domni, povestea despre toleranţă, din cartea întâia a lui Moise.

După oarecare reflecţie, abatele spuse că nu ştie la care poveste se referă Franklin; nici abatele Morellet nu-şi putea da seama la ce face Franklin aluzie. Doctorul dădu mirat din cap, spunând că e ciudat cât de puţin cunoscută este această poveste, deşi era una din cele mai înţelepte dintre numeroasele povestiri pline de învăţăminte pe care le cuprinde *Biblia,* pe lângă atâtea altele confuze şi absurde. Cunoscând intoleranţa iubiţilor săi prieteni şi prevăzând că vechea lor ceartă va învia şi de astă dată, venise cu *Biblia* lui şi rugă să i se permită să le citească pasajul respectiv.

Scoase din buzunarul hainei o mică *Biblie*.

— Este capitolul treizeci şi unu din cartea întâia a lui Moise, explică el, şi începu să povestească cum la Avraam a venit din deşert un străin, gârbovit de ani, rezemat în toiagul lui. „Dar Avraam şedea înaintea cortului şi se sculă şi se duse întru întâmpinarea străinului şi grăi către el*:* «Rogu-te, intră şi-ţi spală picioarele şi rămâi peste noapte. Iară mâine în zori ai să te trezeşti şi ai să porneşti mai departe.» Dară omul zise*:* «Nu, am să mă rog Domnului meu acolo, sub pomul acela». Avraam însă nu se dădu bătut şi omul făcu cale întoarsă şi intră în cort şi Avraam aduse pită şi se porniră s-o mănânce. Iar Avraam văzând că omul nu rostea nici un cuvânt de mulţumire şi binecuvântare către Domnul, îi spuse*:* «De ce nu cinsteşti pe Dumnezeu cel Atotputernic, Făcătorul cerului şi al pământului*?*» Iar omul răspunse cu cuvintele*:* «Nu vreau să-l cinstesc pe Dumnezeul tău şi nici să-i spun pe nume, căci mi-am făurit un Dumnezeu care se află tot timpul în casa mea şi se

îngrijeşte de toate nevoile mele». Şi Avraam se aprinse de mânie împotriva omului, se ridică să se năpusti asupra lui, îl lovi şi-l goni în deşert. Atunci Dumnezeu se înfăţişă lui Avraam şi spuse: «Avraame, unde-ţi este oaspetele*?*» Iar Avraam răspunse cu cuvintele*:* «O, Doamne, el n-a vrut să te cinstească şi să rostească numele tău. Şi l-am izgonit dinaintea ochilor mei, în deşert». Şi Dumnezeu spuse*:* «Eu l-am răbdat optzeci şi nouă de ani şi l-am hrănit şi l-am îmbrăcat, cu toate că şi-a întors faţa de la mine, iar tu, tu însuţi, un păcătos, n-ai putut să-l rabzi nici o singură noapte?"

Franklin închise cartea.

— Nu e rea povestea aceasta, zise doctorul Cabanis.

— Ciudat - spuse dus pe gânduri abatele Morellet - nu-mi pot aminti de acest capitol.

Nici abatele de la Roche nu şi-l putea aminti.

Franklin le dădu *biblia* lui engleză, cei doi prelaţi se aplecară asupra ei şi putură descifra limpede titlul tipărit cu litere demodate*:* Genesa, capitolul 31.

— Spune drept - îl întrebă *madame* Helvetius pe Franklin, când fură din nou singuri - cine a scris acest capitol, Dumnezeu sau dumneata*?*

— Amândoi, răspunse Franklin.

Restul serii Turgot se înţelese bine cu Dubourg, iar Franklin simţi că-i poartă multă simpatie. Desigur că ar fi fost de folos cauzei americane dacă, la vremea sa, Turgot le-ar fi dat bani, dar Franklin îl stima pe Turgot tocmai fiindcă nu făcea niciodată compromisuri. Bineînţeles că în felul acesta nu se putea face politică practică, dar se formulau idealuri limpezi, de neclintit, pentru viitor şi pentru cărţile de citire.

Ca scriitor ce era, Franklin încercă să formuleze într-o singură frază ceea ce credea despre Turgot şi, în timp ce flirta însufleţit cu *madame* Helvetius, găsi următoarea formulare*:*

— Jacques-Robert Turgot n-a fost un om de stat al veacului al optsprezecelea, ci primul al celui de al nouăsprezecelea.

Pierre şedea, neobişnuit de îngândurat, în faţa minunatului său birou. Nu era omul să se lase copleşit de grijile zilei de mâine; trăia pentru ziua de azi şi pentru veşnicie, nu pentru ziua de mâine. Dar nu-şi ascundea că în zilele următoare va avea serioase dificultăţi. Când îi ceruse azi secretarului Maigron amărâta sumă de opt mii de livre din casa firmei *Hortalez*, aceasta abia o putuse aduna şi când, în cele din urmă, îi dăduse banii, faţa cenuşie a omului său de încredere îi păru şi mai cenuşie. Şi ce va fi în zilele următoare*?* Peste trei zile era scadentă

poliţa lui Testard şi Gaschet. În şaptesprezece trebuia să-i restituie primul sfert de milion lui *monsieur* Lenormant şi dacă voia să încheie contractul pentru vasul de război, pentru *Orfraye,* trebuia să facă rost imediat de cel puţin o sută de mii de livre bani gheaţă.

Ar putea obţine vasul *Orfraye* pe o nimica toată. Să renunţe la vas numai pentru că acum nu are la îndemână această sumă ridicolă*?* Doar nu e nebun. Din prima clipă când aflase că *Orfraye* va fi dezafectat, fusese hotărât să-l cumpere. Se îndrăgostise de minunatul vas. O navă cu trei punţi, cincizeci şi două de tunuri, şi cincizeci de metri lungime. Şi ce linie minunată are! Îi cânta inima când se gândeşte cum va zbura uriaşa pasăre cu cioc coroiat în fruntea vaselor sale de transport.

Dar trebuie să aibă banii în următoarele câteva zile, mâine trebuie să-i aibă, cel puţin o sută de mii de livre, altfel pierde vasul. Ceilalţi concurenţi nu se lasă nici ei mai prejos, asta i-a comunicat din sursă sigură omul lui de încredere din Ministerul Marinei. Dubourg e concurentul. Dar o să se păcălească acest măgar savant şi încrezut, care n-are alt argument în favoarea sa decât că este prietenul marelui Franklin. El, Pierre, ştie precis ce are de făcut ca să prindă acest *Vultur de mare*, el ştie cine trebuie uns.

E ridicol că el, şeful firmei *Hortalez*, trebuie să-şi spargă capul de unde să facă rost de bani, de o biată sumă de o sută sau două sute de mii de livre. Dar parcă putea prevedea cineva că luptătorii pentru libertate din America vor fi aşa răi platnici? Numai Charlot, eternul pesimist, cobise aşa ceva şi era o ruşine, era caraghios că deocamdată dreptatea era de partea lui.

Când te gândeşti că americanii primiseră cu ovaţii şi cu mare cinste primele sale trei vase la intrarea în portul New Hampshire. Dar la înapoiere vasele n-au adus nici bani, nici poliţe, ci doar câteva bale de tutun, care nu acopereau nici opt la sută din contul firmei *Hortalez.* Încărcătura cu care se întorsese al doilea transport nu mai acoperea decât patru la sută. Silas Deane, care făcea tot ce-i sta în putinţă, se sucea, se învârtea şi declara jenat că numai şi numai rapoartele calomnioase, răuvoitoare ale lui Arthur Lee, după care furniturile ar fi un cadou camuflat al guvernului francez, sunt vinovate de tărăgăneala congresului. „Americanii ăştia, americanii ăştia!” murmură Pierre, scărpinând-o în cap pe căţeaua Caprice.

Dar când se văita astfel, se gândea de fapt numai la un singur american, şi acesta nu era Arthur Lee, ale cărui atacuri ar fi rămas desigur fără efect, dacă celălalt şi-ar fi dat osteneală să deschidă măcar gura. Dar celălalt nu-şi dădea osteneala. Celălalt păstra o atitudine de

indiferenţă jignitoare, de neînţeles. Celălalt declara că contractele ar fi fost încheiate mult înainte de venirea sa, că ar fi fost încheiate de Silas Deane şi că deci să se adreseze acestuia. Silas Deane însă, cu toată bunăvoinţa lui, era neputincios dacă celălalt nu-l sprijinea.

Oricât de deschis discuta Pierre, în general, problemele lui cu cei ce-i erau apropiaţi, despre relaţiile sale nesatisfăcătoare cu Franklin nu vorbea cu nimeni, nici măcar cu Paul. Acum însă, înainte de a cumpăra *Vulturul de mare,* va trebui desigur să discute deschis toată situaţia comercială cu Paul şi atunci nu va avea încotro, va trebui să vorbească şi de povestea asta idioată cu Franklin.

Când Pierre îi vorbi de intenţia sa de a cumpăra *Vulturul de mare,* Paul spuse*:*

— Dumneata joci un joc riscat.

— Să las *Vulturul de mare* altora - îi replică Pierre - ca Chaumont, Dubourg şi cum le-o mai fi zicând*?*

Paul îi înţelese intenţia fără să fie nevoie ca Pierre să mai insiste. Nu era vorba doar de vas. Deocamdată, firma *Hortalez* era de neînlocuit, Pierre era singurul care dispunea de destul de multe vase şi arme pentru a-i feri pe americani de o capitulare. Dacă însă cei ce se aflau permanent în jurul lui Franklin ar fi şi ei în stare să trimită suficiente vase şi arme americanilor, atunci l-ar strivi curând pe Pierre, iar casa *Hortalez* n-ar mai exista decât cu numele.

— Maigron este extraordinar - zise Paul - nimeni altul n-ar fi reuşit, ca el, să plătească toate poliţele scadente, dar mă întreb cum va plăti poliţa lui Testard şi Gaschet şi sfertul de milion al lui Lenormant.

— Ne putem bizui pe Silas Deane, răspunse Pierre.

— Da... pe Silas Deane, zise Paul.

Nu mai spuse apoi nimic, dar Pierre înţelese că Paul îşi dă seama de situaţie.

De când Paul se despărţise la Nantes de Franklin, nu-l mai zărise decât de două ori în societate. Deşi nu era sfios de felul lui, nu îndrăznise să se apropie de el; felul ciudat şi jignitor în care doctorul se purtase cu prietenul şi şeful lui îl durea şi-l intimida. Faptul că prietenul său, altminteri atât de vorbăreţ, îşi închidea în sine amărăciunea, îi dovedea lui Paul cât de adânc trebuie să-l fi lovit răceala lui Franklin. Acum, când Pierre, chiar şi în discuţia pe care o aveau, vorbea pe ocolite de chestiunea aceasta penibilă, cauza primă a tuturor neplăcerilor, Paul hotărî să meargă la Franklin de-a dreptul, fără să-i mai spună ceva lui Pierre, şi să-l întrebe pe doctor de ce nu vrea să colaboreze cu Pierre.

Pierre, dinspre partea sa, aştepta ca Paul să înceapă să vorbească despre încăpăţânarea lui Franklin. Îl supăra că n-o făcea. În cele din urmă exclamă nerăbdător, mânios aproape*:*

— Odată tot o să sosească banii americani!

— Dar cu greu înainte de scadenţa ultimei rate pentru *Orfraye,* răspunse Paul.

— Dumneata, dragă prietene, vezi lucrurile foarte în negru astăzi, zise Pierre.

— Eu în locul dumitale - insistă Paul - n-aş conta pe încasările americane în calculele pentru cumpărarea *Vulturului de mare.*

— Nu-mi pot închipui - spuse încruntat Pierre - că s-ar putea ca nici următoarele cinci transporturi să nu se întoarcă cu bani.

— Speranţa este un prost sfetnic, zise Paul.

— Eşti înţelept pentru anii dumitale, îi răspunse Pierre. Dictonul acesta ar putea să fie una din înţelepciunile de almanah al amicului din Passy, în traducerea lui Dubourg.

— Dumneata nu poţi cumpăra *Vulturul de mare* - încheie scurt Paul - dacă *monsieur* Lenormant nu-ţi acordă un credit nou sau dacă nu ţi-l prelungeşte pe cel vechi.

În fond, Pierre ştiuse din prima clipă că, dacă vrea să cumpere vasul de război, va trebui să-l roage pe Lenormant pentru o păsuire, dar nu voia să accepte această idee. Acum, când Paul formulase neplăcutul adevăr în cuvinte puţine şi limpezi, Pierre îşi aminti de avertismentul lui Désirée. Paul, văzând cât îi este de penibil prietenului să-l roage ceva pe Lenormant, se oferi el*:*

— Să vorbesc eu cu *monsieur* Lenormant*?*

Pierre fu o clipă tentat să primească propunerea.

Răspunse totuşi*:*

— Nu, nu, dragă prietene, vorbesc eu cu Charlot.

Când Pierre se anunţă la el, *monsieur* Lenormant îl invită pentru a doua zi la masă. Era o masă aleasă, cu puţini invitaţi, domni şi doamne din aristocraţie. Pierre era singurul care nu era de viţă nobilă. Se arătă foarte bine dispus şi se ţinu de tot felul de şotii. Cei de faţă n-aveau ochi şi urechi decât pentru el. Şi Pierre auzi foarte limpede cum ducele de Montmorency îi spuse gazdei*:*

— Pe Beaumarchais al dumitale aş sta să-l ascult şi până dimineaţa.

Monsieur Lenormant părea să fie foarte mulţumit de succesul micii sale sindrofii.

Când se ridicară de la masă, Pierre îl reţinu.

— Un moment, bătrâne - spuse el - ca în treacăt, mai ţinând paharul

de coniac în mână. Cred că în curând ajunge la scadenţă una din poliţele noastre din împrumutul american, presupun că pe dumneata nu te jenează să ne prelungeşti poliţa cu câteva luni.

Monsieur Lenormant îl privi prietenos pe Pierre, ochii lui erau, ca de obicei, învăluiţi. Aşteptase de mult această rugăminte; probabil că nu-i acordase lui Pierre împrumutul decât pentru că dorise o asemenea convorbire. Acum lucrurile se întâmplau exact aşa cum i le prorocise. Afacerea cu americanii se dovedise a fi o combinaţie în care nu se putea lansa decât un om cu mult suflu, iar omul acesta era el, Charlot, şi nicidecum Pierre. Şi iată că acum Pierre venea la el, Pierrot, foarte talentat om, care merită toată dragostea, dar căruia nu i-a fost dat să sufere şi, deci, nici să ştie cu adevărat ce e viaţa. Lucrurile îi merseseră totdeauna din plin, toate i se supuneau, găsea firesc ca oamenii să caute care mai de care să-i intre în voie. Uite cazul lui Désirée. El, Charlot, se străduia să-i fie pe plac, suferea din pricina ei şi tot ce obţinea era să se culce cu ea; în fapt însă aparţinea celuilalt, prietenului său, lui Pierrot, pe acesta îl iubea, iar el nici nu-şi prea dădea seama de asta. Şi acum Pierrot venise să-l roage să-i împrumute în continuare sfertul de milion, probabil fără perspectivă de restituire. Vorbea fără a da importanţă chestiunii, nici nu se îndoia că el, Charlot, îi va face acest serviciu. Nu-l invidia pe Pierre că se descurca atât de uşor cu viaţa şi cu oamenii, dar nu-i strică uneori să se frământe şi el niţel.

Charlot nu se hotărâse dacă, atunci când va veni momentul, va da curs rugăminţii lui Pierre sau ba; nu era decis nici măcar în clipa când Pierre formulă rugămintea să-i prelungească creditul. Abia acum, în decursul celor trei secunde cât privise faţa simpatică, tinerească, mulţumită de sine a lui Pierrot, se lămurise. Buzele i se strâmbară a zâmbet, zâmbetul acela abia mijit, sardonic, care-l enerva aşa de rău pe Pierre, şi răspunse calm, cu vocea lui onctuoasă*:*

— Ai făcut astăzi o mulţime de glume excelente. Dar gluma aceasta e cea mai bună.

Înclină uşor capul şi se duse după musafirii săi.

Pierre rămăsese singur în sufrageria fastuoasă, mobilată cu gust, simţea mirosul mucurilor de lumânare şi al resturilor de vin de pe fundurile paharelor; lacheii începeau să strângă de la masă. Luă distrat un fruct zaharisit dintr-o cupă şi-l ronţăi, dus pe gânduri, mecanic.

Fusese sigur că Charlot îi va acorda prelungirea. Nu pricepea ce i se întâmplase. Nu pricepea de ce îi făcea Charlot una ca asta. El, Pierre, nu ştia să se bucure de necazul altuia. E adevărat că Charlot era un mare senior şi ăstora li se întâmpla să aibă accese de aroganţă obraznică,

infantilă. Şi poate că era şi gelos.

Lacheii care strângeau masa priveau lung, miraţi, pe domnul acesta foarte elegant care, vădit zdruncinat, dus pe gânduri, ronţăia un fruct zaharisit. Dar nu râdeau. Caron de Beaumarchais, autorul *Bărbierului,* era iubit de cei mărunţi. Ei nu luau în nume de rău fastul lui, îi erau recunoscători că le ţinea parte împotriva privilegiaţilor, şi îndeosebi lacheii, chelnerii, bărbierii vedeau în creatorul lui *Figaro* pe poetul şi patronul lor.

Îşi adună gândurile şi plecă acasă. Şedea drept în trăsură, elegant, răspundea la saluturi. Dar cu gândul era în altă parte. Charlot voia să-l strângă de gât. Charlot voia să-i arate lui Désirée şi lumii că el, Pierre Beaumarchais, e un lăudăros şi un ratat. Îi va dovedi că s-a înşelat. Acum abia va cumpăra *Vulturul de mare* şi-i va arunca lui Charlot la picioare păcătosul lui sfert de milion.

O să le arate el acestor blestemaţi de aristocraţi orgolioşi. Şi lui Vergennes; căci şi el era făcut din acelaşi aluat. De când venise Franklin, nici nu-l mai lua în seamă. Desigur că contele ăsta îşi închipuia că-l poate arunca acum, ca pe o mănuşă veche. Nu era de fel de aruncat. Oare credeau cu adevărat domnii aceştia că tărtăcuţa de Chaumont şi măgarul de Dubourg o să le poată aranja toate afacerile*?* În chestia prostului acela de căpitan Little, care ajunsese în Spania pentru că nu ştia să deosebească coasta spaniolă de cea franceză, Dubourg fusese nevoit să vină fuga la el. Dacă nici măcar pe ăla nu-l putuseră scoate din încurcătură, cum îşi închipuiau că o să poată face rost de arme şi vase pentru America*?* Şi în asemenea oameni se încredea Vergennes. Întâi îl împingea pe el în această întreprindere periculoasă şi apoi îl părăsea de dragul unor Chaumont şi Dubourg. Credea că-l poate călca în picioare, pentru că nu era nici aristocrat, nici prieten al marelui Franklin. Dar o să-i dovedească contelui de Vergennes că şi-a greşit socoteala.

Înverşunat, Pierre se duse la Ministerul de Externe. Nu la sediul din Paris al ministerului, *Quai des Théatins,* ci la Versailles, unde sosi în caleaşca lui de gală, cu lachei în livrea, cu pajul său negru, şi ceru să vorbească cu contele Vergennes. Îl primi însă numai *monsieur* de Gérard, declarându-i politicos şi corect că ministrul este foarte ocupat. Totodată întrebă dacă *monsieur* de Beaumarchais nu-i poate face lui comunicările pe care vrea să le facă.

— Nu, răspunse apăsat Pierre, asta nu se poate. Nu e numai o chestie de viaţă sau de moarte pentru el, sunt în joc şi interese vitale ale coroanei.

După câteva târguieli fu, în cele din urmă, primit.

Dacă Pierre crezuse cumva că ministrul se simte vinovat faţă de el, se înşelase. Contele Vergennes era un sceptic zâmbitor. Credea că *monsieur* Caron se ocupă de chestiunea americană şi de dragul acestei cauze nobile, dar desigur că, înainte de toate, o face de dragul câştigului. Deoarece guvernului îi convenea această activitate a domnului Caron, i se acordase o subvenţie importantă. Din capul locului însă se socotise că *monsieur* Caron va trebui să ia şi asupra sa un oarecare risc, în schimbul uriaşelor şanse de câştig ale afacerii. Dacă americanii întârziau cu plăţile, *monsieur* Caron n-avea decât să iasă cu forţe proprii din această încurcătură temporară. Contele Vergennes aprecia meritele lui *monsieur* Caron, ţinea la omul acesta deştept şi spiritual, dar nu uita nici defectele sale*:* vanitatea şi lăudăroşenia lui pricinuiseră destule neplăceri guvernului. Noroc că acum afacerile americane fuseseră preluate de doctorul Franklin. *Monsieur* Caron era un individ fluşturatic, dar agreabil, doctorul Franklin, dimpotrivă, era un om de stat şi un savant de seamă, de un calm imperturbabil.

Când intră Pierre, Vergennes îl privi cu ochii lui rotunzi şi inteligenţi, aşteptând politicos ce avea să-i spună. Pierre nu voi să înceapă direct cu chestiuni băneşti şi vorbi întâi despre lupta pentru reabilitarea sa. Binecunoscuta neglijenţă birocratică, spuse el, amâna fără sfârşit reluarea procesului; ar fi foarte recunoscător ministrului dacă acesta ar pune o vorbă să se accelereze lucrurile. Vergennes răspunse că, prin scrisoarea sa către procurorul general, crede că a dat suficient ajutor domnului de Beaumarchais dar, dacă-l va întâlni pe colegul său de la Justiţie, o să-i amintească de scrisoare. Pierre distinse în cuvintele ministrului acea uşoară jenă pe care o resimţea şi el ori de câte ori se descotorosea de un solicitator nepoftit.

Cu atât mai mult se înverşună să-l scoată pe Vergennes din calmul şi superioritatea sa. Dacă contele îşi permitea faţă de el acest gest, apoi atunci măcar să plătească. O să scoată el banii de care avea nevoie de la omul ăsta, care l-a primit atât de îngâmfat şi de distant.

Începu să vorbească de dificultăţile sale financiare, de faptul de neînţeles că Congresul întârzie să-i răspundă la scrisori şi să-i achite conturile. Descrise în termeni dramatici cum reuşise în cel mai scurt timp să strângă, cu dificultăţi imense, mari cantităţi de materiale militare şi cum, înfruntând primejdii pe care domnul ministru le cunoaşte, le trimisese, peste ocean, răsculaţilor şi cum nu primise din partea Congresului nimic, în afară de o foarte laconică confirmare. El, Pierre, a ajuns acum la capătul puterilor. În furniturile făcute la cererea

guvernului, el investise tot, avere, onoare, talent şi acum se vedea lipsit de rodul eforturilor sale nobile, supraomeneşti.

Ministrul se juca cu pana lui de gâscă şi-l privi pe Pierre cu o compătimire neputincioasă.

— De ce nu vă adresaţi direct americanilor*?* răspunse el, în cele din urmă. Acum doar au reprezentanţii lor aici.

Felul acesta de a termina cu un solicitator, dându-i un sfat lipsit de convingere, îi era cunoscut lui Pierre, i se întâmplase şi lui să vorbească astfel. Dar niciodată faţă de un om căruia să-i fie atât de îndatorat cum îi era Vergennes lui. Nu era un asemenea sfat curată batjocură*?* Franklin îi spune*:*

— Adresaţi-vă lui Deane.

Deane spune*:*

— Duceţi-vă la Franklin.

Şi acum Vergennes îi spune:

— Mergeţi la americani.

Ministrul continua să se joace cu pana de gâscă şi această mişcare inofensivă îl enerva pe Pierre mai mult încă decât cuvintele lui. Ezitase toată vremea dacă să folosească mijlocul său cel mai eficace; nu era un mijloc distins. Dar ei, aristocraţii, prin mârşăvia lor, îl sileau să-l folosească. Şi apoi, ce importanţă avea dacă nu era un mijloc distins?! Dragă doamne, el doar nu e aristocrat.

Declară că, în interesul patriei, nu investise în firma *Hortalez* şi compania numai banii lui; dimpotrivă, pentru a putea asigura uriaşele furnituri, contractase şi credite foarte importante. O parte din aceste credite ajunseseră acum la scadenţă. Nu mai ştia ce să facă, era în pragul ruinei, ameninţat de faliment şi de scandal şi cu greu se va putea salva fără anumite indiscreţii involuntare şi senzaţionale.

Ministrul ridică capul; o clipă o scânteie rea se aprinse în ochii lui rotunzi. Dar pe dată privirea lor fu din nou indiferentă, continuă să se joace cu pana de gâscă şi zise*:*

— Veţi fi salvat, *monsieur.*

Aceste cuvinte fură însă spuse pe un ton pe care Pierre poate să-l mai fi auzit cândva, dar pe care sigur că nu-l folosise niciodată. Tonul acesta, de o politeţe perfectă, dar plină de dispreţ, aproape de scârbă, iradia un orgoliu cumplit, ridica un zid dincolo de care ministrul se izola cu oroarea de a fi atins de celălalt.

— Veţi fi salvat, *monsieur,* spuse deci Vergennes, pe acest ton. Cât cereţi*?*

Pierre se simţi de parcă omul acesta l-ar fi lovit peste obraz cu mâna

lui îngrijită. Înghiţi în sec. Venise cu intenţia să ceară trei sute cincizeci de mii de livre, două sute cincizeci de mii pentru Lenormant şi o sută de mii pentru *Vulturul de mare* şi se aştepta ca ministrul să reducă din sumă.

— Cinci sute de anii de livre, zise el acum, convins că se va încinge o târguială crâncenă între el şi ministru.

Dar nu se întâmpla aşa. Dimpotrivă, ministrul spuse pe acelaşi ton inimitabil de orgolios, care părea să ridice un zid de netrecut:

— Bine. Nu spusese nici măcar „bine, *monsieur",* ci spusese simplu, politicos şi scârbit: „bine" şi după o clipă*:* Mai e ceva*?*

Nu, nu mai era nimic.

— Mulţumesc, domnule conte, zise Pierre; ar fi vrut să folosească un ton rece de afaceri, dar nu putu împiedica cuvintele lui să sune umil şi să se audă cât de uşurat se simţea. Îndată după aceea înjură, în sinea lui, cumplit de murdar. Vai cât îl detesta pe ministru şi cât îl invidia pentru tonul lui!

Plecă. Făcu cale întoarsă cu caleaşca sa cu lachei în livrea, cu pajul negru şi cu promisiunea că va primi jumătate de milion. Şi era cuprins de o mânie fără margini.

Obţinuse ce voise. Ba mai mult decât atât. Probabil că şi procedura judiciară, în chestiunea sa, va fi accelerată şi era sigur că-i va putea plăti lui Lenormant şi-i mai rămâneau şi bani să pună mâna pe *Vulturul de mare.* Dar succesele dobândite nu-i făceau plăcere.

— Suntem foarte prost dispuşi astăzi, draga mea, spuse el către căţeaua Caprice.

Cuvântul franţuzesc *bagatelle* însemna şi mai înseamnă şi azi felurite lucruri. Înseamnă fleac, lucru mărunt, neînsemnat şi mai înseamnă şi lucru secundar. Giumbuşlucurile cu care saltimbancii îşi deschid reprezentaţiile şi pe care le fac în pauze se numesc *les bagatelles de la porte*[1] şi *Ce sont les bagatelles de la porte* înseamnă*:* Asta încă nu-i nimic, ce urmează e şi mai frumos. Apoi *bagatelles* mai înseamnă*:* mânie, amatorism şi, mai ales, flecăreală, dragoste, flirt. *Ne songer qu'à la bagatelle* înseamnă a se gândi numai la ale dragostei.

Erau două expresii franţuzeşti pe care doctorul Franklin le folosea cu deosebită plăcere. Una era*: „Ça ira!",* cealaltă*: „Vive la bagatelle!"*

În acest început de vară a anului şaptezeci şi şapte, când şedea la Passy şi nu putea face nimic altceva decât să aştepte, îşi petrecea

[1] Bagatelele de la intrare.

timpul cu bagatele. Erau bagatele cu rost, unele care strângeau legăturile lui cu prietenii şi prietenele sale, altele care erau de folos marii sale cauze.

De la victoriile de la Trenton şi Princetown, nu se mai auzise decât prea puţin despre situaţia militară, iar Franklin avea motive să bănuiască că situaţia era din cele mai bune. Englezii transportaseră multe trupe proaspete peste ocean, corăbii întregi cu germani din Hessen, vânduţi de principele lor ca mercenari. Asta îi dăduse lui Franklin ideea uneia din bagatelele sale.

Şedea dimineaţa devreme, gol, la masa de scris, înconjurat de cărţile sale şi scria. Lucra la o scrisoare, la o scrisoare în limba franceză, din partea unui expeditor imaginar către un adresant, de asemenea imaginar.

Reciti ce scrisese până acum. „Contele de Schaumberg către baronul Hohendorf, comandantul trupelor din Hessen, în America. Roma, 18 februarie 1777.” Da, era bine, Schaumberg[1] era un nume potrivit pentru unul din acei suverani mărunţi germani. Data era de asemenea bine aleasă. Ştirea bătăliei de la Trenton nici nu i-ar fi putut parveni acestui conte Schaumberg înainte de mijlocul lunii februarie şi era de crezut că domnul acesta, care-şi vindea supuşii, cheltuia banii luaţi pe vânzarea lor nu în aspră iarnă germană, ei sub blândul cer italian.

Franklin continuă să citească*:* „Dragă baroane, la întoarcerea mea de la Neapole, am primit aici, la Roma, scrisoarea dumitale din 27 decembrie al anului trecut. Am aflat cu mare satisfacţie de curajul pe care l-au dovedit trupele noastre la Trenton şi nici nu-ţi poţi închipui cât de bucuros am fost când am mai aflat că din cei una mie nouă sute cincizeci de hesani care au luat parte la bătălie au scăpat numai trei sute patruzeci şi cinci. Au fost deci ucişi exact una mie şase sute şi cinci oameni şi te rog cât se poate de insistent să trimiţi ministrului meu la Londra o listă exactă a morţilor. Această măsură este cu atât mai necesară cu cât raportul oficial către guvernul englez indică un număr de numai una mie patru sute cincizeci şi cinci. Asta ar reprezenta patru sute optzeci şi trei de mii patru sute cincizeci de guldeni în loc de şase sute cincizeci şi patru mii cinci sute, cât mi s-ar cuveni de fapt conform convenţiei. Vei înţelege, dragă baroane, ce lovitură ar aduce această eroare veniturilor mele şi nu mă îndoiesc că-ţi vei da toată silinţa să dovedeşti primului ministru englez că lista sa e greşită şi că a noastră corespunde realităţii.”

---

[1] *Schaumberg* - litoral: munte de spumă.

Citind, Franklin zâmbi cu înţeles, bucuros şi mânios totodată, şi gura lui mare se lungi parcă şi mai mult. „Guvernul de la Londra - scrise el mai departe - invocă faptul că vreo sută de oameni ar fi doar răniţi şi deci nu pot fi trecuţi pe lista morţilor, nici nu pot fi luaţi în socoteală la plată. Contez însă pe faptul că ai urmat instrucţiunile pe care ţi le-am dat înainte de plecarea dumitale de la Kassel şi că nu te-ai lăsat mânat de un fals umanitarism, ca să menţii în viaţă nişte nenorociţi ale căror zile nu pot fi prelungite decât tăindu-li-se un braţ sau un picior. Aşa ceva i-ar condamna la o vegetare lamentabilă şi sunt convins că aceşti oameni ar prefera mai curând să moară decât să trăiască într-o stare în care să nu poată fi apţi pentru serviciu. Asta nu înseamnă, dragă baroane, că dumneata trebuie să-i omori; trebuie să fim umani. Dar poţi să le dai a înţelege medicilor, cu suficientă insistenţă, că un soldat invalid este o ruşine pentru toată breasla soldăţească şi că dacă un războinic nu mai e bun de luptă, cel mai cuminte lucru e să-l laşi să moară.

Îţi trimit recruţi proaspeţi. Nu fi prea econom cu ei. Gândeşte-te că gloria este bunul suprem pe lumea aceasta. Gloria este adevărata bogăţie şi nimic nu-l înjoseşte în aşa măsură pe soldat ca lăcomia de bani. Războinicul n-are voie să se gândească decât la onoare şi glorie, iar gloria n-o poate dobândi decât în mijlocul primejdiilor. O bătălie câştigată fără mari vărsări de sânge este o victorie fără glorie, în timp ce înşişi învinşii se pot acoperi de glorie, dacă pier cu armele în mâini. Aminteşte-ţi de cei trei sute de spartani care au apărat Termopile. Nici unul nu s-a întors. Aş fi mândru să pot spune acelaşi lucru despre bravii mei hesani.”

Bătrânul continuă să scrie pe acest ton. Întocmi repede scrisoarea, frazele se năşteau una dintr-altă, logice şi veninoase, şi când nu găsea imediat cuvântul potrivit în franceză, scria în loc cuvântul englezesc.

Văzu că ce scrisese era bun şi zâmbi bucuros şi cu răutate. Muncitor conştiincios şi în lucrurile mărunte, transcrise totul din nou, de astă dată într-o franţuzească mai îngrijită. Apoi încuie manuscrisul şi se duse să se îmbăieze. Rămase multă vreme în apa caldă, puse să i se toarne de două ori apă fierbinte, se scărpină şi se simţea bine.

După masă trecu pe la el abatele Morellet. Franklin îi arătă, cu rugămintea să fie discret, scrisoarea despre „hesani” şi-l rugă să-i mai corecteze puţin franceza. Se apucară de lucru; era o plăcere ce bine prinsese abatele tonul acestei şotii şi Franklin fu foarte mulţumit de versiunea definitivă a scrisorii. Cu mâna lui, fără ajutorul nepoţilor, culese în taină lucrarea şi o tipări în câteva exemplare la mica presă pe

care o instalase în magazia din grădină.

După ce tipări *Scrisoarea contelui Schaumberg,* îi păru că pamfletul a ieşit totuşi prea veninos. Scrisoarea trebuia astfel concepută încât cititorul neprevenit să se întrebe, măcar un moment, dacă e autentică sau nu. Se temea acum că pentru un asemenea scop era prea răutăcioasă.

Când veni doctorul Dubourg seara, vru să discute chestiunea cu el. Îi dădu unul din exemplare, el îşi luă altul. Adulmecă cu plăcere mirosul hârtiei şi al cernelii proaspete de tipografie şi, pe când parcurgea din nou mica sa operă, urmărea expresia feţei amicului său.

Doctorul Dubourg citea încet, atent, buzele sale frumos arcuite formau cuvintele pe care le citea în gând, pe toată faţa lui cărnoasă se vădea efortul de a înţelege.

— Ei - întrebă Franklin când îl văzu că terminase - ce zici dumneata de asta*?*

Bătrânul Dubourg clătină de mai multe ori din capul său mare şi greu.

— Am ştiut doar - răspunse el - toată lumea a ştiut că aceşti suverani germani sunt nişte ticăloşi, dar aşa de ticăloşi nu mi-i închipuiam!

Franklin, auzindu-l, se bucură de propria sa dibăcie literară. Dar îi păru rău de prietenul său Dubourg. Altă dată nu s-ar fi lăsat păcălit atât de uşor. Îmbătrânise, îmbătrânise mult bietul Dubourg.

Dubourg îi adusese şi el ceva lui Franklin, o carte mică, frumos prezentată, o reeditare abia apărută a fabulelor lui La Fontaine; îl auzise de mai multe ori pe Franklin lăudându-l pe La Fontaine. Franklin se bucură sincer de darul primit; lăudă frumuseţea tiparului, lăudă graţioasa înţelepciune a autorului.

Dubourg spuse că Franklin, care are multe puncte comune cu La Fontaine, nu va putea, din păcate, aprecia toate meritele fabulistului; îndeosebi fineţea anumitor nuanţe ale limbii scapă fără îndoială unui străin, chiar dacă are un simţ al limbii atât de dezvoltat ca Franklin.

— Ce mlădiere - se extazia el - ce eleganţă, şi începu să citească versurile cu glas tare.

Citi una din fabule, bucurându-se de ascuţimea, eleganţa şi uşurinţa versului. Mai citi una. Dete de fabula a noua a cărţii a şaptea, fabula despre muscă şi chervan. Grasul Dubourg citea, gâfâind, entuziasmat, urmărind cu mâna cărnoasă cadenţa versurilor demodate şi pline de miez, pe care gura sa proeminentă le pronunţa cu graţie.

În fabulă se povesteşte cum şase cai voinici trag din răsputeri un chervan pe creasta nisipoasă şi abruptă a unui deal încins de soare.

Călătorii au coborât cu toţii şi, cine poate, pune umărul. Dar în jurul cailor o muscă se roteşte bâzâind, se aşază când pe unul, când pe altul de-i pişcă, se mută de pe oişte pe nasul vizitiului şi-ndată ce chervanul se mai urneşte oleacă, întreaga glorie o pune pe seama ei. Se tânguie că numai ea munceşte şi nimeni alt nu-i ajută pe cai să se urnească. Şi aşa, cucoana muscă zboară neastâmpărată şi bâzâie într-una făcând mii de prostii. Chervanul, în fine, ajunge cu chiu cu vai pe culme şi musca strigă îndată*:* „Uf! bogdaproste ! Am scos-o la capăt!”

În timp ce doctorul Dubourg citea, expresiv şi cu plăcere, micuţa fabulă, un zâmbet tot mai larg se întipărea pe chipul lui Franklin. Dubourg lăsă în jos mâna în care ţinea cartea şi recită pe dinafară morala cu care La Fontaine încheia fabula*: „Ainsi certaines gens, faisant les empressés | S'introduisent dans les affaires. | Ils font partout les nécessaires, | Et, partout importuns, devraient être chassés”*[1].

Oricât de lent era spiritul de observaţie al lui Dubourg şi oricât era de prins de fabula pe care o citea, băgă totuşi de seamă că încântarea lui Franklin nu se datora numai fabulei şi felului său de a recita, ci că mai trebuie să fie ceva dincolo de fabulă, care să-l înveselească în aşa măsură pe prietenul său. Încet, se lumină şi el la faţă şi izbucni:

— Cum de nu m-am gândit încă la asta! Într-adevăr, La Fontaine l-a presimţit pe domnul ăsta care îşi dă atâta importanţă, pe *monsieur* Caron al nostru. Şi cei doi bătrâni se bucurară copios.

În ziua următoare, se ivi un musafir neaşteptat, Paul Theveneau.

Franklin obişnuia să nu-i primească pe cei ce veneau neanunţaţi. Pe Paul Theveneau îl primi imediat. Nu numai că ţinea la tânărul acesta cinstit, serviabil, entuziasmat de cauza americană, dar era totodată bucuros să-şi poată răscumpăra, măcar în parte, atitudinea nepăsătoare faţă de *monsieur* Caron prin amabilitatea faţă de un funcţionar al firmei *Hortalez.*

Îi păru că băiatul mai slăbise încă de când îl văzuse ultima dată; făcea o impresie jalnică în haina care atârna prea largă pe el, ochii

---

1 *Ca muştele, se-amestecă în toate*
şi printre noi atâţia nechemaţi
ce, fără doar şi poate,
ar trebui să fie alungaţi.

LA FONTAINE - „FABULE” (Traducere de Aurel Tita, E.S.P.L.A. - 1958, pag. 289.)

străluceau parcă şi mai mari pe faţa lui de o roşeaţă nesănătoasă. Cât despre Paul, era vizibil emoţionat de prezenţa lui Franklin şi nu vorbea decât cu greu.

Din nou, ca şi în alte dăţi, doctorul fu plăcut surprins cât de clar şi sănătos judeca Paul. Acest *monsieur* Theveneau înţelesese mult mai limpede decât domnii Arthur Lee şi Silas Deane că Statele Unite nu puteau dobândi victoria finală fără sprijinul deplin al Versailles-ului şi al armatei franceze. Deşi se ocupa mai ales de furnituri, tânărul văzuse limpede că marele obiectiv politic nu putea fi atins, nici libertatea nu putea fi consolidată, prin furniturile unor firme răzleţe, ci doar prin alianţa cu Franţa.

Doctorul se simţea emoţionat că stă de vorbă cu un tânăr curajos care lupta cu mintea sa ageră şi din tot sufletul pentru cauza Americii şi totuşi avea şi mai puţine perspective decât el, moşneagul, să-şi vadă marele vis împlinit.

Cu tot felul lui deschis şi prietenos, Benjamin Franklin obişnuia să-şi păstreze pentru el gândurile şi sentimentele mai intime. Nu se îndoia de sfârşitul victorios al marei lupte, dar îl îngrijora gândul că dobândirea victoriei ar putea costa mulţi ani şi multe vieţi. Lumii îi arăta numai încrederea sa, lumea nu vedea decât un domn corpolent, bătrân şi înţelept, foarte sigur de izbândă cauzei sale. Lumea nu vedea îngrijorarea şi amărăciunea ce se ascundeau sub acest calm senin; Franklin nu vorbea aproape niciodată de îndoielile sale, nici nu arăta cât de mult îl sleia mizeria veşnicei aşteptări.

Cu acest tânăr soldat al libertăţii, ale cărei zile erau numărate, putea sta de vorbă. Îi vorbi ca un frate mai mare despre necazuri comune. Vorbi de superioritatea militară a trupelor engleze, de luptele politice intestine din Statele Unite, de numeroşi americani care, fie din lăcomie de bani, fie din prostie, erau de partea englezilor, de lipsa de bani a Congresului. Vorbi de calea lungă şi grea pe care o mai aveau de parcurs luptătorii pentru libertate. Vorbi cu groază despre război. Vorbi pe îndelete şi cu resemnare de străduinţele sale de a-l evita. Vorbi cu amărăciune de încăpăţânarea celor de la Londra, care prelungeau la nesfârşit această monstruoasă vărsare de sânge.

Paul sorbea cu lăcomie cuvintele lui Franklin. Era emoţionat de faptul că marele bărbat îi vorbea atât de deschis.

Dar cum mai putea el, oare, după aceste destăinuiri cutremurătoare, să aducă vorba de problemele financiare ale firmei *Hortalez?* Nu erau ele ridicole faţă de uriaşele sarcini pe care le avea de dus în spate acest venerabil bătrân*?* N-ar fi fost o nemaipomenită neruşinare să-l mai

încarce cu necazurile sale personale*?* Cu toate acestea, ca prieten devotat ce era, Paul încerca să aducă vorba despre dificultăţile prin care trecea Pierre. Dar nu izbutea să lege cuvintele.

Cântărind în minte toate acestea, nu mai asculta atent la ce vorbea Franklin. Îşi adună gândurile, alungă preocupările legate de necazurile personale şi ascultă din nou cu mai multă atenţie. Şi-l auzi pe Franklin spunând*:*

— Cât de deosebit se văd lucrurile de pe o coastă a oceanului şi de pe cealaltă.

Aceste cuvinte i se înfipseră adânc în minte. Şi deodată îi veni o idee. *Ideea.* El personal trebuia să plece în America.

Asta era. Altfel nu puteau fi înlăturate dificultăţile firmei *Hortalez.* Fără să fi trebuit să-i pună vreo întrebare, Franklin îi dăduse sfat şi îndrumare. El, Paul, trebuia să treacă personal oceanul, pentru a combate la faţa locului, la Philadelphia, acuzaţiile neroade ale acestui *mister* Arthur Lee. Pesemne că bărbaţii aceia din America vedeau lucrurile altfel decât erau văzute aici. Pentru a-i lămuri, trebuia să vină cineva care cunoştea lucrurile şi-i era devotat lui Pierre. Asta era misiunea lui. Şi cum putea folosi mai bine zilele care-i rămăseseră, decât văzând cu propriii săi ochi ce se petrece dincolo, decât asistând la grelele lupte ale construirii lumii noi, ale unei orânduiri noi şi raţionale*?*

Luând repede hotărâri se şi angaja imediat. Răspunse că speră să ia şi el în curând parte la acţiunile mari şi grele de care vorbeşte Franklin. Va pleca în America pentru afacerile firmei *Hortalez.* Nu vorbi de această călătorie ca de un proiect vag; dimpotrivă, declară răspicat că va însoţi următorul transport expediat de firma *Hortalez* în America.

Ochii mari ai lui Franklin îl cântăreau cercetători pe firavul tânăr. Va putea el, oare, face faţă dificultăţilor călătoriei şi ale îndeplinirii dificilei sarcini pe care şi-o lua, într-o ţară care era în fond - Franklin o ştia - ostilă francezilor*?* Băiatul nu se gândise la asta, băiatul nu va rezista acestor eforturi. Franklin îl sfătui cu prudenţă să renunţe.

Paul băgă de seamă că atitudinea bătrânului era dictată de grija pentru viaţa lui. Dar se cramponă de ideea care-i venise. Nu putea folosi timpul de care mai dispunea, în chip mai nobil şi mai frumos, decât luptând pentru libertate şi pentru prietenul său. Nu voia să moară fără să fi văzut cu ochii libertatea pe care o dorise toată viaţa. Răspunse modest, dar ferm, că totul e hotărât, că va pleca.

Franklin renunţă să-l mai convingă, vorbi de altele. Îi veni o idee.

— Citeşte şi dumneata, *monsieur,* spuse el, şi-i dădu mica tipăritură

Scrisoarea contelui de Schaumberg.

Paul citi şi aşa cum urmărise în ajun fizionomia doctorului Dubourg, Franklin urmărea acum faţa lui Paul Theveneau.

De la a doua frază începu să-i joace în jurul gurii un zâmbet rău, crâncen, triumfal. „Aşa - gândi Franklin - trebuie să fi arătat şi eu pe când scriam scrisoarea."

— Grandios! strigă Paul când termină de citit, l-aţi prins minunat, domnule doctor.

— Cine-ţi spune că eu am scris asta*?* zâmbi Franklin,

— Nimeni altul în afară de dumneavoastră nu putea scrie aşa ceva, răspunse Paul entuziasmat. Numai cineva care-şi iubeşte patria, ca dumneavoastră, şi-i urăşte, şi-i dispreţuieşte pe indivizii aceştia ca dumneavoastră, poate scrie aşa.

— Îmi pare bine că bagatela mea îţi place.

— Bagatelă! se indignă Paul şi strigă entuziasmat*:* Această scrisoare scoate din luptă la fel de mulţi hesani ca bătălia de la Trenton. Datorită acestei scrisori, nici nu vor mai fi trimişi hesani în America.

— Dumneata supraapreciezi, din păcate, efectele literaturii, spuse Franklin.

Unui necunoscător ar fi putut să-i pară că *lever*-ul domnului de Beaumarchais era şi acum la fel de grandios şi de fastuos ca în zilele întemeierii firmei *Hortalez.* La fel de mulţi prieteni şi solicitanţi simţeau nevoia să-i comunice încă de dimineaţă cât îl iubeau şi îl stimau, artişti şi cântăreţi îşi arătau priceperea în arta lor şi-i cereau protecţie, negustori veneau să-i ofere mărfurile cele mai alese. Secretarul Maigron, care trebuia la acel ceas să-i raporteze şefului său, abia putea spune două fraze fără să fie întrerupt de vreun nepoftit. Pierre însă băga de seamă că *lever*-ul nu mai avea impunătoarea strălucire de acum câteva săptămâni. Nu mai veneau nici baronul de Trois-Tours, nici *monsieur* Regnier de la Tribunalul Suprem, nici cavalerul Clonard de la *Compagnie des Indes.* Din nou îl făceau să simtă că este „pătat".

Pierre ştia, bineînţeles, că aceasta era în legătură cu situaţia financiară a firmei *Hortalez* şi nu avea decât mândrie şi dispreţ faţă de asemenea atitudini. Dar valetul său, Émile, care-şi iubea stăpânul şi ştia mai bine ca oricare altul să-i citească gândurile pe faţă şi în gesturi, Émile băgă de seamă că pe *monsieur* îl roade un necaz ascuns, şi-l servea şi mai atent, prevenind cu şi mai multă delicateţe orice dorinţă pe care i-o bănuia.

Cu o promptitudine insultătoare, sosiră banii pe care-i promisese

câinele acela îngâmfat de Vergennes. Pe Pierre nu-l mai încercă aceeaşi bucurie fierbinte ca la primă plată, totuşi fu mulţumit că el, descurcăreţul, reuşise şi de astă dată s-o scoată la capăt.

Deşi mai erau două zile până la scadenţă, îi trimise pe loc lui Charlot păcătosul lui de sfert de milion.

— A fost mirat Charlot al nostru*?* întrebă el, dornic de răzbunare, pe un ton triumfător, când Maigron îi aduse chitanţa.

— Dacă cumva a fost, n-a arătat-o, răspunse sec secretarul.

Apoi Pierre vizită anumite birouri, unse anumiţi binevoitori şi dobândi certitudinea că mândrul *Vultur de mare* va zbura în fruntea transporturilor sale şi nu în fruntea transporturilor unui Chaumont sau Dubourg.

După aceea răsuflă uşurat. Acum abia se putea bucura în voie de mânia să împotriva seniorilor care-l dispreţuiseră iarăşi când avuseseră impresia că soarta-i este din nou potrivnică. Împotriva unor Charlot, Vergennes, Trois-Tours, Regnier şi Clonard.

Pierre, în floarea vieţii, se simţea mai vioi decât oricând, se bucura de tot ce-i ieşea în cale, se entuziasma de forţa şi de norocul său. Sentimentele oamenilor ce-l înconjurau, admiraţia, dragostea şi prietenia lor, invidia, mânia şi ura lor, cumplita încâlceală a afacerilor sale, măreţia cauzei pe care o slujea, importanţa câştigului pe care-l aştepta totuşi la capătul tuturor pătăraniilor, tot acest vârtej îl făcea să trăiască într-o continuă stare de surescitare.

La patruzeci şi cinci de ani nu mai era Figaro din *Bărbierul.* Desigur, banii şi intriga continuau să-i placă ca şi înainte, de dragul banilor şi al intrigii, dar era pătruns în şi mai mare măsură decât înainte de propria sa importanţă. Încetase de a mai fi un simplu bufon, şi când era lovit şi i se mai şi cerea să joace, ştia, ce-i drept, să râdă de soartă, de el însuşi şi de grotescul situaţiei, dar râdea cu o veselie şi mai crâncenă de trufia neroadă, criminală a celor ce-l loveau.

Acum, că scăpase de grijile apăsătoare ale zilei de mâine, sentimentele care-l stăpâneau se cereau exprimate. Crezând că se păcălise în afacerea americană, domnii Lenormant şi Vergennes nu numai că nu-i dăduseră o mână de ajutor, dar îşi mai şti râseseră de el. Bine, domnii mei, poate că în cele din urmă tot eu am să fiu cel tras pe sfoară în afacerile americane. Dar dacă asta este prilej de râs, apoi atitudinea voastră este un prilej şi mai bun. Iar dacă, distanţi şi răi, aveţi neruşinarea să zâmbiţi de sus pe socoteala mea, apoi am să vă arăt eu că ştiu să-mi râd de voi de mult mai sus încă, mai bine şi mai muşcător.

De multă vreme îi umbla prin cap planul unei comedii, o continuare la *Bărbierul* său. Acum proiectul prindea chip şi formă. Beaumarchais alerga încoace şi încolo prin camera sa de lucru, mare şi somptuoasă, dădea ocol biroului şi căţeaua lui, Caprice, îl urmărea cu ochii umezi. Vorbea singur, fluiera, fredona, se oprea în faţa locului gol de pe perete, locul portretului care lipsea. Îl vedea pe Figaro, a mai îmbătrânit de atunci, are mai multă experienţă, strălucirea lui e mai puţin superficială, umorul său mai amar. Pe acest Figaro, nou şi vechi totodată, trebuia să-l prindă. Şi Pierre se aşează să scrie şi îl prinse pe hârtie pe acest Figaro, vechi şi nou totodată.

Scrise discursul lui Figaro către marii seniori în slujba cărora se afla, pentru care făcea codoşlâcuri şi o sută de alte treburi dubioase şi cărora simţea că le este de o sută de ori superior. Scrise povestea lui Figaro, tot vârtejul propriei sale vieţi, al vieţii sale de viclenie şi strălucire, blestemată şi binecuvântată, hărţuită în fel şi chip, bătăliile lui triste şi glumeţe cu justiţia şi cenzura, totul în fraze vesele, scânteietoare, săltăreţe, elegante, niţeluş veninoase.

„Mi s-a spus - scria el - că acum ar exista libertatea presei la Madrid, că aş putea scrie orice vreau, cu condiţia să supun ce am scris aprobării a doi sau trei cenzori şi să nu fie vorba de guvern, sau de religie, sau de politică, sau de morală, sau de funcţionari superiori sau de mari seniori.” Scria*:* „Prietenii mi-au făcut rost de un post la minister, era nevoie de un om cu idei. Din păcate aveam idei. Peste o săptămână m-au înlocuit cu un maestru de balet.” Scria*:* „Pentru că sunteţi un mare senior, domnule conte, vă închipuiţi că sunteţi un geniu. Nobleţea, bogăţia, titlurile, slujbele vi se urcă la cap. Mă rog, ce aţi făcut dumneavoastră în schimbul acestor avantaje*?* V-aţi dat osteneala să vă naşteţi. Dar eu, eu, care provin din mulţimea fără nume, eu, dracu să mă ia, numai ca să-mi târăsc existenţa, a trebuit să cheltuiesc mai multă viclenie şi ştiinţă decât s-a folosit timp de o sută de ani pentru a guverna Spania, cu coloniile ei cu tot.

Scrise tot discursul dintr-o suflare. Busturile lui Aristofan, Molière, Voltaire şi propriul său bust îl priveau pe când scria, îl privea căţeaua sa Caprice, îl privea locul gol destinat portretului lui Duverny, îl privea propriul său portret în haine spaniole.

Reciti ce scrisese. Da, era bine, nimerise la ţintă. Furat de gânduri, o mângâia pe Caprice. Zâmbi fericit, entuziasmat de opera lui. Trebuia s-o arate imediat cuiva.

Cu foaia pe care abia se uscase cerneala, alergă la tatăl său în cameră. Bătrânul era culcat în pat, foarte tras şi sfrijit, dar ochii îi

străluceau vii în faţa slabă de sub scufie şi, văzându-l pe Pierre, zâmbetul îi dezgoli dinţii albi şi puternici.

— Am scris ceva, tată - spuse Pierre - ce-o să-ţi placă. Scriu continuarea la *Bărbierul,* şi o să fie şi mai bună încă. Acum ascultă şi apoi spune şi dumneata*:* nu e grozav*?*

Începu să citească. Bătrânul îi sorbea nesăţios cuvintele. Frazele obraznice, batjocoritoare şi ah! atât de adevărate îl pasionau. Îşi aminti de trecutul său, de vremurile când fusese un burghez mândru, hughenot, se aşeză mai bine în pat, fără voie mâna lui stafidită dădu scufia pe ceafă, ca să audă mai bine.

— Eu, care provin din mulţimea fără nume, eu, numai ca să-mi târăsc existenţa, a trebuit să cheltuiesc mai multă viclenie şi ştiinţă decât s-a folosit timp de o sută de ani pentru a guverna Spania, cu coloniile ei cu tot.

Bătrânul sorbea cuvintele lui Pierre, unul câte unul, îl încânta felul cum ştiuse fiul său să dea glas propriilor sale sentimente. O bucurie furioasă, turbată creştea în el. O veselie puternică, sălbatică, grosolană, batjocoritoare, îi trecu din pântec în inimă, îi cuprinse trupul sfrijit până-n vârful degetelor, ajunse la gură şi izbucni într-un râs zgomotos, hohotitor, care-l sălta şi-l trântea la loc în perne şi nu mai contenea. Pierre îl privea radios pe bătrân. Se porni şi el să râdă, cu hohote; râsul celor doi umplea încăperea cu un vuiet de furtună. Nu se mai domolea.

Se termină totuşi pe neaşteptate. Întâi râsul bătrânului se transformă într-un horcăit, în gemete. Apoi amuţi cu totul şi bătrânul, prăvălit în perne, nu se mai mişcă.

Pierre scăpă din mână foaia pe care scrisese cuvintele lui Figaro. Îl privi pe tatăl său. Un picior slab şi păros ieşea, ţeapăn, de sub plapumă, scufia, dată mult pe spate, descoperea creştetul pleşuv.

Îl privi încremenit. Apoi se apropie şovăind şi se plecă spre bătrân. Acesta nu mai mişca, nu mai răsufla.

Pierre era uluit, nu-i venea a crede. Dar până la urmă se convinse*:* râsul lui Figaro îl dăduse gata pe tata Caron.

În aceeaşi săptămână, Thérèse îi născu lui Pierre un copil, ce-i drept, nu un Alexandre, ci o Eugénie.

Thérèse se simţea bine şi de a doua zi el insistă să se căsătorească, să nu mai trăiască despărţiţi, să se mute la un loc. Vorbea cu foc.

Ea îl cerceta cu ochii limpezi, cenuşii. În timpul durerilor vădise o gingăşie pe care nimeni n-ar fi bănuit-o la bărbatul acesta pătimaş. Acum, Pierre privea cu o mândrie şi o emoţie mereu nouă puiul de om

pe care ea îl născuse. Thérèse ştia că o iubeşte, ştia că este legat de ea, că voia într-adevăr să trăiască la un loc cu ea şi cu micuţa Eugénie, că nu spunea vorbe goale. Dar îşi amintea şi de clipa în care el amânase căsătoria, nu era jignită, ba da, era niţel jignită şi nu voia în nici un caz să-i dea ocazie să-şi spună mai târziu că s-a cam grăbit.

Îi răspunse că vrea să aştepte până la reabilitarea lui, aşa cum propusese el. De altfel, împreună cu mica ei Eugénie se va simţi şi mai bine acolo, afară, la Meudon, mai puţin singură decât înainte. Puţin cam înciudat, Pierre continuă un timp cu insistenţele, dar în faţa hotărârii ei, cedă.

Nu se putea spune despre Pierre că era superstiţios. Dimpotrivă. Dar sfârşitul ciudat al tatălui său şi coincidenţa acestei morţi cu naşterea copilului îl tulburaseră. Deşi era atât de vorbăreţ de felul lui, se ferise să povestească prietenilor cum murise tata Caron. Nici monologul lui Figaro nu-l arătase nimănui, deşi, altminteri, era un autor atât de vanitos. Moartea tatălui îi pricinuise o adevărată durere, naşterea copilului o adevărată fericire. Era aproape bucuros că diversele treburi legate de înmormântarea bătrânului şi grijile pe care le avea cu Thérèse îl împiedicau să se dedea la visări metafizice.

Lăsă treburile firmei *Hortalez* în voia lor. Nici cu Paul nu discuta decât generalităţi, declarându-i că acum nu e dispus să se ocupe de mărunţişuri.

Lui Paul îi convenea. Nu-i povestise nimic prietenului despre vizita la Franklin şi nici despre hotărârea de a pleca în America. Încă nu se dumirise ce se întâmplase la Passy. Era ciudat că un om cu vederi aşa de largi, cu atâta experienţă şi înţelepciune ca Franklin, nu vrea cu nici un chip să ierte slăbiciunile lui Pierre, dar asta era realitatea, toată fiinţa lui Franklin se crispa când era vorba de Pierre. Faptul trebuia acceptat ca atare, orice încercare de mediaţie ar fi fost fără rost. Paul însuşi îl privea acum cu ochi mai critici pe Pierre, dar nu-l admira mai puţin. Îl încântase vioiciunea şi mobilitatea sa, receptivitatea sa pentru ideile mari, felul său zgomotos şi lăudăros, faptul că-i plăceau fastul şi femeile. Paul ştia să preţuiască deopotrivă prietenia expansivă, zgomotoasă a lui Pierre şi atitudinea reţinută, amical-şăgalnică, a lui Franklin.

Între timp se pregătise un nou transport pentru America şi se aştepta doar o ştire de la Philadelphia spre a-i da drumul. Dacă Paul voia să plece cu acest transport, precum îl anunţase atât de mândru pe doctor, trebuia să-şi facă pregătirile necesare. Înainte de toate, trebuia să vorbească cu Pierre.

Îl consultă pe medicul care-l îngrijea de ani de zile, pe doctorul Lafargue. Acesta îl certase aspru, la întoarcerea din porturile nordice, pentru nechibzuinţa sa; acum voia să-l trimită pentru toată vara într-o localitate din Alpi. Paul vorbi cu el despre faptul că afacerile îi impuneau o călătorie peste ocean. Doctorul Lafargue declară categoric că, faţă de starea lui Paul, nici nu poate fi vorba de o asemenea călătorie. Paul zâmbi stânjenit, niţeluş cam stupid, şi-l rugă pe medic să nu vorbească despre starea sa cu prietenii lui, îndeosebi cu Pierre.

Cutreiera străzile zgomotoase ale Parisului, sorbind cu ochii aprinşi de febră rochiile primăvăratice, luminoase, ale femeilor, auzea strigătele negustorilor ambulanţi, înjurăturile surugiilor, vedea bogăţia multicoloră a alimentelor din îmbelşugatele hale, vedea şi auzea strălucirea şi zgomotul şi belşugul celui mai mare, mai luminos oraş al lumii, al oraşului său de baştină, Parisul. Erau clipe când nu pricepea de fel cum de putuse declara că pleacă în America. Să părăsească toate acestea, Parisul lui, el, atât de tânăr, care se bucurase atât de puţin de viaţă, care mai voia atâtea de la viaţă, care avea pricepere şi gust să se bucure de ea ca puţini alţii, cum de-i putuse da aşa ceva prin gând*?* Dacă pleca în America, nu avea să se mai întoarcă, doctorul Lafargue, cu toate menajamentele, i-o spusese destul de lămurit.

Îi făcu o vizită Thérèsei. Se uită la copilul ei, Eugénie. Vorbiră de Pierre. Privirii sale, mai agere acum, nu-i scăpă că şi Thérèse îl priveşte pe Pierre cu ochi critic. Dar cunoaşterea slăbiciunilor lui n-o împiedica să-l iubească fără rezerve. Îl duru că ea, care-l înţelegea atât de bine pe Pierre, nici nu bănuia măcar propriile lui sentimente, nici nu bănuia ce voia el să facă - nu ce voia, ce trebuia să facă el pentru Pierre.

Între timp, sosise din America, pe cale ocolită, prin Olanda, o ştire foarte ciudată. O scrisoare laconică a băncii *Grand* din Amsterdam făcea cunoscut că această bancă a primit o dispoziţie din partea Congresului să plătească firmei *Hortalez* patru mii treizeci şi şase de livre şi şapte *sous* pentru batiste, nasturi şi aţă pe care această firmă le-a livrat Congresului. Era o curată batjocură. Casa *Hortalez* livrase Congresului tunuri, obuziere, muniţii, corturi şi uniforme, Congresul îi datora peste două milioane; îi plăteau patru mii de livre, şi asta încă prin banca concurenţilor.

Acum, după insulta acestei scrisori, avu de îndată loc convorbirea pe care, printr-un acord tacit, Pierre şi Paul o amânaseră atâta timp. Contrar obiceiului său. Pierre nu începu cu lungi lamentări şi blesteme, ci îl consultă, concret şi mânios, pe amicul şi ajutorul său*:*

— Ce-i de făcut*?* Dumneata ce propui*?*

Scrisoarea băncii *Grand* şi întrebarea lui Pierre fu că ultimul imbold de care Paul mai avea nevoie. Dacă nu vorbea acum de intenţia lui de a pleca personal în America pentru a pune acolo lucrurile la punct, atunci nu va mai vorbi niciodată de asta, nu va mai trece niciodată oceanul şi va rămâne pentru totdeauna, pe veci, în ochii lui Franklin, un lăudăros, un om de nimic.

— Vreau să-ţi spun ceva, Pierre. Există un singur mijloc de a scoate banii dumitale de la americani. Trebuie să plece cineva la Philadelphia şi să vorbească de la obraz la obraz cu domnii aceia. E necesar ca cineva să combată la faţa locului, cu argumente valabile, minciunile lui Arthur Lee. Trebuie ca cineva să preia acolo încărcătura vaselor noastre şi s-o ţină în păstrare, sub cheie, până ce ni se vor da în schimb alte mărfuri sau bani.

— Şi cine să facă asta*?*

— Eu, răspunse Paul.

Pierre înţelesese din prima clipă încotro bate Paul. Şi el, Pierre, avusese de câteva ori intenţia să treacă oceanul. Ideea de a-şi apăra prin viu grai cauza înaintea Congresului îl ispitea. Dar, cu toate că era din tot sufletul alături de concepţia şi de marea acţiune a americanilor, după experienţa cu Franklin, oamenii aceştia îi inspirau teamă. Se simţise cât se poate de sigur în faţa primului-ministru al regelui Angliei şi în faţa împărătesei Maria Theresia: faţă de oamenii Lumii Noi se simţea stânjenit. Îi era teamă că, dacă ar trece oceanul, mai mult ar dăuna cauzei sale decât i-ar folosi.

Avusese şi el ideea de a trimite în locul său un reprezentant capabil. Însă Paul ar fi fost singurul potrivit, şi să-şi trimită prietenul bolnav peste ocean, la o moarte sigură, fusese un gând pe care Pierre îl respinsese încă înainte de a-l fi gândit până la capăt. Acum Paul însuşi îi făcea această propunere şi Pierre se simţea mişcat că prietenul se oferea să facă acest sacrificiu pentru el. Fără a sta pe gânduri, plin de un frumos elan, declară că niciodată nu va permite ca Paul să plece în America; avea prea mare nevoie de el în Franţa. Paul răspunse încăpăţânat că hotărârea lui era nestrămutată şi că avea să plece cu următorul transport, cu Amélie. De altfel, comunicase şi altora hotărârea sa.

— Ai şi vorbit cu alţii*?* întrebă Pierre mirat.

— Da - răspunse Paul - voiam să fiu angajat. Voiam să mă forţez pe mine şi pe dumneata.

— Dar cu cine ai vorbit*?* întrebă Pierre şi socotea că celălalt va răspunde*:* Cu Maigron, sau cu Gudin.

Paul răspunse*:*

— Cu doctoral Franklin.

Pierre icni. Pe tânărul acesta, americanul îl primea, îl încuraja într-atât, încât Paul îi cerea sfatul până şi în lucrurile cele mai intime.

— Trebuie să înţelegi, Pierre - spunea între timp Paul - acum nu mai pot da înapoi, trebuie să plec în America. N-aş vrea să mă fac de râs faţă de Franklin.

Această frază simplă îl amărî şi mai mult pe Pierre. El, Pierre, era ridicol în ochii lui Franklin, din motive pe care nu le putea descoperi, şi tânărul acesta prefera să meargă la o moarte sigură decât să se facă ridicol faţă de Franklin.

— Niciodată n-am să te las să pleci în America - strigă Pierre cu înverşunare - niciodată!

— Am să plec, declară la fel de îndârjit Paul. Cum vrei să-ţi plăteşti *Vulturul de mare,* cum vrei să-ţi păstrezi firma dacă nu pleacă nimeni într-acolo să încaseze banii?

— Lasă asta în seama mea, răspunse grosolan Pierre.

Vorbea însă atât de grosolan pentru că ar fi fost minunat să aibă un reprezentant ca Paul la Philadelphia şi pentru că era imposibil. Niciodată, chiar dacă s-ar prăbuşi casa *Hortalez,* n-ar permite ca Paul să meargă la o moarte sigură.

Îi explică în cuvinte tări cât de mult avea nevoie de el în Franţa. Paul ascultă cu faţa împietrită.

Amélie ridică ancora, marfa plecă fără Paul.

Din Aix-en-Provence i se comunică lui Pierre că fusese fixat termenul apelului său, pentru care se luptase atât de aprig ani de-a rândul. Vergennes se ţinuse totuşi de cuvânt. O bucurie furtunoasă îl cuprinse pe Pierre.

În timpul procesului, prezenţa sa era necesară la Aix. Pe de altă parte, afacerile încâlcite ale firmei *Hortalez* impuneau aproape zilnic hotărâri noi, ce trebuiau luate la Paris, iar renovarea *Vulturului de mare*, a cărui cumpărare se perfectase între timp, impunea numeroase călătorii la Bordeaux; firma Testard şi Gaschet care executa renovarea se lăsa greu, pretindea avansuri mari şi, pentru ca frumosul vas să intre cât mai curând în acţiune, se cerea ca un reprezentant de încredere al firmei *Hortalez,* capabil şi energic, să rămână permanent în contact cu docurile. Se hotărî ca în lipsa lui Pierre, Maigron să conducă afacerile din Paris, iar Paul să plece la Bordeaux.

— Acum vezi şi dumneata ce bine-i că ai rămas în Franţa! îi spuse Pierre.

Apoi Pierre plecă la Aix; şi în această călătorie îl luă cu el pe bunul Philippe Gudin, minunatul tovarăş de drum. Lăsa afacerile lui încurcate; la o milă de Paris le şi uitase, era cât se poate de bine dispus.

Procesul lui Pierre era simplu în sine, dar fusese încâlcit în mod intenţionat. Provenea din două procese diferite. Primul se referea la moştenirea prietenului şi binefăcătorului său Duverny. Pierre prezentase un document, un fel de ultimă decontare dintre el şi Duverny. Autenticitatea acestui document fusese contestată de nepotul şi moştenitorul lui Duverny, contele de la Blache. Tribunalul dăduse câştig de cauză contelui. Nu se declarase de-a dreptul că documentul ar fi falsificat, totuşi fusese considerat nevalabil şi, astfel, nu numai că i se răpise lui Pierre cea mai mare parte din avere, dar, totodată, fusese declarat, în mod indirect, falsificator.

În timpul instruirii procesului, Pierre dăduse, după cum era obiceiul, mită. Îi făcuse cadouri soţiei judecătorului care avea de întocmit referatul asupra cazului lui, ca să-i mijlocească o vizită la soţul ei; şi trebuise să facă asta din închisoare, unde se afla în urma bătăii neghioabe ce o avusese cu ducele de Chaulnes, gelos pe Désirée. Dar toate strădaniile, mituirile, vizitele, îi ajutaseră tot atât de puţin ca şi dreptatea, care era de partea lui.

După darea sentinţei, când nu mai avea nimic de pierdut, Pierre apelase la opinia publică. În pamflete scânteietoare, arătase câtă trudă şi muncă trebuie să cheltuiască un cetăţean francez când luptă pentru dreptul său şi cum nu-l poate obţine. În aceste pamflete Pierre nu acuză pe nimeni, ci îşi povestea doar procesul, dar atât de elocvent, de spiritual, cu un haz atât de nimicitor, încât corupţia justiţiei franceze sărea fiecăruia în ochi. Pamfletele stârniseră întreaga ţară, întreaga Europă şi duseseră, în cele din urmă, la o reformă a justiţiei franceze, în schimb, autorului lor îi pricinuiră doar alte necazuri. Curtea Supremă din Paris intrase în acţiune, îi intentase un proces de ultraj faţă de justiţie şi-i aplicase un „blam”, îl „înfierase” şi-i ridicase drepturile civice.

Era clar că fusese înfierat pe nedrept, că era un act de răzbunare plin de patimă al judecătorilor care se simţiseră vizaţi de pamfletele lui. Totuşi, judecătorii putuseră să se refere la faptul că autorul condamnat al pamfletelor mai fusese înfierat ca falsificator printr-o sentinţă legală şi că, deci, era un om căruia cu greu i se putea da crezare. De aceea, Pierre lupta în primul rând pentru anularea primei sentinţe şi, în procesul care se deschidea acum la Aix, voia să dovedească cu mărturii şi concluzii noi că documentul pe care îl prezentase pe timpuri, acel ultim testament al lui Duverny, acea ultimă decontare, era autentic.

Dacă documentul era recunoscut ca autentic, putea fi sigur că va obţine şi anularea „blamului”, a „înfierării”.

Abia ajuns la Aix, Pierre făcu vizitele de rigoare la preşedintele şi la alţi membri ai Curţii de Apel. Nu, de data aceasta nobilii săi prieteni nu-l uitaseră. Judecătorii din Aix, nu încăpea îndoială, primiseră indicaţii de la Versailles şi erau hotărâţi să-l ajute să învingă.

Fiind sigur de judecători, Pierre invită la Aix pe toţi cei dragi, Thérèse, Julie, Paul, ca să asiste la victorie. Thérèse însă refuză; nu voia să călătorească fără micuţa Eugénie şi nu îndrăznea să expună copilul la oboselile unei călătorii lungi pe ăzduf. Paul scrise şi el că nu putea lăsa nesupravegheate afacerile din Bordeaux. Numai Julie îşi anunţase pe curând sosirea.

Chiar dacă prietenii cei mai apropiaţi ai lui Pierre nu veneau, interesul ţării faţă de proces mai era şi acum la fel de viu. Din toate ungherele Franţei soseau jurişti să urmărească de aproape procesul şi toate ziarele scriau despre el.

Pierre socotise că procesul va dura două sau trei săptămâni. Dar tocmai pentru că soluţia era dinainte hotărâtă, pentru a-şi dovedi obiectivitatea, judecătorii simţeau nevoia să mai sucească o dată chestiunea pe toate feţele. Se ţineau şedinţe după şedinţe, lunile treceau şi, în tot timpul acesta, cei doi adversari se combăteau în faţa curţii cu declaraţii scrise, iar în public cu pamflete.

Monsieur de la Blache adusese cu sine o liotă de avocaţi şi experţi financiari, Pierre era singur cu prietenul Gudin şi un avocat. Într-unul din pamfletele sale scria*:* „Pe când adversarul meu mă loveşte pe la spate cu o armată întreagă de mercenari venali, eu mă asemăn scitului sălbatic care iese la luptă în câmp deschis, bizuindu-se doar pe propriile sale forţe. Dacă săgeata mea, zvârlită cu putere, vâjâie prin văzduh şi loveşte adversarul, atunci se ştie cine a tras. Căci, asemenea scitului, scriu numele arcaşului pe vârful săgeţii. El se numeşte Caron de Beaumarchais.” Şi mai departe*:* „Sunt un om paşnic. Pornesc la luptă numai atunci când sunt atacat. Sunt o tobă care răsună numai atunci când cineva o loveşte, dar atunci cu toată puterea.”

Se făcu un nou schimb de declaraţii scrise, se mai ţinură şedinţe, se audiară martori noi, deliberările fură tărăgănate. Şase ani aşteptase Pierre; în comparaţie cu aceşti şase ani, timpul pe care-l avea de aşteptat era scurt. Lui i se părea fără sfârşit.

Oraşul Aix, centrul Franţei juridice, era învăluit în praful jurisprudenţei. Străvechea aşezare îşi întindea întunecată ruinele palatelor şi băilor romane: cetatea conţilor de Provence decăzuse,

mănăstirea cea mare în care îşi ţinea şedinţele Tribunalul era dărăpănată. Mediul înconjurător, posomorât, melancolic, îi făcea lui Pierre şi mai grea aşteptarea. Ori de câte ori avea una sau două zile libere, pleca cu Gudin în împrejurimi. Trăsura îi ducea printre munţii şi dealurile luminoasei Provence, prin păduri şi desişuri de măslini şi stejari, prin vii nesfârşite. Admirau apeductele uriaşe pe care romanii le clădiseră la Nîmes şi giganticul palat al papei de la Avignon, care semăna mai curând a fortăreaţă.

Între timp, sosise Julie. În schimb, Paul scrise din nou că nu se putea gândi să plece din Bordeaux.

Trebuia să se lupte cu juriştii birocraţi ai firmei Gaschet, care mergeau acum atât de departe, încât îi puneau la îndoială împuternicirea. De aceea era nevoit să-l roage pe Pierre să semneze procura generală alăturată, care desigur avea să-l acopere în toate situaţiile.

Paul era înregistrat ca prim-procurist al firmei *Hortalez,* fapt cunoscut de firma Gaschet; Pierre clătină mirat din cap, că acum, deodată, era nevoie de asemenea formalităţi birocratice. Gândi o clipă că plecarea din Bordeaux a vaselor sale *Le Flammand* şi *L'Heureux* era prevăzută pentru zilele următoare. Poate că docurile Gaschet se împotriveau plecării pentru a stoarce plăţi ce nu li se cuveneau. Îşi puse întrebarea dacă n-ar trebui, în loc să trimită procura, să-l roage încă o dată insistent pe Paul să vină la el. Atunci le-ar putea discuta pe toate, de altfel i-ar fi plăcut să-l aibă pe prieten alături la citirea sentinţei. Dar Paul era atât de îngrozitor de conştiincios, încât n-ar fi plecat din Bordeaux. Pierre semnă împuternicirea şi i-o trimise.

Uită de chestia asta. Căci acum sosise momentul. În sfârşit, după cincizeci şi nouă de şedinţe, judecătorii fixaseră termenul când ambii adversari aveau să-şi spună ultimul cuvânt.

Contele de la Blache vorbi cinci ore încheiate, Pierre o oră mai mult. Apoi judecătorii se retraseră pentru o ultimă deliberare, pentru darea sentinţei. Această deliberare ţinu restul zilei şi toată ziua următoare.

Venise multă lume pentru a asista la citirea sentinţei. Mănăstirea dărăpănată, în care se întrunea curtea, era plină de curioşi. Tot oraşul aştepta cu încordare verdictul.

Contele de la Blache se arăta sigur de sine. Închiriase pentru timpul şederii sale la Aix unul din vechile palate. În seara zilei în care curtea delibera asupra sentinţei, se ospăta cu avocaţii şi cu restul consilierilor săi; toate ferestrele măreţei clădiri erau luminate. Pierre îşi petrecu seara modest, cu Gudin şi Julie, la locuinţa avocatului său dintr-o stradă

dosnică.

Se făcuse târziu noaptea când, în sfârşit, se anunţă sentinţa.

Din sala tribunalului răsună până în străzile întortocheate ale oraşului Aix*:* „Beaumarchais a învins!” Luminile din palatul lui de la Blache se stinseră. Dar străduţa dosnică şi strâmtă în care locuia Pierre era luminată de făclii. „Beaumarchais a învins!” chiuiau purtătorii de torţe.

Pierre câştigase multe victorii în viaţă, dar nici una nu-l bucurase ca aceasta. Abia acum, cuprinsă într-o singură clipă, simţea toată nedreptatea ce i se făcuse. Era nevinovat, toţi o ştiau, pamfletele sale îi convinseseră. Cu toate acestea, i se dăduse voie adversarului său, marelui aristocrat, să-l urmărească cu fel de fel de vicleşuguri, să-l învinuiască de toate porcăriile şi infamiile imaginabile, de înşelăciune, falsuri, otrăvire şi nimeni nu intervenise pentru el. Prietenii de neam, care ar fi putut să-i dea o mână de ajutor, se mulţumiseră să-i spună cât de sclipitoare erau scrierile lui prin care se apăra şi-l bătuseră amuzaţi pe umăr. Dar ruşinea, defăimarea, o lăsaseră să apese asupra lui; căci, născut burghez, n-o putea simţi prea mult. Dar o simţise în toţi anii aceştia, îl apăsase, îl usturase. Acum se scuturase de „înfierare”, acum spulberase „blamul”. Luptase pentru dreptate nu numai pentru el, ci pentru toţi cei de jos care se născuseră fără privilegii. Fusese o luptă norocoasă, o victorie fericită, alta mai prielnică nici că se putea câştiga.

Toate acestea le simţea în timp ce-i răsuna în urechi*:* „Beaumarchais a învins!” Nici nu se aşteptase la altceva. În toţi anii aceştia fusese convins că aşa va fi. Dar acum, când izbânda lui se înfăptuia cu adevărat, n-o putea duce. Prisosul de fericire îi strivea pieptul; se prăbuşi leşinat.

Îl frecară cu esenţe, îl aduseră din nou la viaţă, bău un pahar de vin. Din nou sosiră grupuri de muzicanţi în faţa casei, cu flaute, viori, tamburine. Din nou torţe. O delegaţie a meşteşugarilor îl felicită în versuri provençale improvizate. Gudin se ghemuise fericit pe un scaun şi-şi privea admirativ prietenul. Julie era mai nebună decât toţi.

— A fost o călătorie frumoasă, spuse Pierre, când trăsura se opri în faţa casei sale din *rue de Condé.*

Şi mai multă strălucire se revărsă asupra lui Pierre când, în urma procesului din Aix, avu loc dezbaterea în faţa înaltei Curţi din Paris care trebuia să hotărască dacă acel „blam” nu trebuia acum anulat.

Prietenii lui Pierre de la Versailles îi dăduseră a înţelege că guvernul ar dori ca, de data aceasta, să tacă. Drept care se mărginise să declare

într-un pamflet că „îşi va înghiţi limba şi va lăsa faptele să grăiască”. Aşa şi făcu. Se prezentă în sala arhiplină, îmbrăcat simplu, doar cu briliantul Mariei Theresia la deget, se aşeză modest pe locul său şi nu scoase o vorbă.

Totul se desfăşură repede, mult prea repede pentru Pierre. Procurorul general ceru, în trei fraze, să se anuleze vechea sentinţă. După o dezbatere de cinci minute, curtea anunţă hotărârea: Pierre Caron de Beaumarchais trebuia repus în aceleaşi drepturi ca înainte de vechea sentinţă, „blamul” era anulat, el era absolvit de orice „înfierare”, trebuia să-şi reprimească vechile funcţiuni şi titluri. Urale asurzitoare izbucniră în timp ce Pierre se înclina în faţa judecătorilor săi. Admiratorii îl purtară pe umeri până la trăsură. „Martirul Beaumarchais” se bucură de un triumf cum nu avusese până atunci nici măcar în teatru.

A doua zi, la *lever*-ul lui erau din nou prezenţi toţi dispăruţii. Baronul de Trois-Tours, *monsieur* Regnier de la Curtea supremă, cavalerul Clonard de la *Compagnie des Indes.*

După o săptămână, i se comunică textul integral al sentinţei tribunalului din Aix. Era şi mai favorabil decât se aşteptase. Ce-i drept, preciza că pamfletul lui despre scitul cu săgeată şi cu toba răsunătoare trebuia distrus, pentru că aducea insulte neîntemeiate adversarului. În schimb, îi acorda toate sumele pe care le ceruse, precum şi dobânzi foarte mari. În afară de aceasta, i se acordau treizeci de mii de livre despăgubiri pentru pierderile pe care le suferise în urma proastei administrări a moştenirii rămase de la răposatul Duverny. Toate laolaltă făcură să se reverse pe neaşteptate o sumă importantă în casa sa, care era goală.

Apoi i se aduse şi portretul care, de asemenea, îi fusese redat de tribunal. Portretul lui Duverny de mâna pictorului Duplessis. Se bătură cuie în perete şi spaţiul gol dispăru. Tabloul era simbolul a ceea ce putea realiza optimismul său îndărătnic, energic, şi Pierre şedea în faţa lui, fericit.

În tot vârtejul, strălucirea şi îmbătarea acestor zile, Pierre nici nu băgase de seamă că de mai multă vreme nu sosise nici o veste de la Paul. Îi păruse rău că Paul nu asistase nici la dezbaterile din Paris. Ciudat era că ultimele rapoarte din Bordeaux nu erau semnate de Paul, ci de *monsieur* Peyroux, agentul permanent al firmei *Hortalez.* Acum sosi o adresă urgentă din partea lui *monsieur* Peyroux, pe care Paul ar fi putut-o rezolva fără nici o greutate la faţa locului. Neliniştit, Pierre ceru să i se comunice cât mai repede ce se întâmplase cu Paul. Uimit,

monsieur Peyroux răspunse, cu acelaşi curier, că *monsieur* Theveneau plecase doar cu ultimul transport, în America.

O presimţire, de care nu voise să ţină seamă, îl făcuse pe Pierre să ştie aceasta încă de când nu mai sosise nici o veste de la Paul. Acum se frământa, certându-se şi dezvinovăţindu-se. Cu ce explicaţii viclene îi ceruse Paul procura generală! Totuşi, n-ar fi trebuit să se lase prostit. Şi nici nu s-ar fi lăsat dus de nas, dacă n-ar fi fost atât de preocupat de proces, iar Paul contase pe asta. Oare nu era el, Pierre, nevinovat, dacă Paul, prefăcutul de Paul, folosise asemenea mijloace*?* Nu făcuse el tot ce putuse spre a-l împiedica pe prieten să plece? Nu-i interzisese cu cuvinte aspre plecarea*?* Oare Paul nu acceptase*?* Adevărul adevărat era că nu voise ca Paul să traverseze oceanul. Acum era furios pe sine însuşi, pe Paul şi mai ales pe reaua-voinţă a americanilor.

Imediat după triumful din sala tribunalului, se dusese la Thérèse şi-i spusese, strălucind de fericire, că acum, când fusese reabilitat, nimic nu mai stătea în calea căsătoriei lor; spunea asta de parcă ea ar fi fost aceea care amânase căsătoria. Se înţeleseseră să mai aştepte întoarcerea lui Paul de la Bordeaux; nu voiau ca el să lipsească de la nuntă. Acum, neliniştit, emoţionat, trebuia să-i povestească lui Thérèse despre fapta pe cât de nobilă, pe atât de ciudată a prietenului.

Ea păli, roşi, ochii mari, limpezi şi cenuşii, i se întunecară, sprâncenele ei îndrăzneţe părură şi mai arcuite.

— N-ar fi trebuit să permiţi nici în ruptul capului una ca asta, Pierre - spuse ea, apoi adăugă, după un timp - a fost o ticăloşie.

Vorbise mai liniştit decât se aşteptase el, dar încheiase mai aspru.

În cursul vieţii sale multicolore, felurite insulte se revărsaseră valuri-valuri asupra lui Pierre; drepte sau nedrepte, se scurseseră de pe el, ieşise de fiecare dată din vâltoare. Ceea ce-i azvârlea acum în obraz această femeie, de care se simţea mai legat decât de toţi ceilalţi oameni, era cel puţin foarte exagerat. Sub presiunea procesului din Aix nu acordase poate destulă atenţie unei scrisori oarecum ciudate a lui Paul; asta era totul. Şi acum, Thérèse se purta de parcă el l-ar fi trimis pe băiat direct la moarte. Dădu să răspundă cu aprindere. Dar văzu faţa ei mare exprimând numai mânie şi dispreţ; nu mai scoase nici un cuvânt. Înainte să-şi poată reveni, ea părăsise camera.

Pierre şedea închircit în faţa mesei pe care se mai aflau resturi de mâncare. Se simţi deodată îngrozitor de singur, ca lovit în moalele capului. Înfrângerea i se părea cu mult mai mare ca victoriile de la Aix şi Paris, căci era neaşteptată şi venea de la Thérèse. El, descurcăreţul, şedea acum pierdut, neştiind ce să facă. Dădu pe gât un pahar de vin.

Se ridică şi se duse după ea.

O găsi în dormitor. Se aşeză lângă ea, dar nu scoase o vorbă despre nenorocita întâmplare, ştia că orice dezvinovăţire era fără rost. În schimb îi vorbi, prudent, de viitoarea căsătorie, de lucruri mărunte, practice. Thérèse scutură din cap. El o luă cu multă blândeţe de mână, ea îşi trase mâna înapoi.

Tăcu o clipă. Apoi, în ciuda a tot ce se întâmplase, deşi ştia că era o greşeală, începu să arate cu câtă tărie îi interzisese lui Paul călătoria. Atunci ea îşi întoarse faţa de la el şi spuse, nu tare, dar în aşa fel încât nici o împotrivire nu mai era posibilă:

— Te rog pleacă.

Plecă, mai lovit ca niciodată în viaţă.

Arthur Lee, care se întorsese de la Madrid fără nici un rezultat, judecă cu vorbe amare şi ironice viaţa domoală, comodă, pe care „doctorul *honoris causa"* o ducea la Passy.

În realitate, toată primăvara şi începutul verii Franklin dusese o viaţă senină, înconjurat de mulţi prieteni, fără să se prea sinchisească de afaceri, convins că orice încercare de a grăbi tratativele cu Versailles-ul în ce priveşte recunoaşterea, convenţia comercială şi alianţa, n-ar putea decât să strice. Nu era nimic de făcut, trebuia să aştepte.

Din Philadelphia soseau puţine ştiri; era vădit că englezii reuşeau să intercepteze mai multe vase decât soseau nevătămate pe ţărmurile europene. Fără îndoială că situaţia nu era dintre cele mai bune. La un moment dat, Philadelphia fusese chiar evacuată şi Congresul îşi ţinuse şedinţele la Baltimore. Între timp, bineînţeles, Congresul se întorsese la Philadelphia, înaintarea duşmană fusese, se vede, oprită, dar situaţia continua să pară ameninţătoare. Dacă Arthur Lee credea că din cauza aceasta trebuia să se insiste la Versailles cu îndoită îndârjire, desigur că se înşela. Tocmai pentru că nu se mai puteau înfăţişa cu victorii ca cele de la Trenton şi Princetown, trebuiau să aştepte până ce situaţia militară avea să se îmbunătăţească.

Franklin nu era războinic. Purta în el sila adâncă a omului înţelept, uman, împotriva unei acţiuni atât de inutile, cu totul absurde, atavice, ca războiul. În tot îndelungatul conflict cu Londra, făcuse nenumărate sforţări pentru a evita războiul şi, dacă nu reuşise, desigur că nu el era vinovat. Printre multele jocuri prosteşti ale oamenilor, războiul i se părea cel mai nebunesc şi cel mai costisitor; socotea o ruşine şi o batjocură că situaţia îl forţa acum să dorească un al doilea Trenton sau Princetown, cu toată moartea şi suferinţa de care asemenea victorii

sunt legate.

Domnii din Congres nu păreau să-şi dea seama că, aşa cum stăteau lucrurile acum, alianţa era de nerealizat. Se exprimau în scris aşa cum se exprimă în vorbe Arthur Lee. La sfârşitul scrisorilor lor se găsea totdeauna îndemnul insistent ca trimişii să grăbească cu orice preţ încheierea convenţiei comerciale şi a alianţei, ele fiind aşteptate ca ploaia pe timp de secetă.

Maurepas avusese într-adevăr dreptate atunci când glumise în felul său cinic pe socoteala grabei obraznice cu care lucrurile erau date uitării la Philadelphia. Anumiţi membri ai Congresului, care acum insistau deosebit de aprig pentru încheierea unei înţelegeri cu francezii, ţinuseră încă acum foarte scurtă vreme cuvântări tunătoare despre duşmănia tradiţională împotriva francezilor, păgânii, idolatrii, sclavii tiranilor. Acum astea toate erau date uitării la Philadelphia. Dar nu şi la Versailles.

El însuşi, Franklin, nu uitase câtuşi de puţin acel război pe care americanii îl numeau franco-indian, iar europenii războiul de şapte ani. Ca bun cunoscător de oameni ce era, înţelegea că dincolo, la Philadelphia, victoria şi pacea erau în primul rând considerate ca rezultatul succeselor militare anglo-americane. Dar totodată înţelegea că la Paris se credea că numai o întâmplare deosebit de nenorocită răpise Franţei o victorie sigură. Dacă atunci, aşa se spunea la Paris, dacă atunci când Frédéric al Prusiei pierduse aproape totul n-ar fi murit împărăteasa Rusiei şi nu s-ar fi urcat pe tron fiul ei cel zgârcit, Prusia ar fi fost înfrântă şi Franţa ar fi dictat pacea pe continent, iar cele două puteri catolice n-ar fi renunţat niciodată la posesiunile lor din America.

De multe ori Franklin se gândea la ciudăţenia ultimelor rezultate ale acelei victorii engleze din 1763 şi cum această victorie se întorcea acum împotriva Angliei însăşi. Dacă victoria n-ar fi fost cucerită, coloniile catolice ale Franţei şi Spaniei s-ar mai întinde şi acum ca un brâu înăbuşitor în jurul Americii engleze, iar aceasta ar fi avut nevoie şi pe mai departe de scutul militar al patriei mume pentru a se apăra împotriva Franţei şi a Spaniei. Într-o astfel de situaţie, n-ar fi putut niciodată să se gândească să-şi proclame independenţa.

Doctorul cugeta amuzat şi totodată posomorât. Dacă desfăşurarea evenimentelor era privită de la o înălţime mare, aşa cum o putea face el la începutul celui de al optulea deceniu al vieţii sale, atunci se vedea că oamenii totuşi progresau, deveneau mai deştepţi sau, măcar, mai puţin proşti. Istoria păşea pe căi ocolite, foarte stranii, care nu totdeauna se putea vedea încotro duc. Dar un scop părea să existe şi

părea să fie un scop înţelept. Trebuia doar răbdare.

Franklin şedea meditând la masa sa de scris şi înţeleapta sa acceptare a încetinelii progresului istoric nu făcea să-i fie mai puţin silă de corespondenţa neplăcută pe care o lăsase iar să se acumuleze în mod neîngăduit. Privi suspinând teancul de hârtii. Apoi îl împinse cu hotărâre la o parte. Va da din nou prilej lui *Mr.* Arthur Lee să-l dezaprobe şi va amâna o ultimă dată rezolvarea unei corespondenţe împovărătoare. Mai întâi avea să-şi facă plăcerea de a scrie o epistolă doamnei Brillon.

Doamna Brillon era plecată într-o călătorie în Sud. Doctorul se gândea cu plăcere la ea. Acum, când se pregătea să-i scrie, o vedea limpede înaintea ochilor şezând pe genunchii lui, lipindu-se uşor de el, cu faţa ei frumoasă atât de aproape de a sa. Avea o înfăţişare meridională, palid-smeadă, cu părul negru, ochii mari, duioşi, contrastând ciudat cu puful de deasupra buzei arcuite, îmbietor, cald, dulce, abia simţit. Franklin n-ar fi putut spune pe cine preferă, pe *madame* Helvetius sau pe *madame* Brillon, amândouă îl numeau uneori, cu aceeaşi duioşie, bătrân ştrengar. Îşi împărţea timpul în mod egal între ele, amândurora le vorbea cu aceeaşi gravitate galant-frivolă şi n-ar fi vrut să se lipsească de nici una din ele.

„Trec de multe ori prin faţa casei dumneavoastră, scumpa mea *madame* Brillon - scria el - şi mi se pare pustie. Înainte mi se întâmpla adesea ca, în apropierea casei dumneavoastră, să încalc porunca: «să nu râvneşti la femeia aproapelui tău». Acum n-o fac. Dar trebuie să recunosc că întotdeauna porunca aceasta mi s-a părut tare apăsătoare, contrarie naturii omeneşti şi-mi pare rău că există. Dacă cumva, în timpul călătoriei dumneavoastră, îl întâlniţi pe sfântul părinte, ce ar fi să-i cereţi să renunţe la ea?” Mai scrise un timp în stilul acesta, se lăsă antrenat; scria cu plăcere asemenea scrisori.

Dar după aceea nu mai avu nici măcar faţă de sine însuşi vreun pretext, trebuia să se apuce de corespondenţa oficială. Deodată începu să-l doară din nou piciorul, care până atunci îl lăsase în pace. Îşi scoase pantoful şi ciorapul, îşi fricţionă puţin, gemând uşor, locurile atinse de gută.

Păcat că William nu-i prea era de folos. Abia dacă-i putea încredinţa câte una din scrisorile mai importante. Tânărul înţelegea de fapt uşor, dar nu lua destul de în serios treburile, avea altele în cap. Era un tânăr fermecător, tinereţea lui veselă, luminoasă, plăcea tuturor şi tocmai aceasta era ispita şi primejdia. Era risipitor, cartofor, avea încurcături cu femei. Apoi, când venea la el pentru bani, o făcea într-un fel atât de

fermecător, încât nu se îndura să-l refuze. Abia dacă putea să-l dojenească puţin mai serios; căci dacă maximele şi povestioarele sale aveau vreo influenţă asupra altora, apoi asupra acestui domnişor elegant, împăcat cu sine şi cu lumea, nu aveau.

Păcat că pentru treburile lui nu se bucura de ajutorul cuiva de felul lui *monsieur* Theveneau. Acela se jertfea pentru fluşturaticul lui şef, pleca pentru el în America; el, Franklin, nu avea nici un singur ajutor serios.

Dar nici chiar atât de nesiguri nu erau oamenii lui, după cum afirma Arthur Lee. Acesta, de când se întorsese din Spania, avea un nou *spleen*[1]!: vedea în oricine un spion. Pe toţi cei care veneau la Passy îi privea cu neîncredere, fie că era Bancroft, pe care el, Franklin, îl folosea uneori pentru lucrări grele de secretariat, fie că era tânărul preot John Vardill. Şi Silas Deane se plângea că Arthur Lee îi considera pe cei doi secretari ai săi, Joseph Hynson şi Jacobus van Zandt, agenţi de poliţie, când de fapt el, Silas Deane, nu-l socotea mai puţin suspect pe secretarul de încredere al lui Arthur Lee, un anume *Mr.* Thornton. Ba, între cei doi domni se iscase o ceartă serioasă şi Franklin îşi amintea înveselit cum trebuise să mijlocească împăcarea celor doi colegi.

Nu ştia că amândoi aveau dreptate. Ajutorii şi secretarii pe care îi acuzaseră de spionaj erau într-adevăr cu toţii în slujba fie a serviciului secret englez, fie a celui francez.

Înviorat de imaginea celor doi colegi ai săi care se bănuiau reciproc, Franklin căută din teancul de scrisori una care-i fusese adusă în ajun într-un chip misterios de un necunoscut. În scrisoarea aceasta, un enigmatic baron Weissenstein făcea promisiuni ademenitoare conducătorilor americani pentru cazul că ar susţine încheierea unei păci de compromis cu Anglia. Se promiteau sume mari de bani, funcţii şi titluri, în special lui Franklin şi generalului Washington. Franklin presupunea că propunerile erau serioase şi fuseseră făcute cu ştirea regelui George; i se păru că recunoaşte chiar şi stilul pedant al regelui. Spera că regele însuşi va citi răspunsul şi începu să-l întocmească atât de tăios şi de batjocoritor, încât maiestatea-sa, citindu-l, să se învineţească de supărare.

Apoi citi încă o dată îndrumările conspirative, cum să trimită răspunsul misteriosului baron. Lunea următoare, spuneau instrucţiunile, un bărbat avea să apară în pronaosul bisericii *Nôtre-Dame*; pentru a fi cunoscut, va purta un trandafir la butonieră. Trimisul nu era informat; i

[1] Dorinţă capricioasă, obsedantă.

se spusese că este vorba de o legătură de dragoste. I se putea înmâna răspunsul cu toată încrederea.

Franklin însărcină cu transmiterea plicului pe un băiat pe care-l bănuia că se află în serviciul poliţiei franceze. Nu strică să afle *monsieur* de Vergennes că emisarii americani nu refuzau din capul locului tratativele cu intermediari secreţi englezi. Poate că aceasta i-ar face pe domnii de la Versailles să se mai grăbească puţin.

Deci, în ziua stabilită, la ora stabilită, trimisul lui Franklin apăru în pronaosul bisericii *Nôtre-Dame.* Apărură şi agenţii secreţi englezi şi francezi. Şi fiecare avea ceva de făcut, şi fiecare avea ceva de raportat, şi fiecare se credea mai presus de ceilalţi.

Parizienii continuau să-l admire pe Franklin. Înţeleptul şi omul de stat care aştepta filozofic în grădina sa de ţară, la marginea oraşului şi a evenimentelor, devenise pentru ei un simbol. Dar, din cauza situaţiei militare neprielnice a americanilor, el se temea că această încântare nu va mai dura mult; entuziasmul pentru o cauză care pierde partida se topeşte repede. I se şi părea că nu mai are o expresie chiar atât de plăcută pe portretele care i se făceau într-una. Acum, de pe aceste tablouri îl privea adesea un ţăran şiret, dur, calculat, lipsit de măreţie şi bunătate.

Aşa fiind, îi păru bine când proprietarul său, *monsieur* de Chaumont, îi ceru voie să comande un portret al lui la pictorul Duplessis; *monsieur* Duplessis, cel mai preţuit şi cel mai bine plătit portretist al Franţei, obişnuia să dea modelelor sale o înfăţişare impresionantă, măreaţă.

Monsieur Duplessis era un om stângaci, cam la cincizeci şi cinci de ani. În dialectul său provençal, pe care Franklin îl înţelegea cu greu, îi explică cu sfială că lucrează încet şi greoi şi că avea nevoie de multe şedinţe. Lucru neplăcut pentru doctorul Franklin, care nu răbda să şadă multă vreme nemişcat, dar un portret de mâna lui Duplessis merita atâta osteneală.

Curios din fire, Franklin vru să vadă încă de la prima şedinţă cum progresa lucrarea, lui Duplessis însă nu-i plăcea să i se privească tablourile înainte de a fi terminate.

De altfel, Duplessis era vizibil impresionat de Franklin şi el, care şi aşa scotea cu greu o vorbă, se arăta foarte tăcut. Când însă Franklin îi dădu să înţeleagă că-i este simpatic, se arătă ceva mai deschis. Povesti de încercările lui de a îmbunătăţi anumite vopsele, în primul rând roşul şi ultramarinul. În afară de aceasta, descoperise o metodă nouă de a fabrica manechinele de care era nevoie în atelierele de pictură, le făcea

din cauciuc. Deoarece doctorul era vizibil interesat de această invenţie şi punea întrebări inteligente, pictorul îi povesti şi despre celelalte griji ale sale.

Nu era lucru simplu să-i pictezi pe mai-marii acestei lumi. Dura mult până când se hotărau pentru o şedinţă, apoi schimbau ora, de cinci ori, de zece ori şi adesea nu veneau nici atunci, câteodată chiar fără să mai anunţe. Ce mai agitaţie fusese când o pictase pe regină - pe atunci mai era *dauphine* - pentru doamna mamă, maiestatea austriacă. În cele din urmă, Toinette îi acordase două şedinţe şi jumătate. Totuşi cunoscătorii găseau că portretul reuşise. Dar maiestatea din Viena era nemulţumită, declarase că portretul nu era destul de asemănător, prezentarea prea puţin avantajoasă şi în general, după părerea ei, adevărata Toinette era mai frumoasă decât cea pictată. Duplessis suspină, zâmbi. Apoi, pe jumătate amuzat, pe jumătate îndârjit, povesti despre experienţele sale cu regele. Îl pictase de trei ori. *Monsieur* d'Angivillers ceruse ca portretele să fie foarte maiestuoase, urmând să fie dăruite altor capete încoronate. Pe vremuri, când maiestatea-sa încă nu pusese atâta grăsime pe ea, fusese mai uşor să dea portretului o înfăţişare regească; coroana, sceptrul, mantia de hermelină şi decoraţiile îşi făceau efectul. Dar să-l facă pe rege să pozeze fusese, aproape întotdeauna, imposibil. Duplessis trebuise să plece după el la încoronare şi, cu şase zile înainte de deschiderea salonului, Louis nu-i acordase încă cele două şedinţe promise. Mai târziu trebuise să facă un portret al lui Louis deosebit de „grandios”; era darul pe care *Compangnie des Indes* îl trimitea rajahului din Carnatic. Regele trebuia prezentat fără coroană, dar cu toate celelalte insigne ale puterii, şi încă foarte repede, pentru că vasul stătea să plece spre India. Autorităţile însă, care aveau în păstrare insignele puterii, acţionau încet şi puneau piedici birocratice.

Pictorul, de obicei atât de liniştit, povestea, încă şi acum plin de furie, cum în cele din urmă *monsieur* d'Angivillers îi dăduse ordin să picteze capul lui Louis al şaisprezecelea pe tabloul lui Louis al cincisprezecelea pe care îl pictase Van Loo; desigur că rajahul nu se pricepea destul ca să observe trucul.

Franklin răspunse la povestirile pictorului cu câteva din povestioarele lui sfătoase. Dar şedinţele nu erau puţine la număr, amândoi doreau ca lucrarea să reuşească; frazele deveniră mai lente, mai rare, şi treptat nu mai avură ce să-şi spună. Atunci Franklin atrase la şedinţe pe unul sau pe altul dintre prietenii lui, pentru a sta de vorbă cu el, sau pentru a-l pune să citească. Duplessis era bucuros de fiecare mijloc care putea să-l împiedice pe american să-şi piardă răbdarea.

Într-o zi, veni pe neanunţate Maurepas. Aflase, spunea el, că doctorul Franklin se supune acestei cazne şi socotise de datoria lui să-şi distreze vechiul prieten.

Franklin şedea pe estradă, comod, dar plin de demnitate, cu haina largă şi cutată; părul cădea peste gulerul de blană al hainei. Era conştient că arăta bine. Maurepas şedea elegant în faţa lui, mai jos decât el. Era tare dichisit: bătrânul de şaptezeci şi şase de ani, îmbrăcat după ultima modă, mirosind a felurite parfumuri, contrasta izbitor cu bătrânul de şaptezeci şi unu de ani, simplu şi demn.

Doctorul spuse tacticos că în ultima vreme îi ajunsese de multe ori la urechi că ar fi viclean şi prefăcut; după părerea lui însă, ar avea şi alte calităţi, care speră că vor apărea în pictura onoratului Duplessis, de pildă răbdarea. Maurepas zâmbi.

— Dumneata viclean şi prefăcut, dragul meu doctor*?* - spuse el şi continuă pe englezeşte pentru ca Duplessis să nu-l înţeleagă - nu, cu adevărat nu sunteţi viclean şi prefăcut, sunt nevoit s-o spun cu tot respectul pe care-l datorez înţelepciunii dumneavoastră. De pildă, manevra dumneavoastră eu acel baron Weissenstein, cu aşa ceva nu ne puteţi prinde pe noi, cei din Paris.

Franklin zâmbi în sinea lui. Va să zică de aceasta venise Maurepas. Doctorul se întreba de mult ce se spune la Versailles despre corespondenţa lui cu enigmaticul baron.

— Şi oricât de mult v-aţi strădui - continuă ministrul - noi tot nu vom crede că aţi fi un vulpoi şi un Machiavelli. M-am întrebat chiar dacă face măcar să citesc scrisoarea dumneavoastră către acest Weissenstein. Ştiam dinainte că nu veţi încheia pacea decât pe baza recunoaşterii independenţei dumneavoastră.

Franklin se bucură. Ministrul vorbea întocmai cum şi-o dorise şi cum era de aşteptat.

— Continuaţi-vă deci liniştit tratativele cu englezul dumneavoastră, zise Maurepas. Şi dacă pe viitor vreţi să înaintaţi neobservat mesajele dumneavoastră, atunci permiteţi poliţiei noastre să vă recomande căi şi mijloace mai puţin diletante. De pildă, omul de încredere al lui Weissenstein ăsta ar putea să se aşeze în chip de cerşetor pe Pont-Neuf şi o dată cu un bănuţ, lăsaţi să cadă în pălăria lui şi mesajul dumneavoastră.

— Vă deranjez dacă zâmbesc, *monsieur* Duplessis*?* întreabă Franklin.

— Câtuşi de puţin, stimate doctore, răspunse prevenitor pictorul, şi Franklin zâmbi cu toată gura.

— Trebuie să recunoaşteţi - spuse el apoi către Maurepas - că

politica dumneavoastră ne sileşte de-a dreptul să ducem tratative cu Londra. Prea mult ne lăsaţi să bâţâim.

— Un Franklin nu bâţâie, spuse amabil Maurepas. Aşteptarea nu vă strică; se aude că ştiţi să vă petreceţi timpul în mod plăcut şi onorabil. Şi, desigur, înţelegeţi că situaţia dumneavoastră militară nu permite prietenilor ce-i aveţi la Versailles să grăbească încheierea alianţei.

Franklin ţinea capul aplecat spre dreapta, după indicaţiile lui Duplessis, dar nu se putu împiedica să nu ia o înfăţişare mai serioasă, mai întunecată decât şi-o dorea pictorul.

— Dar n-am venit - continuă Maurepas, încă înainte ca doctorul să-i poată răspunde - să vă amărăsc şedinţele. Daţi-mi voie să vă asigur: în fond, situaţia dumneavoastră aci este prea puţin influenţată de veştile proaste din America. Noi nu ne vom grăbi să încheiem o alianţă cu dumneavoastră, dar nici nu ne putem permite să vă părăsim. Un lucru este sigur - încheie el politicos - neatinsă de soarta schimbătoare a războiului rămâne cartea cea mai tare a Americii: popularitatea dumneavoastră, doctore Franklin.

— Ar fi regretabil - răspunse Franklin de pe estradă, cu vocea sa joasă, dar totuşi răsunătoare - dacă o cauză atât de mare ca făurirea republicii americane ar depinde de popularitatea unui singur om.

— Suntem amândoi destul de vârstnici, stimabile - răspunse Maurepas - pentru a şti ce rol imens joacă în istoria lumii o întâmplare fericită ca aceea că înfăţişarea unui om place unui popor. Sau poate credeţi că istoria cunoaşte alte legi mai adânci decât cele ale unor asemenea întâmplări*?* Eu nu cred. Cu cât trăiesc mai mult - puteţi să ascultaţi, dragul meu Duplessis, se întrerupse el, vorbind acum franţuzeşte - afirmaţiile mele nu pot decât să vă fie de folos, cu cât trăiesc mai mult, cu atât îmi dau mai bine seama: istoria lumii nu are un sens. Se rostogoleşte şi tălăzuieşte în toate direcţiile, iar noi ne zbatem şi suntem târâţi de val.

Încăperea prietenoasă părea că devine pustie, că se închirceşte în timp ce răsunau cuvintele acestea; ele păreau cu atât mai mohorâte cu cât erau rostite pe un ton de conversaţie, nespus de prietenos, de natural. Chiar *monsieur* Duplessis se opri din lucru şi privi neliniştit la zâmbitorul, amabilul Maurepas.

Franklin, care şedea pe estradă, nu se mişcă.

— Eu cred - spuse el - că noi încercăm să dăm un sens istoriei.

Nu suna de loc ca o punere la punct, suna modest; dar totodată suna atât de sigur, de convins, încât cuvintele celuilalt şi toată întunecimea lor se risipi.

Maurepas replică politicos*:*

— Dumneavoastră încercaţi, *monsieur.*

Se ridică, îşi drese glasul şi, foarte sprinten pentru vârsta lui, se apropie de tablou înainte ca Duplessis să-l poată împiedica. Se dădu puţin înapoi, veni mai aproape, se dădu iar înapoi, privi. Se învioră. Compară de câteva ori omul de pe estradă cu cel de pe pânză.

— Dar e splendid, dragul meu Duplessis! izbucni el. E chiar mai bun decât portretul pe care l-ai făcut lui Gluck[1]. Acum se vede abia - se adresă el lui Franklin - ce fel de om sunteţi. Sau cel puţin eu o înţeleg abia acum. Ce frunte latã, puternică - se extazie el, de parcă Franklin nici n-ar fi fost de faţă - se vede perfect cum după ea clocotesc gândurile. Şi cutele acestea sunt adânci şi puternice, dar nici una nu vădeşte efort sau sudoare. Şi ce calm în privire! O să ne mai daţi mult de lucru, dragul meu doctor. Abia acum îmi dau seama cât de mult.

Şi se adânci din nou în contemplarea tabloului.

— Ce păcat - spuse el ca pentru sine - că nu l-am adus cu mine pe Sallé şi că viitorimea nu va avea parte de prima mea impresie. Dar măcar pictorului îi ţinu o cuvântare*:* Omul pe care l-ai înfăţişat pe această pânză nu cunoaşte greutăţi. Pentru el toate sunt uşoare. Pentru el, chiar în declinul anilor săi, făurirea unei republici nu este o muncă, ci un joc. Totul pentru el este joc - ştiinţa, oamenii, afacerile. *Par mon âme, s'il en fút en moi* - citã el versul său favorit - pe sufletul meu, dacă cumva îl am*:* nici nu ştii, dragul meu Duplessis, ce capodoperă ai creat.

— Scuzaţi-mă, doctore Franklin, dacă m-am aprins - se adresă acestuia - dar noi, francezii, când suntem încântaţi de ceva, spunem deschis tot ce avem pe inimă, repede şi fără reticenţe. Ştiţi ce sunteţi dumneavoastră, stimate doctore Franklin - se entuziasmă el mai departe - aşa cum staţi aci, şi aşa cum arătaţi în acest portret*?* Sunteţi un bărbat. *Voilà un homme,* spuse el. *Behold the man,* încercă să traducă în englezeşte. Dar hotărî*:* Asta nu se poate spune decât pe latineşte*: Ecce vir.*

---

[1] Christoph Willibald Ritter von Gluck (n. 2 iulie 1714 la Erasbach lângă Berching (Germania), d. 15 noiembrie 1787 la Viena) a fost un compozitor german. Este unul dintre compozitorii importanţi de operă din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi primul reformator al perioadei muzicale clasice. Este cunoscut în special pentru *Orfeu şi Euridice*. A fost profesorul de muzică al Mariei Antoaneta, regina Franţei. Unii îl consideră părintele perioadei muzicale clasice şi rococo - cel puţin în domeniul operei.

Franklin se ridică, se întinse.

— Acum pot să mă mişc puţin încoace şi încolo? îl întrebă el pe pictor care, ameţit de cuvintele de laudă ale ministrului, era stânjenit şi roşise ca para focului.

Franklin coborî de pe estradă, se plimbă prin odaie, se scărpină.

— Domnul conte trece drept cel mai bun cunoscător din ţara aceasta, spuse el către pictor. Se vede că aţi realizat într-adevăr o capodoperă. Îmi permiteţi s-o privesc*?*

De pe pânză îl privea un Benjamin Franklin pe care-l cunoştea şi care totuşi i se părea străin. Pungile de sub ochi erau la locul lor, bărbia dublă, de asemenea, şi cutele. Fruntea era mare, falca puternică şi energică, ochii severi, cercetători, profund cinstiţi, gura mare, închisă, neînvăţată să se plângă sau să cedeze. Era un om bătrân şi totuşi nu bătrân, apropiat şi totuşi necunoscut.

Duplessis îl privea pe Franklin cu puţină teamă. Acesta luase, fără voie, expresia aspră, cercetătoare, a portretului.

— Aţi făcut un lucru bun, *monsieur* Duplessis, spuse el în sfârşit.

Şi pictorul se simţi mai mândru de aceste cuvinte, decât de lauda exagerată a ministrului.

— Trebuie să pictezi şi pentru mine un portret al lui Franklin al nostru, spuse Maurepas.

— Nu mai pozez o dată, spuse repede Franklin.

— Nu e nevoie, îl linişti Duplessis; dacă repet portretul cu mici schimbări, a doua sau a treia versiune iese şi mai bine.

— Aşadar ne-am înţeles, spuse Maurepas.

— Dar vă rog să nu mă agăţaţi între doamnele dumneavoastră goale, îi atrase atenţia Franklin.

Ministrul se gândi.

— Unde o să vă agăţ - spuse el - rămâne o problemă. Cred că pentru moment ar fi mai bine să nu cădeţi sub ochii majestăţilor-lor prea creştine. Cred că deocamdată cel mai bine este să vă agăţ la Paris, la *Hôtel Phélypeau,* nu la Versailles. Dar, când va sosi momentul, vă duc la Versailles, înrămat cu aur din cel mai fin. Tânărul meu monarh are prea puţină înţelegere pentru frumuseţea feminină dar îi place demnitatea şi măreţia. *Un homme* - repetă el - *ecce vir,* şi se bucura de semnificaţia cuvântului pe care-l găsise pentru bătrânul din tablou.

Pierre nu putea uita cuvintele Thérèsei: „Asta a fost o ticăloşie”, nici faţa ei mare înfuriată, dispreţuitoare.

Plecă la ea, la Meudon. Jupâneasa făcu o reverenţă şi spuse*:*

— Madame nu primeşte.

Îi scrise dar nu primi nici un răspuns.

N-o înţelegea, şi totuşi în adâncurile sufletului o înţelegea şi o iubea pentru că era aşa. Se cercetă încă o dată pe sine însuşi şi ajunse la concluzia că nu avea nici un pic de vină.

Nu-l învinuia nici pe prietenul său Paul. Unul singur era vinovat: Franklin. Toanele sale răuvoitoare, senile, îi răpiseră nu numai câştigul binemeritat al muncii lui, dar şi iubita şi prietenul.

Crezuse multă vreme că fusese calomniat în ochii doctorului, că vreo neînţelegere era cauza purtării ciudate a lui Franklin. Acum nu se mai lăsa iluzionat. Trebuia să recunoască faţă de sine însuşi: nu era pe placul bătrânului; spre deosebire de Paul, nu se bucura de simpatia lui. Era un lucru de neînţeles, nu i se mai întâmplase niciodată aşa ceva. Nu se putea obişnui cu un asemenea gând. Dar, cu toată limbuţia sa, nu se hotărî să vorbească şi cu alţii despre asta; ar fi fost prea înjositor.

Aceasta era situaţia când primi din nou veşti proaste din America. Un al treilea transport al firmei *Hortalez* se întorsese, de astă dată cu totul fără mărfuri şi fără bani. Congresul găsise un nou pretext să scape de plată. Pe baza argumentului lui Arthur Lee, că asigurarea nu fusese încheiată de Pierre cu o terţă persoană ci cu sine însuşi, refuza să accepte introducerea în cont a sumelor de asigurare. Congresul declara că atât timp cât nu se ajungea la o înţelegere în această chestiune, nu se puteau face plăţile.

Pierre era furios. În comerţul maritim francez era obiceiul ca marile firme să-şi asigure singure transporturile, adică să pună la socoteală cote mari de acoperire a riscului. Pe de altă parte, nu se pretindea plata transporturilor care nu ajungeau la destinaţie şi Pierre nu pusese în socoteală Congresului livrările capturate de englezi. Franklin cunoştea toate astea; ar fi fost de datoria lui să pună la punct minciunile josnice ale lui Arthur Lee. Dimpotrivă însă, tăcerea perfidă a capriciosului moşneag încuraja pe cei din Philadelphia în atitudinea lor faţă de firma *Hortalez.*

Toată furia lui Pierre se revărsa asupra bătrânului de la Passy. Nu-şi mai putea stăpâni mânia, îl copleşea. Îşi dădu drumul mai întâi în faţa lui Julie. Iată, izbucni el, un păianjen uriaş, trândav, şade într-o grădină şi-i suge pe toţi, suge toată gloria. Şi cine este victima*?* Cine plăteşte*?* El, Pierre cel bun, idealistul veşnic păcălit. Pierre avea obiceiul să încheie astfel de izbucniri năprasnice de mânie cu o vorbă de duh, cu un „ei şi!” nepăsător. De data aceasta, spre mirarea lui Julie, stărui în supărarea sa. Se vede că doctorul Franklin îi căşunase mult rău. Julie se

alătură blestemelor fratelui ei, îl admiră îndelung, declară furtunos că e convinsă că va învinge şi această nouă nenorocire, că-l va învăţa el minte pe moşneagul cel rău.

Faţă de Gudin, Pierre fu mai prudent. Ştia că bunul său prieten nu scăpa nici una din afirmaţiile lui, ba chiar şi le nota. Pe lângă *Istoria Franţei,* Gudin mai lucra în secret şi la o *Istorie a lui Pierre Beaumarchais.* Faţă de el deci, Pierre nu-şi manifestă furia, ci numai o resemnare demnă şi ironică. Ridică cu amărăciune dar şi cu tâlc din umăr când vorbea despre apărătorii libertăţii care, de dragul măreţei lor cauze, uitau să-şi plătească datoriile şi duceau astfel la sapă de lemn pe cel mai bun sprijinitor al lor. Gudin se cutremură. Îşi dădea seama că în dosul renunţării mândre a prietenului său se ascundea o adâncă nemulţumire, o „sfântă indignare". Cită pe *Hercules furiosul* al lui Euripide*:* „Urăsc pe toţi cei a căror recunoştinţă se stinge*"*; mai cită şi din alţi autori latini şi greci, asemuindu-l pe Franklin cu acel Marcellinus al lui Plutarh, căruia îi este dat să audă de la Pompei: „Nu ţi-e ruşine să mă ataci în felul acesta*?* Erai mut şi ţi-am dat glas; erai flămând şi ţi-am dat atât de mult să mănânci, încât acum poţi să şi scuipi." Iar pe prietenul său, care suferea pentru libertate, îl asemui, plin de întristare şi mânie, cu acele jertfe zidite de vii la temeliile noilor temple.

Erudiţia lui Gudin îl mângâia tot atât de puţin pe Pierre, ca blestemele lui Julie împotriva americanului, Ah, cum îi mai lipsea prietena sa Thérèse! Ah, cum îi mai lipsea prietenul său Paul!

În una din zilele următoare, Maigron îi comunică, la *lever,* cu chipul său veşnic cenuşiu, că disponibilităţile firmei *Hortalez* se compuneau pentru moment din trei sute şaptezeci de franci şi doi *sous.* Timp de o fracţiune de secundă, faţa lui Pierre se schimonosi de furie, dezorientare şi uimire. Dar îşi păstrase capacitatea ca, după scurte izbucniri de mânie, să facă haz de necaz. Aşa era viaţa lui, măreaţă şi caraghioasă. În timp ce întreţinea birouri şi antrepozite în toate porturile Spaniei şi Franţei, în timp ce dădea de lucru la mii de mâini, în timp ce procurase şi transportase nouăzeci la sută din necesarul armatei americane, în timp ce paisprezece vase ale sale străbăteau oceanul şi alte nouă se pregăteau să pornească în larg, nu avea de unde plăti simbria valetului. Acceptă şi asta, nu se răzvrătea împotriva soartei.

Dar se săturase de afaceri, cel puţin pentru un timp. Avea să le lase baltă, pur şi simplu, să nici nu-i pese de ele. Esenţialul se înfăptuise pentru America şi pentru libertate. America n-avea decât să se descurce câteva zile şi fără el. O ajutase să se salte în şa, acum putea

călări singură.

Cu îndrăzneala necugetată de care dădea dovadă în asemenea situaţii, spuse lui Maigron*:*

— Aveţi o ocazie minunată să vă arătaţi util. Eu, personal, nu mă voi putea ocupa de afaceri în perioada care vine. Am o lucrare literară urgentă.

Într-adevăr, nu se mai duse la *Hôtel de Hollande* şi nici nu ceru să i se aducă la cunoştinţă ce se petrecea acolo. În schimb, se apucă din nou de planul comediei sale. Scoase la iveală manuscrisul acela, monologul lui Figaro, pe care îl citise pe vremuri, în focul primului entuziasm, tatălui său şi pe care dintr-un fel de timiditate nu-l mai arătase de atunci nimănui. Se simţi din nou cuprins de acea bucurie cu care îl scrisese atunci şi, în jurul monologului, compuse comedia pe care o purta în minte, continuarea *Bărbierului.* Povestea omului care iese dibaci şi cu zâmbetul pe buze din toate încurcăturile, a marelui *débrouillard,* povestea lui Figaro, povestea omului care se ridică împotriva tuturor prostiilor şi prejudecăţilor lumii şi le combate în felul său.

Puse pe hârtie mânia ce-i ţâşnea din suflet, împotriva lumii care netezea într-atât calea proştilor cu privilegii şi ridica atâtea piedici în calea celor deştepţi, dar lipsiţi de ele. Simţea limpede că aci cuvintele mari nu erau la locul lor, îşi spuse părerea, în felul său. Mânia ce-i clocotea în sânge se transformă în cuplete, şansonete ironice, uşoare, populare. Lucrase totdeauna fără greutate, dar niciodată atât de uşor ca acum. Frazele îi veneau de la sine, găsea replici fără să le fi căutat. Era reînvierea vremii lui de glorie, a timpului petrecut în Spania. Bucuria lui uşuratică de viaţă, ironia sa mânioasă se aşterneau pe hârtie uşor, plăcut, cântau, trăiau.

Citi piesa surorii sale, Julie. Mai trebuia mult ca să fie gata, dar esenţialul exista. De pe acum se putea vedea: era reuşită, impertinentă şi adevărată, amuzantă şi plină de tâlc. Julie se arătă foarte interesată şi admiră opera fără rezerve.

Cu aceeaşi admiraţie şi cu mai multă înţelegere o ascultă Philippe Gudin. Aprecie ironia şi strălucirea ei cu priceperea criticului experimentat, îşi asemui prietenul cu Aristofan şi Menandru, cu Plautus şi Terenţiu, afirmă cu convingere că Pierre dezvoltase mult comedia franceză de la Molière încoace şi demonstră cum anume.

Bucuria pe care o resimţea Pierre de pe urma laudei serioase a prietenului său Gudin era întunecată de dorul Thérèsei. Tânjea din tot sufletul să vadă cuvintele sale oglindindu-se pe faţa ei mare. Thérèse

însă nu voia să-l vadă şi nu voia să-l audă.

Munca cea plăcută luase sfârşit şi nu avusese satisfacţia la care se aşteptase.

Dar iată că primi o comunicare neaşteptată. De la Passy, de la *Hôtel Valentinois*, sosise o invitaţie tipărită, ceremonioasă, prin care *monsieur* de Beaumarchais era invitat să ia parte la o mică festivitate pe care *monsieur* Benjamin Franklin intenţiona s-o dea pentru un cerc restrâns de prieteni la 4 iulie, cu ocazia aniversării declaraţiei de independenţă a celor treisprezece state unite.

Pierre se simţi cuprins de un mare val de fericire. Cum se aranjau acum iar toate. Mai întâi reuşise această piesă minunată, *Nunta lui Figaro, O zi de pomină,* şi acum ajunsese şi bătrânul de la Passy la concluzia că nu se putea concepe o Americă fără ajutorul lui Beaumarchais. Pierre citi şi reciti invitaţia, supărarea sa împotriva lui Franklin se topise.

Începu treptat să-şi pună întrebări. Ce însemna o astfel de invitaţie*?* Era oare mai mult decât o simplă formalitate*?* Nu cumva trebuia să se mulţumească cu atât în schimbul vaselor, armelor, milioanelor pe care le furnizase Americii*?* Poate că invitaţia nu era decât o vicleană încercare a bătrânului să-l împace, să-l îmblânzească. Ţinea nehotărât invitaţia în mână.

Acum avea nevoie de un sfat. Dar nu erau decât doi cei de la care ar fi dorit un sfat. Unul dintre ei se afla în America.

Trebuia s-o vadă pe Thérèse. Ea nu putea refuza să-l ajute într-o chestiune atât de importantă pentru el.

I se destăinui lui Gudin. Îi spuse că o mică neînţelegere se iscase între el şi Thérèse. Gudin trebuia să plece la Meudon şi să-i dea de înţeles lui Thérèse că Pierre avea nevoie de părerea ei într-o chestiune importantă. Gudin zâmbi şiret. Pierre se pricepea să zăpăcească femeile, afurisitul.

— Să-i spui, poate - continuă Pierre - că este vorba de relaţiile mele cu Franklin, sau spune-i ce doreşti. De altfel, moşneagul m-a invitat să viu la el, în grădina lui din Passy. Se pare că au ajuns la concluzia că fără bătrânul Pierre n-o pot scoate la capăt.

— Şi ai să te duci, desigur! se indignă Gudin. Dumneata, în generozitatea dumitale nesăbuită, uiţi şi ierţi totul.

Pierre zâmbi doar.

— Pleacă, dragul meu, la Meudon - îl rugă el - şi să nu mi te întorci fără rezultat. Mă bizui pe dibăcia dumitale.

Măgulit şi fericit, Gudin o porni la drum.

Ceea ce Thérèse numise, în sinea ei, trădarea lui Pierre faţă de Paul, nu i se mai păru atât de neaşteptată când se gândi în linişte la ea. Îl cunoştea pe Pierre până-n străfundurile lui, cu ce avea bun şi ce avea rău în el. Nu regretă nici o clipă asprimea cu care-l respinsese şi nici refuzul de a-i primi vizitele sau scrisorile. Dar ştia că nu va putea menţine multă vreme această atitudine. Cu toate slăbiciunile sale, Pierre merita să fie iubit, iar ea nu voia să renunţe la el, la sensul vieţii ei.

Aceasta era starea de spirit în care o găsi Gudin. Ea şi Gudin erau prieteni buni; omul acesta cinstit, vorbăreţ, binevoitor, savant, îi era simpatic şi ea ştia ce mult ţine la Pierre. Convins că este foarte abil, Gudin începu să spună că Pierre făcuse unele aluzii la o mică neînţelegere între el şi Thérèse, iar el, Gudin, care era prietenul amândurora, plecase imediat la drum fără ştirea lui Pierre. O astfel de neînţelegere nu trebuia să dureze. Thérèse ghici de la primele cuvinte că omul acesta scăldat de sudoare, minţea. Povestea cu lux de amănunte că Pierre se afla într-o situaţie grea şi avea nevoie de sfaturile prietenei sale. Plină de neîncredere, Thérèse întrebă în ce constau greutăţile lui Pierre. Era vorba, răspunse Gudin, de relaţiile dintre Pierre şi Franklin. Acestea nu erau dintre cele mai bune. Dar Pierre şi Franklin erau reprezentanţii progresului pe continent şi te cuprindea mai mare jalea că între ei nu domnea o încredere prietenească.

Şi în trecut i se păruse Thérèsei că Pierre suferea din cauza indiferenţei cu care îl trata Franklin. Acum, când Gudin îi confirmă faptul, îi veni în gând că răceala lui Franklin ar fi un fel de pedeapsă pentru purtarea ticăloasă a lui Pierre faţă de Paul. Dar îşi zise de îndată că asta era o prostie; Paul plecase în America tocmai pentru că Franklin îl părăsise pe Pierre la nevoie şi nu s-ar fi putut ca Fiinţa Supremă să-l pedepsească pentru o faptă înainte de săvârşirea ei. Totuşi, nu se putu descotorosi de impresia că exista o legătură între trădarea lui Pierre faţă de Paul şi atitudinea de rezervă a lui Franklin.

Faptul că Pierre o ruga acum, prin Gudin, să-i dea sfaturi, i se părea un prilej nimerit să revină asupra atitudinii ei. Declară că era gata să-l primească. Strălucind de fericire, Gudin îşi anunţă prietenul că misiunea, atât de abil îndeplinită, reuşise.

Când Pierre se află în faţa Thérèsei, se purtă pe cât putu mai simplu. Nu aminti prin nimic cearta cu privire la Paul. Vorbi în mod concret de diferitele lui încercări de a stabili o colaborare cât de cât normală cu Franklin, despre felul rece, jignitor în care îl trata Franklin, despre

refuzul încăpăţinat al bătrânului de a-i susţine pretenţiile în faţa Congresului. Apoi vorbi de invitaţia la Passy şi de îndoielile lui asupra sensului ei; dacă era o propunere de pace sau o manevră ca să-l dezorienteze şi să-l împiedice să treacă la acţiuni energice. Thérèse răspunse că invitaţia nu era decât un gest de politeţe şi nimic mai mult. Nu-şi putea închipui că în dosul ei s-ar ascunde planuri perfide. De asemenea, nu credea că Franklin să nutrească sentimente de ură împotriva lui Pierre.

— Probabil că nici măcar nu se ocupă atât de mult de tine, cum îţi închipui tu, spuse ea. Poate că nu i-ai făcut o impresie atât de puternică ca altora, asta e tot.

Pierre nu se avântă mai departe în discuţie. O întrebă dacă să accepte sau nu invitaţia. Ea răspunse că, în locul lui, s-ar duce negreşit. A lipsi, i se părea nepoliticos, un fel copilăros de a se certa pe faţă cu Franklin, Pierre, însă, nu era omul să ducă război împotriva lui Franklin.

O înghiţi şi pe asta. Îşi dădea seama că sfatul ei era înţelept. De altfel, se şi simţea atras să meargă la americani, să strălucească în faţa lor. Răspunse sec că ea avea dreptate şi că-i va urma sfatul.

După atâtea discuţii obiective, nu se mai putu stăpâni. Izbucni în plângeri aprige împotriva lui Franklin. Desigur că el, Pierre, nu pornise marea acţiune de dragul câştigului şi al recunoştinţei, ci de dragul cauzei. Dar era o ruşine că doctorul îl părăsea într-un mod atât de perfid, din pură invidie. Thérèse îl privi cu ochi mari, Pierre se simţi stânjenit, tăcu.

După un timp, vorbi despre altele. Poveşti despre munca lui, despre Figaro şi convingerea lui că reuşise să facă ceva bun. Întrebă dacă voia să-i citească lucrarea, cât mai era caldă.

Thérèse îşi propusese ca la început să se limiteze la o singură întrevedere cu Pierre; nu trebuia să-i facă viaţa prea uşoară acestui om fluşturatic, lipsit de conştiinţă. Dar ceea ce o cucerise pe Thérèse pe vremuri, încă înainte de a fi schimbat o vorbă cu Pierre, fusese opera sa literară, pamfletele în care îşi ducea minunata luptă pentru dreptate şi se simţea fericită că Pierre îşi regăsise vechiul climat, activitatea sa de scriitor. Ori de câte ori îi citise din operele sale, o impresionase, o făcuse să se simtă înălţată. Pierea atunci tot ce era mărunt în el; nu rămânea decât focul, geniul. Când citea, parcă îşi crea opera din nou, vedeai şi simţeai cum lucrurile se nasc din el. Thérèse ardea de nerăbdare să cunoască comedia pe care o scria Pierre. Făcu o sforţare ca să răspundă liniştit şi rezervat.

— Bine, vino la sfârşitul săptămânii.

Apoi, la sfârşitul săptămânii, când el veni cu manuscrisul, se simţi cuprinsă de bucurie, dar se strădui să n-o arate. În timp ce el citea, o reţinu pe micuţa Eugénie în cameră şi o lăsă să gungurească printre fraze. Pe Pierre nu-l deranja; citi şi interpretă cele scrise cu o însufleţire atât de fierbinte încât, curând, desluşi pe faţa ei mare şi frumoasă că fiecare vorbă trezea reacţia dorită. Thérèse râdea din suflet, fericită, copilul gungurea, Pierre râdea de glumele şi maximele sale; le aprecia el însuşi, le apreciau amândoi. Era înţelepciunea poporului, erau glumele parizienilor, nu erau vorbe goale, erau glume care mergeau la ţintă, adevăruri tăioase.

Când termină, Thérèse îi întinse mâna şi spuse fără şovăială*:*

— Într-adevăr, Pierre, ai făcut o treabă bună.

El gândi mândru*:* „la să încerce bătrânul Franklin să mă imite cu povestioarele lui simpliste!” Dar n-o spuse. În loc de asta, folosind cu îndrăzneală momentul, exclamă*:*

— Acum nu mai există amânări, acum ne căsătorim.

Thérèse acceptă şi Pierre era mândru că rezistenţa acestei femei rezervate, dificile, fusese înfrântă de comedia sa, de opera sa literară.

Ea refuză însă cu toată hotărârea să se mute sub acelaşi acoperiş cu Julie.

Pierre găsi o soluţie.

Când se ducea în cartierul mărginaş Saint-Antoine, care nu se găsea departe de locuinţa sa, trecea pe lângă un teren înconjurat de un zid, care-i trezea de fiecare dată interesul. Locul se găsea de fapt la marginea adevăratului Paris, acolo unde *rue Saint-Antoine* se revărsa în piaţa Bastiliei. Era o grădină mare, părăginită, şi în mijlocul ei se afla o casă veche care abia se zărea din stradă, singuratică, pe jumătate dărâmată, ascunsă pe după pomi şi zidul înalt. Pierre vizitase proprietatea de două ori. Casa şi grădina erau altfel decât toate celelalte din Paris. O privire de ansamblu de la etajul de sus al vechii clădiri dădea impresia unei insule în mijlocul oraşului clocotitor. Într-o parte se găseau case vechi înconjurate de grădini, una din ele fusese a lui Ninon de Lendlas[1], alta aparţinea cunoscutului vrăjitor Cagliostro[2];

---

[1] Femeie celebră prin frumuseţea şi înţelepciunea de care a dat dovadă în tot cursul vieţii (1620-1705). În salonul ei s-au întâlnit o seamă dintre spiritele cele mai avansate ale epocii.

[2] *Joseph Balsamo*, supranumit contele de Cagliostro (1743-1795) personaj foarte dubios care a jucat un rol de seamă în intrigile de la curtea lui Ludovic al XVI-lea, mai ales în vestita „afacere a colierului“.

de cealaltă parte se afla piaţa mare şi la marginea ei, întunecată şi puternică, Bastilia.

Pierre se interesase printr-un mijlocitor de preţul casei. Proprietarul, ştiind prea bine că terenul avea valoare numai în ochii unui amator, ceruse o sumă fantastică, treizeci sau patruzeci de mii de livre peste valoarea reală, aşa încât chiar şi uşuraticul Pierre renunţase speriat. Acum, în ajunul căsătoriei, se hotărî să obţină casa şi s-o transforme pentru nevoile sale. Nu voia să se lipsească de un lux pe care şi-l permiteau mulţi seniori, întreţinerea a două case. Într-una din ele avea să locuiască cu Julie, iar în cealaltă cu Thérèse şi fiica ei.

Cumpără proprietatea din *rue Saint-Antoine* şi dădu arhitectului le Moyne sarcina să schiţeze planul unei case care să fie şi mai mândră, şi mai arătoasă decât cea din *rue de Condé.*

Strălucind de bucurie, îi povesti Thérèsei despre târgul încheiat.

— Desigur - adăugă el - n-o să aşteptăm cu nunta până o să fie casa gata. Asta poate să mai dureze ani de zile. Nuntă o facem săptămâna viitoare, dacă vrei.

Şi aşa se şi făcu.

CAPITOLUL II

Î N T Â L N I R E A

Invitaţii care se adunară la 4 iulie, în răcoarea înserării, în pavilionul lui Franklin, erau în număr aproape egal americani şi francezi. Silas Deane ceruse voie să aducă doi dintre lupii săi de mare, căpitani ai unor corăbii de corsari, domnii Johnson şi Smythe, oameni încercaţi, care să distreze societatea cu povestirea aventurilor lor. Arthur Lee îşi făcu apariţia însoţit de domnul Reeds din Londra, un domn încruntat, care voia să-şi manifeste deschis respectul faţă de drepturile omului şi dispreţul faţă de regimul din Saint-James; în sinea lui, Franklin îl socotea spion, tocmai din pricina atitudinii ostentative de rebel, dar nu găsea nimic de obiectat împotriva prezenţei sale. El însuşi, Franklin, avea alături de el nu numai pe tânărul William Temple, ci îl adusese de la internat şi pe micul Benjamin Bache. Doctorul, temându-se să nu-şi răsfeţe prea mult nepotul, luase hotărârea să-l trimită la Geneva, într-un institut considerat deosebit de progresist. Înainte însă voia să-l aibă cât mai mult lângă el. Astfel, băiatul în vârstă de şapte ani se plimba astăzi cu ochi strălucitori printre numeroşi adulţi, intrând nestânjenit în vorbă cu fiecare. Bătrânul doctor se bucura că băiatul avea de pe acum o pronunţie franceză mai bună decât a sa şi privea cu îngăduinţă cum se lăcomea la dulciuri şi mai şi bea câte o înghiţitură. El, bătrânul, se simţea foarte bine printre musafirii care se înghesuiau în pavilionul său, înfierbântaţi, zgomotoşi şi veseli, conversând în franceză şi engleză, fără să se prea înţeleagă şi ridicând adesea vocea în străduinţa lor de a

se face înţeleşi.

Era o societate aleasă dar de fel protocolară. Pe lângă domnii de Chaumont şi Dubourg, editorul Rouault, academicianul Leroy, mai erau prezenţi baronul Turgot, tânărul duce de la Rochefoucauld şi marchizul de Condorcet, şi el un domn foarte tânăr, pe care Franklin îl preţuia mult ca filozof, fără a mai vorbi de *monsieur* de Beaumarchais.

Madame Helvetius acceptase să preia rolul de gazdă. Dar pusese condiţia să nu mai fie invitate alte femei. „Nu-mi plac femeile", spusese ea. Franklin presupunea că pusese această condiţie gândindu-se îndeosebi la *madame* Brillon; *madame* Helvetius pretindea a fi auzit că *madame* Brillon o poreclise „o furtună veşnică". Doctorul socotise înţelept să-i respecte dorinţa, aşa că ea trona acum, albă şi trandafirie, zgomotoasă, mulţumită şi neglijent fardată, singura femeie în această adunare.

— Nu fi aşa de acru, Jacques-Robert, spuse ea vechiului ei prieten Turgot. Când ai mai putea renunţa la mutra asta de înmormântare, dacă nu astăzi*?*

Dar *monsieur* Turgot rămase tăcut. Era convins că în desfăşurarea evenimentelor mondiale, binele şi utilul vor birui şi deci era sigur de triumful final al cauzei rebelilor de peste ocean. Dar simţise prea dureros pe propria-i piele cât de lungi sunt ocolurile pe care le face istoria, câtă amărăciune şi decepţii aduce cu sine lupta pentru progres. Dacă omul de stat, căruia îi este dat să aleagă, nimereşte momentul potrivit, asta n-o hotărăşte numai raţiunea, ci şi norocul lui. Când îi este dat să întârzie sau să grăbească un conflict năprasnic, de neocolit, el depinde în egală măsură de Fortuna[1] ca şi de Minerva[2]. Poate că el, Turgot, să fi fost într-adevăr prea avântat, poate că ar fi putut fi mai de folos cauzei drepte dacă n-ar fi încercat să-şi realizeze reformele într-un timp atât de scurt. Îl invidia pe Franklin pentru liniştea lui, pentru admirabila lui capacitate de a aştepta.

Căpitanul Johnson, pe care doctorul Dubourg îl îndemna să bea şi să povestească, descria felul în care capturase nişte războaie de ţesut de pe un vas comercial englez. Abia le putuse încărca pe vasul lui şi nici gând ca francezii, care voiau să le cumpere, să le poată prelua în larg. Până la urmă reuşise, după multe aventuri, să-şi conducă vasul, împreună cu marfa capturată, într-un port francez.

---

1 Divinitate alegorică la vechii greci şi la romani, personificare a hazardului, a neprevăzutului şi a jocului întâmplării.

2 Zeiţa înţelepciunii în mitologia latină.

— N-am să spun cum se numeşte, începe cu Le H., făcu el pe spiritualul. Aci reuşise să descarce şi să vândă războaiele sub ochii funcţionarilor francezi şi ai spionilor englezi. Nu este oare un gând înălţător - încheie el - că americanii, prin lupta lor de eliberare, au înzestrat pe francezi, în dauna englezilor, cu războaie de ţesut şi articole de îmbrăcăminte ieftine*?* Un zâmbet lumina faţa sa bronzată.

Mr. Smythe, celălalt căpitan, capturase doi cai de curse. Nu fusese greu să-i transporte pe uscat, dar cumpărătorii se codeau, caii erau prea uşor de recunoscut. Deocamdată erau machiaţi şi primiseră bineînţeles şi alte nume; pe unul îl chema *Libertate,* iar pe celălalt *Independenţa.* La viitoarele curse aveau să alerge pentru prinţul Charles.

Silas Deane râdea cu atâta poftă încât burta i se cutremura sub vesta înflorată de atlaz. Doctorul Dubourg, care considera tot ce era legat de piraterie ca o chestiune personală, se bucură şi el; Silas Deane nu i se mai păru atât de antipatic ca de obicei.

Între timp, Beaumarchais îl lămurea cu lux de amănunte pe tânărul William asupra pericolelor propriei sale activităţi. Acesta se străduia să asculte atent, dar era mult mai atent la gesturile elegante decât la cuvintele sclipitorului domn. Se gândea cât de mult regretase bunicul lui că nu-l primise pe *monsieur* de Beaumarchais cu respectul cuvenit; el, William, încerca acum să repare această greşeală.

Celor doi li se alăturară alţii, printre aceştia Benjamin Bache. Copilul rămase cu ochii căscaţi la haina strălucitoare a lui Pierre, la briliantele lui, la gura lui neastâmpărată. Pierre se adresă lui Benjamin, îl întrebă despre şcoală. Avea talentul să se împrietenească repede cu copiii şi, spre distracţia celor din jur, bărbatul de patruzeci şi cinci de ani şi băiatul de şapte se înţeleseră de minune.

Apoi, însufleţit de interesul ce-l stârnise, Pierre se apropie de ceilalţi. Observă că cei mai mulţi, chiar dintre cei care nu vorbeau decât engleza, înţelegeau franţuzeşte. Revenea mereu la limba sa maternă şi curând se purtă de parcă s-ar fi găsit într-un salon francez. Povesti bârfe răutăcioase, lansă aforisme despre femei şi despre literatură. Poate că ceilalţi nu înţelegeau totul, poate că multe din cele la care făcea aluzie le erau necunoscute, dar Pierre nu încetă să strălucească. Socotea că dacă le va revărsa la picioare o sută de perle, tot vor putea să recunoască cinci sau şase din ele, şi nu se simţi de fel stânjenit când cei doi lupi de mare, care între timp băuseră din belşug, izbucniră într-un râs de care nu se putea şti în ce măsură se datora glumelor lui şi în ce măsură lui însuşi.

Pierre fusese neliniştit la venire, nu ştia ce impresie vă produce asupra acestor americani. Dar, fiindu-le pe plac, îşi pierdu neîncrederea şi se socoti în stare să îndeplinească misiunea pe care şi-o stabilise*:* să-i arate doctorului Franklin nedreptatea ce i se făcea. Se apropie de el.

Franklin hotărâse să ţină cont de povestea cu grapa şi să îşi ascundă antipatia faţă de *monsieur* Caron. Îi ieşi liniştit şi prietenos în întâmpinare, fără acea politeţe dispreţuitoare care îl jignise atât de adânc pe Pierre. Acestuia îi căzu o piatră de pe inimă când văzu că de data aceasta Franklin nu se închidea în sine faţă de el; ascultă cu deosebită luare-aminte când bătrânul spuse una din povestioarele sale simpliste, râse cu poftă şi îl privi strălucind de fericire. După aceea se avântă în consideraţii despre diferenţa dintre umor şi spirit, făcând discret aluzie la Franklin. Cită ca exemple pe Socrate şi Aristofan - cunoştinţele acestea le datora savantului Gudin - şi se simţi fericit când Franklin, care la început nu prea înţelesese, ceru să i se repete cele spuse şi încuviinţă zâmbind.

Apoi doctorul deveni grav şi-l întrebă plin de interes pe Pierre de tânărul său colaborator, *monsieur* Theveneau care, după cât auzise, se îmbarcase pentru America. Pierre răspunse că nu avea încă ştiri despre transportul cu care plecase Paul şi deocamdată nici n-ar fi putut încă să le aibă. Amândoi tăcură pentru o clipă, privind în gol.

Monsieur de la Rochefoucauld tradusese cu grijă *Declaraţia Independenţei* şi editorul Rouault o tipărise cu ocazia acestui 4 iulie, însoţită de o introducere amănunţită şi frumoasă. La Rochefoucauld îi înmână acum un exemplar lui Franklin. În timp ce ochii tânărului senior care făcuse traducerea îl sorbeau lacomi şi plini de admiraţie, doctorul frunzări cărticica îngrijit prezentată. Lăudă traducerea cu cuvinte calde; în sinea lui, găsea că frazele înaripate sunau cam sec în franceză. Apoi se întoarse către Pierre, spunând că auzise ce impresie adâncă făcuse pe vremuri când dăduse citire *Declaraţiei Independenţei* în parcul Palatului Étioles. Pierre se îmbujoră de fericire, lucru ce i se întâmpla rar, şi se simţi dispus să-i ierte lui Franklin tot răul pe care i-l făcuse. Răspunse că socotea ca o favoare a destinului şi ca un bun ce nu-i mai poate fi niciodată răpit, faptul că fusese pe atunci primul, în această parte a lumii, care luase cunoştinţă de evenimentul cel mai de seamă al istoriei contemporane şi că se bucurase de privilegiul de a prezenţa celor mai buni fii ai ţării sale textul nobilului document.

Doctorul Dubourg se gândea cu necaz la întâmplarea aceea de la Étioles. Îl rodea faptul că Franklin îl onora astfel pe afaceristul de Caron; nu-i ierta acestuia nici că-şi însuşise, prin uneltiri şi vicleşuguri, nava de

război *Orfraye,* în timp ce el, Dubourg, era nevoit să ducă lupta pentru cauza cea dreaptă cu corăbii de corsari slab înarmate. Îşi aduse însă aminte cu câtă poftă râsese Franklin de fabula cu musca şi chervanul şi nu i-o mai luă în nume de rău prietenului că se distra ospătând musca şi cu ceva zahăr.

Marchizul de Condorcet spuse:

— Ce simţăminte trebuie să vă încerce, o, prea ilustre bărbat, recitind această lucrare a dumneavoastră care a schimbat faţa lumii!

Franklin răspunse cu răbdare*:*

— Îmi pare rău că aci s-a răspândit impresia că declaraţia ar fi fost redactată de mine. Nu este a mea, şi am mai spus asta de câteva ori. Vă rog, *messieurs,* credeţi-mă şi luaţi cunoştinţă de aceasta; propunerea pentru declaraţia de independenţă a fost prezentată Congresului de *Mr.* Richard Henry Lee, fratele lui *Mr.* Arthur Lee al nostru, şi redactarea declaraţiei aparţine unui tânăr coleg al meu, *Mr.* Thomas Jefferson. Eu am adus doar modificări neînsemnate textului.

Faţa uscăţivă a lui Arthur Lee se întunecă. Modestia orgolioasă a lui Franklin îl înfuria. Pierre spuse însă cu avânt:

— O modificare făcută de dumneavoastră nu este niciodată neînsemnată. Şi mai departe: Indiferent cine a făcut propunerea, eliberarea Americii rămâne opera dumneavoastră. Cinste lui Mr. Jeffersonne al dumneavoastră, dar pentru că aţi colaborat la *Declaraţie,* este *Declaraţia* dumneavoastră. Stilul lui Benjamin Franklin nu se dezminte, el se simte şi în traducerea franceză.

Franklin renunţă. Niciodată nu va reuşi să-i lămurească pe aceşti parizieni că, într-adevăr, Thomas Jefferson fusese autorul *Declaraţiei,* precum nici nu va reuşi vreodată să-i facă să-l numească pe tânărul deputat „Jefferson” şi nu „Jeffersonne”.

Cugetă cât de diferit ar fi sunat *Declaraţia* dacă el ar fi fost autorul ei. Şi concepţiile lui politice se bazau pe ideile lui John Locke[1], Montesquieu[2], Vattel[3] şi în această chestiune era întru totul de acord cu Jefferson, om cult şi oricând gata să se înflăcăreze pentru tot ce era drept. Totuşi el, Franklin, ar fi redat partea generală precum şi

---

[1] Filozof materialist englez (1632-1704).

[2] *Charles Louis Montesquieu*, scriitor şi sociolog francez, (1669-1755), a adus o foarte însemnată contribuţie la pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze din secolul al XVIII-lea.

[3] *Emmerich de Vattel*, publicist suedez (1714-1767), autorul unui remarcabil *Tratat al Drepturilor omului*.

acuzaţiile concrete aduse regelui pe un ton mai calm, mai logic. Pe de altă parte, desigur că documente destinate lumii întregi nu trebuie să fie prea seci. Atunci fusese nevoie de elan, de retorică înaltă, *Declaraţia* era bună, mai bine adaptată situaţiei decât orice ar fi putut aşterne el însuşi pe hârtie, şi era un noroc pentru cauza americană că la momentul potrivit se găsise omul potrivit care să întocmească *Declaraţia.*

Îşi aminti, cu un zâmbet lăuntric, dezbaterile furtunoase ce avuseseră loc la Congres cu ocazia formulării *Declaraţiei.* Fusese o vară îngrozitor de caldă vara de acum un an, la Philadelphia; după-amiezile erau nesuferit de calde în sala casei municipale şi pe deasupra îi mai şi pişcau muştele grajdurilor de cai din vecini. Chiar şi acum zâmbea înveselit când îşi amintea cum suferiseră de căldură eleganţii domni Hancock şi Adams, deosebit de complicat îmbrăcaţi şi coafaţi, mai ales Samuel Adams, cel înalt şi slab.

El, Franklin, şezuse lângă Jefferson, un prost orator, care n-avea vocea destul de sonoră şi trebuise să lase apărarea textului său pe seama colegului Adams, a celuilalt Adams, John Adams, cel mărunt. Având o fire înflăcărată, mărunţelul îşi făcuse din plin datoria; sărise de repetate ori în apărarea textului şi zvârlise jigniri fără să-i pese, cu zarvă mare, în toate direcţiile.

Dar se mai găsiseră şi alţii care voiau să-şi spună cuvântul şi nu totdeauna cu pricepere. Dacă n-ar fi fost atât de cald, dezbaterile ar mai fi durat fără îndoială două-trei zile şi n-ar mai fi rămas nimic din textul original.

Tânărul Jefferson suferise de pe urma obiecţiunilor, nu totdeauna inteligente, aduse formulărilor sale. Expresia chinuită pe care o avea acest om, înalt, uscăţiv, roşcovan, în timp ce i se ciopârţea textul într-un fel atât de crud şi lipsit de înţelegere, nu i se va şterge niciodată din minte. Pricepea prea bine ce simţea talentatul tânăr când i se smulgeau una câte una perlele din coroană. Bietul autor îşi ascunsese furia şi păstrase o înfăţişare liniştită, aşa cum se cuvenea, dar se frământa pe locul lui, strângea pumnii, transpira ca un salahor, deşi era atât de uscăţiv.

El, Franklin, încercase, aşa după cum îi era obiceiul, să-l consoleze pe sărmanul om cu o povestioară. Era o întâmplare interesantă, plină de învăţăminte, şi nu se putu reţine să n-o povestească în această societate franţuzească.

— De altfel, la consfătuire, o serie întreagă de membri ai Congresului au propus modificări şi autorul, *Mr.* Jefferson, de care tocmai am vorbit,

nu s-a prea bucurat de ele. Şedeam lângă el şi încercam să-l liniştesc. Mi-am făcut o lege - îl consolam eu - să nu redactez declaraţii care să fie discutate de vreo adunare. Am învăţat asta de la un pălărier pe care îl cunosc. El voia să-şi facă o firmă potrivită pentru prăvălie. Şi-a ticluit-o astfel: „John Thompson, pălărier, confecţionează şi vinde pălării contra cost”, şi deasupra era pictată o pălărie. Arătă textul prietenilor. Primul găsi inutil cuvântul „pălărier” pentru că era cuprins în expresia „confecţionează pălării”. Mr. Thompson tăie cuvântul. Al doilea găsi că se poate şterge şi cuvântul „confecţionează”. Clientului îi este indiferent cine confecţionează pălăriile; dacă sunt bune o să le cumpere. *Mr.* Thompson şterse cuvântul. Al treilea fu de părere că nu era nevoie de cuvintele „contra cost”, căci la noi nu se vinde niciodată într-alt fel. *Mr.* Thompson şterse cuvântul şi acum textul suna*:* „John Thompson vinde pălării*”*- „Vinde?!” întrebă următorul. „Doar nu-şi închipuie nimeni că ai să le dăruieşti”. Şterse deci şi cuvântul „vinde”. Iar apoi şterse şi „pălării” căci era o pălărie pictată pe firmă. Deci nu rămase nimic decât numele „John Thompson” şi deasupra desenul pălăriei.

— Ar fi păcat - spuse marchizul de Condorcet, după ce se râse pe-ndelete - de fiecare cuvânt ce s-ar şterge din *Declaraţie.* Aşa cum se află, este un manifest înălţător, formularea simplă şi măreaţă a drepturilor omului, atât de sfinte şi atât de desconsiderate.

Franklin spuse*:*

— Este o cinste pentru mine să pot sublinia în cercul acesta, cât de mult datorăm filozofilor ţării dumneavoastră pentru rolul pe care l-au avut în formarea concepţiei noastre despre lume. Această *Declaraţie* nici n-ar fi putut fi concepută fără operele lui Montesquieu, Rousseau, Voltaire.

Arthur Lee scrâşni încet din dinţi. Va să zică şi această ocazie o folosea neruşinatul moşneag pentru a-i măguli pe francezi, care nu aduseseră în sprijinul marii cauze decât vorbe goale.

Marchizul de Condorcet luă din nou cuvântul.

— Este adevărat - zise el - că drepturile omului se găseau înscrise încă mai demult în cărţile filozofilor şi desigur şi în inimile bărbaţilor cinstiţi. Dar la ce bun? Acum sunt formulate aici, în *Declaraţia* aceasta, în cuvinte pe care le înţeleg şi cei neştiutori şi slabi, şi au dus la fapte pe care filozofia nu le-a putut provoca.

Vorbea simplu, dar cu mult entuziasm şi privea la Franklin. Toţi priveau la Franklin, iar Arthur Lee se simţea cuprins de mânie că doctorul *honoris causa* culegea glorie nu numai de pe urma cărţilor lui

Locke, Hobbes şi David Hume, ci şi de pe urma faptelor lui Richard Lee şi ale lui George Washington.

Dar Franklin ridică uşor braţul şi spusei

— Încă nu terminasem, *monsieur* de Condorcet. Încă nu numisem pe un alt mare fiu al ţării dumneavoastră, fără de care revoluţia noastră nu ar fi fost posibilă*:* Claude-Adrien Helvetius. Filozofia lui nu a rămas fără efect, asta nu vă e îngăduit să spuneţi, domnule. Cartea *De l'esprit* îşi găseşte răsunetul în *Declaraţia* colegului meu Jefferson. Noi, în America, traducem în fapte ideile răposatului meu prieten Helvetius.

Toţi o înconjurară pe *madame* Helvetius care zise fericită, fără pic de sfială:

— Asta aţi spus-o bine, doctore Franklin, aşa este, şi-i întinse mâna să i-o sărute.

Franklin continuă*:*

— Răposatul Helvetius, mai mult decât orice alt filozof, nu numai că şi-a creat şi şi-a scris propria sa filozofie, dar a şi trăit-o. El a dat pe faţă secretul nostru al tuturor, că de fapt cu toţii tindem spre fericire şi şi-a orânduit întreaga viaţă după acest principiu. Dintre toţi oamenii pe care-i cunosc, el a fost cel mai fericit, a cucerit cea mai frumoasă şi cea mai deşteaptă dintre femei şi a făcut să crească înţelepciunea şi fericirea semenilor săi.

— Da - răspunse *madame* Helvetius - păcat, că nu a apucat ziua de azi. Pe amândoi aş fi dorit să vă am aci, pe el şi pe dumneavoastră.

Turgot găsea toate astea niţeluş cam exagerate şi lipsite de gust. Nu apreciase niciodată prea mult operele lui Helvetius. Regretase că, prin arderea cărţilor lui, omul acesta neînsemnat fusese ridicat la rangul de martir. Împărtăşea părerea lui Voltaire că operele lui erau pline de platitudini şi că ce era original în ele era greşit sau problematic. Spuse, pe un ton cam dur şi didactic, că nădăjduia ca acţiunea americană să îndemne întreaga lume civilizată să gândească şi să-i urmeze exemplul.

— Ar merita să se aleagă praf şi scrum din lume, dacă exemplul american n-ar influenţa-o, spuse cu foc Condorcet.

Monsieur Finck anunţă că masa era servită. *Madame* Helvetius pregătise un ospăţ ales; erau lucruri scumpe şi *madame* Helvetius se tocmise aprig cu *monsieur* Finck pentru fiecare ban. Ulterior, *monsieur* Finck se plânsese lui Franklin. Declarase apăsat că el este un om cinstit. Franklin mai adăugă, atunci când i-o povesti lui *madame* Helvetius*:*

— *Monsieur* Fink spune asta mereu, dar mă tern că se înşală.

Un lucru era sigur, bucatele fuseseră rânduite cu dragoste şi gust, iar oaspeţii se pricepură să le cinstească; se mâncă, se bău şi se discută cu

aprindere.

Se vorbi mult despre marchizul de La Fayette. Nu veniseră încă ştiri de la el. Se spera că va serba această zi la Philadelphia, apoi se bău în cinstea lui.

Monsieur de la Rochefoucauld, un bun prieten al lui La Fayette, povesti despre mărinimia lui şi despre uşurinţa de care dădea dovadă în chestiunile băneşti. Pierre povesti că el mijlocise cumpărarea vasului care-l purtase pe La Fayette spre America. Obţinuse să nu se ceară marchizului un preţ prea ridicat. De la Rochefoucauld spuse că nădăjduia că risipitorul său prieten să găsească şi dincolo oameni care să-l apere de cămătari. Era din cale-afară de nechibzuit, iar cămătari se găsesc pretutindeni.

Către sfârşitul mesei, se ţinură toasturi pentru America, pentru libertate. Mr. Reed, prietenul englez al lui Arthur Lee, strigă fanatic, cu faţa întunecată, schimonosită de emoţie*:*

— Trăiască libertatea şi independenţa Americii, până ce soarele se va răci şi pământul se va scufunda din nou în haos!

Franklin, uimit de atâta exaltare, îl privi cu neîncredere.

— Hotărârea luată de cei de la Philadelphia acum un an - spuse Condorcet - este o minunată exemplificare a cuvintelor poetului grec: „Nimic pe lume nu este mai puternic decât omul.” De cât curaj a fost nevoie pentru a declara independenţa! Am auzit că mulţi dintre bărbaţii aceştia sunt oameni cu stare, că ar fi fost mai potrivit pentru interesele lor personale să trăiască în pace cu metropola. Dar ei şi-au pus în joc averea, chiar şi viaţa, de dragul sufletelor lor, de dragul libertăţii. Şi când te gândeşti că această declaraţie a fost votată în unanimitate, că nimeni nu s-a abţinut!

Franklin şedea nemişcat, cu o expresie prietenească şi gânditoare. Ceea ce spusese tânărul său prieten era adevărat şi titlul documentului*: Declaraţia unanimă a celor treisprezece state unite* nu era o minciună. Dar câte greutăţi n-au trebuit învinse şi câtă iscusinţă fusese necesară pentru crearea acestei unanimităţi. Delegatul Caesar Rodney fusese adus cu curierul de la o depărtare de aproape o sută de mile, prin vânt şi furtună, pentru a se asigura votul provinciei Delaware, delegaţii New Yorkului se abţinuseră de la vot, propriii săi colegi Dikinson şi Robert Morris, conservatori, rămăseseră discret acasă. În cele trei zile cât se încropise proiectul lui Jefferson, jucaseră un rol nu numai măreţia şi demnitatea spiritului omenesc, ci şi căldura, transpiraţia, muştele, critica ieftină, multă meschinărie. Totuşi, rămânea un fapt demn de admiraţie şi dătător de speranţă că, în cele din urmă, se găsiseră atâţia

bărbaţi gata să semneze măreţul şi periculosul document. „Pe când se semna - povesti el - am spus colegilor mei: «Acum, domnilor, soarta ne este pecetluită. Ori rămânem strâns uniţi, ori ni se va strânge fiecăruia ştreangul de gât.»”

Închinară încă o dată cu mult zgomot, avânt şi încredere în viitorul Americii. *Madamme* Helvetius îl îmbrăţişă pe Franklin.

— Prin dumneavoastră sărut toate cele paisprezece state! exclamă ea, strângându-l în braţe şi sărutându-l pe amândoi obrajii.

— Treisprezece - corectă el moale - treisprezece, draga mea.

Plecară înainte ca bună dispoziţie să se fi risipit.

Americanii rămăseseră însă cu toţii şi după plecarea celorlalţi invitaţi, de parcă s-ar fi vorbit.

Tânărul Condorcet spusese mai înainte că La Fayette avea desigur să serbeze ziua de astăzi la Philadelphia. La auzul acestor cuvinte, toţi americanii se simţiseră cu gândul la Philadelphia, dar nu erau prea siguri că Congresul se mai găsea acum acolo. Şi chiar dacă oraşul nu fusese evacuat a doua oară, chiar dacă aniversarea *Declaraţiei* fusese sărbătorită cu dangăt de clopot, paradă şi focuri de artificii, desigur că locuitorii se lămuriseră între timp că libertatea nu era încă asigurată, că va mai cere multă sudoare şi sânge.

Printr-o înţelegere tacită, americanii nu-şi destăinuiseră grijile faţă de francezi. Dar simţiseră cu toţii nevoia de a mai rămâne împreună, între ei, fără străini, nestingheriţi de sunetele altui grai.

Acum şedeau obosiţi de serbare, de mâncare şi băutură, ciudat de stânjeniţi, de parcă s-ar fi ruşinat de propria lor emoţie. Chiar şi cei doi lupi de mare amuţiseră şi probabil că şi isprăvile lor li se păreau mai puţin istorice.

Erau cu toţii conştienţi, chiar fără să vorbească despre asta, că luptătorii treceau prin vremuri grele şi că altele şi mai grele îi aşteptau. Erau bucuroşi că nu trebuiau să petreacă această seară fiecare de unul singur, simţeau nevoia să fie împreună, era bine că puteau sta laolaltă. Fumară, băură şi spuseră lucruri mărunte, neînsemnate, şi nici măcar Arthur Lee nu simţi ostilitate împotriva celorlalţi.

Fu o uşurare când Franklin exprimă ceea ce simţeau cu toţii. O spuse în felul lui, ocolit, şi doar cu două cuvinte, care pe deasupra mai erau şi franţuzeşti. *„Ça ira!”* exclamă el.

Numai cei direct interesaţi urmau să ştie de hotărârea lui Louis de a-şi face operaţia recomandată de Josef. Totuşi, întreg Versailles-ul era la curent cu ceea ce se pregătea, iar la Viena, Madrid şi Londra se aştepta

cu încordare ziua stabilită.

Prinţul Xavier nu voia să recunoască faţă de sine însuşi faptul că era ameninţat să piardă moştenirea tronului; declară că niciodată Louis nu va avea curajul să se opereze. Era atât de sigur, încât parie pe douăzeci de mii de livre că operaţia nu va avea loc nici peste un an. Prinţul Charles acceptă pariul. Socotea că dacă Louis avea într-adevăr să se culce cu Toinette, lui îi va rămâne măcar consolarea celor douăzeci de mii de livre.

În aşteptare, Toinette îşi ducea mai departe viaţa ei obişnuită. Dansa, juca cărţi, dădea serbări, participa la serbări, alerga şi mai sălbatic ca înainte, de la Versailles la Paris, de la Paris la Versailles, în goană după distracţii. Dacă intimii ei, Gabrielle, Vaudreuil, îndrăzneau să facă vreo aluzie la planurile lui Louis, le tăia mânioasă vorba.

Şi apoi sosi noaptea, noaptea de după o miercuri fierbinte de august, o noapte menită să fie trecută cu literă mare în cronica Versailles-ului. În noaptea aceea, către ceasul al unsprezecelea, Louis, rege al Franţei, părăsi camera sa de culcare şi se îndreptă spre camera Mariei-Antonia de Austria.

Străbătu, îmbrăcat în halat, coridoarele uriaşului castel pe care îl clădise strămoşul său, coridoarele celei mai mari clădiri din lume. Sub halat purta o cămaşă scumpă de noapte, iar picioarele-i dolofane erau vârâte în nişte papuci comozi. În faţa lui păşea ţeapăn, indiferent şi solemn, aşa cum învăţase să se poarte în cei patruzeci de ani de serviciu, un lacheu bătrân de tot, în livrea roşie-alb-albastră, purtând în faţa regelui un candelabru cu şase lumânări. Astfel străbătu regele coridoarele Versailles-ului, emoţionat, transpirat, străduindu-se să treacă neobservat şi totodată neînchipuit de bătător la ochi. Coridoarele erau pline de lachei, gărzi elveţiene şi demnitari care foiau în toate direcţiile. Louis, stânjenit de privirile lor, hotărî să poruncească clădirea unui coridor care să lege direct şi secret camera sa de cea a Toinettei. Pentru a-şi abate atenţia de la ceea ce avea să urmeze, se gândi la detaliile tehnice ale unui astfel de coridor; lucruri de acestea îl interesau totdeauna. Culoarul trebuia să treacă pe sub pământ, cel mai bine pe sub *Salle de l'oeil de boeuf.* Cu chipul absent, judecând problema în toate amănuntele, trecea prin faţa gărzilor care dădeau onorul, a curtenilor şi a lacheilor care înlemneau în poziţii de drepţi, târându-şi trupul greoi spre apartamentul lui Toinette.

Când apăru, doamnele din anticameră făcură plecăciuni adânci. Roşind de stânjeneală şi mândrie, Louis spuse*:*

— Bună seara, doamnelor.

Se scotoci prin buzunarele halatului, dădu lacheului un ludovic de aur şi-i spuse bătrânului:

— Ia, fiule.

Să bată la uşa camerei de dormit a lui Toinette ar fi fost necuviincios; luă pieptenul, zgârie cu el în uşă, dispăru în dormitor.

Cinci minute mai târziu, zvonul străbătu palatul: „Grăsunul s-a culcat cu ea". Şoaptele se răspândiră mai departe, prin culoare, prin încăperi, dincolo de poartă. După zece minute o ştia trimisul Austriei, contele Mercy, după cincisprezece minute spaniolul Aranda, iar după alte zece minute lordul Stormont, împuternicitul maiestăţii-sale britanice. Secretarii fură treziţi în miez de noapte. Mercy, Aranda, Stormont, toţi începură să dicteze. Caii curierilor fură înşeuaţi, scrisorile recitite în pripă, sigilate. Apoi curierii porniră în goană spre răsărit, sud, apus, schimbând caii la fiecare popas.

A doua zi scriseră şi cei interesaţi. Louis îi scrise lui Josef în germană ca să-i arate adânca sa recunoştinţă. „Dumneavoastră, sire, vă datorez fericirea mea". Toinette scrise împărătesei: „Ziua aceasta, scumpă mamă, este cea mai fericită zi din viaţa mea. Acum s-a împlinit căsnicia mea şi încercarea n-a dat greş. Nu sunt încă gravidă, dar sper să fiu din clipă în clipă", şi făcu o pată.

De obicei, lui Toinette nu-i plăcea să rămână singură cu gândurile ei. De data aceasta însă rămase singură, chiar şi după ce încheie anevoioasa scrisoare către împărăteasa mamă, şi nu lăsă pe nimeni să intre. Şedea tolănită, copleşită de gânduri şi simţăminte nelămurite, judecând cele întâmplate. Lucrurile se petrecuseră în bezna nopţii, la adăpostul perdelelor grele care-i înconjurau patul, din afară pătrundea slab lumina lămpii; de altfel, Toinette ţinuse aproape tot timpul ochii închişi. Senzaţii puternice îi înecaseră gândurile, dar atunci când gândise, îi trecuse prin minte ce bine ar fi fost dacă în locul lui Louis s-ar fi aflat un altul. Făcuse multe experienţe, pe cea din urmă însă nu; acum găsea că era de fapt mai puţin decât se aşteptase şi rămase dezamăgită. Totuşi, nu avea nimic împotriva celor întâmplate şi era plină de mulţumire. Acum îşi îndeplinise misiunea, era într-adevăr regină, propria sa stăpâna, complet liberă. Acum aveau să înceteze glumele grosolane despre „regina fecioară", femeile din hale nu-şi vor mai osteni cloanţele murdare. Şi ce vor spune prietenii ei, Gabrielle, François*?* Se temea puţin, dar totodată îi aştepta cu o uşoară curiozitate.

Peste tot, în palatul Versailles, lumea se întreba cu răutate cine va fi vinovatul dacă cumva Toinette ar rămâne grea, Louis sau unul din

numeroşii amorezi din „camerele de serviciu”? Deosebit de răuvoitoare erau glumele ce se făceau în apartamentele prinţului Xavier, deşi prinţul era convins că mult-temutul eveniment avusese loc în mod legitim; ba, plătise chiar prinţului Charles, câştigătorul pariului, cele douăzeci de mii de livre.

Tânărul rege, năuc de fericire, arăta fiecăruia cât de împăcat era cu sine însuşi şi cu lumea. Făcea şi mai multe glume fără perdea ca înainte. Îşi înghiontea şi mai des cavalerii în burtă sau îi lovea cu putere peste umăr. Odată, observând cum un lacheu se aplecă jos pentru a ridica ceva, nu se putu împiedica să nu-i tragă, în hohotele generale de râs, o palmă răsunătoare peste fund, dându-i după aceea pe dată un ludovic de aur.

Faţă de Toinette arăta o recunoştinţă plină de supunere. Îşi procură în ascuns o situaţie a conturilor ei, se sperie, dar plăti datoriile fără să crâcnească. După unele şovăieli, mai mări încă o dată bugetul Trianonului. Toinette accepta cu indiferenţă dovezile neajutorate ale dragostei şi admiraţiei lui şi se purta blajin cu el, cum te porţi cu un câine mare şi bleg. Ascundea cât de mult o supăra slăbiciunea lui, purtarea lui neregească, lipsa lui de siguranţă de sine.

Până acum, Louis fusese indiferent faţă de prietenii Toinettei, dacă nu chiar ostil. Acum deveni indulgent, înţelegător. Îşi făcea apariţia în apartamentele prinţesei Rohan, râdea de ţipetele papagalului Monsieur, îl hrănea şi îl lăsa să-l muşte de deget; apoi se interesa amabil de scumpii morţi ai prinţesei. Stânjenea îngrozitor toată lumea şi se bucurau cu toţii când pleca.

Altă dată o necăji binevoitor pe Diane de Polignac. Declară cu vocea lui grosolană, ameninţând-o ştrengăreşte cu degetul, că ar fi auzit că este în amor cu bătrânul rebel din Passy. Ea răspunse rece. El însă comandă manufacturii sale de la Sèvres o oală de noapte de preţ, cu portretul lui Franklin şi o trimise Dianei în dar, de ziua naşterii.

Nici marchizul Vaudreuil nu se putu feri de amabilităţile obositoare ale regelui. Louis îl prinse de haină şi, holbându-i-se în obraz cu ochii săi miopi, îi vorbi pe larg şi cu bunăvoinţă despre propunerea lui Toinette de a-l numi intendentul distracţiilor ei. Pentru moment, stăteau cam prost cu fondurile pentru întreţinerea casei regale, îi spusese el blajin, dar pentru că în ultimele săptămâni avea motive să fie bine dispus, îi acordase Toinettei acest post. Vaudreuil răspunse, cu o politeţe de gheaţă, că era fericit că Louis aprobase alegerea maiestăţii-sale regina. Nu ştia însă dacă el era omul potrivit pentru cinstea ce i se hărăzea şi din cauza aceasta o rugase pe regină să-i acorde un scurt timp de

gândire. Louis îl prinse amical de un nasture al hainei.

— Nu aşa, dragă marchize, nu face mofturi. Dă-i drumul. O să meargă. Fiecare trebuie să aibă încredere în faptele sale.

Toată „clica mov” trăia săptămâni apăsătoare. Numai contele Jules de Polignac rămase nepăsător şi obrazul lui frumos, dar puţin brutal, exprima aceeaşi obişnuită mulţumire de sine. Ceilalţi, afişând o indiferenţă ironică, erau, în fond, îngrijoraţi. După ce Louis se culcase cu Toinette, nu era oare de temut că cei doi se vor apropia şi sufleteşte mai mult unul de altul*?* Şi, în acest caz, clica îşi va putea oare menţine influenţa*?*

Cei mai deştepţi dintre membrii clicii, Diane de Polignac şi Vaudreuil, se sfătuiră. Vaudreuil, nerăbdător, voia să ajungă de îndată la o încercare a puterii şi s-o împingă pe Toinette la o acţiune politică de natură să provoace nemulţumirea lui Louis. Dacă dânsa se împotrivea, membrii clicii aveau să pună capăt prieteniei cu ea. Diane era împotriva măsurilor violente. Părerea ei era că trebuia să i se dea de înţeles, pe nesimţite, prin observaţii ocazionale, că tocmai acum nu trebuia să se poarte doar ca soţia regelui, ci şi ca regină. Vaudreuil recunoscu înciudat că aceasta era calea cea mai înţeleaptă.

În consecinţă, domnii şi doamnele din „clica mov” se purtară mai rezervat faţă de Toinette; se purtară astfel încât ea să simtă că ridicase o barieră între ea şi prietenii ei.

Autoritarului, răsfăţatului Vaudreuil, îi venea greu să manifeste doar puţină înstrăinare faţă de Toinette, în loc să-şi dea în vileag toată mânia şi dispreţul. Dar se stăpâni şi nu-şi schimbă purtarea. În schimb, îşi revărsă mânia asupra Gabriellei. Faţă de ea era atât ele posomorât şi dispreţuitor încât Gabrielle, totdeauna senină, izbucni până la urmă în plâns; totuşi, îl înţelegea bine pe François al ei şi ştia că purtarea lui morocănoasă i se datora Toinettei şi nu ei. O iubea pe Toinette în felul lui. Se simţea jignit că prostănacul de Louis se bucura de ceea ce i se cuvenea lui. Pe lângă asta, se frământa mai mult, decât ceilalţi la gândul că s-ar putea ca grupul lor să-şi piardă influenţa. Orgoliul lui Vaudreuil avea continuu nevoie de noi satisfacţii; dacă clica şi-ar pierde influenţa asupra Toinettei, şi prin urmare asupra întregii Franţe, el, regele neîncoronat al clicii, ar fi rănit până în adâncul sufletului.

Planul Dianei de Polignac începu să dea roade. Toinette simţea schimbarea de atitudine a intimilor ei şi-şi pierdu cumpătul. Nu voia să renunţe la prieteni, la scumpa ei „clică mov”. Încercă să provoace o explicaţie cu Gabrielle, cu Vaudreuil. Amândoi se feriră. Toinettei îi fu tot mai dor de intimitatea din trecut.

Din felul în care se lipea Toinette de ea, din felul cum o îmbrăţişa, Gabrielle îşi dădu seama că prietenia ei rămăsese aceeaşi. Gabrielle era mai puţin interesată în avantajele exterioare ale acestei prietenii, era legată de Toinette cu trup şi suflet. Ea fu prima care lepădă masca incomodă şi se purtă cu Toinette ca şi înainte.

Vaudreuil însă nu. Cu toată nerăbdarea sa se stăpâni, şi când, în sfârşit, catadicsi să stea de vorbă, îngreună pe cât putu situaţia Toinettei.

Discuţia avu loc într-una din „camerele de serviciu". Camera aceasta, care cunoscuse multe scene furtunoase de acceptare şi refuz, i se păru Toinettei locul potrivit.

Desigur că-şi atinsese scopul mult visat, începu el, căci asta i se putea vedea pe faţă. Toată fiinţa ei strălucea de o neruşinată fericire mic-burgheză. Toinette nu se supără; mânia lui îi dovedea doar cât de mult ţinea la ea.

— Acum am scăpat, în sfârşit - răspunse ea - de piedica neroadă care mă oprea să fiu cu adevărat regină. Înţeleg întristarea dumitale, François, dar, ca un prieten credincios, ar trebui totuşi să te bucuri împreună cu mine.

— Judecaţi situaţia cu mult sânge rece, *madame,* răspunse sarcastic Vaudreuil. Vă rog să priviţi cu aceeaşi obiectivitate şi situaţia mea. Veţi ajunge la aceeaşi părere ca şi mine că nu mai am ce căuta aici. Acum, chiar dumneavoastră aţi spus-o adineauri, sunteţi într-adevăr regină şi deci vă aflaţi mult deasupra marchizului de Vaudreuil. Acesta priveşte ca profund respect la norul din înalturi şi se îndepărtează. Am onoarea, *madame,* să vă cer încuviinţarea. Mă retrag pe proprietatea mea de la Gennevillieris.

Toinette se aşteptase să-i facă o scenă, poate chiar să treacă la violenţe şi s-o apuce din nou de mână, ca atunci; ba, în adâncul sufletului, îi şi era dor de asta. Dar vorbele lui reci şi ironice, fermitatea hotărârii lui, o umplură de panică. Ceea ce spunea nu erau vorbe goale, voia într-adevăr să plece. Voia s-o părăsească. Îşi aduse aminte de curtea uneori brutală, furtunoasă ce i-o făcuse chiar în camera aceasta, îşi aminti de siguranţa orgolioasă cu care îl înjosise pe fratele ei mai mare, Josef, făcând din el o figură ridicolă. Nu trebuia să plece, îl iubea, nu voia să se lipsească de el, nu trebuia să plece.

— Dar e o nebunie François - spuse ea tulburată - asta n-o crezi nici dumneata, doar nu ne poţi părăsi. N-o s-o permitem. Suntem doar una, noi, dumneata, eu şi „clica mov".

— Vă înşelaţi, *madame,* răspunse politicos Vaudreuil. Mi-e dor de

liniştea propice cugetării, de societatea propriei mele persoane. Câte le-am trăit aici la Curte în ultimul timp, nu-mi sunt pe plac. Să nu vă faceţi iluzii, *madame.* Apariţia mea în această cameră nu este o scenă dintr-un joc galant, ci o vizită de adio. Îmi permite regina să-i mai sărut odată mâna*?*

— Dar isprăveşte odată cu glumele dumitale răutăcioase, îl rugă Toinette, de data aceasta cu adevărat speriată. Este prima dată, după nu ştiu cât timp, când putem din nou sta singuri de vorbă şi dumneata mă chinuieşti.

— Dumneavoastră m-aţi chinuit mult mai rău, îi răspunse Vaudreuil. De altfel, Genneviiliers nu este departe. Mă voi ocupa acolo de literatură, voi face teatru. Poate că odată, când voi pune să se joace o piesă deosebit de virtuoasă, voi avea cinstea să primesc vizita dumneavoastră, *madame*, şi a regelui.

Lui Toinette îi dădură lacrimile*:*

— François, fii mai cu socoteală - spuse ea din nou - nu te lăsa mânat de toanele dumitale sălbatice, răutăcioase. Cele întâmplate sunt doar şi în interesul dumitale. Ţi-am spus-o de atâtea ori: din clipa în care nasc *dauphin*-ul, sunt liberă. Am să mă ţin de cuvânt.

Vaudreuil o măsură de sus până jos.

— *Madame* - spuse el - simţămintele unui bărbat nu sunt nişte scrumbii marinate. Nici un bărbat nu poate spune dinainte dacă pasiunea lui va dura până ce se îndeplinesc anumite condiţii. Pasiunile nu pot fi legate de condiţii, încheie el şi, oricât de încet ar fi vorbit, vocea sa pătimaşă răsună atât de violent, încât umplu toată camera, părea gata să-i năruie zidurile, iar chipul îi era întunecat de sălbăticia pe care Toinette o cunoştea.

Se dădu speriată înapoi, dar era o spaimă dulce. Aşa îl dorea, aşa îl simţea mult mai aproape de ea. Se aşeză şi izbucni în plâns.

— Acum mai şi boceşte, exclamă el dispreţuitor.

— Credeam - răspunse ea smiorcăindu-se - că am aranjat lucrurile atât de bine pentru mine şi dumneata. Mă simţeam atât de liberă şi fericită şi acum ai stricat totul.

Fără a se sinchisi de ea, Vaudreuil străbătu de câteva ori camera. Apoi se opri la oarecare distanţă de ea şi o privi.

— Când s-a întâmplat - întrebă el - v-aţi gândit la mine, spuneţi-mi*?*

Ea nu răspunse, îl privi de jos timidă, cu un zâmbet umil, abia mijit.

Vaudreuil izbucni furios*:*

— Asta mai lipsea! Vă interzic s-o mai faceţi pe viitor! Datoria mea de supus nu merge până acolo. Nu este rolul meu să vă excit simţurile

când doriţi să aveţi un *dauphin.*

Acum însă nu-i mai era frică de el. De când văzuse expresia sălbatică a feţei lui, nu mai credea că va pleca.

— Nu te mai gândi totdeauna numai la tine, îl rugă ea. Gândeşte-te şi la mine sau mai bine la noi doi. Am aşteptat amândoi atât. Eu am aşteptat atât. Mult a fost, puţin a rămas. Mai rabdă această ultimă perioadă. Se ridică de pe scaun, se apropie, se lipi de el. Îl rugă*:* François, rămâi aici, François. Trebuie să fii mai atent cu mine decât până acum. Primeşte postul de intendent. Trebuie să-l primeşti, François.

Se gândi cu dulce amărăciune ce greu îi fusese să obţină de la Louis postul, cele şaizeci de anii de livre, iar acum François se lăsa atât de mult rugat.

— Îmi ceri mult, Toinette, spuse el şi ea răsuflă uşurată că-i spunea din nou Toinette.

— Îmi dau seama, replică ea blând. Dar ai spus că mă iubeşti. Primeşte postul, François, insistă ea.

— Nu spun nu, dar nici da, răspunse el şi, cuprinzând-o, o sărută supărat şi îngăduitor.

Pierre şedea la masa lui de scris, avea în faţă portretul lui Duverny câştigat în lupte grele şi macheta în miniatură a galerei *Orfraye,* pe care o obţinuse cu atâta vicleşug, curaj şi umilinţe. Acum, de când cu serbarea de 4 iulie, era convins că-l câştigase şi pe Franklin de partea sa. Cum de se îndoise că doi oameni ca el şi doctorul nu vor ajunge, în cele din urmă, la o înţelegere?! O scărpină pe căţeaua Caprice şi-i povesti*:*

— Stăpânul tău a fost un măgar, Caprice; chiar şi omul cel mai deştept este câteodată un măgar.

Pe când îl ajuta să se dezbrace, valetul Émile îi spuse:

— Un timp, *monsieur* n-a arătat prea bine, şi Pierre recunoscu*:*

— Se poate. Eram puţin surmenat.

Apoi întrebă cu mândrie:

— Dar acum sunt din nou cel vechi, nu-i aşa*?*

Şi Émile răspunse satisfăcut:

— Da, *monsieur* arată iar ca de treizeci de ani, şi-i întinse stăpânului gol cămaşa de noapte.

Planurile sale pentru casa din rue Saint-Antoine deveneau tot mai măreţe şi când arhitectul Le Moyne amintea cât de scump va reveni realizarea unor asemenea proiecte, îi respingea obiecţiile cu o mişcare

a mâinii.

Între timp, situaţia firmei *Hortalez* nu se îmbunătăţise câtuşi de puţin. De la Paul nu sosise încă nici o veste. Două vase ale firmei se înapoiaseră, după o călătorie anevoioasă, cu o încărcătură caraghios de mică de mărfuri americane. Dar lui Pietre nici nu-i păsa. Era convins că într-un viitor nu prea îndepărtat va obţine plata şi-l jena prea puţin că circulau din nou zvonuri răuvoitoare despre mijloacele sale financiare. Chiar şi atunci când i se aduse un articol josnic, scris de jurnalistul Metra, despre situaţia casei *Hortalez,* ridică doar din umeri.

Apoi însă i se năzări că anumite amănunte la care făcea aluzie articolul nu puteau avea la bază decât informaţii date de prietenii şi asociaţii de afaceri cei mai apropiaţi şi căzu pe gânduri, cugetă cine se putea ascunde în dosul articolului, ghici realitatea, o ştiuse dinainte. Charlot era înfuriat că el avusese posibilitatea să-i arunce la picioare nenorocitul acela de sfert de milion încă înainte de termen. Charlot era înfuriat din cauza bunelor relaţii dintre el şi Franklin, Charlot era înfuriat pentru că Désirée...

Pierre se pocni peste frunte. Nu o văzuse pe Désirée de câteva săptămâni. În vâltoarea afacerilor, uitase pur şi simplu de prietena sa cea mai bună, cea mai deşteaptă. Nu putu pricepe cum de nu-i citise încă pe *Figaro.* Toate gândurile despre Lenormant se risipiră, nu mai rămăsese decât dorinţa de a o vedea pe Désirée, de a-i vorbi despre piesa sa. Era un rol pentru ea în piesă, jupâneasa Suzanne, un rol bun, împlinit. Suzanne încă nu exista, dar el ştia că va fi, că va reuşi.

Se duse la Désirée.

Aceasta îl primi de parcă s-ar fi despărţit ieri. Stătea în faţa lui, blond-roşcată, foarte zveltă, nu prea înaltă, cu faţa ei drăguţă, neregulată, inteligentă, cu nasul puţin cârn şi nu-şi ascundea bucuria pricinuită de venirea lui.

Pierre îi povesti despre serbarea de la doctorul Franklin şi că acum era sigur că treburile firmei *Hortalez* nu aveau numai o însemnătate politică, ci vor fi şi rentabile. Ea îl ascultă cu atenţie, nu prea convinsă, cu o cută verticală deasupra nasului.

Îl crezu însă pe cuvânt când îi povesti despre piesă. Nu exista, după părerea lui, un al doilea om care să se priceapă atât de bine ca ea în teatru. Vorbi simplu, explică planul iniţial, rolurile, tehnica, îi arătă avantajele şi dezavantajele anumitor părţi din acţiune, ale trăsăturilor caracteristice ale personajelor.

Apoi citi. Faţă de ea, ajungea doar să schiţeze intenţia. Désirée îl întrerupea des, punea întrebări, îi atrăgea atenţia asupra vreunei

contradicţii, vreunei slăbiciuni. Abia acum, în prezenţa lui Désirée şi în discuţia cu ea, îşi dădea seama cum trebuia să arate subreta Suzanne: deşteaptă, impertinentă, glumeaţă, exact perechea lui *Figaro.* Ea înţelese de îndată spre ce tindea, completă, îl ajută. Îşi aruncau unul altuia idei, fraze, replici.

Lucrară mult timp astfel. Se înţelegeau cu jumătăţi de cuvinte, se priveau cu ochi râzători, încântaţi unul de născocirile celuilalt.

Când ea spuse, în sfârşit:

— Ei acum ajunge, nu stătu mult să-i mulţumească, ci întinse braţele, ea i se aruncă la piept, râseră, fură fericiţi.

După aceea, abia pe urmă îi trecu prin minte că în contele de Almaviva îl reprezentase nu numai pe ministrul Vergennes şi pe alţii din bunii lui cunoscuţi de la Versailles, ci în primul rând pe scumpul său prieten Charles Lenormant d'Ètioles.

Spuse deodată*:*

— I-am dat înapoi banii lui Charlot înainte de termen.

Désirée răspunse, după o tăcere scurtă*:*

— N-a fost prea înţelept din partea ta, şi rămase o clipă încruntată.

Prietenia ei cu Charlot devenise şi mai complexă. Legătura aceasta era importantă pentru ea nu numai pentru că o ajuta în carieră, ci şi pentru că în felul ei era legată de Charlot; ţinea la acest om dificil care o făcea să sufere, atât cât putea ea în general suferi. Dacă ar fi fost prost, brutal, lipsit de conţinut ca atâţia din prietenii ei din înalta aristocraţie, s-ar fi culcat cu el fără să se sinchisească. Aşa însă o atrăgea şi-i repugna totodată înţelepciunea şi duşmănia faţă de oameni a acestui posomorât om de viaţă. Fără îndoială o iubea, dar în loc să se bucure de asta, făcea mici observaţii cinice şi melancolice, iar când o îmbrăţişa, suspina că din nou căzuse pradă slăbiciunii cărnii. Uneori Désirée trebuia să se stăpânească să nu-i azvârle în faţă, cu cuvinte murdare, tot dispreţul ei pentru firea lui aristocrată, complicată, descompusă. Dar ştia că puterea ei asupra lui avea limite şi că bărbatul care nu o iertase pe o Pompadour[1] plină de remuşcări, nu i-ar ierta nici ei depăşirea acestor limite.

Faptul că necugetatul de Pierre rănise mândria susceptibilă a lui Charlot, o neliniştea. Dar îl înţelegea pe Pierre. Nu jucase ea rolul Angélique-ei*?*

---

[1] *Jeanne-Antoinette Poisson, marchiză de Pompadour* (n. 29 decembrie 1721, Paris - d. 15 aprilie 1764, Versailles) cunoscută ca *Madame Pompadour* a fost metresă a regelui Franţei Ludovic al XV-lea.

Nu mai vorbiră despre Charlot, ci reveniră la piesa lui Pierre, la vârtejul măreţ şi pestriţ de dragoste, bani şi intrigă. Când ea vorbi în cuvinte pricepute despre calităţile intrigii, Pierre îşi aminti din nou de tatăl lui. Spuse zâmbind, că numai cine a fost ceasornicar putea îmbina atât de bine toate rotiţele.

Ea, cu simţul ei practic, începu să se gândească dacă, unde şi cum putea fi reprezentată piesa. Ajunsese repede la o concluzie*:*

— Te felicit, Pierre, spuse ea. Ai scris piesa cea mai frumoasă şi cea mai impertinentă din lume. Ce păcat că nu va putea fi niciodată jucată!

Pierre ştia şi singur că va fi greu să obţină reprezentarea piesei. Dar acum, când Désirée o spunea direct, nu voia s-o recunoască.

— Mi s-a mai spus de o mie de ori: imposibil! şi, până la urmă, cei care strigau au rămas cu buzele umflate.

Désirée şedea cocoţată pe masă, mică, obraznică, foarte nostimă, pe chip i se citea şmecheria şi el înţelese prea bine ce se petrecea în capul ei. Îl socotea un lăudăros pentru că el, măruntul Pierre, se făIea că-şi va reprezenta piesa în ciuda Versailles-ului.

În clipa aceasta, în faţa expresiei neîncrezătoare u lui Désirée, Pierre hotărî: „Figaro îşi va declama monologul pe scenă. Am să impun reprezentarea lui *Figaro.* Am să lupt pentru asta, aşa cum am luptat pentru reabilitare, pentru proiectul american, pentru *Orfraye*, pentru cucerirea bătrânului din Passy; Figaro o să fie jucat.”

Hotărârea sa era atât de puternică, încât nici nu o exprimă în cuvinte. Tot ce spuse, fu*:*

— Vom trăi şi vom vedea.

Începu însă de îndată să-şi facă planuri cum să înfrângă rezistenţa aristocraţiei. Exista o singură cale. Trebuia să-i silească să devină partizani înfocaţi ai piesei.

— Ai să vezi - spuse el triumfător - tocmai aristocraţii noştri vor fi aceia care mă vor ajuta să-l joc pe *Figaro*. Oare, nu se găsesc printre ei oameni atât de trufaşi şi afectaţi, încât să guste din punct de vedere estetic fiecare batjocură? Li se pare că se află atât de sus, încât batjocura venită de jos, se risipeşte ca o spumă înainte de a-i atinge.

— Aforismul e nostim, răspunse Désirée. Dar se poate clădi pe aşa ceva o campanie serioasă*?*

— Se poate, răspunse Pierre atât de sigur, încât Désirée aproape îl crezu.

Rămase o clipă pe gânduri. Apoi întrebă:

— La cine te-ai gândit*?*

El se gândi, căută, tăcu.

— La Vaudreuil*?* interveni ea.

Ceva în tonul ei îl făcu să ciulească urechile. Se încurcase cumva într-o aventură cu Vaudreuil*?* Avea însă dreptate. Vaudreuil era omul potrivit pentru planurile sale. Vaudreuil era destul de cinic şi de rafinat ca să se intereseze de o piesă tocmai pentru că-l ataca, dacă piesa era spirituală şi cu haz.

— Îţi mulţumesc, Désirée, pentru toate, spuse Pierre.

— Îmi placi, răspunse ea. Dumneata şi piesa dumitale aveţi idealuri atrăgătoare: bani, comedie, intrigă, libertate.

— Nu uita dragostea, Désirée, răspunse Pierre.

După discuţia avută cu Toinette în „camera do serviciu", François Vaudreuil rămase zile întregi, chiar săptămâni, de o veselie agresivă. Obţinuse ceea ce voise: legătura sa cu Toinette devenise mai strânsă, influenţa „clicii mov" mai puternică.

Găsi cu cale să apară rareori la Versailles, şi-şi petrecea timpul mai mult la Paris, în societatea filozofilor şi a scriitorilor pe care îi proteja. Iubea literatura. El însuşi scria. Dar avea obiceiul să distrugă de îndată ceea ce scria. Căuta doar plăcerea de a scrie, a avea efect i se părea vulgar. Voia să fie singurul care să se bucure de propriul său spirit. Poate că se şi temea puţin ca alţii să nu preţuiască operele sale mai prejos decât se cuvenea.

Lumea, ştiindu-l la Paris, se înghesuia la *lever*-ul lui. Odată, la o asemenea ocazie, se înfăţişă şi Pierre de Beaumarchais.

Vaudreuil se bucură când îl văzu. După părerea sa, spiritul lui Pierre semăna cu al său. Dar, ca băiatul ceasornicarului să nu îşi ia nasul la purtare, trebuiau păstrate distanţele. Astăzi, Vaudreuil avea chef să-i arate lui Pierre că prietenia ce i-o purta era favoare, un dar ce putea fi retras în orice clipă. Nu-i adresă cuvântul, ci se mulţumi doar să-i facă cu mâna un semn alene şi vorbi cu alţii despre lucruri neinteresante, despre un cal de curse pe care-l cumpărase de la fratele regelui Angliei. În sfârşit, dând din coate, Pierre izbuti să-şi facă loc în preajma lui. Spuse că ar dori să-i prezinte o propunere cu privire la participarea într-o afacere al cărei profit ar permite achiziţionarea întregului grajd de curse al prinţului englez. Vaudreuil răspunse dispreţuitor*:*

— Nu sunt negustor, şi-şi continuă discuţia despre cal, fără a-i mai da atenţie lui Pierre.

Pierre înghiţi umilirea. Ştia că Désirée avea dreptate. Printre cei mari, tot Vaudreuil era acela care avea mai multă înţelegere pentru opera lui, pentru proza sa, pentru replicile şi spiritul lui săltăreţ. Planul

de a-l înhăma pe cel mai autentic reprezentant al înaltei aristocraţii din Versailles la carul revoluţionarei sale piese putea izbuti numai dacă accepta această umilinţă. Se făcu deci că nu bagă de seamă intenţia jignitoare şi veni din nou în dimineaţa următoare.

În timpul nopţii, i se năzărise marchizului o glumă pe care o găsea deosebit de bună şi se înfrânase într-atât, încât n-o spusese nimănui. Era deci bine dispus şi mulţumit. Când Pierre îi povesti că scrisese cea mai mare parte dintr-o comedie nouă şi că ar fi pentru el cea mai mare cinste să i-o poată citi lui primul şi să-i fie îngăduit să-i ceară sfatul, Vaudreuil acceptă propunerea cu plăcere. Îşi aminti cât de mult îi plăcuseră în trecut asemenea lecturi ale acestui bufon al său. Îi plăceau trufandalele şi acum, în calitate de intendent al Toinettei, avea un dublu interes să cunoască primul noua piesă a popularului autor. Permise deci lui Pierre să trimită imediat după manuscris, îl reţinu la masa de prânz şi după masă, întins alene pe canapea, în halat, porunci*:*

— Acum e bine, *monsieur*, poţi începe.

Plăcerea de a-i spune de la obraz acestui aristocrat mândru, încrezut, adevărurile cele mai neruşinate pe care le va auzi vreodată, îl înflăcăra pe Pierre. Era un excelent interpret şi acum se simţea în deplinătatea puterii sale; i se părea că, citind, crea opera. Vocea lui, în stare să redea orice nuanţă, unduia, se încorda, reda mânia, dispreţul, amărăciunea, dragostea; el nu citea, ci îşi juca personajele. Comedia devenea mai clară, mai colorată decât ar fi putut deveni pe scenă.

Desigur, Vaudreuil însuşi îşi bătuse uneori joc de propria lui clasă. Dar putea răbda una ca asta de la acest individ, de la băiatul ceasornicarului*?* N-ar trebui să-i smulgă din mână manuscrisul şi să-i astupe cu el gura obraznică*?* Dar, înainte de a-şi da seama ce se petrece cu el, fu cotropit de puterea torentului. Încă nu întâlnise niciodată o asemenea învolburare a spiritului şi a cuvintelor, trebuia să privească, să asculte, să simtă, n-avea ce-i face, prea era obraznică piesa şi prea amuzantă.

Pierre era conştient că în clipele când citea se hotăra soarta operei sale. Totul depindea de felul în care bărbatul din faţa sa, bărbatul acesta în halat, va primi comedia. Dacă Vaudreuil o voia într-adevăr, Parisul avea să-l vadă pe *Figaro.* Dacă nu, lui Pierre nu-i rămânea altceva de făcut decât să pună piesă la păstrare, în nădejdea posterităţii.

Citind, Pierre vedea lângă manuscris, ceva mai jos, faţa mare a bărbatului de pe sofa, o faţă inteligentă, trufaşă, de cunoscător, mai mult trufaşă decât inteligentă. Treptat, faţa îşi pierdu din trufie.

Vaudreuil avea pricepere şi gust pentru piese de teatru bune. Curând şovăielile i se risipiră şi se hotărî să se bucure de piesă fără reticenţe. Se aşeză pe sofa, sări în picioare, alergă prin cameră. Râse. Interpretă şi el rolurile.

— Bis! Bis ! strigă el, aplaudând ca la teatru.

Din ce în ce mai des ceru să-i repete câte o frază, îl rugă pe Pierre să reia un pasaj, dădea singur replicile. Cei doi jucau o nemaipomenită scenă de carnaval, râdeau ca nebunii, nici unul nu mai ştia care este bufonul celuilalt.

— Ai nimerit-o grozav, Pierrot, spuse Vaudreuil cu răsuflarea încă tăiată de atâta râs. Asta te dă gata, o să dea gata Parisul, Curtea. Este cea mai bună piesă pe care a scris-o un francez, de la Molière încoace.

— Şi credeţi că va fi jucată*?* întrebă Pierre.

Grăsunul nu mă poate suferi - cugetă Vaudreuil - nu se pricepe de loc la teatru şi nu gustă umorul. O să fie treabă grea. Dar tocmai de aceea.

— Las pe mine, Pierre. Ai încredere în mine.

Philippe Gudin purta un adânc respect oamenilor de seamă, recitea cu multă plăcere operele lui Plutarh şi suferise mult că oameni ca Franklin şi Pierre, care luptau pentru aceeaşi cauză, nu erau prieteni. Când Pierre îi povestise despre serbarea de la Passy şi despre împăcarea lui cu Franklin, i se luase o piatră de pe inimă.

În taverna *La Catrina cea mofturoasă*, întâlni la o masă de filozofi şi scriitori pe doctorul Dubourg. Dubourg era unul din puţinii oameni care nu erau pe placul bunului Gudin. Nu numai că nu luase parte la o serată la care Gudin citise din lucrarea sa *Istoria Franţei,* dar îşi atribuia şi merite ce nu-i aparţineau lui, ci lui Pierre Beaumarchais. Dacă Franklin rămăsese atâta timp rece faţă de Pierre, sigur că de vină erau şi insinuările lui Dubourg.

Gudin se bucură de prilejul ce i se ivea să-i arate colegului Dubourg că vorbele sale perfide rămăseseră în cele din urmă fără efect. Poveşti cu vorbe umflate cât de entuziasmat descrisese Pierre serbarea de la Passy. Fusese, fără îndoială, o privelişte înălţătoare pentru Dubourg să-i vadă pe cei doi mari soldaţi ai libertăţii, Franklin şi Pierre, atât de uniţi.

Dubourg îşi aminti cu necaz că, într-adevăr, în seara aceea Franklin fusese de o amabilitate nemeritată faţă de *monsieur* Caron. Dubourg prevăzuse de îndată că domnul acesta şi prietenii săi vor interpreta greşit amabilitatea lui Franklin. Şi acum, iată. Pe viitor aveau să fie şi mai sâcâiţi de zumzăitul şi bâzâitul acestei muşte, a acestei *Mouche au*

coche.

Cunoştea câteva zicători usturătoare cu care ar fi putut pune la punct pe prostănacul de Gudin. Hotărî însă să nu se lase antrenat în discuţii necugetate, n-ar fi fost pe placul lui Franklin.

— Da - răspunse el sec - îmi amintesc că la acea mică serbare l-am zărit şi pe *monsieur* Beaumarchais. Prezenţa sa, ca şi a altora, a contribuit să scoată în relief măreţia lui Franklin şi a cauzei sale.

Gudin îşi spusese că observaţiile acre ale acestui încurcă-lume nu dovedeau decât invidia ce o purta lui Pierre pentru prietenia lui strânsă cu Franklin. Şedea comod la masa solidă a tavernei înţesată de lume şi zgomot, îşi descheie pe sub vestă pantalonii, luă o înghiţitură din celebrul vin de Anjou ce se vindea la taverna *La Catrina cea mofturoasă* şi spuse că, într-adevăr, cei doi oameni se întregeau unul pe altul, liniştitul, înţeleptul Franklin şi inventivul, veşnic activul Beaumarchais. Franklin susţinea cauza Americii prin observaţiile sale filozofice, Beaumarchais prin fapte îndrăzneţe. Franklin era un Solon[1] sau, şi mai bine, un Arhimede[2] al secolului, în timp ce posteritatea va recunoaşte în Beaumarchais pe Brutus[3]-ul timpurilor noastre. Desigur că *monsieur* de Beaumarchais posedă, în afară de ardoarea democratică a lui Brutus, şi ironia limpede, ucigătoare a lui Aristofan[4]. Domnul cel greoi îşi formulă părerea în cuvinte ceremonioase, calm şi totodată combativ, cum se cuvine să fie un cărturar.

Doctorul Dubourg se săturase însă de această vorbărie goală şi sforăitoare, îşi pierdu răbdarea. Ochii stinşi i se înviorară în obrazul ofilit. Îşi drese glasul, trase aer pe nas, luă şi el o înghiţitură de vin şi spuse sentenţios*:*

— Se întâmplă uneori ca un istoric să interpreteze just întâmplări ale

---

1 Legislator în Atena antică, unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei (640-558 î.e.n.).

2 Ilustru geometru din antichitate (287-212 î.e.n.).

3 *Lucius Junius Brutus*, figura principală a revoluţiei de la Roma, din anul 509 î.e.n., al cărei rezultat a fost expulzarea familiei domnitoare şi instaurarea republicii. Istoria sa s-a transformat în legendă. Devenit consul, îşi condamnă la moarte propriii fii care conspiraseră împotriva republicii şi asistă la execuţia lor. Numele lui este folosit da simbol al republicanului incoruptibil.

4 Poet comic grec, a trăit cam între anii 430-386 î.e.n. A satirizat moravurile politice ale epocii.

trecutului, în timp ce faţă de întâmplările actualităţii să dea greş în mod cu totul neaşteptat. Se pare că aşa stau lucrurile şi cu dumneavoastră, domnule doctor Gudin. Sunt ultimul care ar dori să micşoreze meritele lui *monsieur* de Beaumarchais. Nu numai că scrie farse reuşite, pline de intenţii bune, ci a încheiat şi afaceri riscante cu cei de dincolo de ocean, iar cele treisprezece state unite pot trage unele foloase din ambele activităţi. Dar oricâtă cinste i-ar face asta lui *monsieur* de Beaumarchais, nu mi se pare de loc potrivit ca, atunci când se apreciază evenimentele din America, numele lui să fie pomenit alături de cel al lui Franklin, om de stat şi filozof. Când se fac asemenea exagerări, este de înţeles să se găsească oameni care, la pomenirea numelui lui Beaumarchais, să se simtă ispitiţi să-şi amintească de fabula lui La Fontaine cu musca şi chervanul.

Gudin crezu că din cauza zgomotului din tavernă nu înţelesese bine. Dar Dubourg privea la el cu ochii săi mici şi răi, buzele sale răsfrânte plescăiau triumfătoare. Gudin simţi că i se urcă sângele la cap. Respiră greu, îşi descheie şi mai mult vesta şi pantalonii.

— Se găsesc asemenea oameni, *monsieur?* întrebă el. Se găsesc oameni care îndrăznesc să-l compare pe poetul şi omul de stat Pierre Beaumarchais cu musca aceea*?*

— La o întrebare directă - zise Dubourg - se cuvine un răspuns direct: Da, *monsieur.*

Cei doi domni corpolenţi şedeau faţă în faţă, răsuflând anevoie, fiecare apărându-şi prietenul admirat. Ceilalţi comeseni ciuliseră urechile, dar din cauza zgomotului nu înţelegeau ce se petrece.

— Vreţi cumva să spuneţi, domnule doctor Dubourg - continuă înverşunat, dar cu vocea scăzută, Gudin - că şi cei din Passy îşi amintesc de fabulă când se vorbeşte de Beaumarchais*?*

Dubourg şovăi o clipă, chiar două, apoi îşi aminti de *Vulturul de mare* pe care-l pierduse, îşi aminti de scrisoarea aceea în care *monsieur* Caron îşi bătuse joc de el şi răspunse*:*

— Da, monsieur. Desigur, monsieur.

Spinarea lui Gudin se încovoie şi mai mult. Nu-i venea să creadă vorbele lui Dubourg, dar îl privi: erau adevărate. Gudin se mândrea că cunoaşte sufletul omenesc, citise numeroase pasaje tari în operele lui Seneca[1], Cicero[2], Marc Aureliu[3], în caracterele lui Theofrast[4] despre nerecunoştinţa, invidie, gelozie şi ponegrirea adevăratei virtuţi. Când

---

[1] *Luciu Annaeus Seneca*, filozof latin (2-65), autor a numeroase tratate de filozofie morală şi al cîtorva tragedii.

Pierre îi povestise prima dată de atitudinea ciudată a lui Franklin, el însuşi amintise despre largă răspândire a acestui viciu respingător. Dar expresia duşmănos triumfătoare a lui Dubourg, faptul că auzise cu propriile sale urechi că într-adevăr Franklin îi făcuse o asemenea nedreptate lui Pierre al său, îl cutremură până în adâncul sufletului. Doctorul Franklin, onorat pe ambele ţărmuri ale oceanului ca întruchiparea cinstei şi a sincerităţii, filozoful virtuţii şi al înţelepciunii era în stare pe faţă să-şi laude marele rival şi pe la spate să-l ponegrească cu comparaţii veninoase! Gudin şedea în mijlocul voioşiei zgomotoase a tavernei, cu faţa blândă şi grasă răvăşită, cu umerii căzuţi. Bău, dar vinul uşor acidulat nu-i mai plăcea, şi spuse*:*

— Dacă filozoful din grădina de la Passy, dacă acest Socrate al Apusului a permis într-adevăr ca scriitorul şi luptătorul pentru libertate Beaumarchais să fie într-atât de ponegrit, atunci trebuie să spun, cu toată admiraţia ce i-o port, că s-a purtat prea puţin socratic.

Dubourg regretă pe dată că-l jignise într-atât pe celălalt.

— Îmi pare rău - spuse el - dacă aţi rămas cu impresia că prietenul dumneavoastră nu este onorat aşa cum se cuvine. Dar m-aţi întrebat, şi pentru că aţi insistat, a trebuit să răspund. Nu ştiu să mint. *Amicus Plato, magis amica veritas*.[1]

Era o victorie absolută pentru doctorul Dubourg.

Dar nu se bucură de ea. Zilele următoare fu tot timpul urmărit de imaginea lui Gudin înfrânt. Dubourg era un om de ştiinţă preocupat de obiectivitate şi nu putea nega: în câte i le afirmase despre Franklin şi Beaumarchais mărginitul dar bine-intenţionatul istoric Gudin, se găsea un sâmbure de adevăr. Marele său prieten făurise bazele independenţei Americii dar, de când se afla la Passy, manifesta o letargie de neînţeles, nu se ocupa nici măcar de vasele corsarilor. Nu era de mirare că o asemenea activitate fusese greşit interpretată. Probabil că şi alţii, în afară de *monsieur* Gudin, făceau o comparaţie defavorabilă între

---

[2] *Marcus Tullius Cicero*, celebru orator şi filozof latin. Scrierile sale - tratate filozofice, discursuri politice - au o însemnată valoare literară, documentară şi istorică.

[3] *Marcus Aurelius Antoninus*, împărat roman (121-180), vestit pentru guvernarea sa înţeleaptă, moderată, pentru faptul că a încurajat şi sprijinit dezvoltarea filozofiei şi a artelor, fiind el însuşi scriitor.

[4] Numele adevărat *Tyrtamos*, denumit *Theofrast* (Divinul orator), filozof grec (372-287 î.e.n.). Opera cea mai însemnată: *Caracterele*.

[1] Plato mi-e prieten, dar mai bun prieten mi-e adevărul (lat.).

activitatea febrilă a lui Beaumarchais şi indolenţa filozofică a doctorului Franklin.

Când doctorul Dubourg se apuca de o problemă, o gândea până la capăt. Singur, având în faţă o sticlă de Corton şi un volum din Montaigne, şedea şi medita asupra discuţiei din taverna *La Catrina cea mofturoasă.* Faptul că acest Gudin limitat, cu mintea înecată în grăsime, îndrăznise să micşoreze importanţa lui Franklin, avea şi o latură bună. Astfel ieşise la iveală o împrejurare pe care el, medicul Dubourg, o observase, dar de care nu voise să ţină seama: anume că eficacitatea lui Franklin începuse să scadă din cauza vârstei.

Trebuia întreprins ceva. El, Dubourg, deşi numai puţin mai tânăr decât Franklin, rămăsese din fericire în deplina posesie a energiei sale. Avea, aşadar, datoria să-l îmboldească pe marele său prieten; aceasta era misiunea lui istorică. Franklin avea un renume nemaipomenit, popularitate; el, Dubourg, modest, din umbră, trebuia să-şi determine prietenul să-şi folosească popularitatea pentru o acţiune importantă.

Căută în gând o asemenea acţiune, vreun plan măreţ pe care să-l poată înfăţişa lui Franklin. Îi trecură prin minte ba una, ba alta, dar erau toate proiecte slabe, nu ceea ce trebuia. Bea şi citea, cugeta, şi iar bea, şi iar citea. Apoi merse la culcare fără să fi găsit ceva esenţial.

A doua zi se trezi şi iată, găsise ceva într-adevăr esenţial. În timpul somnului Fiinţa Supremă îl ajutase să găsească planul cel mare. Ce noroc. Acum, înainte de a coborî în mormânt, putea să aducă lui Franklin şi libertăţii un serviciu care să nu fie uitat.

Dădu ordin să se înhame caii şi plecă la Passy.

În vremea, asta, Franklin şedea în camera sa de lucru, aplecat asupra unei scrisori adresate prietenului său, doctorul Ingenhousz, din Viena. Îi descria pe larg întâlnirea pe care o avusese cu chimistul Lavoisier. Broşura lui Lavoisier despre oxidări deschidea perspective noi, iar ceea ce îi mai comunicase tânărul savant în completare merita toată atenţia. Franklin avea o pasiune deosebită pentru formularea scrisă, clară a problemelor ştiinţifice. El însuşi avea disciplina muncii, era obişnuit să se concentreze. Acum însă gândurile îi fugeau, puse pana jos şi se lăsă purtat de gânduri care nu aveau nici o legătură cu interacţiunea anumitor părţi ale aerului cu anumite substanţe metalice.

Starea sănătăţii lui Franklin nu mai fusese de multă vreme atât de bună. Vremea era minunată, înota în Sena şi-şi făcea exerciţiile fizice urcând şi coborând treptele teraselor. Iar serile pe care le petrecea cu *madame* Helvetius şi cu *madame* Brillon erau desigur plăcute. Totuşi, îi

lipsea liniştea obişnuită.

Sosise poşta din America şi putea, în sfârşit, să-şi facă o imagine clară asupra situaţiei. Era o imagine foarte neplăcută. Comunicările oficiale ale Congresului vădeau îngrijorare, iar scrisorile confidenţiale ale prietenilor săi erau mult mai sumbre încă. Armata lui Washington ducea lipsă de oameni. Diferitele state nu furnizau nici oameni, nici materiale şi nici bani în cantităţile la care se angajaseră. În schimb, multe mii de cetăţeni se apucaseră de piraterie pe cont propriu sau se angajau pe vase de piraţi. Greutăţile administrative şi economice se adunau. Banii pe care îi emitea Congresul nu mai erau acceptaţi la plăţi decât cu valoarea redusă sau chiar de loc. Certurile dintre diferitele state nu conteneau, încrederea în victoria finală scădea, total se prăbuşea. Prietenii scriau că, dacă Franklin nu va reuşi să obţină în curând încheierea alianţei, ajutorul va sosi prea târziu.

Printre scrisori se afla şi una de la fiica sa, Sally. Când Congresul se refugiase la Baltimore, o pornise şi ea la drum cu soţul ei, Richard Bache, evacuând şi biblioteca tatălui ei. O dată cu Congresul se întorsese şi ea şi adusese înapoi, la Philadelphia, în casa de pe *Market-Street,* cărţile, tablourile, precum şi restul lucrurilor la care ţinea tatăl ei. Acum, scria ea, oraşul se află din nou în pericol. Alde Shippen, Kearsley, Stansbury, toţi aceşti *tory* ridicau din nou capul, o mulţime de republicani îşi vindeau casele mult sub valoare, unii se pregăteau iar de fugă sau chiar fugiseră. De data aceasta, însă, nu avea să se lase cuprinsă de panică. De data aceasta rămânea pe loc, păstra şi lucrurile tatălui în casă, avea încredere că totul va merge bine.

Franklin o văzu limpede înaintea ochilor pe fiica sa, Sally, blondă, zdravănă, cum trebăluia cu mâinile ei mari, puternice, dibace. Fiica sa avea aceeaşi înţelegere sănătoasă a oamenilor ca şi el şi amândoi, şi ea şi soţul ei Richard Bache, erau curajoşi, aveau curajul oamenilor lipsiţi de fantezie. Tocmai de aceea, hotărârea lor de a rămâne pe loc nu dovedea nimic în ce privea securitatea Philadelphiei.

Sally scria că mulţi dintre prietenii lui îşi risipeau avutul şi se pregăteau de fugă. Tristeţea îi cuprinse sufletul. Vedea în închipuire scumpul său oraş. Era cel mai mare oraş din America, dar nu era mare, Parisul era cel puţin de douăzeci de ori mai mare. Oraşul său Philadelphia avea o înfăţişare rustică, cu puţine străzi pietruite, iar spaţiile verzi, grădinile erau mai numeroase decât clădirile. Era însă un oraş frumos, colorat, perfect sănătos, majoritatea populaţiei era cu stare, mulţumită, şi asta se vedea. Aci, în Paris, cei ce umblau în mătase şi brocart erau mai numeroşi, dar nu trebuia să-i priveşti cu

prea multă atenţie, căci majoritatea purtau haine de căpătat, haine pe care le lepădase aristocraţia. Asemenea sărăcie sulemenită nu întâlneai la Philadelphia. Aveau şi mai puţine trăsuri; cine era leneş, ca el, folosea un scaun cu purtători. În schimb era mai puţină murdărie şi mizerie la Philadelphia, şi nici strâmtoarea, duhoarea şi aglomeraţia sărăciei pe care fusese silit să le vadă în anumite cartiere ale Parisului nu le puteai întâlni acasă. Acolo şi cel sărac trăia printre grădini, ca el la Passy. Le venea greu prietenilor săi să-şi părăsească frumosul oraş. Lui însuşi îi venea greu să-şi închipuie că acum, pe când şedea aci, ofiţeri englezi ar putea să se plimbe făloşi pe *Market-Street* şi poate că în cafeneaua lui James, în City-Tavern şi în localul hotelului *La regina indiană,* se lăfăiau soldaţii englezi cu mundire roşii şi prostănaci din Hessen. Necazul îi cuprinse inima bătrână şi nici gândul la sacii cu făină de hrişcă şi mălai pe care i-i trimisese Sally pentru prepararea felului de mâncare ce-i plăcea cel mai mult nu putu să-i aline supărarea.

Desigur că şi Arthur Lee şi Silas Deane au primit rapoartele lor personale. Fără îndoială că vor sosi chiar astăzi, grăbiţi, indignaţi, îngrijoraţi, aferaţi. Vor face propuneri absurde, vor cere să se întreprindă ceva. Era de înţeles că-şi pierdeau răbdarea, chiar şi lui îi venea greu să şadă aici fără nici o treabă. Dar nu era nimic de făcut. Se învârteau într-un cerc vicios. Deoarece războiul mergea atât de prost, era neapărat nevoie de alianţa franceză; iar Versailles-ul nu putea fi convins să încheie o alianţă atâta timp cât războiul mergea atât de prost.

Franklin îşi închipuise că a devenit mai înţelept cu vârsta, şi că se obişnuise cu încetineala progresului istoric. Dar răbdarea nu-i pătrunsese sufletul până-n adâncuri, lunga aşteptare era un chin. Viaţa i se scurgea, iar cauza căreia îi închinase restul vieţii sale nu progresa. I se părea că seamănă cu sfântul Gheorghe din icoană care călăreşte, călăreşte şi nu se urneşte din loc. Desigur, era convins de victoria finală. Neatârnarea Americii era asigurată de mersul istoriei şi îi fusese îngăduit să-şi dea şi el contribuţia. Zărise ţara făgăduinţei, dar se temea că va trebui să moară fără să fi pus piciorul pe acel tărâm.

Acestea erau gândurile şi necazurile lui Franklin, când doctorul Dubourg intră înfierbântat, gata să-şi expună ideea.

Spuse că până-n prezent, cel mai bun capital de care dispuneau fusese cu totul neglijat.

— Ce fel de capital*?* se interesă Franklin.

— Popularitatea dumneavoastră! răspunse triumfător Dubourg şi arătă insistent cu bastonul spre Franklin.

Fără să-i pese de zâmbetul sceptic al acestuia, continuă să explice că alianţa cu Statele Unite nu se realizase încă, precum ştia toată lumea, din cauza opoziţiei regelui. Până acum se preocupaseră numai de miniştri. Aceştia însă, cu toată bunăvoinţa lor, nu puteau învinge rezistenţa regelui. Asta n-o putea face decât o singură persoană, austriaca, Marie Antoinette. Franklin trebuia să încerce s-o câştige pentru cauza Americii, să încerce cel puţin s-o întâlnească.

Franklin îl privi lung şi întrebător pe doctorul Dubourg, apoi răspunse prietenos*:*

— Bătrâne dragă, ocupă-te de corăbiile tale de corsari.

Dubourg însă, fără a se simţi jignit, explică cât de bine era întocmit planul său. Cu toată admiraţia ce o purta prietenului, îi era superior într-o privinţă: trăise toată viaţa la Paris şi înţelegea mai bine decât Franklin mentalitatea de la Versailles. Ştia cât de adorată este moda la Curte şi îndeosebi de către „clica mov", care era cercul austriecei.

— Sunteţi la modă, doctore Franklin, afirmă el cu emfază. Încercaţi să vă întâlniţi cu regina. O să vedeţi, merită, încheie el victorios.

— Iată-l într-adevăr pe romanticul meu Dubourg, replică Franklin agale. Poate vă amintiţi că nu s-a putut înfăptui nici măcar o întâlnire cu Josef, împăratul cel liberal.

— Toinette este femeie - se aprinse Dubourg - ea nu crede în politică, ci în modă.

— A vedea pe regină! Uşor de spus! Franklin clătină din cap. Chiar dacă delegaţia americană este simpatizată la Paris, la Curte lumea strâmba din nas. Dacă vreau să văd pe *monsieur* de Vergennes, sau numai pe *monsieur* de Gérard, trebuie să mă strecor pe scara din dos.

Faţa îmbătrânită a lui Dubourg, cu pielea zbârcită, surâdea viclean.

— Ce-ar fi dacă aţi face reginei o vizită pe scară din dos? întrebă el. După câte ştiu, Louis şi-a înfăptuit căsătoria abia recent, Marie Antoinette a devenit femeie de puţină vreme. În această fază - lămuri el, ca un adevărat cunoscător, cu ademeniri în glas - femeile sunt emotive şi gata să facă cele mai năstruşnice năzbâtii. La Curtea din Versailles multe se pot întâmpla. Ascultaţi-mi sfatul măcar o dată, îl rugă el. Credeţi-mă, lucrul cel mai deştept este să apucaţi vaca de coarne.

Intrigi mărunte, încâlcite, ca cele propuse acum de Dubourg, îi erau cu totul străine lui Franklin. Credea într-o raţiune superioară, imanentă a istoriei. I se părea caraghios să încerce să rezolve o situaţie istorică prin astfel de manevre copilăroase, ticluite de fantezia bogată a unui Dubourg, căzut, din cauza vârstei, în mintea copiilor. Pe de altă parte,

ştia din cercetările făcute în domeniul ştiinţelor naturii, că uneori un fapt mărunt, întâmplător, ducea la descoperiri revoluţionare. „Proiectul” lui Dubourg era fără doar şi poate o născocire searbădă, nerealizabilă, şi chiar realizată nu ducea la nimic. Dar Franklin era obişnuit întâi să încerce şi apoi să respingă. Ce putea strica încercarea de a se întâlni cu Habsburga? În nici un caz n-ar putea s-o câştige „pentru cauza americană”, aşa cum îşi închipuia naivul său prieten. Dar un şir întreg de personalităţi influente, care simpatizau cu America, nu-şi manifestau simpatia numai din cauza poziţiei duşmănos-neutre a perechii regale. Dacă s-ar întâlni cu regina şi ar sta de vorbă cu ea, poate că acest simplu fapt ar ajunge pentru ca oamenii aceia să prindă mai mult curaj. Oare nu-i făcuse Maurepas aluzii că nu preţuieşte îndeajuns valoarea practică a popularităţi sale*?* De ce să nu-şi exploateze posibilităţile? Ceilalţi, Lee şi Silas Deane, îl îmboldeau să facă ceva. Dacă ar încerca să o întâlnească pe austriacă, le-ar dovedi buna sa voinţă şi măcar ar scăpa câtva timp de gura lor. De altfel, situaţia Statelor Unite era din păcate de aşa natură, încât nu se putea renunţa dinainte la nici un proiect, oricât de aventuros ar fi fost. Trebuiau să se agaţe de orice, chiar şi de coada dracului.

— Dragă prietene, având în vedere că-ţi pui atâtea speranţe în asta, am să mă gândesc la propunerea dumitale. În orice caz, îţi mulţumesc, spuse Franklin.

Faţa lui Dubourg care, după cum observă Franklin cu părere de rău, devenea din ce în ce mai hipocratică, strălucea toată de bucurie.

Într-adevăr, Franklin vorbi despre ideea lui Dubourg, în prezenţa acestuia, domnilor Lee şi Silas Deane.

Arthur Lee se opuse de îndată, cu înflăcărare. Emisarul unui popor liber, spuse el sever, nu trebuia să se înjosească într-atât, încât să linguşească o despotă. Silas Deane însă era încântat. După părerea lui, era de neînţeles că nu se încercase mai de mult să se câştige pe calea aceasta o influenţă asupra Versailles-ului şi, cu toate că, de obicei, nu putea să-l sufere pe doctorul Dubourg, duşmanul şi calomniatorul lui Beaumarchais, declară că ideea lui era un fel de ou al lui Columb[1].

Arthur Lee spuse dispreţuitor că, din fericire, nedemnul proiect cădea de la sine. După experienţa cu faraonul de la Viena, nu vedea

[1] Oul lui Columb se referă la o descoperire sau idee genială care pare a fi simplă după înfăptuire. Expresia provine dintr-o poveste populară în care criticii lui Columb nu considerau descoperirea Americii un lucru complicat, odată ce aceasta exista.

nici o posibilitate de a se realiza o întrevedere cu despota de la Paris. Dubourg interveni spunând că o regină care vine în contact, incognito, cu oameni de tot felul, trebuie să fie accesibilă şi unui Franklin. Silas Deane spuse însă cu un zâmbet şiret:

— Dacă cineva este în stare să pună la cale o asemenea întâlnire, atunci e numai acela care de atâtea ori ne-a ajutat la nevoie: prietenul nostru Beaumarchais.

Dubourg fornăi supărat pe nas. Nu-şi închipuise astfel lucrurile. El, Dubourg, arătase calea pe care să foe scos chervanul din mocirlă şi acum se ivea din nou musca.

— Totdeauna Beaumarchais al dumitale! zise el nemulţumit.

— Dar nu există altul, răspunse Silas Deane, ridicând din umeri.

Arthur Lee spuse*:*

— Ei, acum vedeţi, domnii mei, unde se ajunge când asemenea fapte înjositoare sunt măcar luate în considerare*?* Pentru a o linguşi pe despotă, aveţi nevoie de ajutorul afaceristului.

Franklin spuse însă împăciuitor*:*

— Cine vrea să strunjească un nasture bun din os, nu trebuie să se teamă de puţină duhoare.

Îl luă pe Silas Deane de o parte şi-i ceru să intre în legătură cu Beaumarchais.

— Dar nu cumva să-i dai de bănuit că propunerea vine de la mine. Ar fi neplăcut dacă, după nereuşita întâlnire cu Josef, nu s-ar alege nimic nici din treaba asta şi discreţia nu prea este o calitate cu care să se laude *monsieur* de Beaumarchais. Ar trebui să fie un serviciu pe care să ţi-l facă dumitale. Prezintă proiectul ca o idee a dumitale îl rugă el.

— Dar nu vreau să mă împopoţonez cu penele doctorului Dubourg, răspunse Silas Deane şovăind.

— Doctorul Dubourg are modestia cărturarului, îl linişti Franklin; iau totul asupra mea.

— Bine, acceptă Silas Deane. Îmi pare bine - nu se putu el împiedica să adauge - că şi dumneavoastră aţi ajuns să-l preţuiţi pe *debrouillard*-ul nostru.

Când Silas Deane îi vorbi a doua zi lui Pierre, acesta ghici de îndată cine îl trimisese.

— Spune, stimabile - întrebă el confidenţial şi direct - vii din însărcinarea marelui nostru prieten de la Passy*?*

Silas Deane roşi tot, îşi şterse sudoarea şi-l asigură*:*

— Nicidecum, ideea este a mea.

— Atunci ai avut o idee îndrăzneaţă, îl lăudă Pierre.

— Îţi mulţumesc, răspunse Silas Deane măgulit.

Pierre simţea o adâncă satisfacţie. Acum se confirma în chip strălucit ceea ce serbarea din 4 iulie lăsase să se întrevadă. Franklin înţelesese că independenţa Americii nu putea fi realizată fără sprijinul lui Pierre Beaumarchais.

Sarcina îl ispitea. Regina Franţei trebuia atrasă, împotriva voinţei sale, la o întrevedere cu conducătorul rebelilor. Aci era nevoie de o intrigă cum urzise el multe în comediile sale. Calea o şi întrezărea. Şi de data aceasta, ca şi în multe alte dăţi asemănătoare, alergă cu proiectul pe jumătate copt la prietena sa Désirée.

Cei doi copii vicleni şi neînfricaţi ai străzilor Parisului cugetară împreună cum să-i tragă pe sfoară pe îngâmfaţii lor protectori de la Versailles. Era clar că drumul cel mai drept trecea prin Vaudreuil. Désirée ţinea la prietenul ei François, îl ştia generos şi desigur că, orice conflict ar avea cu *Théâtre Français,* i-ar ţine parte cu tărie. Dar uneori o făcea să simtă toată aroganţa sa, şi ei găseau că are haz să-l folosească drept unealtă inconştientă într-o intrigă mare, îndreptată împotriva clasei sale.

Erau amândoi convinşi că Vaudreuil, ca favorit oficial al reginei, putea, dacă voia într-adevăr, s-o facă pe aceasta să accepte întâlnirea cu Franklin. Désirée socotea momentul deosebit de potrivit ca ideea lor să fie pe placul marchizului. Acesta părea dispus să accepte intendenţa ce i se oferea şi mai căuta doar ceva senzaţional prin care să poată arăta Curţii şi oraşului că rămâne totuşi vechiul Vaudreuil, independent, care nu se pleacă în faţa gusturilor şi politicii lui Louis.

Încurajat deci de Désirée, Pierre se duse la marchiz şi-i povesti că, de când lucra la *Figaro*, era din nou stăpânit de pasiunea teatrului, nimic altceva nu-l mai interesa; şi judecă tot ce i se ivea în cale din punct de vedere al scenei. Chiar şi despre bătrânul Franklin încercase să compună o piesă. Bărbatul cu haină de blană cafenie, cu ochelarii cu rame de oţel, era o figură potrivită de comedie, un tată onorabil, nobil, înţelept, emoţionant şi puţin caraghios. Îi era însă al dracului de greu să brodeze în jurul lui intriga unei piese. El, care de obicei se pricepea la asemenea lucruri, nu găsea o posibilitate verosimilă să pună faţă în faţă eroul şi adversarii săi, în aşa fel încât să-şi dea replici spirituale şi bătăioase. De o parte se afla bătrânul din Philadelphia, de cealaltă parte Versailles, Curtea şi chiar dacă se aflau doar la câteva mile unii de alţii, totuşi distanţa dintre ei era atât de mare, de parcă s-ar fi aflat de o parte şi de alta a oceanului. Nu puteau fi cuprinşi în cadrul aceloraşi scene. Era păcat, căci astfel bătrânul Franklin rămânea o

figură de monolog în jurul căreia nu se mai putea construi nici o comedie.

Şedeau la masă. Vaudreuil mânca alene şi asculta cu indiferenţă. Dar Pierre, bun cunoscător al simţămintelor omeneşti, observă că această indiferenţă era jucată. Nu-l interesa că marchizul nu lua parte la discuţie. Ştia că omul reacţiona aşa cum şi-o dorise.

Era atât de sigur de succes încât, ajuns acasă, dădu frâu liber imaginaţiei sale. Îl vedea în închipuire pe Franklin venind în casa din *rue de Condé,* în frumoasa sa cameră de lucru şi mulţumindu-i pe un ton grav, cu un pic de ironie, căci altfel nici n-ar fi putut bătrânul. Şi apoi se expedia de la Passy o scrisoare către Congres, în care erau preaslăvite meritele firmei *Hortalez* şi în care se cerea achitarea imediată a drepturilor de mult scadente ale firmei. Scrisoarea era compusă de el, de Pierre, dar era semnată de Benjamin Franklin. Iar din America sosea flota casei *Hortalez* & *C-ie*, vas după vas, şi fiecare aducea poliţe, şi fiecare aducea mărfuri, un belşug nespus, răsplata binemeritată a idealismului şi a vicleniei sale.

Vaudreuil, de asemenea, era foarte mulţumit. Fiul ceasornicarului, bufonul său, îi dăduse fără să ştie ideea pe care o căuta de atâta vreme. Să provoace o ciocnire între Versailles şi american era ceva nostim, era senzaţia de care avea nevoie. Pentru un *monsieur* Caron, aşa ceva era desigur irealizabil. Chiar dacă încerca doar să-şi închipuie una ca asta, era îngrădit de pretutindeni. Dar el, Vaudreuil, avea aripi cu care să treacă peste oprelişti. Să-l facă pe conducătorul rebelilor să se întâlnească cu o personalitate influentă de la Curte*?* Nimic mai uşor. Trebuia doar să ai îndrăzneala şi fantezia unui adevărat aristocrat, ca să pui la cale întâlnirea nu cu vreo *personalitate* oarecare, ci cu *Personalitatea,* cu figura principală.

Obraznic, vesel şi bine dispus, Vaudreuil îşi făuri un plan. Avea să fie o comedie aristofanică, demnă de un Vaudreuil, o glumă care îl va supăra pe grăsun şi va da de bârfit Curţii săptămâni de-a rândul.

Un lucru era clar, întâlnirea trebuia să aibă loc în cadrul unei serbări, la proprietatea lui din Gennevilliers, la un fel de bal mascat, aşa încât Toinette să poată apare incognito şi să stea de vorbă, cu rebelul. Nu mai trebuia decât să găsească pretextul nimerit ca să-l invite pe bătrân. Trebuia să fie un spectacol, o piesă care să aibă vreo legătură oarecare cu revolta quakerilor.

Enumera în gând piesele de teatru pe care le cunoştea. Căută, găsi, se răzgândi, găsi alta.

Exista un dramaturg mai vârstnic, respectat, Antoine-Marin Lemierre.

Scria piese nobile în versuri, puţin cam plictisitoare, dar minunate prin tiradele lor îndreptate împotriva preoţilor neînţelegători şi a domnitorilor despotici. De obicei, acţiunea se desfăşura în epoci şi ţinuturi îndepărtate, în antica Persie, Indie, şi după unele şovăieli, cenzura le lăsase să treacă. Acum însă Lemierre scrisese un *Wilhelm Tell,* iar cenzorul declarase că nu putea admite pe scenă răscoale decât dacă se desfăşoară cu cel puţin o mie de ani înainte şi la o distanţă de cel puţin două mii de mile. Interdicţia stârnise vâlvă, autorul apelase la rege. Louis confirmase hotărârea cenzorului. Prezentarea acestei piese la castelul său, în faţa unui cerc restrâns, ales, nu de către artişti profesionişti, ci de amatori aristocraţi, i se păru lui Vaudreuil un lucru îndrăzneţ şi picant, ironic şi revoluţionar, şi totodată un bun pretext pentru a-l invita atât pe american, cât şi pe Toinette.

Îşi puse prietenii la curent cu planul, pe prinţul Charles, pe Polignac şi Rohan. Le explică în ce fel îşi închipuia lucrurile, nu ca o manifestare politică, ci ca un eveniment estetico-monden. Nu trebuiau luaţi în serios - asta se înţelegea de la sine - nici bunul Lemierre cu neînfricaţii lui elveţieni, nici onorabilul patriarh din ţara quakerilor. Rebelii puteau fi bătuţi pe umăr, înţeleşi, întâmpinaţi cu un zâmbet. Astfel tratată chestiunea, delicat, uşor, devenea o farsă demnă de clica lor.

Ceilalţi se înflăcărară pentru proiect şi în curând fură la fel de entuziasmaţi ca şi Vaudreuil. Hotărâră să transforme serbarea într-un bal mascat la care reprezentarea lui *Wilhelm Tell* nu avea să fie decât una din numeroasele atracţii, la fel ca şi baletul sau jocul de artificii. Pregătirile fură ţinute secrete, pentru ca efectul surprizei să fie şi mai picant. La început, prinţul Charles voise să-l joace atât pe Tell care împuşcă, cât şi pe guvernatorul habsburgic care este împuşcat. În cele din urmă, i se dădu rolul lui Tell; cel al întunecatului austriac fu dat frumosului, brutalului conte Jules, căruia i se potrivea foarte bine. Gabrielle de Polignac se bucura că va arăta bine în rolul unei elveţiene simple, plină de nobleţe, dornică de libertate, şi începu de îndată să se sfătuiască cu *mademoiselle* Bertin. Singurul rol amuzant din piesă, fiul lui Tell, de pe capul căruia se doboară mărul, Vaudreuil îl dădu actriţei profesioniste Désirée Mesnard.

Diane de Polignac îşi luă sarcina să-i stârnească lui Toinette curiozitatea, ca să fie mai siguri că va primi invitaţia. Îi povesti confidenţial că Vaudreuil voia să prezinte la Gennevilliers mult discutatul *Wilhelm Tell* şi se întreba dacă s-o invite pe Toinette. Aceasta înţelese că François voia să dovedească ce intendent original intenţiona să fie. Ea însăşi avea chef să-l necăjească puţin pe bunul Louis şi se

simţea jignită că-i puneau curajul la îndoială.

La prima ocazie când rămase singură cu Vaudreuil, îl întrebă în glumă*:*

— Ce zici, François*?* Am să fiu invitată la balul dumitale mascat*?*

— Prezenţa dumneavoastră, *madame* - răspunse Vaudreuil politicos - ar fi o cinste pe care nu îndrăznesc s-o pretind. N-aş voi să vă îndemn la lucruri necugetate.

— Nu-mi amintesc - răspunse Toinette - să-ţi fi dat prilejul să te îndoieşti de curajul meu.

— Am să prezint o piesă - spuse brusc Vaudreuil - care l-a înfuriat grozav pe grăsun. *Wilhelm Tell.* Luând în considerare natura relaţiilor pe care le aveţi acum cu regele, nu ştiu dacă prezenţa dumneavoastră ar fi recomandabilă.

— Îţi sunt recunoscătoare - spuse Toinette - că te îngrijeşti deodată cu atâta atenţie delicată de relaţiile mele cu regele. Nu văd nici un motiv pentru care să nu asist la *Wilhelm Tell*-ul dumitale. Elveţia mă interesează. Îţi este desigur cunoscut că în sătucul meu de la *Trianon* instalez o fermă elveţiană. Eroul naţional al elveţienilor mă interesează îndeaproape.

— Autorul piesei va asista la spectacol, spuse Vaudreuil.

— Ei şi*?* răspunse Toinette.

— O să fie de faţă şi alţi musafiri interesanţi - continuă Vaudreuil - de pildă doctorul Franklin.

Sprâncenele arcuite ale Toinettei se înălţară şi mai mult, o roşeaţă uşoară îi năpădi faţa albă.

— Vedeţi - zâmbi Vaudreuil - acum sunteţi într-adevăr sora împăratului Josef.

Toinette se simţea nespus de încurcată. Lucrurile păreau mult mai periculoase decât îşi închipuise. Ea, Maria-Antonia de Habsburg, regina Franţei şi a Navarrei, să-l întâlnească pe bătrânul tipograf şi rebel: nu, oricât de curajos ar dispreţui orice fel de protocol, asta nu se putea. Nu numai că ar pricinui neplăceri lui Louis, dar şi Josef i-ar face reproşuri binemeritate, prin gura lui Mercy şi a abatelui; chiar dacă Josef jucase faţă de François un rol ingrat, avea perfectă dreptate în tot ce gândea şi spunea despre rebel.

Dar, pe de altă parte, nu se gândise însuşi Josef să-l întâlnească pe Franklin*?* Şi nu-i era asta mai curând permis ei, ca femeie, decât lui*?* Şi apoi era vorba doar de un bal mascat! Dacă conversa cu americanul, era asta mai rău decât ce făcea atât de des, când intra în vorbă cu necunoscuţii la balul Operei*?*

Vaudreuil stătea în spatele ei. Se aplecă peste speteaza scaunului şi o privi de sus. Ochii săi căprui, cu sprâncenele dese, negre ca pana corbului, toată faţa lui bărbătească, batjocoritoare, exprimau mai limpede decât cuvintele ceea ce gândea: spunea vorbe mari, dar dădea înapoi de îndată ce o ameninţau neplăceri din partea soţului său a fratelui.

Nu, nu voia să pară lipsită de curaj. Dintr-o dată se trezi în ea toată nemulţumirea împotriva lui Josef, care o certase şi o umilise de atâtea ori, împotriva veşnicului dascăl care voia să-i rânduiască viaţa cu caietul lui de precepte didactice.

Fără să-şi schimbe poziţia, Vaudreuil deschise gura cărnoasă şi obraznică şi spuse încet, foarte prietenos, cu vocea lui adâncă*:*

— Înţelegeţi, Toinette, că aş dori să vă feresc de o astfel de încercare? Dacă voi fi întrebat despre dumneavoastră la serbare, voi putea răspunde conform adevărului: „Doamna n-a fost invitată”.

Acum Toinette era într-adevăr jignită.

— Eşti foarte obraznic, François - răspunse ea - ai foarte puţină încredere în mine. Mă jigneşti.

Atât aşteptase Vaudreuil.

— Cum doriţi, *madame.* Trecu în faţa ei, se aplecă adânc şi spuse cu voce respectuoasă şi ochii batjocoritori: Vă rog, *madame,* să-mi faceţi cinstea să participaţi la mica mea serbare de la Gennevilliers.

Toinette îşi muşcă buzele, răsuflă adânc. Vaudreuil se dăduse înapoi, stătea rezemat de cămin şi o privea drept în faţă, politicos, impertinent, amabil, arogant.

Era clar că trebuia să spună nu. Nu-i era îngăduit să-i creeze greutăţi lui Louis şi sie-însăşi şi poate chiar să dăuneze Franţei şi Habsburgilor, numai pentru a-i face acum în ciudă lui François. Pentru François era simplu, era doar un supus. Ea era regina, avea răspunderi. Trebuia să spună nu. Va spune nu.

Vaudreuil o privea neîncetat; faţa lui plină, ironică, energică o sfida: „Sora împăratului Josef”.

— Am să vin, spuse ea.

— Dragul meu Pierre - se destăinui Vaudreuil, două zile mai târziu, prietenului şi bufonului său - voi fi în curând în stare să-ţi prezint o piesă care nu e mai prejos de *Figaro* al dumitale. O să-i zică: *O zi nesăbuită* sau *Wilhelm Tell şi regina.*

Pierre se simţi cuprins de un val de mulţumire, dar îl privi pe Vaudreuil cu ochii mari şi răspunse:

— Nu înţeleg, o *Mecena*[1]!

Vaudreuil îi poveşti cu o indiferenţă bine jucată cum găsise soluţia pe care Pierre o căuta. Se va putea vedea cum el, Vaudreuil, va cuprinde în acelaşi cadru pe bătrânul erou al lui Pierre şi pe atotputernica şi graţioasa sa protagonistă.

— Transmite-i doar - îi ceru el lui Pierre - prietenului dumitale de afaceri din Passy unele indicaţii de prudenţă, ca să se încadreze cum se cuvine în piesă. Atrage-i atenţia bătrânului că este de dorit să nu recunoască pe înalta doamnă pe care o va întâlni la serbare. Lămureşte pe domnul din Apus că este vorba de o serată mondenă, distractivă, şi nu de o întrunire politică. Dumneata însuţi, dragul meu - încheie el binevoitor - eşti de altfel invitat să asişti la reprezentaţie.

Pierre îşi exprimă admiraţia şi recunoştinţa în cuvinte alese şi-şi oferi îndatoritor serviciile. Purta în suflet o bucurie mare, crâncenă. Dacă domnul marchiz avea chef să joace, apoi, fără îndoială, „prietenul de afaceri" din Apus îi va cânta un cântec discret, dar totuşi răsunător.

Deşi ştia că nimic din cele puse la cale nu trebuiau să se afle, Pierre povesti în mare taină lui Thérèse, Julie, Gudin despre evenimentul în perspectivă şi despre marele serviciu pe care reuşise să-l facă lui Franklin.

Julie nu mai putu de bucurie, Thérèse rămase indiferentă, Philippe în sinea lui turba de furie. Americanii îl exploatau în mod josnic pe nobilul, încrezătorul său prieten, pentru ca apoi să-şi râdă de el pe la spate. Pierre le furniza arme pentru câmpul de luptă şi pentru cabinetele miniştrilor, el îi ajuta să-şi tragă carul, şi drept răsplată ei îl numeau „musca chervanului". Dar, dacă ar vorbi, ar pricinui numai rele lui Pierre şi lumii întregi. Se stăpâni, tăcu.

Cu atât mai mult amplifică evenimentele la masa sa de scris. Asemenea lui Procop din Cezareea[2] care-şi scrisese în taină opera

---

[1] *Mecena* - nobil roman din timpul împăratului August, protector al scriitorilor Horaţiu, Virgiliu, Properţiu şi al artiştilor vremii. Numele lui a devenit sinonim cu *protector al artelor*.

[2] Procopius din Caesarea (latină: *Procopius Caesarensis*, greacă: Προκόπιος ὁ Καισαρεύς; cca. 500-cca. 565) a fost un savant proeminent bizantin din Palestina. A însoţit pe generalul Belisarius în războaiele împăratului Iustinian I, el a devenit principalul istoric din secolul al VI-lea, a scris „Războaiele lui Iustinian", „Realizările lui Iustinian" şi celebra „Istorie secretă". El este considerat a fi ultimul mare istoric al lumii antice.

istorică, acea *Historia Arcana* ce trebuia să înfăţişeze lumii chipul adevărat, respingător, al prealăudatului Justinian, aşa scria el, Philippe Gudin, adevărata istorie a celor treisprezece state şi a doctorului Benjamin Franklin. Zugrăvi în culori tari, vii, pe prietenul său Pierre şi măreţele sale fapte; cu atât mai neagră apărea nerecunoştinţa Americii şi a egoistului patriarh de la Passy. Gudin alese citate din toţi clasicii pentru a da glas indignării sale faţă de o asemenea ingratitudine. Cită din Sofocle*:* „Cât de repede se risipeşte gratitudinea omului şi se preface în ingratitudine”; cită pe Seneca şi pe Cicero. Şi cu toate că Pierre nu ştia nimic despre vorbele de ocară răspândite pe seama lui, îl laudă că se poartă ca Alexandru cel Mare al lui Plutarh: „Regească faptă este să laşi oamenii pe care i-ai miluit să te vorbească de rău”.

Astfel de maxime şi cugetări aşternu istoricul Philippe Gudin, ca să-şi uşureze inima, în studiul său despre faptele lui Beaumarchais şi nemerniciile lui Franklin.

În timp ce Franklin şedea în baie, intră în cameră William. I se citea pe faţă emoţia şi mulţumirea:

— Ia te uită, bunicule - spuse el - ce a sosit. Se aşează lângă el, pe capacul de lemn al cadei, şi-i arătă o invitaţie frumos tipărită.

În timp ce Franklin îşi ştergea cu grijă mâinile ca să nu păteze nimic, tânărul povesti mai departe:

— A adus-o un lacheu în livrea verde ca migdalul. Crezi, bunicule, că am să pot merge şi eu*?*

Era o invitaţie din partea marchizului de Vaudreuil pentru un bal mascat la moşia lui din Gennevilliers. Aveau să aibă loc focuri de artificii, balet şi prezentarea unei piese de teatru. Deviza serii era: O seară în munţii Elveţiei.

Franklin era convins că invitaţia era în legătură cu aventurosul proiect al bunului său Dubourg. Încă în aceeaşi dimineaţă se ivi şi Silas Deane şi vorbi cu faţa zâmbitoare, vicleană, despre înalta personalitate pe care preaonoratul său coleg avea s-o întâlnească, dar era rugat să n-o recunoască, la serbarea marchizului de Vaudreuil. Vorbi despre eroica răscoală a simplului popor elveţian condus de Washington-ul lor, pe care îl chemase Wilhehn Tell, şi vorbi emoţionat despre prietenul său, *monsieur* do Beaumarchais, marele *débrouillard*. Franklin încuviinţă din cap, se scărpină şi spuse gânditor*:*

— Da, iar a trecut cămila prin urechile acului.

Îl vizită pe doctorul Dubourg, care era acum nevoit să stea mult în casă, şi-l puse la curent. Emoţionat, Dubourg se bucură că-i mai fusese

dat să aducă un asemenea serviciu lui Franklin şi Americii. Alergă singur în pivniţă şi scoase la iveală o sticlă prăfuită de Corton 1761. Nu mai poseda din această nobilă recoltă decât două sticle şi, cu toate că nu avea voie să bea, goli împreună cu Franklin sticla aceasta şi apoi şi ultima.

În sinea lui, doctorul zâmbea mişcat de emoţia prietenului. El însuşi aştepta evenimentele cu o uşoară încordare. Trăise în permanent contact cu mai marii acestei lumi, fusese primit de regele Angliei şi luase parte la o masă oficială a lui Ludovic al cincisprezecelea, la Versailles. Glumise de multe ori în felul său, delicat-ironic, pe seama ceremonialului de la Curte. Totuşi acum, când trebuia să se întâlnească cu o Habsburgă, simţea o uşoară nelinişte. Avea un singur fel de a se purta cu femeile şi nu era sigur dacă galanteria sa ceremonioasă, uşor ironică, se potrivea pentru o regină.

Oricum, trecuse prin multe situaţii ciudate şi cunoscuse mulţi oameni; învăţase să se adapteze şi să ia totdeauna de la oameni şi din evenimente ce era mai bun. Avusese de-a face cu topitori de seu şi cu diplomaţi, cu tipografi, savanţi şi negustori de sclavi, cu scriitori, generali, ţărani, indieni şi o scosese la capăt cu toţi. Nu era omul care să se lase înşelat de aparenţe, de haină şi desigur că va găsi calea potrivită şi cu regina aceasta.

De multe ori se distrase mutând în minte cadrul evenimentelor şi îmbrăcămintea oamenilor dintr-o epocă în alta. Făcu şi acum lucrul acesta. Luă *Biblia*, deschise la cartea lui Iov şi citi: „6. Dar într-o zi, fiii lui Dumnezeu veniră şi statură în faţa Domnului, şi Satana veni şi el printre ei. 7. Ci Domnul grăi către Satana: «De unde vii*?*» Iar Satana răspunse Domnului şi zise: «Am cutreierat pământul». 8. Atunci Domnul grăi către Satana*:* «Ai luat tu seama la robul meu Iov? Că nimeni nu este ca el, pe pământ, bărbat fără prihană şi drept, temându-se de Dumnezeu şi ferindu-se de ce e rău!» Satana răspunse Domnului şi zise: «Oare aşa degeaba teme-se Iov de Dumnezeu?. 10. Oare n-ai tras tu gard în jurul lui şi în jurul casei lui şi în jurul averii lui? Lucrul mâini lor lui l-ai binecuvântat şi turmele lui au năpădit pământul. 11. Dar ia întinde mâna şi atinge-te de toate câte le are, să vezi dacă n-o să-ţi stea împotrivă!»”

Şi Franklin tălmăci versurile în felul lui: „6. Deoarece în ceruri era *lever,* întreaga nobilime veni la curte să i se înfăţişeze Domnului. Printre curteni veni şi Satana, ca fiind de-ai casei. 7. Dumnezeu spuse către Satana: «Nu te-am văzut în ultimul timp. Unde ai fost?»; Iar Satana răspunse: «Am fost la castelul meu şi la alte câteva conace să-mi

vizitez prietenii!» 8. Şi Dumnezeu spuse*:* «Să auzim ce părere ai despre contele Iov*?* Găsesc că este cel mai bun prieten al meu, un om profund cumsecade, plin de respect pentru mine şi care ocoleşte tot ce m-ar putea supăra!; 9. Iar Satana răspunse*:* «Credeţi într-adevăr, maiestate, că această bună purtare se bizuie pe simpatie şi dragoste personală? 10. Nu l-aţi miluit cu tot felul de favoruri, până ce a adunat o avere uriaşă? 11. Puneţi-l la încercare. N-aveţi decât să-i retrageţi protecţia dumneavoastră şi să-i luaţi veniturile şi funcţiile. Atunci veţi vedea de îndată, cum se va alătura opoziţiei.»”

Franklin compară versiunea sa cu cea curentă, veche. Se simţea liniştit, va şti să găsească tonul potrivit şi pentru această regină.

În ziua hotărâtă, o zi de vară caldă, dar nu apăsătoare, plecă la Gennevilliers însoţit de William, nepotul său. William, îmbrăcat într-un costum de ciobănaş *à la mode,* arăta frumos şi era plin de bucurie neastâmpărată. Franklin purta haina sa cafenie, rămăsese filozoful din Apus, quakerul pe care ţara aceasta dorea să-l vadă în el.

Vaudreuil înzestrase palatul său din Paris şi căsuţa din Versailles cu mobilier nou, elegant, dar păstrase reşedinţa familiei aşa cum o moştenise. Parcul de la Gennevilliers păstrase stilul ceremonios, măsurat, pe care i-l dăduse străbunicul lui Vaudreuil pe timpul lui Ludovic al paisprezecelea. Musafirii lui Vaudreuil se plimbau pe aleile însorite şi pline de praf ale parcului, printre tufişuri perfect egale şi pomi tunşi neplăcut de exact.

De îndată ce gazda îl zări pe Franklin, îi ieşi în întâmpinare şi-i mulţumi pentru prezenţă, cu o politeţe călduroasă. Apariţia doctorului pricinui aceeaşi senzaţie ca pretutindeni. Totuşi, Franklin cunoştea aici mai puţină lume decât la Paris şi se simţea mai puţin la largul lui. Se plimba grav şi înstrăinat printre elveţieni şi elveţience, ciobani şi ciobăniţe, domni în domino şi doamne cu măşti; se simţea stingherit.

Se aşeză, puţin obosit, pe o bancă la umbră şi i-ar fi plăcut să se scarpine. *Monsieur* Lenormant, costumat într-un domino, se grăbi spre el şi-i dădu lămuriri despre unul sau altul dintre musafiri. De altfel, *monsieur* Lenormant nu avea chef de vorbă şi desigur nici nu era bine dispus. Nu-i plăcuse din capul locului că Désirée primise un rol în drama revoluţionară a lui *monsieur* Lemierre; iar acum, când apăruse şi americanul la Gennevilliers, bănuia că ar putea fi la mijloc vreuna din sumbrele intrigi ale lui Pierre.

Astfel şedeau pe banca lor, Franklin şi Lenormant, tăcuţi şi gânditori, în umbra prin care pătrundeau pe alocuri razele soarelui. Trecu prin

faţa lor o doamnă a cărei faţă frumoasă, puţin prea slabă, chinuită, cu ochi mari neliniştiţi, contrasta ciudat cu costumul de munteancă din Elveţia pe care-l purta. Era însoţită de doi cavaleri şi de o altă doamnă, iar în jurul grupului se învârteau doi căţei, lătrând fără încetare. *Monsieur* Lenormant se ridică şi salută în felul său grav, respectuos. Franklin salută de asemenea, căci doamna i se părea cunoscută. Ea răspunse la salutul lui, apăsat şi chiar ostentativ.

— Principesa Rohan, îl lămuri *monsieur* Lenormant, după ce grupul trecu.

Doamna mai merse câţiva paşi. Apoi se opri deodată, se întoarse, cu faţa împietrită într-o expresie inspirată şi totodată înspăimântată şi, în timp ce ceilalţi amuţiră, şopti cu o voce stranie, grăbită*:*

— Îl vedeţi? Îl vedeţi?

— Cine este*?* o întrebară ceilalţi.

— Contele de Frontenac[1], răspunse ea. Nu spune nimic, dar este trist şi ne priveşte cu ochi plini de mustrare. Poate că am făcut ceva ce nu trebuia.

Vaudreuil veni spre ei. O linişti pe prinţesă şi o conduse mai departe.

Franklin mai observase de două-trei ori asemenea accese, nu fără un oarecare interes ştiinţific, dar şi cu antipatia pe care o simţea pentru tot ce era întunecat, înnegurat, haotic. Îşi aduse aminte că această prinţesă îi vorbise cu înflăcărare de cauza americană - nu cumva în salonul lui *madame* de Genlis*?* Dacă îşi închipuia acum că contele de Frontenac, omul care făurise Canada, Franţa nouă, era mâniat pe ea şi societatea ei, nu dovedea aceasta că entuziasmul prinţesei şi al curtenilor din jurul ei era simulat şi că în adâncul sufletului se temeau de America engleză*?* Nu, ura franceză împotriva Americii de limbă engleză nu murise, iar el, Franklin, avea o sarcină grea.

Majordomul lui Vaudreuil şi alte slugi ale casei poftiră oaspeţii în sala de teatru. Începu spectacolul.

Drama lui Lemierre i se păru lui Franklin o poveste plină de intenţii bune, patetică, străină de realitate. Ţăranii elveţieni de pe scenă, bărbaţi în costume ţipător de bogate, cântau libertatea în versuri sumbre şi înflăcărate şi se dedau la acuzaţii cumplite împotriva tiranilor. Lui Franklin, acuzaţiile acestea i se părură prea puţin întemeiate; cu argumente atât de abstracte nu s-ar fi putut ademeni în America nici un câine de după sobă şi, cu atât mai puţin, un ţăran de la coarnele

---

[1] *Louis de Buade, Comte de Frontenac et de Palluau* (Mai 22, 1622-Noiembrie 28, 1698).

plugului sau un meseriaş de la uneltele lui. Şi, în timp ce ţăranii de pe scenă continuau să filozofeze şi să blesteme, doctorul hotărî să recitească lista birurilor şi taxelor pe care adevăraţii elveţieni trebuiseră să le plătească în vremurile acelea împăratului şi guvernatorului său. Căci asta-i cauza cauzelor, domnule autor de piese, gândi el. O variaţie plăcută în ropotul monoton al versurilor tragice o prilejui *mademoiselle* Désirée Mesnard, pe care Franklin o mai văzuse cu plăcere la *Théâtre Français.* În rolul fiului lui Tell, era nu numai plăcută la vedere, ci îşi recita şi versurile naiv şi vioi, subliniind totodată faptul că acest băiat era o femeie. Se desprindea din plictiseala didactică a piesei ca ceva viu, fermecător şi când, spre sfârşit, proclamă în alexandrini meşteşugiţi, cu aluzie directă la Franklin, că exemplul federaţiilor va dezlănţui desigur şi în alte părţi furtuni împotriva tiranilor, obţinu aplauze entuziaste, la care era cât pe-aci să se lase antrenat şi Franklin.

După reprezentaţie, actorii, îmbrăcaţi încă în costumele lor, se amestecară printre oaspeţi. În jurul lui Franklin se formă un grup mai mare, i se puseră, ca de obicei, câteva întrebări inteligente şi multe altele prosteşti. Trebui să dea un autograf ici pe un evantai, colo pe un carnet de bal, erau cu toţii entuziasmaţi şi lipsiţi de înţelegere.

Curând apăru în cercul lui Franklin şi fiul lui Tell. Franklin îi făcu lui Désirée, în franceza lui greoaie, complimente galante şi ceremonioase. Lenormant spuse cu o înfăţişare posacă ce mult îl îngrijorase violenţa şi nepriceperea cu care prinţul Charles mânuise arcul şi săgeata şi că se bucura că totul s-a sfârşit cu bine. Désirée răspunse că era fericită că nu-l dezamăgise pe doctor apoi, cu un zâmbet ştrengăresc, adăugă că speră ca şi restul serii să-i împlinească aşteptările. Franklin rămase uimit că şi ea făcea parte din complot. Lenormant găsi în cuvintele ei pline de tâlc o confirmare a bănuielilor lui că era vorba de o cabală a lui Pierre şi se posomorî şi mai mult.

Acum şi Pierre se alătură grupului. Lăudă piesa cu cuvinte alese, dar numai pentru a încheia cu înflăcărare*:*

— Dar când Franklin este de faţă, chiar şi o piesă bună ca cea a colegului Lemierre păleşte în faţa realităţii. Căci poate oare o piesă de teatru să concureze cu măreţul spectacol pe care America îl oferă lumii*?*

Franklin, cu o amărăciune prietenească în glas, răspunse scurt:

— Din păcate, spectatorii nu plătesc.

Pierre însă reluă fraza şi zise*:*

— Asta într-adevăr, aşa este.

Franklin acceptă gluma cu un zâmbet plin de înţelegere.

Între timp, se instalaseră mesele de joc. Printre jucătorii unei mese, doctorul zări o doamnă în costum albastru de păstoriţă şi cu mască albastră. Înţelese pe dată: era regină. Deşi partea de sus a feţei era acoperită de mască, nasul semeţ, buza de jos cărnoasă, mică, uşor răsfrântă, nu puteau fi confundate.

Jocul de la masa doamnei se desfăşura zgomotos, atitudinile erau neforţate, cei doi căţei ai prinţesei Rohan lătrau printre picioarele musafirilor, Franklin observă că doamna cu masca albastră nu era câtuşi de puţin tratată cu vreo atenţie deosebită; dimpotrivă, cei din jurul ei se străduiau vădit să n-o recunoască.

Se ridică şi se apropie de masa de joc, însoţit de William. I se oferi politicos un scaun, el preferă să rămână în picioare. Pe când se apropiase de masă, doamna cu masca albastră ridicase fugar ochii, apoi trăncăni şi jucă mai departe, la fel de liniştită ca şi înainte. Franklin văzu cu plăcere ce piele fragedă şi albă avea, ce braţe şi mâini frumoase.

I se explică jocul:

— Hai, bătrâne domn, strigă cu vocea unui precupeţ tânărul şi impertinentul prinţ Charles care şedea la masă, îmbrăcat încă în costumul lui Wilhelm Tell; platoşa o rezemase lângă el. Încercaţi-vă norocul, strigă el. Jucaţi.

Franklin observă că doamna cu masca îi priveşte. Ceru bani de la William şi miză, îndatoritor, o piesă mare de argint, un *écu.*

— Permiteţi-mi, domnule doctor - spuse Diane de Polignac - să măresc miza dumneavoastră; dacă iese un câştig, vă rog, folosiţi-l pentru marea dumneavoastră cauză, şi adăugă la *écu*-ul lui, cinci ludovici de aur. *Écu*-ul şi cei cinci ludovici fură pierduţi.

Franklin îi spuse lui William*:*

— *Écu*-ul îl trecem în socoteala Congresului.

Părăsi masa de joc şi se întoarse la scaunul său comod. Lumea vorbea despre mărul ce servise drept ţintă şi se făceau observaţii glumeţe despre rolul pe care îl jucaseră merele în istorie; mărul Evei, mărul imperial al împăraţilor romani, mărul lui Newton, merele otrăvite ale familiei Borgia.

Aceasta îi aminti lui Franklin una din istorioarele lui şi o povesti. Un prieten al său, un misionar englez, se dusese la indienii Susquehanna, le ţinuse predici şi povestise câteva din întâmplările *Bibliei,* printre altele povestea lui Adam, care a mâncat mărul şi astfel a pierdut paradisul pentru el şi pentru urmaşii săi. Indienii se gândiră mult. Apoi căpetenia lor se ridică şi-i spuse misionarului*:*

— Îţi suntem nespus de îndatoraţi, frate, că nu te-ai temut să treci apa cea mare ca să vesteşti cele ce ai aflat de la mamele tale. Sunt lucruri drepte şi bune. Este într-adevăr rău să mănânci mere. Este mai bine să se facă cidru din ele.

În timp ce povestea pe îndelete, privea la doamna cu masca albastră. În faţa ei stătea acum Vaudreuil, iar lângă ea, Gabrielle de Polignac, într-un costum de ţărancă elveţiană. Doamna cu masca albastră vorbea şi juca; totuşi, lui Franklin i se păru că gândurile nu-i stăteau nici la joc, nici la conversaţie.

Observaţia era justă, Toinette era nervoasă. Dăduse dovadă de un curaj pe care François i-l negase într-un fel atât de provocator. Venise, asistase la piesa interzisă, respira acelaşi aer cu rebelul din Apus. Dar François se afla în faţa ei, juca fără să fie atent şi o privea neîncetat, impertinent, nicidecum umilit, hotărât să nu recunoască vitejia. Fără să fie nevoie ca el să-i mai spună ceva, înţelese că ceea ce făcuse nu era de ajuns. Era clar că François se aştepta la mai mult, se aştepta ca ea să i se adreseze rebelului. Dacă n-ar face-o, François şi-ar râde a doua zi de ea la fel de crunt ca şi înainte, iar vizita aceasta la Gennevilliers, la care se hotărâse atât de greu, devenea inutilă.

Atinse uşor braţul Gabriellei:

— Nu-mi place jocul astăzi - spuse ea - nu câştig şi nici nu pierd nimic. Să mergem la doctorul acesta al tău, aş vrea să-l văd mai de aproape.

O spuse uşor, Toinette era mulţumită de sine. Gabrielle zâmbi în felul ei, fu de acord. Cele două doamne se ridicară fără grabă, se îndreptară încet spre Franklin.

Se aduseră scaune, grupul din jurul lui Franklin se mărise mult. Pierre monopolizase din nou cuvântul. Prinţul Charles, cu tot talentul său evident, nu fusese - după părerea sa - destul de convingător în rolul de ţăran revoluţionar, în timp ce contele de Polignac fusese extraordinar de convingător în rolul său de tiran sângeros.

— Dacă *Wilhelm Tell*-ul nostru nu a fost întru totul verosimil - spuse *monsieur* Lenormant - asta se datorează poetului care nu l-a înzestrat cu argumente convingătoare. Auzim mereu de tiranie şi asuprire. Şi totuşi, se pare că Tell şi cu colegii săi o duc destul de bine; în orice caz, au timp îndeajuns ca să ţină întruniri politice şi să pună la cale asasinate şi răscoale.

Pierre, în loc să răspundă, se întoarse către Franklin*:*

— Vă rog, doctore Franklin, să nu vă închipuiţi că prietenul meu Charlot este negustoros şi cusurgiu cum vrea să pară. Limba lui este

ascuţită şi-i place s-o folosească, dar inima sa este alături de orice cauză măreaţă.

Cei din jur se străduiau să se poarte de parcă i-ar fi interesat doar Franklin şi Beaumarchais, de parcă nici n-ar fi băgat-o în seamă pe doamna în albastru. Dar Toinette ştia că aşteptau ca toţii să vadă dacă ea va sta de vorbă cu Franklin şi ce-i va spune. Era obişnuită să simtă toate privirile îndreptate asupra ei, învăţase să fie sigură de sine. Dar astăzi era intimidată cum nu mai fusese decât odată în viaţă, când trebuise să i se adreseze lui Dubarry[1]. Atunci, când trebuise să i se adreseze „curvei", se descurcase destul de bine.

— Ce multă lume este astăzi la Versailles, nu-i aşa *madame*? se exprimase ea, iar Dubarry răspunsese*:*

— Da, madame.

Acum, când trebuia să vorbească rebelului, cel mai bun lucru era să spună, de asemenea, ceva cât se poate de neînsemnat, convenţional. Franklin îi veni în ajutor prin aceea că nici n-o privea. Astfel, când încetă un moment conversaţia, ea spuse pe un ton şăgalnic*:*

— Vă pare rău, doctore Franklin, de *écu*-ul pe care l-aţi pierdut*?*

Se râse. Franklin întoarse spre ea faţa sa mare şi o privi binevoitor.

— Un om bătrân ar trebui să se mulţumească doar cu păcatele vechi, să nu-şi caute altele noi. Dar, privind la jocul dumneavoastră, frumoasă doamnă, m-am lăsat ispitit. Era plăcut şi atrăgător să priveşti ce se petrece în dumneavoastră în timpul jocului.

Stângăcia Toinettei se risipise. Simţea privirea cercetătoare, de cunoscător, niţel lacomă, a lui Franklin. Îşi aduse măgulită aminte de baluri mascate, de dansurile la care simţise trupurile unor bărbaţi străini atât de aproape de al ei. Simţi deodată, foarte puternic*:* „Domnul rebel care mă priveşte astfel nu este periculos, cu ăsta pot face ce vreau".

— Dar ce se petrece în mine*?* întrebă ea.

Prin deschizăturile măştii, Franklin simţi privirea ei cochetă îndreptată asupra sa. Va să zică alesese tactica potrivită: şi regina aceasta era o femeie, ca multe alte sute de femei pe care le întâlnise în Franţa. Era puţin prostuţă, ceea ce spunea erau nimicuri, dar le rostea cu graţie. În orice caz, va continua să joace şi faţă de această regină

---

[1] *Jeanne Bécu, contesă du Barry* (n. 19 august 1743 d. 8 decembrie 1793) a fost ultima *Maîtresse-en-titre* a regelui Ludovic al XV-lea al Franței și una dintre victimele Regimului terorii în timpul Revoluției franceze.

rolul domnului în vârstă care face curte unei femei frumoase, pe jumătate părinteşte, pe jumătate frivol, plin de respect şi uşor ironic.

— Nu e semn rău - continuă el - dacă o femeie îşi permite câteodată să joace puţin. Cine este îngăduitor faţă de sine, este desigur tolerant şi faţă de alţii.

— Mă socotiţi tolerantă*?* întrebă Toinette.

Franklin o privi cercetător, prietenos.

— Este tot atât de greu să cunoşti oamenii după înfăţişare ca şi pepenii - spuse el - mai ales când nu vezi decât jumătate de faţă. Femeile sunt de obicei mai tolerante decât bărbaţii, pentru că sunt mai aproape de natură. În privinţa aceasta, seamănă cu aşa-zişii sălbatici. Trebuie să vă mai povestesc încă o întâmplare a misionarului meu suedez, se adresă el tacticos întregii societăţi. Acesta ţinu indienilor predici multe şi temeinice, după felul misionarilor. Vorbi despre adevărurile creştineşti şi despre întâmplările din *Biblie.* Indienii îl ascultară cu atenţie, prieteneşte şi cu răbdare. Apoi, ca oameni binecrescuţi, îi povestiră în semn de mulţumire câteva din legendele lor. Povestirile lor nu durau atât cât ale lui, dar nici scurte nu erau. În cele din urmă, prietenul meu îşi pierdu răbdarea. „Dar încetaţi odată - se aprinse el - ce vă spun eu sunt adevăruri sfinte, ce pălăvrăgiţi voi nu sunt decât basme şi născociri.” Indienii fură jigniţi. „Dragă frate - răspunseră ei - se pare că onorata ta mamă nu şi-a dat destulă osteneală să te crească şi nu te-a învăţat îndeajuns regulile politeţii şi ale răbdării. Ai văzut că noi am dat crezare poveştilor tale; de ce nu le crezi şi tu pe ale noastre?”

— Minunat, spuse prinţul Charles, şi deoarece căutase în zadar până atunci o ocazie de a fi spiritual, adăugă: Şi de partea cui era adevărul, doctore Franklin, de partea prietenului dumneavoastră, misionarul, sau a indienilor?

— Deţineau fiecare temeinice jumătăţi de adevăruri, răspunse Franklin.

Toinette simţi că se adresa ei. Era măgulită de felul cum se purta rebelul cu ea, dar nu era pe deplin mulţumită. El lăsa într-adevăr să se vadă că o socotea o femeie frumoasă, care putea place; dar o şi lua puţin peste picior, lucru pe care ea nu-l putea răbda. Nu permitea să fie tratată ca o fetiţă. Îi va arăta ea că se putea măsura cu el.

— Dar dumneavoastră, doctore Franklin - întrebă ea ştrengăreşte şi cu un aer de superioritate - consideraţi adevărul dumneavoastră deplin valabil?

Bătrânul o privi bătrâneşte, blând; era mulţumit cu ceea ce obţinuse.

Dar poate că reuşea să obţină şi mai mult din această întrevedere. Poate că reuşea s-o facă pe această femeie, atât de dornică să-şi arate înţelepciunea pe care n-o avea, să facă afirmaţii folositoare cauzei celei drepte. Era însă atât de drăguţă, încât îi părea aproape rău să-i pricinuiască neajunsuri.

— Era un timp - răspunse el împăciuitor - când socoteam convingerile mele că singurele valabile. Dar cu cât îmbătrânesc, cu atât îmi schimb părerea şi acum sunt foarte departe de punctul de vedere al acelei doamne care mi se plângea odată*:* „Nu ştiu cum se face, dar n-am întâlnit încă niciodată pe nimeni care să aibă totdeauna dreptate, în afară de mine însămi”.

Cei din jur ascultau încordaţi. Vaudreuil şi Diane de Polignac, Pierre şi Désirée socoteau fiecare că el era acela care prilejuise acest joc interesant şi plin de emoţii. Vaudreuil urmărea cu o plăcere de cunoscător fiecare meandru al frivolei conversaţii dintre bătrânul rebel prietenos şi tânăra, războinica regină. Gabrielle de Polignac simţea cu nelinişte că Toinette nu putea ţine piept acestui bărbat bătrân, mare, prietenos şi greoi; „*blând ca porumbeii, înţelept ca şerpii*”, îi trecu prin minte. În schimb Dianei, care se ştia urâtă, nu-i displăcea felul cum frumoasa şi încrezuta regină, căreia toţi îi făceau viaţa uşoară, îşi crea singură dificultăţi. Şi prinţul Charles era încântat; n-avea nimic împotrivă ca Toinette să-i pricinuiască încurcături lui Louis.

Pierre urmărea cu interesul unui cunoscător cât de sigur o îndruma Franklin pe Toinette către ceea ce voia el. Cum se juca binevoitor cu ea, asemenea unui câine bernardin care se joacă cu un copil şi cum totuşi jocul acesta nu era chiar atât de inofensiv şi cum ea nici nu bănuia nimic, ci credea că ea îl mâna pe el. Pierre simţea o satisfacţie adâncă. El era acela care înscenase totul şi care trăgea sforile, fără ca ei s-o ştie măcar.

Şi mai aprigă era bucuria cu care urmărea Désirée desfăşurarea jocului, născocit de ea şi de scumpul ei prieten Pierre. Pentru că actori nu erau numai Franklin şi regina, pentru că Toinette întruchipa întreaga societate înfumurată, nobilă a privilegiaţilor, iar Franklin pe toţi ceilalţi, pe cei de jos, pe neprivilegiaţi. Ea şi cu Pierre se strecuraseră în cercurile nobilimii pentru a duce o viaţă care să merite să fie trăită. Pentru a-şi păstra locurile, trebuiau să facă mereu noi sforţări, să rabde mereu noi umilinţe. Şi totuşi, îi dispreţuiau pe aceşti seniori a căror favoare se străduiau s-o câştige. Ce proşti şi orbi erau domnii ăştia mari, în trufia lor. Se adunaseră aci, ademeniţi de Pierre şi de ea, zâmbind în lăcomia lor de senzaţii noi şi se întreceau care de care să-l

înarmeze pe duşmanul ce apoi îi va strivi. Tânără, obraznică, frumoasă şi neastâmpărată şedea, în costumul ei de băiat, la marginea semicercului ce se alcătuise în jurul Toinettei şi al lui Franklin. Aprecia spiritul şi eleganţa frazelor bătrânului doctor şi se bucura că această regină mândră, nepregătită pentru viaţă, juca un rol atât de prostănac.

Toinette însăşi avea sentimentul că deocamdată Franklin obţinuse un avantaj asupra ei. Căuta un răspuns îndrăzneţ, uimitor, cu care să-l învingă.

— Deoarece consideraţi adevărurile dumneavoastră doar jumătăţi de adevăruri - întrebă ea zâmbind provocator - vă consideraţi şi pe dumneavoastră doar pe jumătate rebel*?*

Amabil, mirat, binevoitor, înveselit, Franklin se întoarse spre ea şi spuse*:*

— Un rebel? Eu ? Arăt eu ca un rebel*?* Cine v-a spus una ca asta? şi fără tranziţie continuă: Ce minunat vă stă coafura. Subliniază limpezimea frunţii dumneavoastră. Vă rog, lămuriţi pe un străin neştiutor*:* cum se numeşte această pieptănătură*?*

Toţi răsuflară uşuraţi că bătrânul înăbuşise focul, că nu-l lăsase să se întindă şi se bucurau de tactul lui. Încă înainte ca Toinette să poată răspunde, interveni Gabrielle.

— Coafura aceasta se cheamă „*Coiffure Quès-a-co*", doctore Franklin.

Toinette purta într-adevăr acea pieptănătură pe care i-o reproşaseră pamfletiştii. Iar Désirée explică*:*

— *Quès-a-co* înseamnă: ce e asta, ce să fie? şi este o expresie cu care *monsieur* de Beaumarchais şi-a râs într-unul din pamfletele sale de dialectul provensal al unui adversar nepriceput.

— Mulţumesc, *mademoiselle,* răspunse Franklin şi cu o plecăciune către Pierre adăugă*:* Văd că literatura se află la loc de cinste în Franţa.

Dar Toinette gândi*:* „Aşa de ieftin nu scapă el de mine" şi, ameninţându-l ştrengăreşte, întrebă cu voce dulce, şoptită*:*

— Dar puţin tot v-aţi răsculat împotriva regelui dumneavoastră. Sau să fi fost greşit informată?

Franklin răspunse uşor şi foarte politicos*:*

— Cred că nu sunteţi prea bine informată, *madame Quès-a-co.* Foarte multă lume socoate că regele Angliei s-a răsculat împotriva noastră şi nu noi împotriva lui.

Acum treaba se încurca serios. Vaudreuil se pregătea să intervină. Dar înainte de a o putea face, Gabrielle interveni*:*

— Aţi spus lucruri atât de drăguţe despre coafura lui *madame Quès-*

a-co, doctore Franklin. Vă rog, spuneţi-ne şi nouă, celorlalte, ce gândiţi despre costumele şi pălăriile noastre.

Dar nici asta nu ajută la nimic. Toinette, orbită, nu mai voia să ştie de nimic. Nu se mai gândea nici un moment că era regina şi că bătrânul era rebelul. Nu mai era decât o femeie frumoasă care observase că celălalt îi admira înfăţişarea, faţa, mâinile, dar nu îndeajuns inteligenţa.

— Sunteţi un om înţelept, doctore Franklin - spuse ea tot atât de încet - şi puteţi desigur combate orice teză doriţi, adevărată sau mincinoasă, mai bine decât o femeie neînvăţată. Dar în adâncul sufletului nu recunoaşteţi că, la urma urmei, regele Angliei are dreptul divin de a da ordine coloniilor sale?

Văzură cu toţii că vorbea dintr-o convingere adâncă.

Franklin nu căutase o asemenea întorsătură a discuţiei. Nu voise s-o determine pe doamna cu masca albastră să facă declaraţii care s-o compromită. Ar fi fost nerecunoscător din partea lui şi, poate, nici foarte inteligent. Poate că n-ar fi reuşit decât să întărâte pe doamna şi pe soţul ei împotriva cauzei Americii. Ocolind încă o dată răspunsul, zise:

— *Madame,* socotiţi într-adevăr că un om care arată ca mine este un rebel?

Dar Toinette*:*

— Mâţa blândă zgârie rău! De ce vă feriţi de răspuns?

Amândoi, doctorul şi doamna cu masca, vorbeau uşor, pe ton de conversaţie. Totuşi, în jurul lor se făcuse o tăcere adâncă. Tânărul prinţ Charles râse prosteşte şi spuse*:*

— Acum chiar sunt curios, şi se aplecă înainte, iar arbaleta lui căzu cu zgomot la pământ.

— *Madame* - răspunse Franklin în liniştea ce se lăsă după ce se stinse zgomotul făcut de arbaletă - într-o seară atât de plăcută, în faţa unei femei atât de frumoase, n-aş vrea să devin didactic şi politic. Dar pentru că pretindeţi un răspuns, daţi-mi voie să vă spun: noi, americanii, nu suntem principial împotriva monarhiei. Există, desigur, exagerări ale principiului, cu care nu suntem de acord. De pildă, un profesor german a scris prinţului său: „Dacă Dumnezeu n-ar exista, preaînalta voastră luminăţie ar trebui să-i ţie locul”. Vedeţi, *madame,* noi, cei de pe cealaltă parte a oceanului, considerăm asta exagerat. Noi socotim că între rege şi popor există un fel de contract. Am învăţat asta de la filozofii dumneavoastră, *madame.* Noi considerăm că regele Angliei a rupt acest contract cu noi. Putem arăta că ne-a jefuit mările, ne-a pustiit coastele, ne-a ars oraşele şi pe mulţi dintre noi i-a omorât. Fapte, după părerea noastră, potrivnice contractului.

În timp ce vorbea, faţa lui puternică, bătrânească, radia o convingere atotputernică şi cuvintele acelei „declaraţii” îi ţâşneau de pe buze uşor şi fără amărăciune. Şi tocmai de aceea răsunau în toată măreţia lor.

Contele Jules de Polignac, impozant, îmbrăcat încă în costumul guvernatorului Gessler ucis în piesă, spuse cu vocea sa puternică, nepăsătoare, în mijlocul tăcerii care se lăsase*:*

— Dacă asta se cheamă filozofie, atunci filozofia este curată răzvrătire.

— Din partea răposatului guvernator Gessler nici nu ne puteam aştepta la o altă părere, replică Pierre politicos.

În timp ce Franklin vorbea, Toinette nu-i văzuse decât faţa, ochii mari cu sprâncenele arcuite, fruntea neasemuit de mare. Ascultase mai curând sunetul vorbelor decât înţelesul lor, fusese mai atentă la felul ceremonios, grav şi totuşi fermecător în care le articulase. Avea înţelegere pentru tot ce era frumos şi de aceea şi pentru puterea neobişnuită, unică, îmbinată cu graţie, a doctorului.

— Nu este chiar atât de simplu, dragul meu Jules, spuse ea. Desigur că ce ne-a povestit doctorul Franklin nu este lipsit de pericol şi de fapt nici n-ar trebui să-l ascultăm. Dar dacă îl priveşti şi ţii seama câtă muzică este în frazele lui, atunci, oricum, e greu să-ţi închipui că un astfel de om este un rebel până-n adâncul sufletului.

Prinţul Charles şi bătrânul Lenormant o priveau miraţi. Era ciudat să auzi astfel de cuvinte rostite de regina Franţei, fiica Mariei Theresia.

Franklin avea o expresie prietenească şi nu-şi ascundea marea sa mulţumire. Sforţările pe care le făcuse, stângace şi pline de zel, felul cum cugeta acuma la cele ce spusese, o făceau pe Toinette într-adevăr frumoasă şi simpatică.

— Este o cinste pentru mine, *madame* - spuse el - că nu mă credeţi în stare de ceva rău şi că aveţi înţelegere pentru muzicalitatea frazelor noastre americane.

Noaptea, pe drumul de întoarcere, se gândi la cele realizate. Regina spusese că *Declaraţia pentru independenţă* are muzicalitate şi că stimează pe conducătorii americani. Asta nu era puţin. Mulţi şovăielnici îşi vor manifesta acum simpatia pentru cauza americană. Un lucru era sigur*:* sfântul Gheorghe ieşise din ramă, calul şi călăreţul începuseră să se mişte.

Îşi privi nepotul care se rezemase în perne şi adormise. Şi el petrecuse o seară plăcută. Franklin se gândi la liniştitul Passy, la a doua zi, când nu va fi obligat să vadă pe nimeni, la ziua următoare, când va lua masa de seară cu *madame* Brillon. Se lăsă pe spate, închise şi el

ochii, aţipi.

CAPITOLUL III

O B Ă T Ă L I E C Â Ş T I G A T Ă

Louis cerceta desenele modelelor pe care manufactura de porţelanuri de la Sèvres trebuia să le producă pentru sezonul de iarnă. Se afla în bibliotecă, în faţa lui şedeau directorul artistic al manufacturii, *monsieur* Pourrat şi intendentul economic, *monsieur* de Laborde. Louis se interesa îndeaproape de manufactura sa, se bucura că ducea beneficii. Produsele de la Sèvres, din an în an mai numeroase şi mai artistice, erau cumpărate cu plăcere, mai ales ca daruri de Anul Nou. Louis organiza, de obicei în zilele de Crăciun, o mare expoziţie de porţelanuri, în propriile sale apartamente de la Versailles şi o încheia cu o licitaţie. Anul trecut expoziţia produsese două sute şaizeci de mii de livre.

— Două sute şaizeci şi una de mii cinci sute treizeci şi patru de livre, constată el cu satisfacţie, mândru de cifră ca şi de bună sa memorie; nu era prima dată când pomenea cifra în faţa acestor domni. Anul acesta - continuă el - rezultatul va fi cu siguranţă şi mai bun. Banii n-o să ne strice, domnii mei, încheie el cu un zâmbet larg.

Privi cu plăcere grupurile graţioase create de *monsieur* Pourrat; erau scene de vânătoare, o păstoriţă, un pădurar, un literat care citea altuia ceva. Louis propuse să se producă mai multe în genul acesta, de pildă un om adâncit într-o carte mare, sau poate un fierar făurind o potcoavă, pe scurt, scene din viaţă; cu asemenea lucruri nu se putea să nu aibă succes.

Discuţiile aprinse fură întrerupte de *monsieur* de Campan. Bibliotecarul comunică în şoaptă regelui că contele de Maurepas se afla în anticameră şi cerea o întrevedere imediată. Louis se posomorî. Când avea şi el odată parte de o oră plăcută, îl deranjau. Suspinând, le spuse domnilor să plece.

Ca de obicei, Maurepas era în ţinută de gală. Aflase dimineaţa devreme de pozna nemaipomenit de prostească a Toinettei. Întâi se gândise să aştepte până ce *monsieur* Lenoir, şeful poliţiei, îl va informa pe rege. Apoi însă socotise mai inteligent să nu lase nimic pe seama întâmplării, ci să folosească personal şi de îndată ocazia cea mare ca să pornească la atac împotriva austriecei. Cu toată oboseala şi durerile deosebite pe care i le pricinuia în dimineaţa aceasta guta, se înfăţişă regelui cu o expresie nu tristă, dar totuşi gravă.

— Sunt chiar atât de importante comunicările pe care aveţi a mi le face*?* întrebă Louis nemulţumit.

— Din păcate da, sire, răspunse Maurepas.

Apoi însă mai acordă o mică amânare regelui şi vorbi despre lucruri neînsemnate. Nici Louis nu întrebă nimic, ci povesti pe larg despre Sèvres şi că expoziţia din decembrie promitea să fie deosebit de variată şi de bogată. Arătă mentorului său schiţele lui *monsieur* Pourrat, şi Maurepas se prefăcu a fi interesat.

Apoi însă, regretând că este nevoit să mai scurteze încă din scurtul timp de recreare de care dispunea monarhul său copleşit de griji, Maurepas începu să vorbească despre scopul vizitei sale şi raportă despre întrevederea reginei cu conducătorul rebelilor. Nu ascunse de loc circumstanţele atenuante, dar le folosi pentru a scoate şi mai mult în evidenţă, cu tot respectul, neasemuita nebunie a lui *madame.* Desigur, nu regina vorbise cu doctorul Franklin, ci o doamnă cu mască albastră; din păcate, doamna asistase mai întâi la reprezentaţia unei piese interzise, aşa încât răuvoitorii puteau interpreta întreaga întâmplare ca ceva intenţionat. Desigur că şi afirmaţiile făcute de doamnă erau inofensive; totuşi, puteau fi interpretate politic şi fără îndoială că aşa vor fi interpretate.

Louis nu se strădui să-şi ascundă enervarea. De mai multe ori, în timp ce vorbea ministrul, fornăi zgomotos pe nas. Toată faţa buhăită i se schimonosea de parcă ar fi vrut să plângă şi, după ce Maurepas termină, şezu multă vreme tăcut şi copleşit. Apoi, pe neaşteptate, izbucni cu o voce ascuţită, sugrumată:

— V-am spus-o de la început, dumitale şi lui Vergennes, că acest vulpoi bătrân nu trebuia lăsat să intre în Franţa. Acum, iacă. Acum cel

mai periculos dintre duşmanii noştri se află în ţară. M-aţi sfătuit prost. Toţi îmi dau sfaturi proaste. Dar spune ceva! se răsti el la bătrânul care şedea demn în faţa lui.

Maurepas răspunse cu un calm accentuat.

— Sire, motivele care au determinat, la timpul lor, primirea doctorului Franklin şi pe care contele Vergennes şi cu mine am avut cinstea să vi le expunem, sunt la fel de valabile astăzi ca şi atunci. A refuza intrarea în ţară a marelui savant, membrului Academiei noastre, ar fi însemnat o luare de poziţie în conflictul dintre Anglia şi America. Ar fi fost considerat la Philadelphia ca un gest duşmănos. Ar fi provocat sânge rău la Paris şi în întreaga lume. De altfel, doctorul Franklin urmează strict indicaţiile noastre. Trăieşte liniştit şi patriarhal la Passy şi se fereşte cu grijă să nu ne pricinuiască greutăţi. Nu el poartă vina pentru neplăcuta întâmplare de aseară.

Louis cugeta îmbufnat. În cele din urmă, rosti:

— Chiar dacă e un savant, un înţelept, oricum vrei, dar rămâne un rebel şi am comis un păcat că m-am încurcat cu el.

Sufletul îi era plin de închipuiri vagi, triste. Acum rebelul îi ispitea şi soţia. Era un mare păcat că Toinette intrase în vorbă cu nelegiuitul şi acum sigur că nu va mai fi binecuvântată şi nu va rămâne gravidă.

Între timp, Maurepas spuse*:*

— Cu toată respectabilitatea lui, este un ticălos, asta o recunosc. Şi, deoarece îi plăcuse formula, o repetă: Da, este un ticălos respectabil. Dar aveţi încredere, sire, continuă el. Sunt mai puţin respectabil, dar pot să-i ţin piept.

Louis şedea ghemuit în fotoliu, mai copleşit decât se aşteptase Maurepas. Începu să-l consoleze. Explică în ce fel intenţiona să facă faţă încercărilor de a se folosi întâmplarea din punct de vedere politic. Cită afirmaţiile Toinettei - uşuraticele cuvinte sunau ciudat de sec în gura lui de moşneag - şi începu să le analizeze. E adevărat că *madame* declarase că doctorul Franklin nu este un rebel, dar din fericire limitase în mod inteligent afirmaţia la faptul că n-ar fi un rebel în adâncul sufletului. Deci *madame* nu se pronunţase asupra faptelor doctorului Franklin, ci numai asupra sufletului său. Era o apreciere evident şi intenţionat nesemnificativă, căci în sufletul omului nu poate pătrunde nimeni, nici politicienii, nici jurnaliştii, numai Dumnezeu. După aceea, *madame* găsise că principiile de bază ale americanilor au muzicalitate. Asta la început dă de gândit; dar dacă se analizează mai atent cuvintele rostite, atunci devin inofensive. Ele se refereau desigur numai la forma în care erau exprimate principiile şi deci afirmaţia lui *madame*

constituia o apreciere estetică şi nu una politică.

Louis asculta distrat expunerea mentorului său. Putea el acum să sucească şi să răsucească cuvintele Toinettei oricât voia, ca să-l consoleze. De când le auzise pentru prima dată, ştia: erau cuvinte nesocotite. În sinea lui, îşi căina soarta. Oare el să fi fost singurul la Versailles care avea ochi să vadă? Oare nu erau toţi ceilalţi nişte neruşinaţi şi nişte orbi? Nu-şi dădeau seama încotro aveau să ducă vorbele şi faptele lor nesocotite? Trăiau de pe urma monarhiei, monarhia era pentru ei pământul pe care stăteau, aerul care-l respirau, şi ei făceau totul s-o distrugă.

Era copleşit, guşa mică îi tremura şi, deodată, cu o voce stridentă, spuse*:*

— Apele revoluţiei cresc şi o să şteargă mirul de pe capul celui uns.

Maurepas se cutremură.

— Dar, sire - spuse el - sire, la ce vă gândiţi*?* Nimic n-o să fie şters. Totul e foarte simplu. O să vă duceţi la *madame*. Veţi avea bunătatea să-i cereţi ca pe viitor să se intereseze mai întâi cine ia parte la adunările pe care le onorează cu prezenţa ei. Asta-i tot. Vorbea cu o limpezime şi o hotărâre neobişnuită.

Louis răspunse cu o ironie spăşită*:*

— Asta-i tot. Nu e atât de simplu cum îţi închipui dumneata.

Ştia că convorbirea pe care i-o pretindea bătrânul era necesară. De când înţelesese sensul raportului lui Maurepas, ştia că-i va cere o asemenea convorbire. De la început, convorbirea aceasta îi stătuse în faţă, grea ca un munte, complicată.

Maurepas îl încurajă*:*

— Reproşurile dumneavoastră nu vor fi singurele, sire. Desigur că şi de la Viena i se va arăta lui *madame*, cu toată tăria, că ceea ce a făcut contravine intereselor familiale. Şi ce o să-i fie dat să audă din partea Vienei va fi mult mai aspru decât orice i-aţi putea spune dumneavoastră. De la Viena o să-i vină un frecuş formidabil. Imaginea îl înviora şi, pentru că astăzi era obosit şi bolnav şi nu atât de stăpân pe sine ca de obicei, îi scăpă un*:* Pe sufletul meu, dacă-l am.

Se sperie. Dar se părea că Louis nu auzise nimic. Luase în mână desenele lui *monsieur* Pourrat, le frunzărea mecanic, fără să le privească, unul după altul, apoi le aşeză la loc şi nu ridică privirea la exclamaţia nelegiuită a mentorului său.

Maurepas se linişti. Socotea că arătase destul de limpede lui Louis uşurinţa criminală a austriecei. Ceru voie să se retragă. Plecă. Îşi tratată guta.

Dar Louis auzise foarte bine exclamaţia supărătoare a mentorului său. Ştia de mult că nu stă bine cu religia. Ar trebui să-l îndepărteze. Dar nu cunoştea pe altul mai bun. Rămăsese cu ochii trişti, pierduţi în gol.

Apoi din nou îl cuprinse o furie nebună împotriva Toinettei. Se ridică în picioare. Voia s-o tragă la răspundere acum, imediat, câtă vreme mai dura furia lui cea mare.

Dar încă înainte de a ajunge la uşă, şi-o închipui pe Toinette stând în faţa sa, aşa cum avea să-l asculte, furioasă, fără să înţeleagă de fapt ce voia de la ea. Un lucru era sigur: ea nu va ceda. Avea o voinţă dârză, acea încăpăţânare habsburgică pe care n-o putea suferi, dar pe care o admira.

N-avea sens să se ducă imediat la ea, nepregătit. Trebuia mai întâi să chibzuiască bine ce argumente ar putea avea efect asupra ei şi în ce ordine trebuia să le prezinte. Era mai bine să lase discuţia pe mâine. Astăzi va merge la vânătoare, aşa cum îşi propusese, iar mai târziu va citi puţin şi va chibzui.

Tot atât de insistent cum ceruse Maurepas audienţă la Louis, cerură şi contele Mercy şi abatele Vermond o audienţă imediată la Toinette. Se întâmpla rareori ca cei doi reprezentanţi ai habsburgilor să se înfăţişeze împreună la Toinette. Ea ştia desigur pentru ce veneau, îi aştepta, era pregătită pentru această discuţie.

În primele clipe după întâlnirea cu Franklin simţise o uşoară nelinişte. Dar laudele „clicii mov”, care-i preamărea cu entuziasm curajul, i-o risipiră repede. Simţea acum nu numai că avusese dreptate ci, mai mult decât atât, că săvârşise o faptă mare.

Cei doi domni sosiră cu feţe posomorâte. Nu-i venea greu abatelui, cu dinţii săi mari, galbeni şi neregulaţi, să inspire teamă. Dar alta era situaţia cu veşnic amabilul Mercy; pe Toinette o amuză să vadă cât trebuia să se străduiască acesta ca să-şi păstreze aerul încruntat.

De altfel, în ciuda expresiei sale grave, Mercy vorbi mai întâi despre lucruri plăcute. În ultimul timp, Toinette se ocupa cu mult zel de reconstruirea *Trianon*-ului şi-i spusese lui Mercy ce mult i-ar place să aibă în dormitor câteva tablouri de la *Schönbrunn*[1] de care-şi amintea, tablouri reprezentând scene din copilăria ei. Mercy înţelesese aluzia şi scrisese la Viena. Acum putea să-i predea o scrisoare din partea Mariei Theresia şi totodată s-o anunţe că anumite tablouri, sau mai precis

[1] Palatul Habsburgilor la Viena.

două tablouri aveau să sosească în cel mai scurt timp. Toinette se bucură sincer, mulţumi din tot sufletul.

Apoi diplomatul începu să vorbească despre serbarea de la Gennevilliers. Se petrecuse acolo, spuse el, un fapt neplăcut, despre care circulau multe zvonuri, probabil exagerate. Faţa Toinettei căpătă de îndată o expresie distantă, neobişnuit de arogantă. Dar încă înainte de a putea spune ceva, abatele deschise gura lui uriaşă, urâtă şi spuse:

— Într-adevăr, *madame,* nici nu ştim cum să raportăm acest eveniment de necrezut majestăţii-sale de la Viena.

Indignată de o asemenea mustrare lipsită de menajamente, Toinette îl privi furioasă. Dar Mercy interveni repede:

— Vă rugăm, *madame,* aveţi extrema bunăvoinţă de a ne spune părerea dumneavoastră despre cazul petrecut.

Toinette se enervă. Pantofiorul care se zărea de sub fusta largă începu să bată tactul în aer, obicei pe care şi-l însuşise în ultima vreme.

— Cazul petrecut? răspunse ea. Care caz? Mă întreb, *messieurs*, despre ce vorbiţi. Vă referiţi la mica serbare ce a avut loc la intendentul meu, Vaudreuil?

Şi cum nici unul nu răspundea, iar faţa abatelui devenea şi mai severă, mai întunecată, spuse mai departe tot cu o voce dulce, puţin batjocoritoare:

— Vorbiţi, domnii mei, despre faptul că fiind incognito, cu o mască albastră, am făcut puţină conversaţie cu doctorul Franklin? Mă îndoiesc că el ştie astăzi cu cine a vorbit. Ieri, sigur că n-a ştiut.

Şi deoarece domnii continuau să se privească în tăcere, continuă:

— După câte ştiu, *messieurs*, însuşi fratele meu împăratul roman, a avut de gând să se întâlnească cu doctorul. Fără mască, *messieurs*. Stabilise o întâlnire cu el, dar din păcate a întârziat, că nici el nu poate fi întotdeauna punctual. Aşa încât trebuie să-mi fie permis să stau de vorbă cu acest domn bătrân şi simpatic la un bal mascat. De altfel, am scos-o foarte uşor la capăt cu el. Dacă n-aş fi ştiut cine este, nu mi-aş fi închipuit niciodată că în acest sfătos povestitor de anecdote zace un rebel. Nici nu este de crezut. Nici dumneavoastră n-aţi fi crezut-o - spuse ea către Mercy - şi nici dumneavoastră, se adresă apoi ea ceva mai aspru posomorâtului abate.

Mercy găsea că astăzi Toinette arăta deosebit de drăguţă şi de atrăgătoare şi gândea că, în fond, nu există decât un singur mijloc de a o aduce pe femeia aceasta, pe cât de frumoasă pe atât de proastă, pe calea cea dreaptă: trebuia să i se găsească un amant inteligent, care la rândul lui să se lase condus. Abatele în schimb gândea, cu supărare şi

tristeţe, că toată silinţa şi stăpânirea de sine de care dăduse dovadă ani de-a rândul fuseseră inutile. Nu realizase nimic. El va fi învinuit că această femeie făcea greutăţi casei de Habsburg, din cauza vanităţii şi a uşurinţei ei, în loc să-i aducă avantaje. Apoi socoti că lipsa ei de judecată şi de ruşine îi dădeau un temei serios să-i spună, cel puţin câteva cuvinte tari. Fără a ţine seamă de prostiile afirmate de ea, îi aminti sever:

— Mi-aţi promis, *madame*, că veţi fi rezonabilă, cu condiţia să nu mă amestec în distracţiile dumneavoastră. Trebuie să recunoaşteţi că am privit la amuzamentele dumneavoastră cu întristare, dar fără a vă face reproşuri, şi au fost destule asemenea amuzamente, prea destule, şuieră el furios, printre dinţii săi inegali.

Cei doi domni se înţeleseseră că, dacă cumva abatele ar deveni prea violent, să intervină Mercy. Ceea ce şi făcu. Spuse repede şi împăciuitor:

— Abatele n-are de gând să vă facă reproşuri, *madame*. El se gândeşte doar, ca şi mine, la grijile şi nemulţumirea pe care le va stârni la *Schönbrunn,* comunicarea acestui incident.

Şi, cum ea şedea mai departe indiferentă, cu o expresie arogantă, o lămuri:

— Tocmai pentru că împăratul a evitat o întâlnire cu rebelul, cuvintele dumneavoastră binevoitoare faţă de principiile lui Franklin vor fi considerate ca o schimbare a politicii Habsburgilor şi Burbonilor.

— Cuvintele binevoitoare pentru principiile sale? Eu? se revoltă Toinette. Cine îndrăzneşte să afirme aşa ceva?

— Toată lumea, spuse grosolan abatele.

— Şi dumneavoastră o credeţi? se înfurie Toinette. Credeţi într-adevăr că am trădat casa de Habsburg în favoarea răsculaţilor?

— Binevoiţi, *madame*, să reveniţi la subiect, o puse la punct abatele. Aţi făcut afirmaţii pe care rebelii le pot interpreta în spiritul lor. Asta este ceea ce ne întristează pe noi, pe conte şi pe mine.

Mercy completă:

— Ştim că bătrâna maiestate, doamna mamă, are multe griji. Ne vine greu s-o necăjim şi mai mult, dar asta se va întâmpla, oricât de îndulcit ar fi raportul pe care-l vom trimite la Viena. Vă rugăm, *madame*, cu tot respectul, să luaţi aceasta în considerare.

Faţa Toinettei devenise gânditoare; se păru o clipă că ar voi să plângă.

— Ştiu, *messieurs*, că sunteţi devotaţi casei de Habsburg.

Dar se regăsi îndată.

— Nu-mi pot închipui - spuse ea - ca vorbele mele să poată avea urmări proaste. Şi atât timp cât nu-mi puteţi arăta asemenea urmări, daţi-mi voie să mă simt nevinovată, cu totul nevinovată.

Domnii nu mai ştiură ce să spună şi plecară. Mercy nici nu se aşteptase la altceva, dar abatele era dezamăgit.

Rămasă singură, Toinette privi un timp în gol. Se gândea la reproşurile grosolane pe care i le va face Josef şi era nemulţumită.

Apoi luă scrisoarea mamei sale şi o deschise. Maria Theresia scria*:* „Mercy mi-a raportat despre dorinţa ta de a avea tablouri din copilărie, ca să-ţi poţi aminti anii petrecuţi la *Schönbrunn,* şi mi-a comunicat ce mărime să aibă, unde vor fi atârnate şi la ce fel de lumină. Mă bucur mult, draga mea, să-ţi pot face o plăcere şi voi avea grijă să nu dureze şapte ani, aşa cum mă laşi tu să tânjesc şi acum după portretul tău. Nu sunt răzbunătoare şi de îndată ce voi avea în faţă scumpa ta imagine, voi uita cei şapte ani de aşteptare.”

O tristeţe nelămurită o cuprindea pe Toinette când se gândea la bătrâna ei mamă. Duplessis fusese însărcinat pe vremuri s-o picteze pentru Maria Theresia şi toţi afirmau că portretul era bun şi veridic dar, după ce nu-i plăcuse mamei, nu mai avusese chef să pozeze încă o dată. Avea atât de puţin timp, aşa că neglijase chestiunea asta, cu toate aluziile lui Mercy. Dar dacă mama ţinea la tablou, va mai poza o dată. În orice caz, era mişcător faptul că mama îi trimitea de îndată tablourile. Copil fiind, stătuse de multe ori în faţa acestor tablouri care o înfăţişau la vârsta de 10 ani, dansând şi jucându-se cu surorile ei. Mai târziu, când crescuse, făcea mereu comparaţii atente între sine şi Maria Antonia cea din tablouri. Era curioasă să ştie ce tablouri o fi ales mama şi nerăbdătoare să vadă dacă şi acum o vor impresiona la fel de mult ca atunci. Gândurile acestea o preocupară şi le risipiră pe cele neplăcute.

Povesti intimilor despre reproşurile austriecilor. Vaudreuil, Polignac, râseră. Desigur, reprezentanţii lui Josef erau furioşi că Toinette discutase cu omul cu care Josef nu avusese curajul să se întâlnească.

Toinette zâmbi. Îşi închipuia cum va veni în curând şi Louis şi ce răspunsuri potrivite, ascuţite îi va da.

Totuşi se gândi că ar fi mai bine să schimbe puţin programul zilei de 23 august, căci de ziua aceasta, ziua de naştere a lui Louis, trebuia să aibă loc, printre alte festivităţi, inaugurarea noului teatru al *Trianon*-ului - şi anume cu reprezentarea piesei *Bărbierul din Sevilla* a lui *monsieur* de Beaumarchais. Faptul că Louis, care nu iubea nici autorul, nici piesa, s-ar putea supăra puţin, ar fi dat numai ceva mai mult haz serbării. Dar acum, după întâlnirea cu Franklin, Toinette începuse să şovăie. Întrebă:

— Rămâne stabilit că, pe ziua de douăzeci şi trei, se joacă *Bărbierul*?

Pusese întrebarea în glumă, nu ca o problemă. Dar Vaudreuil se încruntă peste măsură. Propusese *Bărbierul* din motive bine întemeiate. Nu numai că nu voia ca activitatea sa de intendent, pe care trebuia s-o preia în mod oficial la 23 august, să înceapă cu ceva banal, dar socotea că dacă *Bărbierul* va fi reprezentat în faţa regelui la o asemenea ocazie, va fi mult mai uşor de realizat montarea lui *Figaro.* Răspunse deci aspru că actorii ştiau de reprezentarea *Bărbierului* şi, dacă se răzgândeau acum, deodată, se făceau de râs, atât Toinette cât şi el. Toinette dădu grabnic înapoi.

Vaudreuil însă nu se mulţumi cu atât. Tocmai acum, afirmă el, era important ca Toinette să nu cedeze nici un pas. Dimpotrivă, trebuia să treacă la atac. Dacă n-o făcea, atunci atitudinea ei curajoasă faţă de doctorul Franklin devenea doar o glumă, un gest gratuit. În schimb, dacă mai adaugă repede la prima ei faptă curajoasă o a doua, atunci întâlnirea cu Franklin capătă semnificaţia unui început conştient de politică independentă.

Asta îi surâse Toinettei. Prinsese gust de politică. Josef avea dreptate*:* jocul politic era mai palpitant decât orice joc de cărţi. Acceptă cu entuziasm şi-l asigură că de acum înainte va duce o politică consecventă.

— Politică consecventă*?* Noi? rânji batjocoritor şi grosolan Jules de Polignac. Ceilalţi fac politică, vulpoii, adversarii, Maurepas, Vergennes, Necker. Ăştia se mişcă. Ăştia ne taie nouă posibilităţile. Dar noi?

Şi cum ceilalţi se priveau între ei zâmbind de această izbucnire neaşteptată, continuă:

— Cât am tunat şi am fulgerat împotriva lui Saint-Germain! Dar noi am vorbit şi el a acţionat. Acum ceilalţi primesc uniformele, prostimea, derbedeii, broscarii. Ăştia devin colonei, generali şi noi stăm aici goi, despuiaţi şi fără soldă.

Erau cu toţii uimiţi; Jules de Polignac nu se mai exprimase de mult în fraze atât de legate.

— Ce timpuri bune erau - îşi aminti visătoare Gabrielle - când l-am izgonit pe Turgot.

Toinette rămăsese pe gânduri, impresionată. Numele lui Saint-Germain fusese pomenit în momentul potrivit. Se gândea la tot răul pe care-l făcuse omul acesta prietenilor ei. Îşi aduse aminte de hotărârea pe care o luase atunci, la masa de familie dată în cinstea lui Josef, de a-l face inofensiv pe acest bătrân respingător, răzvrătit.

Un zâmbet drăgălaş, răutăcios şi hotărât îi flutură pe gura mică şi cu

buza de jos răsfrântă. Găsise un câmp potrivit de activitate. Să poftească acum Louis şi să se plângă că a spus câteva cuvinte prietenoase simpaticului doctor Franklin. Îi va dovedi că nu era decât primul pas pe un drum lung.

În dimineaţa următoare, Toinette examina în mica sală de recepţie modelul definitiv al noului *Trianon*. Trebuiseră să scoată o parte din mobila sălii pentru a face loc machetei.

În jurul Toinettei se aflau domnii care răspundeau de reconstruirea palatului şi refacerea grădinii. Erau arhitecţii Mique şi Antoine Richard. Era pictorul Hubert Robert, care dădea anumitor părţi din clădirile *Trianon*-ului, cu ajutorul unor mici deteriorări artificiale, aspectul de natural, de lucru folosit. Erau artiştii grădinari Bonnefoy du Plan şi Morel. Şi bineînţeles că era prezent marchizul de Caraman, un diletant care sădise pe proprietatea sa din *rue Saint-Dominique* cea mai frumoasă grădină a Parisului. Acea grădină care-i sugerase lui Toinette ideea parcului de la *Trianon.*

Toinette stătea în faţa machetei, era a optsprezecea, dar acum ajunsese definitivă. Fusese executată cu o nemaiîntâlnită grijă şi dibăcie. Lacul şi pârâul erau executate din oglinzi, câmpiile şi pomii din muşchi vopsit, iar clădirile din lemn şi ghips. Îţi puteai face o idee exactă de fiecare amănunt.

Cu numeroase planuri, desene, schiţe în culori în jurul ei, Toinette cerceta cu înfrigurare macheta. Acum realizase ceea ce voia; totul era aşa cum visase, simplitatea cea mai perfectă şi cea mai desăvârşită artă. Faţa ei frumoasă, albă, strălucea de o bucurie copilăroasă. De multe ori îşi blestemaseră domnii slujba, de multe ori, de nenumărate ori; când Toinette tot nu era mulţumită şi cerea să se schimbe ba una, ba alta sau totul, fuseseră adesea pe punctul de a renunţa la posturile lor bine plătite. Acum însă, în faţa machetei definitive, îşi dădeau seama: strădania şi necazurile lor nu fuseseră zadarnice. Toinette avusese o imagine clară, precisă a ceea ce voia, lucrarea era bună.

— Aţi făcut ceva minunat, *messieurs*, spuse Toinete. *Trianon*-ul nostru va fi mândria Franţei. Vă mulţumesc. Vă felicit pe dumneavoastră şi pe mine.

Îi privi pe rând, pe toţi, radioasă, fericită.

— Şi pot conta că totul va fi gata în douăzeci şi trei? spuse ea în treacăt.

Domnii se priviră între ei, o priviră pe Toinette, îl priviră pe arhitectul Mique, şeful lucrării.

— La douăzeci şi trei - spuse în sfârşit arhitectul - casa va putea fi locuită şi musafirii dumneavoastră se vor putea plimba prin parc, *madame*. Dar Trianon-ul nu va fi încă aşa cum am dori să vi-l prezentăm dumneavoastră şi musafirilor dumneavoastră.

Toinette ridică din sprâncene.

— Dar mi-aţi promis, se indignă ea.

— *Madame* - răspunse arhitectul - dumneavoastră sunteţi pentru noi nu numai regina Franţei, ci şi colega noastră mult iubită şi admirată. Ceea ce este omeneşte posibil s-a făcut şi se va face. Dar terminarea Trianon-ului nu este numai o problemă a muncii şi priceperii noastre ci, din păcate, şi o chestiune de bani.

Arhitectul peisagist Morel întregi:

— Am socotit cu multă zgârcenie, *madame,* şi a fost greu să-l convingem pe *monsieur* d'Angivilllers să aprobe sumele necesare. Mai mult n-o să ne acorde în nici un caz.

Louis achitase noile şi destul de serioasele datorii ale Toinettei, fără să se lase rugat; ea se îndoia însă că, după incidentul cu Franklin, se va mai purta la fel şi pe viitor. Dar era mândră de *Trianon*-ul ei, se bucura că va putea arăta alor ei ce realizase şi un prilej mai bun decât acest 23 august nici că se putea. Spuse fără şovăire şi foarte arogant:

— Am hotărât să serbez ziua de naştere a regelui la *Trianon.* Nu am de gând să ne stric, mie şi regelui, serbarea pentru ca intendentul clădirilor regale să poată economisi câteva livre. Am să vorbesc cu *monsieur* d'Angivillers. Dar am pierdut destul timp cu fleacurile - se întrerupse - să ne întoarcem la treabă, şi vorbi fiecărui dintre domni despre detaliile care-l priveau, cu pricepere şi amabilitate.

Deodată uşa se deschise. Louis îşi făcu apariţia cu faţa tânără, buhăită, îndârjită şi mânioasă.

Reuşise să se înfurie şi în această a doua zi. În timp ce trecea prin coridorul subteran ce ducea la apartamentele ei, îşi mai enumerase odată toate motivele care-l îndreptăţeau să fie furios. Nu ar fi fost îndreptăţit să spere că, după ce începuse să-şi îndeplinească îndatoririle conjugale, Toinette avea să fie mai puţin copilăroasă, mai conştientă de îndatoririle ei? N-ar fi trebuit ea, după ce îi iertase atâtea extravaganţe, să evite cel puţin gafe ca aceasta din urmă care era aproape o crimă? Venise mânios, pe doamna care voise să-l anunţe o împinsese supărat la o parte şi dăduse de-a dreptul peste conferinţa Toinettei, hotărât s-o ia pe vinovată prin surprindere.

Prezenţa lui stârni uimire. Într-adevăr, Toinette nu-l aşteptase tocmai acum. Gândurile îi erau toate concentrate asupra *Trianon*-ului şi a

serbării aniversării lui. Totuşi: „Cu atât mai bine” îşi zise ea şi gândul că Louis picase într-un moment atât de nepotrivit, chiar în timpul discutării unei serbări ce avea să fie dată în cinstea lui, îi dădu şi mai multă superioritate.

Îi spuse zâmbind şi puţin mirată că se bucură oricând să-l vadă. Dar îl ruga să-i arate dacă ceea ce avea să-i comunice era urgent. Tocmai acum era ocupată; o ocupaţie care-i va pricinui, după cum spera o surpriză plăcută.

Domnii îl salutaseră pe Louis cu o plecăciune adâncă; acum se retrăseseră plini de respect până la pereţii sălii şi zâmbeau în sinea lor. Louis răspunse, rigid şi sumbru*:*

— Sigur, *madame.* Socot că ce am a spune este important.

Toinette privi în jur, privi spre Louis, privi macheta şi iar spre Louis. Spuse*:*

— Pregătirile, sire, pentru surpriza pe care aceşti domni şi cu mine o punem la cale pentru dumneavoastră, necesită tot timpul nostru şi o atenţie încordată. Dacă comunicarea dumneavoastră nu este foarte importantă... - sublinie pe „foarte”, nu termină fraza şi-l privi amabil, drept în ochi.

El, ţeapăn, spuse morocănos:

— Este foarte importantă, *madame.*

Toinette ridică din umeri, domnii începură să se retragă.

— Vă rog, *messieurs* - spuse Toinette şi ridică uşor mâna - nu plecaţi, aşteptaţi, sper că nu va dura mult.

Domnii făcură o plecăciune, ieşiră.

Louis o privi cu ochii lui căprui, îndepărtaţi, respiră adânc şi spuse:

— Aşadar, asta este.

— Ce anume? Ce „asta este”, întrebă Toinette zvâcnind din picior.

— Ce aţi făcut... reuşi el să articuleze în cele din urmă, furios.

— Cum, ce am făcut? repetă ea ironic, maimuţărindu-l. Am avut o discuţie cu un mare savant, am schimbat câteva vorbe cu el despre lucruri inofensive, cum am făcut-o cu atâţia alţii.

Louis, iritat de atâta încăpăţânare fătarnică, se înfurie din nou.

— Respectaţi adevărul! ţipă el strident. Să nu credeţi că mă puteţi înşela. Am informaţii exacte. Aţi vorbit cu el despre politică. Aţi aprobat politica lui.

— Nu vă enervaţi - răspunse cu aroganţă Toinette - ceea ce vi s-a comunicat este o prostie. Am vorbit cu doctorul Franklin despre muzică. I-am spus că vorbele lui au muzicalitate. Şi chiar aşa era.

Louis se simţi dezarmat în faţa unei asemenea lipse de logică.

Simţea cum furia i se topeşte. Se aşează; o masă informă de carne, ghemuită pe scaunul aurit, delicat.

— N-o să înţelegeţi niciodată, *madame*, că nu mai sunteţi un copil*?* Nu vă puteţi permite orice capricii, sunteţi...

— Ştiu - ironiză Toinette - sunt regina.

Aproape că-i era milă de bărbatul acesta care se ghemuise amărât pe scaun, socotind că ea i-a făcut un rău. Se apropie de el, îi puse mâna pe umăr şi spuse prieteneşte:

— Fiţi rezonabil, Louis. Veniţi să vă uitaţi la *Trianon*-ul meu, şi-l conduse spre machetă.

Privea acum macheta şi, cum el avea înclinaţie pentru tehnică, nu se putu împiedica să nu se intereseze de arta şi grija cu care fusese întocmită delicata, complicata jucărie.

— Nu-i aşa că este minunată? întrebă Toinette.

— Desigur, *madame* - răspunse Louis - este neobişnuit de frumoasă, şi cu degetele sale groase, însă pricepute, pipăi diferitele detalii.

Dar nu voia s-o lase să schimbe vorba.

— Cel puţin promiteţi-mi - reveni el la discuţie - că pe viitor vă veţi feri de asemenea fapte necugetate.

Ea ridică semnificativ din umeri, se îndepărtă de el, se aşeză pe canapea, îmbufnată, zvâcnind uşor din picior.

— Dar înţelegeţi, *madame* - căută Louis s-o lămurească - oamenii aceştia sunt duşmanii de moarte ai monarhiei. Un savant inofensiv, spuneţi dumneavoastră. Cuvintele lui au muzicalitate, ziceţi. Cu atât mai rău. Se înfuriase din nou. Omul acesta - strigă el cu voce piţigăiată - nu este aci decât un linge-blide. Ni s-a vârât pe sub piele, nu există parazit mai ticălos. Este duşmanul nostru cel mai periculos, al dumitale şi al meu. Nu regele Angliei: ci el, el. Cu vărul nostru din Saint-James ne putem înţelege, dar cu rebelul ăsta niciodată.

Toinette îl măsura de sus până jos, cum se zbătea într-un acces de furie neputincioasă. Mila ei pierise, nu mai simţea decât dispreţ. Scrisoarea pe care o scrisese mamei, vestind-o că acum era într-adevăr regină şi va naşte un moştenitor care să unească pentru totdeauna pe Habsburgi cu Burbonii fusese o lăudăroşenie pripită: nici acum, după operaţie, Louis nu era în stare să-i facă *dauphin*-ul la care ea avea dreptul. Într-adevăr, era timpul să se apuce de politică.

— Găsesc poziţia dumneavoastră în problema americană principial greşită, îl lămuri ea. Făcu apel la tot ceea ce îşi amintea din discuţiile „clicii mov”. Desigur că, deocamdată, rămânem neutri - spuse ea pe un ton savant - nici n-avem încotro. Evident că n-o să ne manifestăm

deschis simpatia pentru rebeli. Dar, la urma urmei, principalul nostru interes rămâne tot să slăbim Anglia. Mă revoltă neîncetat faptul că englezii se mai află încă la Dunkerque. N-aveţi sânge în vine, sire? Nu pot să adorm când îmi aduc aminte de asta. Ar trebui să ascultaţi mai mult de mine.

Louis rămase uluit. Să răspundă la atâta nesăbuinţă, era greu.

— Ştiţi măcar unde se află Dunkerque*?* întrebă el.

Şi înainte ca ea să poată răspunde, continuă:

— Până acum nu era obiceiul ca regina Franţei să se amestece în treburile de stat.

Era indignat, se apăra cu convingere.

— Credeţi-mă - spuse el - eu ştiu ce fac. Judec lucrurile sub toate aspectele, mă sfătuiesc cu miniştrii mei, cu cărţile mele, cu mine însumi şi cu Dumnezeu.

Toinette nu se lăsă amăgită.

— Chiar dacă politica noastră oficială trebuie să rămână neutră - continuă ea să-l dăscălească - ar trebui să le dovedim americanilor cel puţin bunăvoinţă omenească, aşa cum am făcut-o eu.

Louis încercă şi mai departe să-i explice politica sa. Nici el, nici regele George nu voiau război. Dar popoarele erau aţâţate de provocatori lipsiţi de conştiinţă. Erau în joc probleme de prestigiu şi, dacă nu se acţiona cu prudenţă, se putea isca peste noapte un conflict din care să nu se mai poată găsi ieşire.

— Anglia - îi explică el - nu are nevoie de război, are destul de furcă azi cu coloniile răsculate. Dar nici nouă nu ne trebuie. Finanţele noastre n-o permit. Înarmarea noastră neterminată n-o permite.

Din explicaţiile lui răbdătoare, logice, ea prinsese cuvântul care-i convenea.

— Dacă nu suntem pregătiţi - interveni ea - a cui este vina? Cine este vinovat dacă nu ministru! dumneavoastră de Război? De atâta timp îmi lăudaţi reformele acestui măgar bătrân şi încăpăţânat. Reformele lui au pricinuit cele mai mari neajunsuri prietenilor mei. Eu însămi m-am îmbolnăvit de supărare şi acum veniţi dumneavoastră, sire, şi-mi spuneţi*:* „Nu suntem pregătiţi!”. Cu toate reformele pentru care a pretins atâtea sacrificii de la ţară şi de la noi, nici măcar n-a reuşit să ne aducă în situaţia de a putea privi cu calm eventualitatea unui război. Nu credeţi, sire, că de aci trebuie trasă o singură concluzie? Omul trebuie îndepărtat, izgonit.

Louis se îndreptase din spate pe scaunul lui mic. Obrazul puhav era încordat şi atât de încruntat, încât ea înţelese că prea se întrecuse cu

măsura. Adăugă în pripă:

— Cel puţin aşa cred, dar poate că nu m-am ocupat destul de amănunţit de această problemă.

Louis spuse tot cu furie reţinută, îndârjită:

— A pregăti armata pentru un război cu Anglia nu este un joc de copii, *madame.* Este cu totul altceva decât a clădi castelul *Bagatelle* sau chiar *Trianon*.

Văzu cu bucurie că o impresionase.

— Pe armata americanilor nu se poate pune multă bază, continuă el. Este o miliţie nedisciplinată şi, în afară de asta, prost echipată. Dacă intrăm în război cu Anglia, va trebui de fapt să ducem singuri războiul. Şi va fi un război care se va desfăşura numai în parte aici în Europa, va trebui dus în ţări îndepărtate. Englezii au în America armate şi depozite şi au o flotă gata să transporte corpuri mari de armată. Noi - şi aceasta să vă fie clar, *madame* - noi trebuie să transportăm totul, soldaţii şi materialele de război, peste un ocean periculos, controlat de un duşman puternic. Să mă las antrenat în mod uşuratic într-un astfel de război? Asta n-am s-o fac, *madame*. Niciodată. Şi nu permit nimănui, nici dumneavoastră, să mă împingeţi pe acest drum.

Nevoită să amâne până la o ocazie mai prielnică planul ei de a-l izgoni pe Saint-Germain, Toinette hotărî să-i smulgă lui Louis o altă concesie.

— Mă trataţi ca pe un copil mic - se bosumflă ea - pe care-l poţi face să creadă orice. Dar sunt mai bine informată decât credeţi. Nu este adevărat că armata americanilor nu reprezintă nimic. Rebelii sunt curajoşi şi au obţinut victorii. Am uitat numele bătăliilor, dar o ştiu precis.

— Da, într-o oarecare măsură - recunoscu obiectiv Louis - la Trenton şi la Princetown. Dar astea n-au fost bătălii - preciză el - au fost ciocniri, încăierări. De altfel, aceste evenimente s-au petrecut acum câtva timp şi am primit informaţii sigure că, de atunci, armata generalului Washington n-o duce bine. Dacă n-am trimite în ascuns ajutor americanilor, s-ar prăbuşi peste noapte.

Acum Toinette îl adusese pe Louis unde voia. Acum avea să obţină de la el o concesie, o concesie mare, acum va putea să se laude în faţa prietenilor cu o victorie mult mai mare decât ar fi fost îndepărtarea lui Saint-Germain. Apropiindu-se precaut de ţel, întrebă:

— Deci refuzaţi să profitaţi de slăbiciunea Angliei, mai ales pentru că situaţia militară a rebelilor este atât de proastă?

— Da - recunoscu Louis cu şovăială - acesta este unul din motivele

ele bază.

Acum Toinette se pregăti pentru marea ei lovitură.

— Am să vă propun ceva, Louis. Promit să manifest faţă de coloniile răzvrătite tot atâta neutralitate ea dumneavoastră şi Josef împreună. În schimb, promiteţi-mi: dacă situaţia se schimbă, dacă americanii obţin un succes militar, veţi încheia tratatul de alianţă cu ei, veţi porni împotriva Angliei?

Louis transpira, se simţea stânjenit.

— Trebuie să mă gândesc, răspunse el. M-aţi luat prea repede.

Dar Toinette victorioasă, înfuriată, nu cedă.

— Abia acum aţi spus - îi dădu ea ghes - că nu puteţi da oficial ajutor americanilor mai ales din cauza proastei lor situaţii militare. Şi acum din nou nu vreţi să recunoaşteţi.

— Dar nu-i vorba de asta - spuse Louis nefericit - de ce nu vreţi să înţelegeţi, Toinette*?*

— Înţeleg atât, că nu sunteţi om de cuvânt, răspunse Toinette.

— Dacă americanii - preciză Louis şovăind - obţin un succes militar, vreau să spun: un adevărat succes militar, atunci multe s-ar schimba.

— Înseamnă aceasta - interveni Toinette - că aţi încheia o alianţă?

— Ei, da... - bolborosi Louis - dacă o să fie aşa...

— Deci e stabilit, sire, întări Toinette. Şi acum, după ce am lămurit chestiunile politice, să ne uităm în linişte la machetă.

Douăzeci şi trei august se nimeri a fi o zi caldă şi musafirii, puţini la număr, care serbau la *Trianon* ziua de naştere a lui Louis, oftară când Toinette îi pofti să facă o plimbare prin parc.

Curând însă uitară de oboseala plimbării pe aleile însorite, atât de frumos era parcul. Nimic nu amintea aci de splendoarea rigidă a grădinii de la Versailles, care le părea tot mai demodată; aci era reprodusă, cu gust şi simplitate artistică, acea natură pe care domnii şi doamnele învăţaseră s-o iubească din citirea lui Rousseau. Acum o admirau entuziasmaţi.

Într-o rochie simplă, albă, de olandă, Toinette îşi conducea musafirii. Cu mersul ei minunat de uşor, alerga, plutea pe alei, neîntrecutul ei păr blond cenuşiu se revărsa de sub pălăria florentină, de pai, umerii, braţele răsăreau orbitor de albe şi nobile din dantela delicată. Însoţită de grupul arhitecţilor şi artiştilor, îşi prezenta, plină de încântare, opera. Cu o bucurie copilărească, sinceră, atrăgea atenţia musafirilor asupra a ceea ce i se părea mai frumos şi cerea specialiştilor să explice importanţa fiecărui amănunt. Parcul cuprindea opt sute de soiuri de

pomi şi tufişuri, adunate din toate colţurile lumii. Se aflau aci fagi din Germania, chiparoşi din Creta, zadă din Armenia, lauri din Pirinei şi din China, taxodium din Louisiania, robinia din Virginia, care nu mai fuseseră niciodată plantaţi în Franţa. Două sute treizeci şi nouă de pomi şi tufişuri felurite, lămuri botanistul Morel, furnizase numai America de Nord. Toinette mângâia cu degetele ei lungi, delicate, cedrul de Liban şi atrase cu mândrie atenţia prinţului Charles cu cât erau mai frumoase tuberozele ei decât ale lui de la *Bagatelle*.

Doamnele şi domnii ironici, sarcastici, se molipsiră de bucuria strălucitoare, naivă a Toinettei. Neobrăzatul prinţ Charles îşi uită obrăznicia, burduhănosului, înăcritului prinţ Xavier îi pieri răutatea, iar lui Vaudreuil aroganţa autoritară. Cel mai adânc satisfăcut era Louis. Acest *Trianon* reuşise de minune. Ce reprezentau celelalte grădini celebre, parcul lui Horace Walpole, cel al prinţului de Ligne, al ducelui de Orléans în comparaţie cu capodopera creată aici de frumoasa lui soţie? Se bucura că, după cât se vedea, şi ceilalţi gândeau la fel. În definitiv, era puţin şi succesul lui; căci cine plătea?

Toinette era deosebit de mândră de noua ei orangerie. Socoti cu mândrie câţi bani va câştiga de pe urma ei. Numai din vânzarea florilor de portocal se vor realiza trei sute până la patru sute de livre, în anii buni până la o mie. Louis rămase pe gânduri.

— Adevărat, Toinette*?* întrebă el cu neîncredere.

— Desigur, răspunse Toinette. Aşa-i prevăzut în proiect. Nu-i aşa *monsieur*? se adresă ea lui Angivillers.

Acesta spuse respectuos*:*

— Nu chiar, *madame*; se sfătui în şoaptă cu un funcţionar şi declară: contăm pe un venit de cincisprezece livre, care în anii buni se va ridica poate la patruzeci.

— Tot e ceva, comentă Louis binevoitor şi hotărî să realizeze cel puţin trei sute cincizeci de mii la expoziţia şi licitaţia porţelanurilor sale de Sèvres.

Multă admiraţie stârni cursul atât de natural al pârâului întortocheat şi drăgălaş. Apa fusese adusă de la mari depărtări cu ajutorul unor ţevi lungi. Pârâul şopotea dulce şi se revărsa în lacul artificial în mijlocul căruia se înălţa o insulă artificială; lebede îşi ridicau gâturile şi le înfundau în apă. Pe malul celălalt se zărea un munte, stânci artificiale şi muşchi artificial.

— Totul arată - recunoscu prinţul Xavier - de parcă s-ar afla aci de pe timpul lui Faraon al patrulea.

Iar Louis adăugă:

— Într-adevăr, mă simt aci în mijlocul naturii, cum mă simt doar la vânătoare.

Era uimitor câte se putuseră aduna într-un spaţiu atât de mic, poduri, temple, pavilioane, grote, ca să nu mai vorbim de ruinele romane pe care le ridicase cu mult gust pictorul Hubert Robert.

— Pe viitor o să vi se spună Robert-Ruină, îl lăudă Vaudreuil şi pictorul Robert se înclină măgulit.

Ajunseră la pavilionul chinezesc. Şi aci totul fusese reînnoit din temelii. Mişcat de un mecanism nevăzut, un carusel începu să se învârtească. Sculptorul Bocciardi desenase figurile, dragoni şi păuni. Toinette se avântă spre unul din monştrii de lemn şi, drăgălaşă, se aşeză ştrengăreşte pe dragon. Ceilalţi o imitară şi începură cu toţii să călărească în sunetele unei muzici subţiri, argintii. Însuşi Louis se instală mulţumit şi transpirat pe un păun, care se rupse sub el. Louis râse cu poftă, bine dispus.

Vaudreuil stătea în picioare lângă Toinette, într-o poziţie îndrăzneaţă, periculoasă, ţinându-se cu un picior şi cu o mână de frânghie. Era obişnuit cu toate felurile de sport; la *jeu de paume*, un fel de tenis, nu-l întrecea nimeni din Paris. Continuând să se învârte în felul acesta periculos cu dragonul Toinettei, o îndemnă în şoaptă*:*

— Azi e ziua potrivită. Totul e atât de reuşit. Sunteţi mai frumoasă şi mai atrăgătoare ca oricând, Toinette. El e bine dispus. Azi trebuie să-l convingeţi.

— Ce anume*?* întrebă Toinette, cu un zâmbet fericit pe buze.

— Să-l îndepărteze, în sfârşit, pe bătrânul Saint-Germain, răspunse încet, dar violent, Vaudreuil.

Mai erau multe de văzut, prea multe, lumea obosise. Dar una trebuia să le-o mai arate Toinette, înainte de a se întoarce în casă: „satul”, minunatul, drăgălaşul, autenticul ei sat. Când şi-l închipuise, avusese în faţă imaginea peisajului pastoral în care se refugiase regina Goleondei, eroină din *Aline,* romanul cavalerului de Boufflers[1]. Şi când cititul prinţ Xavier recunoscu:

— Doamne sfinte, dar ăsta este peisajul din *Aline*, Toinette roşi de bucurie.

Fiecare din cele opt case avea o grădiniţă, o grădină de zarzavaturi şi o livadă. Se mai vedeau hambare, bănci de lemn, arii, o ogradă pentru găini, o moară, o casă pentru poliţaiul satului. Mai era o piaţă mică, ţarcuri de oi şi grajduri de vaci.

---

[1] *Stanislas Jean Boufflers* (1738-1815) - poet şi prozator francez.

Vacile fură prezentate, vaci deosebit de curate şi îngrijite. Trăiau într-un grajd strălucitor de curăţenie, podeaua era din plăci de marmură albă, dar pereţii aveau unele crăpături naturale, realizate după desenele pictorului Hubert Robert. Toinette se apucă să-şi mulgă vaca preferată, vaca Brunette; căldarea era din cel mai fin porţelan, fabricată la Sèvres, după schiţele maestrului Pourrat. Toţi priveau ce repede şi dibaci alergau degetele ei pe ugerul vacii.

— Delicios, ce delicios, spuse prinţul Charles, şi învăţatul prinţ Xavier cită un vers din *Eglogele* lui Virgil.

Louis avu o idee fericită. Propuse să se liciteze laptele. Ofertele fură mari şi, în sfârşit, Louis achiziţionă el însuşi laptele pentru douăzeci şi cinci de ludovici de aur; râse.

— Trăiască regina! strigă el, se înclină greoi în faţa Toinettei, bău.

Între timp *monsieur* d'Angivillers povestea celor interesaţi despre cheltuielile pricinuite de „sat". Nu atât de clădiri, cât de locuitorii lor. *Madame,* cu cunoscuta ei bunătate, voise să instaleze în satul ei oameni săraci, de la ţară. Dar era greu să găseşti ţărani corespunzători. Dacă găseau pe unul a cărui înfăţişare să placă pictorului Robert, atunci arhitectul Mique găsea că nu avea mâini potrivite şi ţăranul trebuia despăgubit şi trimis înapoi; la următorii ţărani se găseau alte defecte şi când, în sfârşit, artiştii se declarau mulţumiţi, nu era *madame* de acord.

Toinette îşi prezentă ţăranii. Era deosebit de mândră de ţăranul Valy, din casa a treia, primarul, iar Vercy, poliţaiul satului, nu părea oare absolut veritabil*?* Mai încolo avu mult succes învăţătorul Lepain, care fusese adus în sat pentru că semăna uimitor cu *Învăţătorul din sat* al lui Greuze, o pictură care stârnise multă vâlvă la Salon. Interes trezi şi micul protejat al Toinettei, Pierre Machard. Fusese despuiat de hainele sale bogate de Curte şi vârât în haine ţărăneşti; se vedea că nu-i venea uşor să se obişnuiască cu haina lungă, grea şi saboţii butucănoşi. Toinette povesti că pe scumpul ei micuţ îl recomandase în mod deosebit învăţătorului. Acum avea să fie educat după ultima modă, aproape de natură, după principiile descrise în *Émile* al lui Rousseau. Louis îl ridică în braţe, din care cauză băiatul îşi pierdu unul din saboţi şi era foarte nenorocit. Louis îi dădu câteva dulciuri.

— Dar unde este bunul nostru Ulrich Schätzli? întrebă Toinette şi toţi ciuliră urechea.

Povestea acestui Ulrich Schätzli trezise interesul întregii ţări. Ulrich Schätzli din Uznach făcuse parte din garda elveţiană, fusese un soldat destoinic şi respectase disciplina. Dar elveţienii ţin mai mult decât alţii la patria lor - *Enciclopedia* definea pur şi simplu *patriotismul* ca boală

naţională elveţiană - şi într-o seară, când era învoit, după ce se îmbătase grozav în taverna *La Catrina cea mofturoasă,* Ulrich Schätzli, din garda naţională, se proţăpise în piaţa Louis le Grand şi cântase, spre hazul trecătorilor, câteva din cântecele patriei sale, iar la sfârşit chiar şi cântecul cel trist: *La Strassbourg pe parapet.* Dar gărzilor elveţiene ale maiestăţii-sale prea-creştine le era interzis cu străşnicie să cânte cântecele patriei lor şi mai ales acest ultim cântec, care la Paris se numea: *Ranz des vaches*[1]. Motivul era că nu cumva aceste cântece să stârnească dorul de casă al elveţienilor şi să nu-i îndemne la dezertare; ba, după o lege veche, încă neabrogată, faptul de a cânta *Ranz des vaches* era pedepsit cu moartea.

Desigur că Louis nu se gândise să-l trimită pe elveţianul Ulrich Schätzli la execuţie. Dar nici ce să facă cu el nu ştiuse, cu atât mai mult cu cât ministrul său de Război, Saint-Germain, pretindea cu tărie ca încălcările disciplinei să fie sever sancţionate. Aşa fiind, Louis, dezorientat, aproape că se bucurase când Toinette îi ceruse să i-l predea pentru satul ei. Ulrich Schätzli fu dat afară din garda regală cu ruşine şi ocară şi fu primit cu cinste la *Trianon*, ca „elveţian”.

Astăzi, de ziua regelui său, se ruşinase să se arate în public. Nici un argument al primarului nu-l înduplecase. Acum însă fu adus fără milă. Veni copleşit de ruşinea că încălcase atât de grav disciplina. Purta un costum elveţian, o haină de postav lungă, cenuşie, un pantalon foarte scurt; pictorul Hubert Robert schiţase costumul după descrierile din romanele alpine ale marelui autor de romane Claris de Florian[2]. Astfel înţolit, foarte înalt, Ulrich Schätzli stătea în poziţie de drepţi, nemişcat în faţa doamnelor şi domnilor şi ei îl priveau. Prinţul Charles îl examina, dându-i ocol jur împrejur. Louis îl privi clipind des din ochii săi miopi, ridică privirea spre faţa sa împietrită, ca de lemn, şi spuse*:*

— Va să zică... aşadar... problema asta a fost rezolvată.

Puse accentul pe „asta”.

Multă vreme după plecarea oaspeţilor, elveţianul Ulrich Schätzli rămase în poziţia de drepţi.

Musafirii Toinettei începură să viziteze interiorul casei. Cei mai buni pictori şi sculptori ai Franţei îşi uniseră puterile ca să împodobească vestibulul, scara, anticamera, sufrageria, micul şi marele salon, biblioteca minusculă şi spaţioasa cameră de toaletă, budoarul şi

---

[1] Dansul vacilor.

[2] Jean-Pierre Claris de Florian (6 martie, 1755 *Château de Florian*, lângă *Sauve*, Gard – 13 sept., 1794, *Sceaux*) a fost poet şi romancier francez.

dormitorul.

Interes stârni în primul rând dormitorul. Nu mobila aleasă, îmbrăcată în mătase albastră, nu căminul cu un ceas minunat, nu tablourile de Pater şi Watteau atraseră atenţia musafirilor, ci cele trei tablouri trimise Toinettei de la *Schönbrunn.* Căci nu sosiseră numai tablourile promise de Maria Theresia fiicei sale; nici Josef nu se lăsase mai prejos şi-i trimisese şi el un tablou Toinettei.

Cele două tablouri dăruite de Maria Theresia erau mai frumoase decât ţinuse minte Toinette. Erau de pictorul Wertmüller şi o reprezentau pe ea când era încă foarte tânără. Împlinise atunci zece ani şi micuţele arhiducese jucaseră o operă şi un balet în cinstea căsătoriei fratelui Josef. Pe una din pânze, Toinette dansa cu fraţii ei, Ferdinand şi Maximilian. Avea un aer nespus de copilăros, cu laibăraşul roşu şi fusta albă de satin înflorat. Mult mai aparte şi atrăgătoare era pe cealaltă pictură; dansa serios şi atent, cu unul din fraţii ei şi cu o soră, un balet mitologic în mijlocul unui peisaj delicat, pe jumătate clasic, pe jumătate englezesc. Toinette însăşi se plăcea foarte mult în tabloul acesta, sever şi totuşi gingaş, şi era evident că şi ceilalţi o plăceau.

Dar cel mai remarcabil era tabloul al treilea. Reprezenta pe unchiul Karl, pe unchiul Maximilian şi pe bătrânul arhiduce Josef Maria, toţi în veşminte de călugări, săpându-şi mormintele. Toinette nu-şi amintea să fi văzut vreodată acest tablou la Viena.

Desigur că fratele Josef îl trimisese într-un acces de umor sumbru şi, în timp ce celelalte două tablouri îi fuseseră înmânate de Mercy, pe acesta i-l predase abatele Vermond. La început, Toinette se supărase, gluma i se păruse macabră, apoi însă râsese şi chiar Vaudreuil se amuzase pe seama ciudatului tablou. Se hotărâse, în cele din urmă, să-l pună şi pe acesta în dormitorul ei, împotriva sfatului pictorilor care găseau că lucrarea nu era destul de artistică. Acum musafirii ei, eleganţi şi veseli, îl priveau puţin neliniştiţi, interesaţi, amuzaţi.

Cina, servită devreme, se desfăşură cu mult antren. Masa cobora şi se ridica, încărcată cu mâncăruri, restul serviciului era completat de servitori muţi. Se descurcară fără lachei. Toinette lămuri că voise să facă economii şi de aceea păstrase acest aranjament al răposatului bunic, preafericitul Ludovic al cincisprezecelea. De altfel, tot din motive de economie, folosise cât mai multe piese din vechiul mobilier; chiar şi patul ei mai fusese folosit de o predecesoare. Povesti în şoaptă Gabriellei că fusese patul „curvei”, al lui Dubarry. Când şoapta asta trecu din gură în gură, *monsieur* d’Angivillers nu se putu stăpâni să nu şoptească, la rândul său, că patul acesta, păstrat din motive de

economie, era desigur patul cel mai scump din ţară, numai coloanele noi, pe care le comandase *madame*, costau două mii de livre. De altfel nu era patul „curvei”, ci al răposatului bunic Louis, ceea ce desigur nu excludea posibilitatea ca *madame* Dubarry să fi dormit uneori în el.

Louis mâncă grăbit cu o poftă grozavă, îndemnându-i mereu şi pe ceilalţi să se servească.

— Aci nu suntem nobili, domnilor şi doamnelor - spunea el - aci suntem pur şi simplu oameni, da, ţărani, aşa că hai să mâncăm.

Vaudreuil avu o idee. Folosind buna dispoziţie a lui Louis, propuse să se dea drumul muzicanţilor de la Operă, care cântau în timpul mesei, şi să-l cheme pe elveţian, pe Ulrich Schätzli.

— Ca intendent al lui *madame* - spuse el - sânt dator să dau sărbătoririi aniversării maiestăţii-sale un caracter deosebit.

Louis, mai întâi uluit de atâta îndrăzneală, acceptă apoi calm.

— Fie şi aşa, spuse el.

Fu adus elveţianul.

— Omule, acum nu mai eşti în serviciul gărzii, spuse Vaudreuil. Ce ar fi dacă ne-ai cânta celebrul tău cântec?

Ulrich Schätzli stătea ţeapăn, în poziţie de drepţi, şi nu pricepea.

— Ce spune domnul*?* întrebă el. Ce ordonaţi?

— Eu ordon să cânţi acel *Ranz des vaches,* celebrul tău dans al vacilor.

— Dar este interzis, răspunse Ulrich Schätzli.

— Prostii, dragul meu, spuse Vaudreuil.

Scoase o monedă.

— Priveşte capul acesta - şi, arătând spre Louis - iată-l! Acesta este omul care interzice şi permite. Întreabă-l pe el!

Elveţianul transpira şi continua să stea în poziţie de drepţi.

— Nu este interzis, sir e, domnule general? îl întrebă el pe Louis.

— A fost interzis, dar nu mai este, răspunse Louis în felul său concret.

Era şi el dornic să audă celebrul cântec şi mai voia să vadă dacă înţelege textul german.

— Hai, cântă odată, fiule, spuse el lunganului.

Ulrich Schätzli stătea în faţa lor cu haina de postav cenuşie, cu trese roşii şi cu pantalonul foarte scurt. Stătea în poziţia strict regulamentară, cu picioarele crăcănate, ţeapăn, deşirat, foarte drept, cu braţul care ţinea pălăria întins ca o bucată de lemn. Era însă vizibil emoţionat, răsufla zgomotos, toată faţa sa aspră era frământată. Deodată spuse scurt şi foarte tare*:*

— La ordin, sire, domnule general.

Apoi începu să cânte ţărăneşte, cu o voce necultivată, puternică şi cu sunete guturale: „La Strasbourg pe parapet / A început năcazul meu, / Din munţi cornul răsună, / Spre patrie vreau să înot, / Căci altfel nu mai pot.” Şi cântă tot cântecul acela simplu şi trist, cum l-au prins pe când trecea fluviul înot, cum l-au judecat în faţa regimentului şi l-au condamnat la moarte. Voi fraţilor, toţi fraţii mei, /- cânta el - Azi mă veţi vedea ultima dată; / Ciobănaşul poartă vina, / Cornul m-a ispitit la rău, / Asta v-o spun eu. / Voi fraţilor trei, / Un lucru doar vă rog: / Să mă-mpuşcaţi pe loc. / Milă de mine să n-aveţi, / Ţintiţi bine, sângele să mi se scurgă tot. / Ăst lucru doar vă cer. / O sfânt părinte, / Primeşte sufletul meu / În ceruri sus la tine, / Acolo în veci să stea / Şi pe mine nu mă uita.

Ulrich Schätzli reuşi să-şi păstreze poziţia militară în timpul cântecului, dar lacrimile îi curgeau pe obraji. Louis era, de asemenea, foarte mişcat. Nu înţelesese chiar totul, dar destul de mult şi acum îl puse pe elveţian să-i repete câte ceva şi-l întrebă ce înseamnă. Apoi povesti subiectul celorlalţi.

— Eu am spus totdeauna - declară mulţumită şi cu subînţeles Toinette - că republicanii aceştia nici nu sunt atât de răi; sunt oameni melancolici, cu înclinaţie pentru muzică.

Apoi îl întrebă pe Ulrich Schätzli:

— Dar acum îţi merge bine, dragul meu? Nu te simţi ca acasă, în satul meu? Nu este tocmai ca în Elveţia?

Ulrich Schätzli nu pricepu şi privi încurcat în jur.

— Ordonaţi, spuse el apoi repede.

Louis îi oferi plin de bunăvoinţă un pahar de vin.

— Bea, fiule - spuse el - şi întremează-te. Te-ai descurcat bine, şi-i dădu un ludovic de aur.

Actorii de la *Théâtre Français* care trebuiau să joace *Bărbierul* luau masa în acelaşi timp. Fusese o masă pregătită cu grijă, *monsieur* d’Angivillers le comunicase, din însărcinarea Toinettei, că regina întocmise personal meniul, lista de bucate fusese tipărită pe un carton deosebit de frumos; dar, deoarece era foarte puţin loc în palat şi nu se cădea că actorii să mănânce la aceeaşi masă cu invitaţii regelui, luară masa împreună cu lacheii.

Asta nu era jignitor şi nici nu putea supăra pe nimeni. Nu fuseseră invitaţi decât aristocraţii de viţă veche, din acei care puteau dovedi că nu numărau nici un om de rând între strămoşii lor, până hăt în secolul al

paisprezecelea şi care se ţineau, aşa după cum era obiceiul, strict izolaţi de oamenii de rând. Cu toate acestea şi deşi nu spuseseră nimic, domnii şi doamnele de la *Théâtre Français* socotiră jignitor faptul că fuseseră puşi laolaltă cu lacheii.

Altminteri lacheii aceştia erau băieţi deştepţi, obraznici şi şmecheri. Când stăpânii lor nu ştiau cum să se descurce, se adresau lor; ei, lacheii, se bucurau de toată încrederea stăpânilor şi le mijloceau multe afaceri secrete, politice, financiare, amoroase. Cunoşteau exact politica cea înaltă şi cea măruntă, problemele de finanţe, ei înşişi făceau speculaţii, dădeau bani cu împrumut stăpânilor lor şi aveau venituri frumoase. Se strigau între ei pe numele stăpânilor, Vaudreuil, Provence şi Artois. Nu-i prostea nimeni, aveau vioiciunea parizianului, mintea ascuţită. Era desigur mai amuzant să stai la masă cu ei, decât cu musafirii Toinettei. Totuşi, o dată cu mâncărurile scumpe, actorii înghiţiră şi un strop de venin.

La masa actorilor şi a lacheilor şedea şi Pierre Beaumarchais. Îi era recunoscător lui Vaudreuil că pusese să se joace *Bărbierul*; această reprezentaţie era un prim pas spre reprezentarea lui *Figaro*. Totodată, socotea şi el că era jignitor să ia masa cu lacheii şi era supărat pe Vaudreuil.

Deoarece nu mai era nici un pericol să se întâlnească cu nobilii de viţă, d'Angivillers pofti doamnele şi domnii să viziteze palatul şi grădina, înainte de a se pregăti de spectacol. Astfel actorii se plimbară acum şi ei prin parc, ascultară murmurul pârâului, vâsliră pe lac, călăriră pe animalele de basm ale caruselului chinezesc. Şi lor le plăcu „natura" şi mai cu seamă Désirée înţelegea ce voise şi ce realizase Toinette... Dar asta nu-i împiedica să facă glume răutăcioase, iar Pierre scorni o expresie despre care ştia că se va răspândi în tot regatul*:* porecli *Trianon*-ul *Petit Schönbrunn*, micul *Schönbrunn.*

Dar şi el şi actorii trebuiră să recunoască că niciodată nu jucaseră într-un teatru mai frumos ca cel de la *Trianon*. Clădirea era micuţă, în stilul unui templu cu coloane ionice, toată în alb şi aur, lojile şi scaunele erau tapisate cu catifea albastră, coloanele cu cap de leu susţineau balconul; totul făcut cu dragoste şi gust. Scena era şi ea înzestrată cu toate maşinăriile şi instalaţiile pe care actorii şi le-ar fi putut dori.

În timpul spectacolului, ei simţiră lipsa aplauzelor furtunoase care, la *Théâtre Français,* le întrerupeau de obicei jocul la anumite pasaje. E adevărat că râsul zgomotos al lui Louis înlocuia hohotele de râs ale unei săli întregi; dar nu avea o minte ageră şi uneori râdea cu întârziere, sau nu râdea de loc. De altfel, acum, văzând piesa jucată, n-o găsea chiar

atât de păcătoasă ca atunci când o citise. Îi spuse asta şi lui Pierre.

— Bine, *monsieur.* M-am amuzat, am râs, după cum aţi auzit desigur. Continuaţi tot aşa, *monsieur.*

— Aşa voi face, sire, răspunse Pierre şi se înclină adânc. După aceea, el şi actorii trebuiră să se retragă.

Toinette şi musafirii ei dansară în piaţa satului. Ţăranii fuseseră chemaţi şi, dacă în timpul mesei distinşii muzicanţi ai regelui fuseseră îndepărtaţi ca să facă loc elveţianului şi acelui *Ranz des vaches* al său, în schimb avură acum prilejul să cânte jocuri ţărăneşti. Toinette dansa cu primarul Valy, Gabrielle cu poliţaiul Vercy, Louis însuşi dansă, năduşit şi râzând, cu fiica poliţaiului, o fată zdravănă şi lipsită de graţie, ce chicotea ruşinoasă.

Fusese vorba ca Toinette să petreacă această primă noapte în *Trianon*-ul ei, singură, iar Louis să se întoarcă împreună cu ceilalţi la Versailles. Dar cântecul elveţianului şi dansul cu ţăranca îl stârniseră şi, când ceilalţi plecară, el rămase. Bâlbâi stânjenit ceva greu de înţeles, dar Toinette îl pricepu de îndată. I-ar fi plăcut să rămână singură prima noapte în *Trianon*-ul ei, dar nu voia să scape momentul prielnic să obţină căderea lui Saint-Germain.

Îl rugă deci pe Louis să aştepte şi trecu în dormitor.

El se bălăbăni prin camerele elegante, delicate, horcăind, transpirat, greoi. După timpul cuvenit, zgârie la uşa dormitorului.

— Intraţi! strigă ea înăbuşit.

În lumina lumânărilor, dormitorul albastru părea şi mai frumos şi atrăgător decât la lumina zilei; larg şi de o simplitate costisitoare, îi aştepta patul în care dormise răposatul Louis al cincisprezecelea şi uneori şi *madame* Dubarry. Pe pereţi atârnau tablourile; ţeapănă şi foarte gingaşă, Toni cea mică dansa cu surorile ei în mijlocul peisajului clasic.

— Să nu stingem lumânările*?* propuse Toinette.

— Să le stingem*?* şovăi Louis. Ei bine, ei fie... cedă el şi începu să le sufle pe rând şi să le cureţe mucurile cu degetele.

— Mai lăsaţi-le, spuse Toinette, căci dura prea mult.

Câteva lumânări rămaseră aprinse şi aruncau lumini jucăuşe asupra nobilelor rude care în straie de împrumut se distrau săpându-şi singure groapa. Louis începu să se dezbrace tacticos şi se culcă încă înainte de a se fi dezbrăcat cu totul. Toinette trase perdelele patului.

După aceea, în patul închis cu perdele, Toinette îi povesti că acum, după terminarea *Trianon*-ului, va avea nevoie de un buget mai redus. Nu uitase, spunea ea, că el îi plătise de câteva ori datoriile fără a-i face

reproşuri. Ştia să preţuiască asta şi-i mulţumea. Dar de acum înainte nu va mai fi nevoie de aşa ceva. O dată cu terminarea *Trianon*-ului, toate dorinţele ei erau împlinite. De acum înainte nu va mai juca nici cărţi şi, în general, se va feri de cheltuieli inutile. Puse capul pe pieptul lui şi se lipi de el. El mormăi ceva prietenos şi privi mulţumit cum jucau umbrele slabe ale lumânărilor pe perdelele patului.

Ea tăcu un timp. Apoi prinse din nou să vorbească.

— De vreme ce mă arăt atât de înţelegătoare în această privinţă sper, sire, că şi dumneavoastră îmi veţi îndeplini o dorinţă.

El fornăi neliniştit, bombăni ceva nelămurit.

Acum ea pretinse de-a dreptul*:*

— Alungaţi-l, în sfârşit, pe omul acela dăunător, pe imbecilul de Saint-Germain. Cine a fost vinovat de ultima noastră ceartă*?* El şi numai el. El este totdeauna pricina neînţelegerilor noastre.

Louis se răsuci nemulţumit. Mereu se întâmpla aşa, ea strica întotdeauna sfârşitul. Totdeauna cerea ceva după aceea. Îi trecu vag prin cap că în patul acesta dormise Dubarry şi că ceea ce făcea Toinette şi cum o făcea nu era regesc. Mormăi, rosti cuvinte neînţelese. Se gândea la multe, la reforma armatei, la disciplină, la ministrul de Finanţe Turgot şi că mâine va reciti în Plutarh pasajul despre Antoniu şi Cleopatra.

— De ce nu răspundeţi*?* întrebă Toinette. E chiar atât de grav când cer şi eu odată ceva*?*

El mocnea mai departe pe tăcute. Întunericul adânc al alcovului îl apăsa, dădu perdelele la o parte. Dormitorul avea o înfăţişare paşnică, fermecătoare.

— A fost deosebit de drăguţ din partea mamei dumneavoastră - spuse el - că v-a trimis aceste tablouri. E încântător cum dansaţi acolo. Mă bucur că avem aici aceste amintiri atât de frumoase.

— Singur aţi recunoscut - spuse Toinette - că Saint-Germain nu este la înălţimea sarcinilor sale. N-a putut realiza reformele de dragul cărora m-a jignit pe mine şi întreaga nobilime.

— Nu găsiţi că şi eu ar trebui să mulţumesc mamei*?*

Toinette se ridicase pe jumătate; blondă, albă, drăgălaşă, îl obligă să-şi îndrepte privirea asupra ei.

— Vă rog nu vă eschivaţi, sire, spuse ea. Daţi-mi un răspuns clar. O să-l îndepărtaţi pe Saint-Germain*?*

— Ei bine, poate... mormăi Louis.

— Vă rog, spuneţi un da răspicat, sire, insistă Toinette.

— Ei da, spuse Louis morocănos.

Se sculă, se îmbrăcă, neglijent, furat de gânduri, uită câte ceva din complicata sa îmbrăcăminte. Apoi părăsi casa.

Grădina era învăluită într-o linişte desăvârşită, luna răsărise, pârâul şi fântâna şopoteau. Întorcându-se încet spre Versailles, Louis respira cu plăcere aerul nopţii. Îi părea bine că era singur. „La Strasbourg pe parapet a început năcazul meu", fredona el prin parcul liniştit şi: „Cornul m-a ispitit la rău". Apoi se gândi la Saint-Germain, ce drept se ţinea totdeauna domnul cel mărunţel, se gândi la faţa pământie, aspră, adânc brăzdată a bătrânului şi, în timp ce mai fredonă de câteva ori „Cornul m-a ispitit la rău", se gândi câţi oameni necinstiţi se aflau la Curtea sa şi că Saint-Germain era unul din puţinii cinstiţi.

Astfel ajunse la Versailles. Bătu în poartă, dar elveţianul de serviciu se uită prin ferestruică şi, văzând curteanul îmbrăcat neglijent, spuse brutal:

— Nu-i voie, vezi-ţi de drum.

Louis îşi aminti că dăduse el însuşi ordin să nu se permită nimănui intrarea după miezul nopţii şi începu să hohotească cu râsul său de căruţaş. Atunci soldatul recunoscu pe rege şi se sperie.

— Eşti un bun soldat, fiule, spuse Louis.

În dormitor constată cu plăcere că mai avea destul timp până la *lever*-ul oficial. Se culcă, dar nu în patul de gală, ci pe culcuşul lui simplu şi comod. Se întinse mulţumit, se culcă pe parcea stângă, se răsuci pe dreapta, adormi.

Visă. Avea un cleşte nou, bun şi practic, dar era prea greu, îl luă pe cel vechi, dar nici cu ăsta nu ieşi la socoteală, lacătul era gata, îl cercetase împreună cu *monsieur* Laudry şi Gamain, dar nu funcţiona, şi când voi să vâre cheia în el, nu se potrivea, nimic nu mergea. Calculul se afla în faţa lui, dar suma era mult prea ridicată, cifrele se încurcară. Era un bun calculator, dar n-o putea scoate la capăt, îi chemă pe d'Angivillers şi pe de Laborde, totalul era de fiecare dată altul. Transpira, nu-i reuşea nici o încercare şi lacătul nu funcţiona.

Când bătrânul camerist îl trezi şi-i aminti respectuos*:*

— Sire, e timpul să vă culcaţi în pat, se bucură că putea să-şi părăsească aşternutul fără pretenţii, în care de obicei se simţea aşa de bine şi să se culce în patul de gală, pe care-l ura.

După *lever,* pe care-l ţinu într-o dispoziţie deosebit de proastă, trecu alături, în apartamentele mentorului său. Deoarece luase asupra sa problema privitoare la Saint-Germain, cel mai bun lucru era s-o rezolve imediat.

De îndată ce Maurepas îl zări, înţelese pentru ce venea. Toinette nu-l invitase la serbarea de la *Trianon* şi deci bănuise de îndată că voia să obţină cu această ocazie anumite promisiuni şi avantaje de la Louis. Clica nu-şi ascunsese niciodată intenţia de a-l doborî pe Saint-Germain. După felul amărât în care îşi făcuse Louis intrarea, lui Maurepas îi fu clar că Toinette îşi atinsese scopul.

El nu vedea cu ochi buni îndepărtarea vechiului său prieten, Saint-Germain. Dacă întreaga nobilime de la Curte nu i-ar fi pus tot mereu beţe în roate acestui om capabil, ţara ar fi avut acum o armată corespunzătoare şi s-ar fi putut lua cu totul altă poziţie faţă de Anglia. Dar Maurepas simţise cu luni în urmă că nu-l va putea menţine pe Saint-Germain. Nu numai austriaca şi „clica mov” voiau să scape de el, ci în primul rând propria lui soţie.

Într-adevăr, contesa Maurepas promisese scumpei prietene şi verişoare Montbarey că-i va da soţului ei Ministerul de Război. Maurepas nu-l socotea potrivit pe prinţul Montbarey, dar promisese soţiei sale că, după retragerea lui Saint-Germain, va atribui postul protejatului ei. Toinette era o duşmancă făţişă a lui Montbarey şi Maurepas se bucura că, cel puţin, avea să i-l vâre pe acesta pe gât în locul lui Saint-Germain.

Maurepas nu se simţea prea bine în dimineaţa asta şi era mulţumit că Louis nu-l poftise la el, ci venise personal. Aşa nu era nevoit să se îmbrace protocolar, putea rămâne în halat şi în papuci.

Louis găsi că acum, când trebuia să spună cuvintele hotărâtoare, sarcina era mai grea decât îşi închipuise. Îl chinuia amintirea îndepărtării lui Turgot şi a situaţiei neplăcute create de izgonirea omului acela, într-adevăr neruşinat, dar profund cinstit, curajos şi extrem de capabil. Şi Saint-Germain era profund cinstit şi capabil, iar Louis îi făcuse promisiuni solemne.

Louis vorbi de altele, se informă de sănătatea mentorului său, regretă naiv că nu fusese la *Trianon*, povesti despre *Ranz des vaches* şi de dansul său cu ţăranca. Apoi, în sfârşit, povesti şovăind că avusese o noapte proastă şi că, în timpul insomniei, îi trecuseră prin cap numeroasele plângeri ce se ridicaseră împotriva lui Saint-Germain. Ştia prea bine că majoritatea învinuirilor nu aveau o bază concretă. Dar omul care are ghinionul de a-şi face duşmani ori încotro se duce nu este totuşi potrivit pentru un asemenea post şi, cu buna sa memorie, enumeră tot ceea ce i se reproşa ministrului de Război. Decretul care deschidea burghezilor calea spre posturile de ofiţeri superiori, ordinele „teutonice” ale bătrânului, în primul rând introducerea pedepsei cu

bătaia, povestea cu invalizii şi afacerea cu iezuiţii. Era o listă lungă.

Bătrân şi cinic, Maurepas se amuză de felul în care Louis încerca să se justifice faţă de el şi faţă de sine însuşi. Toate ordinele pe care Louis i le reproşa acum ministrului său de Război le aprobase la timpul lor în mod expres şi-i promisese de repetate ori că-l va menţine în ciuda tuturor. Dar, răutăcios şi batjocoritor, Maurepas se bucură mai ales că Louis pomeni de povestea cu invalizii şi de afacerea cu iezuiţii.

Chestiunea cu invalizii se întâmplase aşa: *Hôtel des Invalides* fusese destinat să fie un cămin al veteranilor, mai ales al acelora răniţi în războaiele Franţei. Dar, treptat, destinaţia aceasta fusese nesocotită şi se primiseră şi indivizi ca lachei şi bucătari; dacă vreun mare senior avea un grad în armată, se simţea îndreptăţit să-şi căpătuiască slugile la *Hôtel des Invalides.* Aşa se întâmplă că în frumoasa clădire se aciuiră vlăjgani zdraveni, la vreo patruzeci de ani, care se îngrăşau acolo, jucau cărţi, popice şi se fandoseau făcând pe eroii. Scrupulosul Saint-Germain voise să pună capăt acestui abuz. Verificase „invalizii" şi izgonise din plăcutul lor cămin vreo mie de indivizi. Dar în felul acesta îşi ridicase în cap pe marii seniori, patronii acestora. Transformaseră izgonirea invalizilor într-un spectacol public, cu mare montare. Mai multe căruţe cu invalizi se opriseră în *Place de la Victoire,* invalizii se aruncaseră cu lacrimi în ochi la picioarele statuii lui Louis cel Mare şi imploraseră pe răposatul lor „tată" să-i apere de măsurile barbare ale lui Saint-Germain. Louis ştia precis care era povestea cu invalizii şi se exprimase pe atunci cu cuvinte foarte tari despre neruşinarea marilor aristocraţi care puseseră asta la cale.

Şi chestiunea cu iezuiţii o cunoştea prea bine. Saint-Germain, care nu glumea cu religia, voise să înlocuiască pe nepricepuţii popi de ţară, care erau de obicei angajaţi preoţi militari, prin alţii mai pregătiţi, şi în scopul acesta crease o şcoală superioară pentru clerul militar. De data aceasta îl atacaseră liber-cugetătorii, filozofii şi domnii de la *Encyclopédie.* Insinuaseră, ba afirmaseră şi în gura mare, că Saint-Germain ar intenţiona să dea armata pe mâna iezuiţilor. Maurepas era omul care să guste tot hazul faptului că evlaviosul Louis venea acum să i se plângă lui, liber-cugetătorului, împotriva evlaviosului Saint-Germain.

Ascultă cu un aer foarte interesat. Apoi începu să-l apere pe prietenul său Saint-Germain. Ştiindu-l sacrificat, îl apăra însă cu două înţelesuri. Acum, când puteau oricând să fie târâţi într-un război cu Anglia datorită conflictului american, îndepărtarea unui organizator şi soldat atât de bun ca Saint-Germain nu era o măsură prea indicată,

spuse el. Pe de altă parte, felul lui rigid, de neîmpăcat, ridicase toată lumea împotriva lui. Sărmanul, dovedise un talent neobişnuit în a coaliza toate grupurile care de altfel se duşmăneau între ele: prinţii de sânge regal, Curtea, mica nobilime, soldaţii de rând, doamnele din saloane, filozofii se ridicaseră ca un singur om împotriva lui. El însuşi, Maurepas, trebuia să recunoască deschis că era de-a dreptul penibil pentru ceilalţi miniştri să lucreze cu Saint-Germain. Înţelegea foarte bine că Louis obosise în cele din urmă să tot ia apărarea unui om de care regina avea atât a se plânge. Totuşi, în faţa pericolului foarte real de război, hotărârea de a renunţa la serviciile unui organizator atât de capabil nu era simplă.

Louis tăcu, bombăni. În sinea lui răsuna*:* „Cornul m-a ispitit la rău”. Spuse*:*

— Este un slujitor credincios şi are multe merite.

— Fără îndoială, răspunse Maurepas. Pe de altă parte, sire, cel puţin n-o să fie prea greu să găsiţi un urmaş. Secretarul de stat Montbarey este bine pregătit.

Louis înălţă capul. Cunoştea dedesubturile. Ştia că în spatele propunerii lui Maurepas se afla *madame* de Maurepas şi se bucură puţin că şi descurcăreţul Maurepas era deci silit să facă concesii soţiei sale. În nici un caz, continuă Maurepas, postul acesta de răspundere nu putea fi lăsat neocupat măcar o zi pe aşa timpuri nesigure. Treburile trebuiau imediat predate altuia; cel mai potrivit părea să fie Montbarey. Deşi nu-l putea suferi pe Montbarey, Louis găsi că soluţia nu e proastă. Dacă acţiona repede, împiedica pe Toinette şi „clica mov” să prezinte un candidat de-al lor. Spuse deci:

— Ei, da.

Maurepas preciză:

— Va să zică, sire, veţi comunica lui *monsieur* Saint-Germain eliberarea din funcţie şi veţi numi încă astăzi pe urmaşul lui?

— N-ai putea să i-o comunici dumneata, scumpul meu prieten? întrebă Louis.

Maurepas răspunse*:*

— Cred că la îndepărtarea lui Saint-Germain, coroana ar trebui să fie prezentă.

— Crezi într-adevăr că eu însumi trebuie...? întrebă Louis nefericit.

— Dacă ordonaţi, am să fiu de faţă, sire, îl ajută Maurepas.

— Îţi mulţumesc, mentore, îngână Louis.

— Îl convoc deci pe Saint-Germain, spuse Maurepas. Ora trei ar fi potrivită?

— Să zicem ora patru, hotărî Louis.

— Ordinele dumneavoastră vor fi executate - răspunse Maurepas - şi documentul pentru numirea lui Montbarey vi-l prezint la semnat înainte de sosirea lui Saint-Germain.

După plecarea lui Louis, Maurepas se apucă să şlefuiască poanta unei epigrame care-l preocupase în tot timpul celei de a două părţi a discuţiei. Bătrânul domn găsea mare plăcere în compunerea şi şlefuirea unor epigrame. Exilul lui de pe vremuri se datorase unei epigrame, epigrama contra doamnei de Pompadour. Un exil de un sfert de veac; dar fusese o epigramă bună şi el îşi afirmase sieşi şi prietenilor săi că valorase cât un exil de un sfert de veac. Acum devenise mai prudent, era ferm hotărât să moară în funcţie şi se ferea să-şi pericliteze a doua oară poziţia printr-o epigramă, oricât de reuşită.

Epigrama pe care o compunea acum era bună. Se referea la acea parte a corpului lui Louis de a cărei funcţionare se îngrijise Josef, atunci când venise de la Viena. Era o epigramă ascuţită, care nimerea la ţintă, pereche potrivită versurilor despre Pompadour. Epigrama era atât de răutăcioasă, încât nu avea să îndrăznească s-o arate nici secretarului său, nici soţiei şi nici s-o treacă în memoriile sale. Ce păcat. Dar cel puţin îi făcea lui însuşi plăcere s-o compună. Scrise cu mână tremurătoare, ţinu foaia departe de ochii săi prezbiţi, citi, zâmbi, râse, şterse, corectă, chicoti, corectă din nou. Mai schimbă câte ceva, chicoti, şlefui atât la epigramă încât uită aproape să ordone întocmirea documentului pentru numirea lui Montbarey.

Către ora patru, Louis şedea în bibliotecă. Ceruse într-adevăr să i se aducă Plutarh[1] şi citea biografia lui Marc-Antoniu; dar nu-i stătea capul la lectură.

Gândul la bătrânul Saint-Germain, care avea în curând să-l privească cu ochii lui de câine credincios, nu-i dădea pace. Pe vremuri, bătrânul nu voise să preia postul. Spusese tuturor, chiar şi lui, câtă rezistenţă vor provoca reformele sale, dar el, Louis, fusese hotărât să realizeze aceste reforme şi-i făcuse în repetate rânduri promisiuni că-l va menţine în ciuda oricărei împotriviri.

— Sunt alături de dumneata - îl asigurase el de nenumărate ori - să nu te temi de nimic, te apăr de oricine.

---

[1] Istoric şi moralist grec (45 (50)-125). Majoritatea scrierilor sale - tratate de filozofie, morală, teologie - sunt reunite sub titlul *Opere morale*. Printre cele mai de seamă lucrări: *Vieţile paralele* ale oamenilor iluştri din Grecia şi Roma.

De ce tocmai lui îi venea totdeauna atât de greu să-şi îndeplinească îndatoririle? Dacă voia ca Toinette să-şi păstreze bunăvoinţa faţă de el, dacă voia să-i facă un *dauphin,* trebuia să plătească asta cu alte noi concesii neplăcute - acum, de pildă, trebuia să izgonească pe bunul, bătrânul, curajosul Saint-Germain. Erau corelaţii ciudate, dar aşa era.

Încercă să se concentreze asupra lui Plutarh, asupra poveştii lui Antoniu şi Cleopatra. Nu reuşi. În loc să-l poată urmări pe Plutarh, îi răsărea în minte scrisoarea pe care i-o scrisese ministrul Turgot, înainte de concedierea sa. Pusese scrisoarea la loc sigur şi n-o mai citise de mult. Totuşi, o vedea limpede în faţa ochilor, fiecare bară de pe *t*, şi fiecare punct de pe *i*, şi fiecare virgulă. „Sunteţi considerat un om slab, sire.” Prostii. Era, desigur, neplăcut că trebuia să-l îndepărteze pe Saint-Germain şi să-şi calce cuvântul. Dar nu stă regele mai presus de legile oamenilor de rând? Problemele lui sunt de un fel deosebit, mai grele. La urma urmei, este mai important ca Franţa să aibă un *dauphin,* decât să fie mulţumit un oarecare *monsieur* Saint-Germain, şi Louis avea senzaţia nelămurită că, dacă Toinette va fi supărată pe el, dacă nu se va simţi mulţumită, nu va rămâne grea.

Renunţă definitiv la lectură, lăsă cartea deoparte, deschisă, aşa cum era şi se ridică. Se plimbă greoi de colo-colo, fornăi, se aşeză la fereastră, privi în zare, dincolo de curţile şi aleile de la intrare, să vadă dacă nu putea cumva să-l zărească pe Saint-Germain.

Dar înainte de Saint-Germain sosi Maurepas. Era în costum de gală, uscăţiv, ţeapăn, elegant. Scoase ceremonios un document din mapă. Era numirea pe baza căreia Alexandre-Maria-Léonor de Saint-Maurice, conte de Montbarey, prinţ al Sfântului imperiu roman, general-locotenent, comandant al gărzii elveţiene a lui *Monsieur*[1], secretar de stat în Ministerul de Război, devenea ministru de Război plin şi membru al consiliului de coroană al maiestăţii-sale prea creştine. Louis citi edictul cu ochii săi miopi, îl împinse de o parte, spuse:

— Ei, bine, ei da.

Maurepas aminti blând*:*

— Ar fi mai uşor pentru coroană dacă aţi semna acum.

Coroana suspină, şovăi, Maurepas îi întinse pana, coroana, cu pana în mână, îl privi, Maurepas dădu încurajator din cap, coroana mai suspină o dată, clătină din cap, semnă.

Veni Saint-Germain. Domnul acesta destul de scund era astăzi în formă cum nu mai fusese de multă vreme şi plin de speranţe; nădăjduia

[1] Titulatura celui mai vârstnic frate al regelui.

că Louis va discuta cu el cele două memorii pe care i le prezentase săptămâna precedentă.

Louis ezita. Saint-Germain vorbi mai întâi de o chestiune mai puţin importantă. Rugă pe maiestatea-sa să-i dea un sfat în chestiunea colonelului Esterhazy. Colonelul nu era soldat prost, dar nu ştia să se supună. Fusese până acum nevoit de două ori să ordone să fie pedepsit, dar de ambele dăţi maiestatea-sa regina intervenise în favoarea lui şi obţinuse anularea pedepsei. De data aceasta, însă, colonelul săvârşise ceva ce nu putea în nici un caz rămâne nepedepsit. Afirmase în public că el, Saint-Germain, voia să predea armata iezuiţilor. Cum ar putea el menţine disciplina, dacă ofiţerii înşişi îi subminau autoritatea cu asemenea minciuni*?* Îl ruga deci pe rege să-i promită că-l va sprijini dacă, aşa cum era de temut, maiestatea-sa regina va interveni din nou în favoarea colonelului.

Louis nu-l privea pe bătrân. Mai mult, ochii îi fugeau pe paginile lui Plutarh, rămas deschis în faţa lui. „Antoniu se întoarse - citi el - în oraş şi strigă că Cleopatra îl trădase celor cu care ducea războiul de dragul ei.” Citea însă mecanic, nu reţinea nimic din ce citea, se gândea doar cum ar putea să se înfurie împotriva omului ce stătea în faţa lui.

— Şi cu aşa ceva veniţi la mine, domnule conte*?* spuse el încet, cu o voce neobişnuit de tărăgănată. Cu asemenea fleacuri îmi irosiţi timpul?

Reuşi să se înfurie.

— Ce să mă fac eu cu un ministru de Război care nici măcar pe propriii săi ofiţeri nu-i în stare să-i pună la punct? Să admitem că Anglia ne va ataca din nou. Cum veţi putea s-o scoateţi la capăt cu armata engleză, dacă nu sunteţi în stare s-o scoateţi la capăt cu colonelul Esterhazy al dumneavoastră*?*

Acum ajunsese la punctul dorit, îşi îndreptă ochii miopi asupra bătrânului, guşa îi tremura, vorbea tare, piţigăiat.

Faţa aspră, pământie, a lui Saint-Germain, îşi pierduse toată tăria.

— Nu înţeleg, sire, spuse el cu obrajii tremurători. Mi-aţi dat atâtea dovezi de încredere. Mi-aţi spus...

Nu repetă ce-i spusese Louis.

— Dacă sunteţi nemulţumit de mine...

Nici această propoziţie n-o duse până la capăt.

Louis apucă una din micile figurine de porţelan de pe masa sa, o apucă în neştire, neobişnuit de sălbatic, de parcă ar fi vrut s-o strivească sau s-o distrugă şi o puse apoi din nou la loc, neaşteptat de blând.

— Desigur că nu sunt mulţumit, spuse el foarte liniştit, tot fără să-l

privească pe bătrân. Din toate părţile vin plângeri. S-ar putea să fie plângeri neîndreptăţite, dar eu pretind domnilor mei să se înţeleagă între ei. Dumneavoastră nu vă înţelegeţi cu nimeni, *monsieur*; nici cu nobilimea, nici cu soldaţii, cu nimeni. Regina este cât se poate de nemulţumită. Cum să procedez cu un om care şi-a făcut duşmani din toţi? Ridică din umeri şi repetă: Sigur că nu sunt mulţumit.

Saint-Germain răspunse şi el ciudat de încet, răguşit*:*

— Înseamnă că mă concediaţi, sire?

Louis continuă să se uite în altă parte. Aştepta ca Saint-Germain să vorbească mai departe, spera că o să mai spună ceva care să-i dea posibilitatea să facă legătura. Dar Saint-Germain nu mai spuse nimic şi, prin tăcerea lui, îl sili pe Louis să-şi întoarcă spre el capul bolovănos. Şi Louis văzu ce se temuse să vadă, obrazul tremurător al ministrului, ochii lui căprui de câine şi înţelese ce se petrecea după fruntea acestui om.

Între timp, bătrânul se gândea cum visase o viaţă întreagă să introducă anumite reforme, decalogul său, şi cum publicase aceste *Zece porunci ale instrucţiei militare* şi cum, la sfârşitul vieţii sale, fusese îndemnat de Louis să-şi realizeze teoriile. Şi cum, oricât îl fericea această posibilitate, nu voise să accepte postul căci, fiind soldat şi nu curtean, se temuse că n-o va putea scoate la capăt cu intrigile Versailles-ului. Îşi amintea cum tânărul rege, foarte entuziast, îi promisese tot ajutorul. Şi cum el, Saint-Germain, se străduise să îndeplinească dorinţele neruşinate şi prosteşti ale blestematei austriece. Şi cum Louis îşi reînnoise de nenumărate ori promisiunile. Iar acum, iată, Louis, acest om tânăr, regele francezilor, îl privea cu ochi piezişi şi nu avea nici măcar curajul să spună acel *da* la care se hotărâse, acel: da, *monsieur*, sunteţi concediat.

Louis simţea tot ce se petrecea în sufletul bătrânului şi era cuprins de o milă aproape de neîndurat faţă de el, şi de o nemulţumire tot atât de mare faţă de sine însuşi. Nu era în stare să-şi smulgă din gură acel da, dar nici un nu. Şi era supărat pe Maurepas care nu-l ajută.

Se mânia însă pe nedrept. Pe Maurepas se putea bizui, îi veni în ajutor. Se întoarse către colegul său Saint-Germain şi spuse uşor amabil*:*

— Mă tem, bătrâne, că ai înţeles prea bine cuvintele maiestăţii-sale. Nu-i aşa, sire?

Iar Louis, morocănos, spuse*:*

— Ei bine, ei da, atunci... Dacă toţi o vor, ce să facem?

Saint-Germain se înclină adânc şi spuse*:*

— Permiteţi-mi să mă retrag, sire, şi se retrase de-a-ndăratelea spre uşă, aşa cum cerea eticheta.

Louis sta cu capul în jos. Când înălţă ochii, Saint-Germain nu mai era.

Maurepas spuse*:*

— Permiteţi-mi şi mie să mă retrag, sire.

Dar Louis îl rugă repede şi cu teamă*:*

— Nu, nu mă lăsa singur.

Apoi tăcu multă vreme, cufundat în sinea lui.

Dacă n-ar fi fost silit să aibă această convorbire cu Saint-Germain, ar fi fost acum în pădurea de la Fontainebleau, la vânătoare. Îi plăcea să vâneze. Fiarele erau gonite spre el şi el trăgea, iar seara îşi nota în jurnalul său câte doborâse, adesea cifre impozante. Dar oricâte animale ar fi omorât, tot îl atrăgea să privească cum se încorda de fugă fiara rănită şi cum se prăbuşea apoi. În acelaşi timp, îi era milă de animale. Era o legătură stranie ce se stabilea între el şi fiara urmărită, el se simţea şi vânător şi vânat.

Când îşi reveni din visare, Maurepas se afla în faţa lui, scofâlcit, ţeapăn, respectuos, cu un zâmbet abia mijit pe buzele subţiri.

— Tot aici mai eşti*?* întrebă Louis mirat.

Dar când Maurepas, simţindu-se atins, voi să plece, îl reţinu:

— Nu, iartă-mă, şi-l apucă de haină.

Îşi apropie faţa mult de cea a primului-ministru. Întrebă:

— Nu-i aşa că a fost groaznic cum a plecat bătrânul? Cred că avea lacrimi în ochi. Un ministru atât de bun şi un soldat atât de viteaz. Noi i-am făcut o nedreptate, mentore. N-ar fi trebuit să-i spunem cuvinte atât de aspre.

Cu tot cinismul său, Maurepas era indignat că elevul şi regele său dădea acum vina pe el. Păstră însă un aer politicos, amabil, ba chiar consolator, hotărât să moară în postul lui.

Louis, între timp, continuă cu înfrigurare:

— Trebuie s-o reparăm. Desigur că îşi va păstra locuinţa de la Arsenal. Şi îi menţinem întreg salariul sub formă de pensie. O să-i dăm şi o indemnizaţie.

— Admir generozitatea dumneavoastră, sire - răspunse Maurepas - am să discut totul cu *monsieur* Necker.

Louis se şi consolase pe jumătate. Spuse repede:

— Neapărat, dragul meu. Nu vreau să fim zgârciţi cu Saint-Germain al meu. Să-i spui asta lui *monsieur* Necker al dumitale, acestui zgârie-brânză elveţian. Iar eu am să-i scriu personal lui Saint-Germain - hotărî el - ca să-i mulţumesc pentru marile servicii pe care mi le-a adus mie şi

Franţei.

Lui Franklin i-ar fi plăcut să rezolve cea mai mare parte a corespondenţei sosite în ajun din America, înainte de venirea lui Arthur Lee şi a lui Silas Deane. Dar fluşturaticul William întârzia din nou mult peste ora stabilită.

În schimb, când sosi, avu cu ce să-şi scuze întârzierea. Adusese de la Paris vestea unui eveniment important despre care voise să afle cât mai mult. Într-adevăr, locotenentul Dubois şi maiorul de Mauroy, doi din ofiţerii care plecaseră împreună cu La Fayette în America pe baza angajării făcute de Silas Deane, se întorseseră la Paris. Domnii fuseseră foarte rău primiţi de Congres şi, în cele din urmă, trimişi înapoi cu ocară şi ruşine. Se pare că însuşi marchizului de La Fayette i se făcuse o primire mai mult decât rece la Philadelphia. Acum, cei doi ofiţeri se plimbau prin Paris şi înjurau pe îndelete nerecunoştinţa americanilor, lipsa lor de maniere, zgârcenia şi îngâmfarea lor. William aflase chestiunea aceasta mai întâi de la tânărul duce de la Rochefoucauld; apoi de la Condorcet. Tot oraşul vuia.

Franklin ascultă fără să se clintească. Dar era înciudat, mai mult decât atât, amărât. Congresul nu-i uşura munca. Bănuise el că ofiţerii nu aveau să fie bineveniţi la Philadelphia, dar nu se aşteptase să fie atât de rău primiţi. La urma urmei, aveau angajamente valabile semnate de reprezentantul Congresului.

El însuşi lucrase bine şi cu spor aci şi obţinuse în ultima vreme unele rezultate. Întâlnirea cu Toinette părea să fie promiţătoare. Şi tocmai acum trebuiau cei de dincolo să-şi dea pe faţă vechea duşmănie faţă de Franţa şi să jignească într-un fel atât de nedibaci Curtea şi oraşul, din simplă necugetare şi proastă dispoziţie.

William mai adusese şi alte ştiri. Auzise că Maurepas şi Vergennes vor asista la deschiderea Salonului. Toată lumea vorbea de portretul lui Franklin, opera lui Duplessis, care urma să fie expus, şi de felul cum avea să lase în umbră celelalte lucrări, unele dintre ele foarte reuşite, chiar şi numai datorită subiectului său.

Franklin se bucura să poată vedea tabloul şi să simtă cum parizienii îl compară pe el cu portretul. S-ar putea să fi fost vanitate, dar nu era vanitatea una din calităţile cele mai plăcute pe care Fiinţa Supremă le hărăzise omului? Şi cu siguranţă că succesul portretului nu putea să aducă decât foloase cauzei Americii.

Îl privi cu drag pe William. Era puţin uşuratic tânărul, desigur, dar era şi îndemânatic şi prindea repede esenţialul. De pildă, putea foarte bine

aprecia importanţa gafei pe care o făcuse iar Congresul.

În timp ce Franklin îi aştepta pe ceilalţi doi, hotărî să pună în aplicare intenţia lui de a-l angaja pe William. Când tânărul va avea un serviciu şi un onorar, va căpăta şi mai mult simţ de răspundere. Încă astăzi va discuta chestiunea cu cei doi colegi. Arthur Lee n-are decât să se opună şi să trăncănească despre nepotism, Franklin socotea că făcuse destul pentru ţara sa ca să aibă dreptul să se îngrijească şi de ai săi. Corvezile vieţii sociale ale Parisului le luase asupra sa, era bătrân şi desigur că va muri aci, în ţară străină, fără să se mai întoarcă acasă. Voia să aibă alături de sine pe cineva care să-i poată închide ochii şi nu voia ca acest cineva să-şi petreacă timpul în trândăvie, fără un rost al său.

Sosi Silas Deane. Omul acesta corpolent nu mai arăta aşa de bine ca înainte, obrajii îi erau mai puţin umflaţi, nasul mai ascuţit. Veninosul Arthur Lee îi făcea neîndoios viaţa amară impozantului domn. Arthur Lee fusese între timp în misiune diplomatică la Berlin şi avusese acelaşi insucces ca şi la Madrid; asta îl făcuse şi mai acru, dorinţa sa de a se evidenţia devenise mai bolnăvicioasă. Suspecta tot ce se făcea şi, mai ales, era pornit împotriva lui Silas Deane.

Abia sosi Arthur Lee, că Silas Deane şi începu să vorbească despre primirea făcută de către Congres ofiţerilor francezi. Locotenentul Dubois şi maiorul Mauroy îl vizitaseră şi i se plânseseră. Din păcate, povestea lor era concretă şi precisă. La Fayette şi cei cincisprezece însoţitori ai săi, ofiţerii, sosiseră la Philadelphia după călătoria lor periculoasă şi după multe greutăţi, şi se înfăţişaseră Congresului. După toate pericolele şi greutăţile, se aşteptaseră la o primire caldă. Fură întâmpinaţi de *Mr.* Moose, probabil Robert Morris, comentă Silas Deane. *Mr.* Moose le luase hârtiile să le cerceteze şi îi rugase să vină ziua următoare la poarta clădirii Congresului şi să-l aştepte. Acolo, îi predase, în ziua următoare, unui alt membru al Congresului, un domn care vorbea franceza şi al cărui nume începea cu L; trebuie să fi fost James Lowell, îşi dădu Silas Deane părerea. Şi acesta discută cu ei la intrare, în stradă. Este adevărat, le spusese domnul, că *Mr.* Deane fusese împuternicit să le trimită ofiţeri de geniu. Trimisese chiar câţiva care pretindeau a fi genişti şi în realitate nu erau, la fel câţiva ofiţeri de artilerie, care nu fuseseră probabil încă niciodată în armată. Se pare, declarase domnul cu L, că ofiţerii francezi vin cu plăcere nepoftiţi în America şi, astea fiind zise, îi lăsase în stradă. Ofiţerii se priviseră între ei, aşa cum stăteau în faţa clădirii roşii de cărămidă a Congresului, în bătaia soarelui. La Fayette, când păşise pe coasta Americii, sărutase pământul şi jurase că va învinge sau va pieri pentru cauza americană.

Dar, în stradă, în faţa intrării Congresului, nici el nu ştiuse să spună altceva decât: „A naibii treabă”.

Astea toate le povesti Silas Deane colegilor săi. Era enervat. El întocmise angajamentele ofiţerilor. Considera cele întâmplate ca o ofensă personală.

Franklin şedea cu faţa împietrită şi se scărpina; pe buzele subţiri ale lui Arthur Lee flutura un mic zâmbet. Deoarece amândoi tăceau, Silas Deane nu se putu opri să nu adauge cu amărăciune şi reproş în glas:

— Nu s-ar putea spune că francezii ne-au poftit să venim aci. Dar, după câte ştiu, nu a declarat încă nimeni doctorului nostru că a venit nepoftit. Dimpotrivă, tot Parisul vorbeşte de cinstea care i se pregăteşte la deschiderea Salonului.

— Da - spuse Arthur Lee - aci ne oferă cuvinte dulci şi pânză.

Franklin încercă să scuze atitudinea Congresului. După cum se vede, ceilalţi francezi rămăseseră totuşi la Philadelphia. Acum, recomandarea pe care o trimisese el pentru tânărul marchiz trebuie să fi sosit de mult şi cu siguranţă că, între timp, generalul Washington reparase stângăciile domnilor Morris şi Lowell.

— Congresul ne-a dezavuat pe toţi, se înfurie Silas Deane. Nu a recunoscut contractul de angajare pe care noi l-am întocmit în numele lui.

— Pe care dumneavoastră l-aţi întocmit, îl corectă Arthur Lee.

— Şi eu aveam împuternicirea să trimit ofiţeri de artilerie, spuse Franklin.

Arthur Lee stătea rezemat de cămin, cu braţele încrucişate, ţeapăn, cu bărbia înfiptă în piept, astfel încât fruntea îi ieşea în afară. Spuse, încruntat şi provocator, că din poziţia Congresului trebuia trasă învăţătura că nu se realiza nimic prin trimiterea câtorva puşti sau a câtorva franţuzi fluşturatici cu nume răsunătoare. Trebuiau să lupte cu mult mai multă energie pentru realizarea adevăratului scop, alianţa. Trebuiau să vorbească mult mai tare cu miniştrii, să-i ameninţe. Nu se mai putea acţiona ca până atunci. Silas Deane spuse:

— Dacă nu mă înşel, onorate *Mr.* Lee, aţi folosit metodele dumneavoastră la Berlin şi la Madrid. N-am constatat să fi obţinut cu ele succese prea mari. Aci însă s-a realizat câte ceva tocmai în ultima vreme. Gândiţi-vă la întâlnirea doctorului cu regina, gândiţi-vă la portretul lui de la Salon.

— Să nu ne pierdem în generalităţi, domnii mei, interveni Franklin. Să ne gândim mai bine ce am putea face pentru ca astfel de greşeli să nu se mai repete la Philadelphia. Propun să trimitem o scrisoare

comună comitetului extern al Congresului. Să le explicăm domnilor că aci, în Franţa, se consideră că un *nu* trebuie să fie cel puţin îndulcit.

— Eu sunt american - spuse Arthur Lee - şi nu gândesc să-mi reneg ţara.

Franklin suspină şi renunţă la scrisoare. Puse în discuţie problema prusacului acela, a domnului von Steuben.

Situaţia cu baronul von Steuben era următoarea. Fusese adjutantul regelui Prusiei, Friedrich, şi se evidenţiase în războiul de şapte ani. Cum în Europa domnea acum pacea, iar el tânjea după activitate, îşi oferise serviciile americanilor. Talentul său organizatoric fusese mult lăudat de prieteni de încredere ai lui Franklin, omul însuşi îi făcuse o impresie bună. Se înfăţişa fără pretenţii şi salariul pe care-l pretindea era modest. Un astfel de om i-ar fi fost de folos lui Washington ca să introducă în armată disciplina care îi lipsea.

Franklin voise să-l angajeze pe domnul von Steuben, dar acum proasta primire ce li se făcuse ofiţerilor francezi îl pusese pe gânduri. Silas Deane susţinu în continuare angajarea domnului von Steuben. În schimb, Arthur Lee declară colţos că ar fi timpul să se ia aminte ca ofiţerii americani de valoare să nu mai fie jigniţi prin înrolarea unor grade superioare din străinătate.

— Înainte, *Mr.* Lee, vă împotriveaţi numai angajării francezilor, îi reproşă înfuriat Silas Deane. De când aţi fost la Berlin, vă ridicaţi şi împotriva angajării nemţilor. Dacă o să mai călătoriţi mult, o să încercaţi să împiedicaţi angajarea tuturor celor ce n-au crescut în imediata vecinătate a familiei Lee.

— Recunosc deschis, domnule - răspunse arţăgos Arthur Lee - că aş prefera să văd aci membri ai familiei Lee, în locul anumitor alte persoane.

— Eu n-aş dori să citesc, domnule - răspunse Silas Deane - ceea ce raportaţi dumneavoastră la Philadelphia despre mine.

— Îmi închipui eu că vă temeţi de asemenea rapoarte, replică Arthur Lee.

— Vă rog, încetaţi, domnilor, interveni Franklin. Prea v-aţi aprins. Ar trebui să vă odihniţi. Dacă aţi asculta de un om bătrân, aţi consulta un medic.

— Nu văd nimic bolnăvicios în aceea că mă opun principial înrolării ofiţerilor străini, mârâi Arthur Lee.

Franklin reveni la cazul Steuben. După cele întâmplate, nu i se putea promite generalului nici o soldă, fie cât de modestă, spuse el. I se putea cel mult da un titlu de împroprietărire pentru circa două mii de acri,

valabil după victorie.

— Mă tem că asta nu-l va încânta prea tare pe general, observă Silas Deane.

— Dacă domnul nu este mânat decât de profit - îşi manifestă Arthur Lee dispreţul - atunci putem într-adevăr renunţa la el.

Silas Deane adăugă că dacă nu se ajunge în scurtă vreme la o înţelegere cu generalul, atunci acesta avea să se întoarcă în Germania.

— Mi-ar părea rău să-l pierdem, spuse Franklin.

Silas Deane propuse să se adreseze lui *monsieur* Beaumarchais ca să-i ceară sfatul. Franklin suspină în gând: dacă nu voiau să renunţe la von Steuben, altceva nu le rămânea de făcut.

Fiind rezolvată şi chestiunea asta, Franklin reveni asupra proiectului său de a-l angaja pe William Temple ca secretar. Povara treburilor se mărea neîncetat, declară el, arătând spre masa de scris încărcată cu hârtii. Dacă trebuia într-adevăr angajat cineva, protestă Arthur Lee, atunci să fie angajat un funcţionar experimentat, calificat, nu un domnişor de şaptesprezece ani. Dar la asta Franklin avea ce răspunde. Ori de câte ori angajaseră până acum secretari pricepuţi, colegul Lee pusese la îndoială cinstea lor politică. Despre William nu va putea afirma desigur nici *Mr.* Lee că ar fi spion. Arthur Lee înghiţi în sec. Apoi spuse cu duşmănie că situaţia lor financiară nu permitea introducerea de posturi noi în statul de plată.

— Mă gândisem la un salariu de o sută douăzeci de livre, lămuri Franklin. Aş pune în socoteala Congresului optzeci, iar patruzeci aş suporta eu, din buzunarul meu.

— Găsesc angajarea tânărului *Mr.* Franklin o idee excelentă - zise Silas Deane - şi desigur că nici nu poate fi vorba ca doctorul să dea ceva din fondurile proprii.

— Deci s-a făcut, încheie Franklin.

— Vă rog să se consemneze că angajarea s-a făcut împotriva voinţei mele, spuse Arthur Lee.

Franklin reveni la primirea ce i se făcuse lui La Fayette şi ofiţerilor săi la Philadelphia.

— Sunteţi un om cu un orizont larg - se adresă el prietenos lui Arthur Lee - şi puteţi aprecia urmările pe care le au evenimentele politice. Ştiţi că atitudinea domnilor Morris şi Lowell prejudiciază cauza noastră aci. Nu vreţi să daţi mai multă greutate argumentelor adresate de noi Congresului prin participarea şi semnătura dumneavoastră*?*

— Ceea ce au făcut cei din Philadelphia este lipsit de răspundere, se indignă Silas Deane. Şi aceşti ofiţeri trebuiau să sosească tocmai acum,

când se pregătea sărbătorirea doctorului nostru la Salon. Acum fiecare francez va vedea, în spatele imaginii măreţe a lui Franklin, pe tânărul La Fayette şi pe ofiţerii săi cum stau în soare în faţa porţii ferecate a Congresului.

Faţa lui Arthur Lee rămase împietrită. Peste tot se auzea: „Franklin, Franklin", şi niciodată „America", doctorul *honoris causa* îşi folosea poziţia numai pentru a-şi mări propria lui celebritate măruntă. Şi mâine, poimâine va merge la Louvre, la Salon şi se va instala în faţa portretului său idealizat şi va culege gloria care se cuvenea lui Richard Henry Lee, şi generalului Washington, şi miilor de luptători care au murit pentru libertate.

Înţeleptul Franklin intuia ce se petrece în omul acesta cătrănit. Îi zâmbi prieteneşte. Aşa va zâmbi, gândi Arthur Lee, când va sta în faţa propriului său portret. Dar Franklin spuse:

— După umilirea pe care au suferit-o tinerii noştri prieteni francezi la Philadelphia, nu mi se pare potrivit să întărâtăm pe parizieni prin contrastul existent. E mai înţelept să lipsesc de la deschiderea Salonului.

Silas Deane holbă prosteşte ochii săi mici.

— Vreţi într-adevăr să renunţaţi la această cinste? întrebă el.

— Cei de la Versailles ne-au recomandat să nu ne afişăm, spuse Franklin.

Arthur Lee răsuflă zgomotos.

— Dacă veţi scrie Congresului - spuse el în cele din urmă încruntat - sunt gata să semnez şi eu.

— Ştiam că un Arthur Lee îşi va călca pe inimă, când este în joc cauza noastră, spuse Franklin.

Arthur Lee, crispat, puse mâna sa în mâna întinsă a bătrânului.

Şi de astă dată, după îndepărtarea lui Saint-Germain, contele Mercy şi abatele Vermond se înfăţişară împreună la Toinette. Domnii ştiau precis că ea provocase îndepărtarea ministrului. Se prefăcură însă a nu şti nimic şi se mărginiră doar să-şi arate regretul că nu putuseră împiedica destituirea talentatului Saint-Germain; atât de mult preţuit la Viena, precum nu putuseră împiedica nici numirea lui Montbarey, un incapabil, cunoscut pentru lăcomia sa de bani. Toinette le răspunse doar cu o arogantă ridicare din umeri. Dar nici bucuria ei de pe urma plecării lui Saint-Germain nu fusese de lungă durată. Îi era neplăcut să se gândească că pe viitor, când va dori vreun post de ofiţer pentru prietenii ei, va trebui să intre în concurenţă cu *mademoiselle* de

Violaine de la Operă, prin care Montbarey îşi trafica posturile. În cele din urmă fu limpede pentru ea că victoria obţinută în clipele acelea, în alcovul de la *Trianon,* era foarte îndoielnică.

Contele Mercy şi abatele trecură apoi la o altă chestiune delicată. Arătară respectuos că, din nefericire, se adeveriseră tristele lor prevestiri referitoare la urmările pe care avea să le aibă conversaţia cu rebelul asupra popularităţii maiestăţii-sale în rândurile parizienilor. Anumiţi prieteni ai lui *madame* au presupus poate că popularitatea reginei va creşte de pe urma bunăvoinţei pe care o arătase americanului. Din păcate, se întâmplase tocmai contrariul. În tavernele şi cafenelele Parisului se afirmă că risipa făcută de Toinette secătuise vistieria statului în aşa măsură, încât acum nu se puteau alătura americanilor într-un război împotriva duşmanului ereditar al Franţei. Politica greşită, şovăielnică a Franţei era determinată de cheltuielile nemăsurate ale Toinettei. Şi când faţa ei deveni din ce în ce mai neîncrezătoare, mai distantă, contele Mercy scoase la iveală un pamflet, unul din multele apărute în ultimele săptămâni. Ţinea broşura cu vârful degetelor şi citi din ea. Erau citate sume fantastice care fuseseră prădate din vistieria statului, pentru a fi risipite pe *Trianon,* pe acel *Petit Schönbrunn,* iar influenţa dăunătoare a austriecei asupra soartei scumpei Franţe era descrisă în culori întunecate.

Toinette respinse batjocoritoare şi aceste afirmaţii. Dar ştia că nu erau fără temei. Curajul de care dăduse dovadă prin întâlnirea cu rebelul fusese uitat sau prea puţin apreciat; ea însăşi îşi dădea acum seama, când trecea pe străzile Parisului, că poporul, care înainte o salutase cu urale, păstra o tăcere ostilă.

Dar preocuparea pentru un nou proiect izgoni gândurile neplăcute.

I se păruse că în minunatul ei teatru de la *Trianon,* comedia lui *monsieur* de Beaumarchais avusese de zece ori mai mult haz şi delicateţe decât la *Théâtre Français.* De mai multe ori în timpul spectacolului îi venise chef să joace ea însăşi în locul lui *mademoiselle* Mesnard sau a lui *mademoiselle* Dumesnils şi i se păruse că ar fi putut rosti o replică sau alta mai nostim, mai spiritual, mai drăgălaş decât aceste actriţe vestite. Spectacolele de amatori erau la modă printre domnii şi doamnele de vază. Oare n-ar fi păcat dacă nu şi-ar face şi ea apariţia pe scena ei, scena cea mai frumoasă din toată ţara*?*

Vaudreuil se interesă mult de planul ei. Era el însuşi un actor talentat şi un regizor pasionat; numai la organizarea unui spectacol de amatori îi putea face pe ceilalţi să simtă superioritatea sa în chestiuni de cultură şi gust şi să dea frâu liber înclinaţiei sale spre despotism. Îi declară

Toinettei că, în calitate de intendent, nu-i va permite să apară pe scenă decât atunci când va depăşi pe oricare altă actriţă, tocmai, pentru că avea talent. Franceza ei mai avea o urmă de pronunţare străină, în special felul ei de a pronunţa pe *r* mai lăsa de dorit; asta era plăcut în conversaţie, dar nu pe scenă. Trebuia să înveţe, să înveţe serios. Toinette acceptă cu entuziasm. Hotărârâ că va lua lecţii de dramaturgie cu domnii Michu şi Caillot de la *Théâtre Français.*

De altfel, Toinette se menţinea la hotărârea ei de a da ţării un *dauphin* legitim şi-l lăsa pe Vaudreuil să aştepte. O dată cu nerăbdarea lui creştea şi dorinţa de a o domina. Vaudreuil încerca deci continuu să o împingă la conflicte cu Louis.

Într-o zi, o întrebă plin de reproş de ce nu vizita de fapt Salonul în anul acela.

— I-am promis lui Louis - recunoscu ea deschis - să mă arăt cât mai rezervată faţă de rebel.

— Cunosc pe cineva - răspunse Vaudreuil - care s-a plâns amarnic că o regină a Franţei are mai puţină libertate decât o vânzătoare de peşte din hală. Nu văd de ce n-aţi avea voie să vă duceţi să vizitaţi Salonul.

— Se va socoti că e o nouă provocare, insistă Toinette.

Vaudreuil zâmbi obraznic, nu răspunse.

Peste câteva zile, Toinette vizită Salonul. Artiştii care expuseseră erau aproape toţi de faţă; aşteptau câte un cuvânt de încurajare din gura reginei.

Toinette se opri fără prea mult interes în faţa nobilelor busturi ale lui Voltaire, Molière şi Rousseau, create de Houdon. Examină gingaşele peisaje ale pictorului ei Hubert Robert şi ruinele lui. Se interesă de învălmăşeala pestriţă din *O piaţă asiatică* a lui Leprince şi de tabloul mare, furtunos al pictorului Vincent, care-l înfăţişa pe preşedintele Molé în mijlocul mulţimii răsculate. Apoi se opri multă vreme în faţa tabloului uriaş pe care pictorul Robin îl executase la comanda oraşului Paris. Reprezenta pe tânărul Louis făcându-şi intrarea în oraşul Paris pentru a-i recunoaşte privilegiile. Louis era foarte idealizat - dacă nu i s-ar fi spus cine este, nu l-ar fi recunoscut - şi era înconjurat de câteva virtuţi: dreptatea, caritatea, armonia şi adevărul; toate virtuţile foarte decent îmbrăcate.

Ajunseseră acum în sala în care erau atârnate portretele pictorului Duplessis. Toinette zări de îndată portretul americanului, dar se stăpâni, nu privi într-acolo şi se lăsă mai întâi condusă spre celelalte portrete. Duplessis era de faţă, se îmbrăcase, în mod ridicol, în haine de gală. Faţa sa blajină, de ţăran, contrasta sfioasă cu haina bogată. La

plecăciunea lui, ea mulţumi condescendent.

Privi mai întâi portretul doctorului Lassone, medicul ei, omul care-i făcuse operaţia lui Louis. Doctorul Lassone obişnuia să-şi dea instrucţiunile cu hotărâre, nu admitea nici o contrazicere. Cu toate că Toinettei şi „clicii mov” îi plăcea să se amuze pe seama înfumurării lui, a intrigilor lui amoroase, a lăcomiei lui de arginţi, se simţea totdeauna cuprinsă de o teamă de-a dreptul superstiţioasă în faţa ochilor reci, sfredelitori ai marelui medic şi a mâinilor sale experimentate, dibace. Duplessis îi lăsase doctorului obrajii uşor buhăiţi, dar gura era aspră, privirea tăioasă şi tiranică, iar mâna dreaptă mare şi osoasă, care se odihnea pe cărţi cu degetul cel mic întins, era ameninţătoare. Acest doctor Lassone, care o privea aci, de pe pânză, îi inspira mai multă teamă decât adevăratul Lassone, a cărui examinare o aştepta cu nerăbdare şi frică.

Se smulse din loc, merse spre tabloul următor, portretul ducesei de Penthièvre. Să fi fost cu adevărat ducesa de Penthièvre? Toinette o văzuse destul de des, niciodată nu i se păruse drăguţă. În portret părea foarte atrăgătoare. Şi totuşi, Duplessis nici măcar n-o flatase prea mult. Evident, era avantajos să pozezi astfel, şezând în iarbă, cu picioarele goale în sandale. Nu trebuia să uite acest lucru.

— Drăguţ, foarte drăguţ, încântător, îi spuse ea lui Duplessis.

În sfârşit, ajunse în faţa portretului doctorului Franklin. Sala era arhiplină, curioşii se îmbulzeau până afară, în curte, dar când ea se opri în faţa tabloului, se făcu o linişte desăvârşită.

Cel ce o privea din ramă era omul pe care-l văzuse şi totuşi un altul. Gura mare, autoritară, era închisă şi nu părea de loc făcută să rostească vorbe galante. De sub fruntea puternică, ochii priveau cu o căutătură severă, cercetătoare, foarte dreaptă. Te priveau? Priveau dincolo de tine? Te străpungeau cu privirea? Toinette se minună că se avântase în luptă cu un asemenea om, ba se şi temu un pic; dar totodată se simţea din nou atrasă şi era mândră că se întâlnise cu el.

Pictorul Duplessis stătea în spatele ei, într-o parte, străduindu-se să ghicească impresia pe care lucrarea sa o producea asupra reginei. Văzu deodată, pentru prima oară, faţa ei aşa cum era, frumoasă, lipsită de inteligenţă, dar nu de expresie, foarte vie, foarte arogantă, foarte regească. Dacă va mai avea vreodată ocazia s-o picteze, va fi o lucrare bună. Dar pe mai-marii lumii nu-i puteai niciodată convinge să acorde cele câteva şedinţe necesare. Cu americanul fusese o muncă plăcută şi portretul era reuşit. Cel ce se afla aci era într-adevăr un om mare şi, oricât de măreţ îl făcuse, nu exagerase. Lucrase mult la ochi şi era

mulţumit. Aşa privea Franklin cel în carne şi oase, aşa se uita la cei din jur, privind dincolo ele ei.

Toinette tot mai stătea tăcută în faţa tabloului, i se părea că de o veşnicie; trecuseră două minute. Era linişte, o linişte apăsătoare şi ea înţelese că trebuia din nou să spună ceva, dar cu grijă ca nici cea mai rea intenţie să nu poată răstălmăci spusele ei.

— Minunat, articulă ea în cele din urmă în mijlocul tăcerii depline, întorcându-se cu o mişcare graţioasă către pictorul Duplessis. Într-adevăr, un portret minunat, demn de Duplessis al nostru, şi se bucură că nu spusese „demn de Franklin al nostru”.

Se îndepărtă de tablou.

— Ce mai este de văzut, *messieurs*? se adresă ea artiştilor care o conduceau şi se opriră cu toţii în faţa frumosului portret al bătrânului, celebrului botanist Charles Linné, pe care-l pictase anul trecut Alexandre Roslin în călătoria lui prin Suedia.

— Ştiţi, domnilor - declară Toinette - că mă interesez de tot ce are legătură cu botanica.

Seara se duse la Operă, unde se reprezenta *Iphigénie* de Gluck. Făcu scurtul drum pe jos şi fu salutată cu strigăte de simpatie pe tot parcursul. Ultimele daţi când se arătase la teatru, publicul se ridicase tăcut în picioare; în seara aceasta fu îndelung ovaţionată. Iar când, în actul al doilea, se începu aria*:* „Lăudaţi şi preamăriţi pe regina voastră”, Achille ieşi la rampă şi cânta aria întors către loja ei. Publicul se sculă în picioare şi bisă aria şi a doua şi a treia oară.

Toinettei i se întâmplase de multe ori în scurta ei viaţă să mulţumească unei mulţimi ce o ovaţiona. Dar niciodată n-o făcuse cu atâta bucurie că în seara aceasta. O uşoară roşeaţă îi acoperi faţa prelungă, ovală, în timp ce înclina capul cu minunatul ei păr blond cenuşiu coafat în sus, îl înclină de trei ori spre stânga, spre dreapta, spre mijloc, aşa cum prevedea ceremonialul. Era fericită ca un copil. Acum să-mi mai spună abatele că parizienii nu mă iubesc, gândi ea. Melodia nobilă, simplă a lui Gluck îi răsuna în urechi şi regretă că nu purta în coafură un portret al lui Benjamin Franklin.

Când Louis află că Toinette se dusese să vadă tabloul lui Franklin, îl năpădi o furie cumplită. Nu-i promisese ea că se va abţine de la orice manifestare de simpatie în favoarea Americii*?* Iar faptul că parizienii o ovaţionaseră după aceea, nu dovedea decât că vizita la Salon era în general considerată ca un semn de bunăvoinţă faţă de rebel, ca o solidarizare cu răscoala. Ovaţia ce i se făcuse Toinettei la Operă se

datora spiritului răscoalei şi era exasperant că el, Louis, trebuia să asiste neputincios la toate astea.

Căci nu putea face alta nimic decât să tacă şi să se necăjească, asta o ştia bine. Dacă s-ar duce şi i-ar reproşa că a cochetat cu răsculaţii, ea nu l-ar întâmpina decât cu o ironie lipsită de înţelegere. Căci ce făcuse ea? Se dusese să vadă tablourile pictorului curţii, Duplessis. N-ar fi trebuit s-o facă? Vedea în gând privirea ei batjocoritoare, nevinovată. Oare nu dorise el, Louis, ca ea să se lase pictată de Duplessis? Nu-l pictase şi pe el însuşi?

Veni prinţul Xavier. Vorbi despre Salon:

— Este şi un tablou al dumneavoastră acolo - spuse el - spanacul acela uriaş al lui Robin. Mi s-a spus că v-a idealizat foarte mult, dragul meu Louis; aşa se şi cuvine pentru un rege. Ar fi fost amuzant să mergem împreună să vedem spanacul. Dar nu se poate, mai ales că şi rebelul este expus acolo. Există desigur oameni care nu au asemenea scrupule. O chestiune de gust.

Louis turbă în sinea lui, dar nu răspunse nimic.

După câteva zile i se aduse o gravură care reprezenta portretul lui Franklin de Duplessis. Louis cercetă cu duşmănie trăsăturile omului. Desigur, Duplessis lăsase deoparte tot ce era josnic în expresia rebelului. Şi pe acest Duplessis îl numise el „Pictorul regelui”. Era un pictor bun, o dovedise cu portretul său. Păcat că arta şi virtutea se înfrăţeau atât de rar.

Louis citi inscripţia ce fusese adăugată portretului gravat. Erau versuri. „Iată faima şi puterea Lumii Noi. Valurile oceanului amuţesc la vocea lui. Supune tunetul şi-l domoleşte după plac. Cel ce smulge armele din mâna zeilor, de regi are a se teme?” Louis citi versurile de două ori. Până aici au ajuns. Îndrăzneau să publice aşa ceva în capitala sa. Era mai mult decât les-maiestate, era o insultă adusă Domnului, o blasfemie. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac”. Un sunet furibund, neplăcut, răzbi din gâtlejul lui Louis. Sună, porunci să i se înfăţişeze urgent, imediat, şeful poliţiei.

Când apăru *monsieur* Lenoir, Louis îi vârî gravura sub nas.

— Aţi văzut asta*?* întrebă el.

— Este portretul lui Franklin făcut de *monsieur* Duplessis, răspunse şeful poliţiei. Critica e favorabilă, elogioasă. Gravura se vinde ca stridiile proaspete.

— Aţi citit versurile*?* întrebă apoi Louis şi deodată strigă*:* Citiţi!

— Versuri proaste, spuse *monsieur* Lenoir.

— Şi dumneavoastră permiteţi să se vândă aşa ceva*?* ţipă Louis. Aşa

ceva se vinde ca stridiile proaspete, la toate colţurile Parisului. Unde vă sunt ochii, *monsieur*? Versuri proaste. Asta este les-maiestate, blasfemie. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac”. Aţi înnebunit cu toţii?

Monsieur Lenoir era palid. Dar se stăpâni şi spuse liniştit*:*

— După cum văd, gravura a fost tipărită la *monsieur* Rouault. Am să-i dau imediat dispoziţie să scoată versurile.

— Să se dea la topit blasfemia - ţipă Louis - individul să fie închis!

— Rog pe maiestatea-voastră să judece cu calm, replică şeful poliţiei.

— Am judecat, îl întrerupse Louis. Voi ar fi trebuit să judecaţi înainte. „Supune tunetul şi-l domoleşte după plac.” Plecaţi! ţipă el. Executaţi ordinele mele.

Monsieur Lenoir plecă, dar trecu mai întâi pe la Maurepas şi Vergennes. Apoi comunică editorului Rouault că avea ordin să-l aresteze şi, abia după ce *monsieur* Rouault se află în siguranţă, îi trimise agenţii.

Între timp, Maurepas îi explică lui Louis că acum, după ce portretul lui Franklin trezise un interes atât de viu, arestarea editorului ar fi considerată ca un gest duşmănos nu numai la adresa Americii, ci şi a populaţiei Parisului. După oarecare şovăială, Louis retrase bombănind ordinul de arestare.

— Dar versurile ticăloase să dispară, să fie distruse, adăugă el furios şi hotărât.

Ca urmare, gravura cu portretul lui Franklin se vându fără versuri, dar cu mult spaţiu în josul foii, iar parizienii îşi scriau de mână versurile cu pricina.

Louis nu-i spuse Toinettei nici o vorbă despre vizita făcută la Salon, nici de evenimentele ce au urmat acestei vizite. Toinette se bucura de cele întâmplate şi se bucura de tăcerea lui Louis.

Dar bucuria nu putea îndulci dezamăgirea care o rodea în adâncul sufletului. Era neliniştită, mânată de gânduri amare, umilitoare. Trecuseră săptămâni, trecuseră luni şi nimic nu se schimbase. Louis nu era în stare să-i facă *dauphin*-ul. Din toate scrisorile mamei, din reproşurile ei pentru întâlnirea cu Franklin, pentru cheltuielile nebuneşti de la *Trianon*, Toinette simţea durerea şi îngrijorarea bătrânei în faţa speranţelor înşelate.

Pentru a uita amărăciunea asta permanentă şi umilitoare, se apucă cu îndârjire de studiile ei actoriceşti. Lucra fără încetare la îmbunătăţirea lui *r* şi nu se temu să-şi strice celebrul umblet plutitor,

învăţând să păşească la fel cu doamnele de la *Théâtre Français*. Domnii Michu şi Caillot constatară cu uimire că lucra de parcă ar fi vrut să devină actriţă de meserie; o sâcâiau respectuos şi cu plăcere, iar Toinette îi rugă:

— Continuaţi, continuaţi, domnilor.

Dar nici asta nu-i ajuta prea mult. Certurile cu Vaudreuil se înmulţeau. El o întrebă batjocoritor cât mai avea de gând să aştepte ceva de la grăsun. Ea îi ordonă furioasă să plece şi două zile nu-l primi; dar în sinea ei îşi mărturisi că felul cum îl purta cu vorba pe François era prostesc şi caraghios.

Acesta, poate doar ca s-o facă geloasă pe Toinette, se legă mai strâns de Gabrielle. Toinette îi înţelese jocul, dar degeaba, situaţia aceasta o făcea tot mai nervoasă. Deoarece vorbele şi reproşurile amare nu aveau efect asupra lui Vaudreuil, începu s-o chinuiască pe molatica, blânda Gabrielle.

În vremea aceasta, Jules de Polignac promisese unei mătuşi care-şi pierduse averea, o baroană d'Andlau, s-o ajute. Îi ceru lui Gabrielle, în felul, său autoritar, să obţină de la Toinette o rentă pentru baroană.

— Un fleac - adăugă el - să zicem şase mii de livre.

Gabrielle acceptă fără să discute şi, la prima întrevedere cu Toinette, îi expuse cererea alene, printre altele, sigură de succes.

Toinette dormise prost şi, când Gabrielle veni cu cererea ei, îşi aminti că la Paris se făcea o legătură între cheltuielile sale şi politica şovăielnică a Versailles-ului în problema americană. Văzu, de asemenea, în închipuire pe fratele ei, Josef, cum îi înşira, amar şi răutăcios, toată lista de sinecuri pe care le acordase familiei de Polignac.

— Nu-mi amintesc de mătuşa voastră Andlau, spuse ea. Şi cât ar fi*?*

— Cinci sute de livre pe lună, răspunse Gabrielle, în gura ei suma părea ridicol de mică.

— Cred - răspunse Toinette gânditoare - că n-am să-i dau renta.

— E vorba de cinci sute de livre, spuse Gabrielle mirată şi adăugă puţin dezorientată: Dacă nu mă înşel, Jules i-a şi promis banii. Apoi, pentru că Toinette tăcea, încheie ridicând leneş din umeri: Bine, atunci mătuşa Andlau va trebui să mai aştepte, până când Jules sau eu vom câştiga la joc.

Toinette era nemulţumită că refuzul ei n-o enerva mai rău pe Gabrielle.

— De altfel - declară ea - am să comunic cât de curând că la serile mele de joc nu se admit mize mai mari de zece ludovici. Am promis-o

regelui.

— Atunci când ai să ai chef să joci mai mare - spuse senină şi inconştientă Gabrielle - ai să vii la mine.

— Nu ştiu, răspunse tărăgănat şi răutăcios Toinette. De când m-am mutat la *Trianon* nu mă mai interesează musafirii ăia ai tăi, marchizul de Dreneux şi *Mr.* Smith din Manchester.

Gabrielle clătină din cap.

— Când am rugat pe oamenii ăştia să ţină banca - replică ea, mai curând mirată decât jignită - ţi-au fost foarte pe plac. Ai noştri erau toţi secătuiţi.

Toinette răspunse deodată, cu o furie rece:

— Doar n-ai să-i spui reginei Franţei, *madame,* că ea te-a îndemnat să inviţi asemenea indivizi.

— Dar ce aveţi, Toinette? întrebă uluită Gabrielle. Ce s-a întâmplat?

— Toţi mă supără - izbucni Toinette - toţi mă jignesc. Pentru că sunt bună cu fiecare, cred că pot să mă calce în picioare.

— Dar cine te calcă în picioare, Toinette? încercă Gabrielle s-o liniştească.

Asta făcu însă ca întreaga furie neputincioasă a Toinettei să izbucnească.

— Toţi vreţi să mă exploataţi, se înfierbântă ea. N-ai cerut chiar acum şase mii de livre pentru mătuşa ta?

Gabrielle înţelegea că Toinette se răzbună, pentru că ironiile şi accesele ei de furie rămâneau fără efect asupra lui Vaudreuil. Era bună, răbdătoare şi ţinea mult la Toinette. Dar tocmai ei nu-i prea păsa de avantajele materiale pe care le avea de pe urma prieteniei cu Toinette şi nedreptatea acesteia o jignea.

— Înţeleg nervozitatea ta, spuse ea. Dar nu permit nimănui, nici chiar ţie, să-mi dicteze cine are dreptul să intre în casa mea.

Toinette nu răspunse, faţa ei avea o expresie de aroganţă glacială. Se despărţiră fără să se împace.

Două ore dură mulţumirea Toinettei că, în sfârşit, îi spusese Gabriellei adevărul în faţă. Dar apoi îi păru rău. Chiar în dimineaţa următoare îi simţi lipsa şi, când prietena nu se înfăţişă nici în următoarea zi, ci lipsi de la îndatoririle ei de Curte pe un motiv cât se poate de neînsemnat, ar fi dorit să se ducă la ea şi să-i ceară iertare. Dar era prea mândră că să facă aşa ceva.

O trase de limbă pe Diane şi află că Gabrielle va lua parte la o mare serată de joc la prinţesa Rohan. Era o umilire pentru Toinette dacă, după toate câte i le spusese Gabriellei, se ducea la serată. Se duse

totuşi.

La prinţesa Rohan era, ca de obicei, multă lume, un aer greu, câini, un papagal, monezi zornăind pe mesele de joc, exclamaţiile înăbuşite ale jucătorilor. Gabrielle era la joc. Când o văzu pe Toinette venind, zâmbi veselă, fără mândrie, împăciuitor. Toinette se aşeză lângă ea. Trăncăniră despre rochii, bârfiră, de parcă nici nu se certaseră vreodată.

Toinette începu să joace, mizând o sumă nu prea mare.

— Dacă câştig - spuse ea în treacăt - am să acord pensia mătuşii Andlau. Şi chiar dacă pierd.

— Mulţumesc, Toinette, zise Gabrielle.

Jucară mai departe. Toinette mări miza, pierdu.

Deodată uşile se dădură în lături.

— Regele, strigă lacheul de la intrare.

Louis intră fornăind.

În ultimele săptămâni, Louis n-o văzuse aproape de loc pe Toinette, afară de unele ocazii oficiale. Gravura cu portretul lui Franklin, versurile, interdicţia lor şi incidentele ce au urmat îi întăriseră nemulţumirea faţă de regină. Dar, conştient de neputinţa sa, tăcuse. Tăcuse chiar şi atunci când auzise că Toinette, în ciuda promisiunii ei, reîncepuse goana sălbatică, costisitoare după distracţii. Luase o singură măsură. La timpul său, după noaptea de la *Trianon,* restabilise, în bună înţelegere cu Toinette, vechiul ordin conform căruia în interiorul palatului de la Versailles nu se admiteau mize mai mari de un ludovic de aur. Acum, după ce Toinette se dovedise din nou nesigură şi nesupusă, ordonase şefului poliţiei să-l informeze prin agenţii săi secreţi de îndată ce se desfăşura în palat o partidă care să contravină ordinului său.

Află că o astfel de partidă avea loc şi încă în prezenţa reginei, tocmai pe când citea un volum din *Istoria generală a călătoriilor interesante* a abatelui Prevost[1]; din însărcinarea lui, *monsieur* de Laharpe de la Academie întocmise o nouă ediţie a acestei culegeri foarte ample şi Louis se interesa îndeaproape de desfăşurarea lucrării. Prin urmare, se adâncise în volumul al optsprezecelea al *Călătoriilor interesante,* în care se vorbea de Kamciatka şi Groenlanda, când i se aduse vestea despre seara de joc la prinţesa Rohan. Lângă el se afla o tavă de argint cu o

---

[1] Antoine François, abate Prévost d'Exile (n. 1 aprilie 1697 - d. 23 decembrie 1763), cunoscut ca abatele Prévost a fost prozator francez, unul din precursorii romanului francez modern.

bucată de friptură de iepure rece şi o sosieră scumpă cu jeleu de coacăze. Citea cu ochii săi miopi, înmuia între timp mecanic carnea în jeleu, mușca, rupea, înghiţea, citea.

Pe agentul de poliţie, care îi raportă în poziţie de drepţi, îl ascultă privind fix la gura lui; mai ţinea halca de carne în mână.

— Bine, spuse el, şi apoi, pe când celălalt se mai retrăgea de-a-ndăratelea spre uşă, aruncă bucata de carne înapoi în tavă şi închise brusc cartea.

Fu cuprins de o mulţumire sălbatică. Se ridică şi, fără a spune cuiva ceva, fără însoţitori, porni spre apartamentele prinţesei Rohan. Pe drum îşi şterse de câteva ori mâinile de pulpanele hainei şi, cu toate că drumul era lung, mânia nu i se topi.

Chiar şi acum, în faţa mesei de joc a Toinettei, se simţea cuprins de o furie binevenită. Domnii săriseră în picioare şi se aplecaseră adânc. Louis nici nu-i luă în seamă. Văzu doar ce se afla pe masă, cărţi de joc, grămezi de bani, hârtii scrise, pahare şi cupe cu băuturi, farfurii mici cu dulciuri.

— Bună seara, sire, spuse Toinette. „Bună seara, *madame,* răspunse Louis cu o voce ascuţită iritată. Voiam să petrec o oră de discuţii liniştite cu dumneavoastră şi cu doamnele dumneavoastră.”

Respiră greu, nu putu încheia fraza.

— O idee bună, sire, replică politicoasă prinţesa Rohan.

Dar Louis, cu vocea sugrumată, ţipă.

— Şi iată ce mi-a fost dat să văd.

— Dar ce aţi văzut sire? întrebă Toinette; sub masă, nevăzut, de nimeni, piciorul ei zvâcnea.

Louis se apropie tare de masă, înşfacă cu mâna sa groasă o grămăjoară de monezi de aur şi i le împinse prinţesei Rohan sub nas.

— Ce este asta, *madame*? întrebă el şi, deoarece Rohan tăcea, ţipă: Sunt ăştia livre? Sunt ăştia mărunţiş? Ăştia sunt ludovici, *madame*! Nu un ludovic de aur, ci zece, unsprezece, treisprezece ludovici de aur.

Aruncă aurul înapoi pe masă.

— Pe masa asta este bugetul unei provincii.

— Exageraţi, sire, replică cu respect, dar şi cu hotărâre, Diane de Polignac. Cu un buget atât de sărăcăcios n-ar scoate-o la capăt nici cea mai sărmană dintre provinciile dumneavoastră.

— Tăceţi, *madame,* ţipă Louis cu vocea piţigăiată. Nu este momentul să faceţi glume. Ceea ce se află aci pe masă - ordonă el - aparţine săracilor din Paris. Şi, fără a se adresa cuiva în special, porunci: Să mi se întocmească o listă cu cine a fost prezent aci şi o a doua listă cu

suma găsită. Vreau sumele exacte, cu înşiruirea diferitelor feluri de monezi. Lista să se găsească mâine dimineaţă la ora opt pe masa mea. Bună seara, *madame.* Bună seara, domnilor şi doamnelor. Şi se retrase cu paşi greoi, fornăind mulţumit.

În dimineaţa următoare, Toinette veni să-l viziteze în bibliotecă. El crezu că voia să se scuze şi era gata să se arate mărinimos.

— A fost drăguţ, sire - spuse ea - că v-aţi dat din nou osteneala să mă vizitaţi în cercul meu. Dar m-a jignit violenţa cu care ne-aţi amintit, mie şi doamnelor mele, despre datoria caritătii. Cred că în privinţa aceasta rareori mi-am neglijat datoria. Vă amintesc de sărmanii ţărani cărora le dau casă şi masă în satul meu de la *Trianon*. Nu era nevoie de morala dumneavoastră - ca să spunem lucrurilor pe nume - de-a dreptul grosolană.

Louis se uită la cartea pe care o citise, tot volumul al optsprezecelea din *Călătoriile interesante.* Era deschis la pagina optzeci şi nouă. „Dialectul locuitorilor din insulele Kurile" şi, una lângă alta, pe două rânduri, stăteau cuvintele franceze şi kurile:

Oreilles[1]	*Ksar*
Nez	*Etou*
Lèvres	*Tchaato*
	i
Bouche	*Tchar*
Parties naturelles de l'homme	*Tchi*
Idem de la femme	*Tchit*

Privea mecanic la cuvinte, era dezorientat de atâta nevinovăţie, sau să fie neobrăzare*?*

— Nu ştiu - bâlbâi el - ei bine...

— Dar aţi fi trebuit să ştiţi, sire, spuse Toinette. Toată seara a trebuit să-mi consolez doamnele.

— Nu daţi Curţii şi nici oraşului un exemplu bun - îşi reveni Louis - când într-o singură seară pierdeţi suma care ar ajunge...

— Bugetul unei provincii - îşi bătu joc Toinette - asta aţi spus-o ieri, sire. Fiţi drept, Louis, îl ragă ea. Trebuie să recunoaşteţi că, în ultimul timp, am făcut economii. Duc o viaţă simplă, rustică, în *Trianon*-ul meu. Nu port decât rochii de olandă alsaciană. Am auzit că fabricanţii de

[1] Urechi, nas, buze, gură, părţile naturale ale bărbatului, idem ale femeii.

mătase de la Lyon se plâng că exemplul pe care-l dau dăunează vânzării stofelor lor. Am făcut ce am putut, ca să vă fiu pe plac. Am fost chiar la Salon, deşi nu mă interesez prea mult de tablouri; dar de dragul dumneavoastră n-am vrut să jignesc artiştii. Am observat, de asemenea, că parizienii apreciază purtarea mea. Vi s-a povestit ce călduros şi original am fost salutată la Operă?

Louis privea tăcut la vocabularul său kuril: renunţase să mai asculte vorbăria ei.

— Fiindcă veni vorba de pictori şi picturi - continuă ea - trebuie în sfârşit să pictez tavanul teatrului meu. Lagrenée a şi făcut o schiţă. Apolon şi câteva graţii, ceva foarte simplu. Dar pictorii pretind acum preţuri considerabile. Încă n-am dat comanda. Ştiu, v-am promis să fac economii. Dacă doriţi, o să rămână teatrul neîmpodobit.

Când plecă, Louis îi acordase încă o sută de mii de livre pentru *Trianon*.

Cei doi ofiţeri trimişi înapoi din America, maiorul de Mauroy şi locotenentul Dubois, se duseseră de îndată la Pierre ca să-l informeze despre experienţa proastă pe care o făcuseră. El se supără. Îl necăjea nu numai faptul că domnii aceştia, de a căror trimitere se simţea şi el răspunzător, fuseseră atât de prost primiţi la Philadelphia, dar felul în care fuseseră primiţi îi întări teama că firma *Hortalez* va trebui să învingă încă multe greutăţi până să obţină achitarea drepturilor sale.

Două ore mai târziu, sosi poşta din America în care se găseau comunicări precise, concrete despre primirea făcută lui La Fayette şi ofiţerilor săi, căci curierul adusese în sfârşit multdorita scrisoare de la Paul.

Pierre citi scrisoarea detaliată a lui Paul, în camera de lucru, cu uşile închise, singur cu căţeaua Caprice.

„Deşi o reflectare mai adâncă asupra lucrurilor ar fi trebuit să mă ferească de asta - scria Paul - totuşi la Paris îmi închipuisem Congresul Statelor Unite aşa cum înfăţişau scriitorii antici Senatul roman în timpurile sale de glorie: o adunare de regi. Realitatea din Philadelphia nu corespunde de loc cu aşa ceva. Ca să v-o spun deschis, mult stimate prieten, Congresul continental al Statelor Unite nu se poate compara, ca demnitate exterioară şi interioară, nici măcar cu sesiunea vreunei adunări provinciale franceze. Cei de aci se ceartă veşnic în mod ruşinos pentru drepturi şi datorii mărunte, cele treisprezece state se ciorovăiesc între ele, reprezentanţii acestora au totdeauna în vedere numai interesele statului lor şi mai sunt pe deasupra fracţionaţi şi între ei, în

conservatori şi progresişti. Traficul şi corupţia înfloresc ca pe timpul despotismului, dar într-o formă mai greoaie. Partizanii regelui Angliei sunt mult mai puternici ca număr şi influenţă decât se presupune la Paris, iar prejudecăţi adânc înrădăcinate transformă chiar pe americanii progresişti în duşmani fanatici ai francezilor."

În legătură cu aceasta Paul relată pe larg primirea ruşinoasă făcută lui La Fayette şi ofiţerilor săi. Mai adăugă că, după cum se auzea, generalul Washington primise între timp o scrisoare de recomandare pentru La Fayette din partea lui Franklin şi se străduia să repare atitudinea necuviincioasă a Congresului.

Apoi Paul analiza pe larg perspectivele firmei *Hortalez* de a obţine plăţi din partea Congresului. *Mr.* Arthur Lee declarase în câteva rânduri şi cu toată hotărârea că „împrumutul" fusese acordat de rege nu lui Pierre, ci Congresului. *Mr.* Lee adusese printre altele ca dovadă faptul că *monsieur* de Gérard amintise ocazional delegaţilor americani că primiseră până în prezent patru milioane. Dar, deoarece în fapt nu primiseră decât trei milioane, cel de al patrulea reprezenta desigur tocmai milionul pe care-l primise Pierre. Paul încerca prin toate mijloacele să demonstreze cât de false şi absurde erau afirmaţiile lui *Mr.* Lee. Dar domnii din Congres nici nu voiau să audă, neînţelegerea lor era intenţionată şi sistematică.

Paul scria mai departe că se străduia să obţină cel puţin drepturile indiscutabile. Dar, şi în privinţa aceasta, domnii foloseau tot felul de manevre, care cu greu puteau fi considerate cinstite. Printre pretextele lor, cusute cu aţă albă, cel mai transparent era acela că, atât timp cât nu era lămurită exactitatea fiecărui post în parte, simţul lor de răspundere nu le permitea să plătească nimic. Astfel de tertipuri erau desigur nedemne de un popor mare, iubitor de libertate, dar ele deveneau explicabile în lumina uriaşelor greutăţi financiare pe care le întâmpina Congresul. Pentru a nu periclita întreaga cauză, se sustrăgeau de la plata obligaţiilor pe care le aveau faţă de indivizi izolaţi.

Pierre citi pasajul acesta de două ori. Simţea un respect plin de ciudă pentru obiectivitatea tânărului său prieten. „Explicaţiile - gândi el cu amărăciune - tertipurile americanilor sunt de înţeles. Adevărat. Dar eu sunt cel strivit."

Pentru a fi drept şi a da o imagine obiectivă a situaţiei, încheia Paul, trebuia spus că, alături de unii cămătari mărginiţi, se aflau în Congres şi oameni cu vederi largi şi cu mult simţ al dreptăţii. Obţinuse de altfel ca, o dată cu scrisoarea lui, să fie expediat şi un transport de tutun şi

indigo, în valoare de douăzeci şi şapte de mii două sute cincizeci de livre, ca un fel de plată simbolică şi spera că, până în cele din urmă, va reuşi să obţină recunoaşterea tuturor creanţelor firmei *Hortalez.* Şi că, în general, încrederea sa în victoria nobilei cauze nu fusese câtuşi de puţin clătinată de noile neplăceri prin care trecuse şi care îi puseseră la grea încercare răbdarea şi rezistenţa nervoasă.

Pierre îşi îngropă faţa în mâini şi o clipă rămase descurajat.

— Frumos ne-am mai lăsat traşi pe sfoară - îi zise el căţelei Caprice - rău ne-am mai păcălit.

Apoi îl cuprinse furia. „Va să zică ăsta era rezultatul; tutun şi indigo în valoare de douăzeci şi şapte de mii două sute cincizeci de livre. Pentru asta plecase Paul peste ocean, îşi pusese în joc viaţa. Ticăloşi oameni, fără de cuvânt, nişte nenorociţi, aşa arătau eroii libertăţii când îi priveai mai de aproape. Pentru astfel de oameni îşi sacrificase el, Pierre, banii, nervii, viaţa. Pentru astfel de oameni străbătuse oceanul tânărul, entuziastul La Fayette. Pentru nişte escroci. Dacă un singur post nu corespunde întocmai, nu plătim absolut nimic. Şi un post greşit găsim noi în orice caz. Ptiu, drace!”

Faţa tinerească, plină a lui Pierre, cu fruntea netedă, niţel teşită şi cu gura cărnoasă, frumos desenată, se strâmbă cu dezgust. Nu-i era ruşine de credulitatea sa, îi era ruşine pentru oamenii în numele cărora lucra.

Apoi mai reciti o dată foarte atent scrisoarea lui Paul. Supărarea i se topise, acum alegea din scrisoare ceea ce îi putea da nădejdi. Se gândi că între timp la Paris se schimbaseră multe şi că acum el şi cu Franklin erau prieteni. Se gândi ce să-i răspundă lui Paul. O să-i povestească tot ce realizase aci, cum aranjase întâlnirea lui Franklin cu persoana suspusă, şi-i va da instrucţiuni să se întoarcă cât mai degrabă. Pierre era un pasionat scriitor de epistole, gândul la scrisoarea pe care avea s-o scrie îl însufleţea.

Nu, micimea unora dintre membrii Congresului nu va reuşi să-l scârbească de marea cauză a revoluţiei americane.

Curând, avu chiar ocazia s-o dovedească: atunci când Silas Deane îi vorbi despre chestiunea cu generalul Steuben. Acesta se înapoiase, aşa cum hotărâse, în Germania, iar America pierduse ocazia de a-şi asigura sprijinul valorosului soldat şi organizator.

Definitiv? Nu. Oare nu există şi el, Pierre de Beaumarchais? Îi adresă de îndată baronului o scrisoare înfocată, implorându-l să se întoarcă la Paris. Toate mijloacele sale, ale lui Beaumarchais, îi stăteau generalului la dispoziţie şi un vas pentru transportul lui se afla gata de plecare la Marsilia. Trebuia, oare, într-adevăr America şi măreaţa cauză a libertăţii

să fie silite să renunţe la serviciile unui om eminent, numai datorită unei întâmplări prosteşti, datorită faptului că în timpul şederii sale la Paris nu-l întâlnise pe el, Pierre? Nu, Pierre de Beaumarchais nu putea admite o astfel de întâmplare.

Scrisoarea fu atât de convingătoare, încât Steuben se întoarse într-adevăr la Paris.

Şi, în curs de douăzeci şi patru de ore, Pierre obţinu ca generalul să se declare gata să servească în armata lui Washington, chiar şi fără vreun contract. Pierre se îngriji de echiparea şi transportul lui. Îl trimise la Marsilia cu propria să caleaşcă de călătorie şi, pe lângă o sumă serioasă, îi înmâna două scrisori, una către Paul, alta către Congres. Pierre nu se dădu în lături de la nici o osteneală pentru ca, tocmai după nefericita întâmplare cu La Fayette, să-i asigure domnului von Steuben o primire onorabilă la Philadelphia. „Te rog, fă tot posibilul - îi scria el lui Paul - pentru acest valoros general, pe care sunt mândru să-l numesc prietenul meu. Dacă va avea nevoie de bani, dă-i din belşug. Sunt bani bine plasaţi. Dacă vor rămâne pierduţi, nu-mi pasă, numai să văd acest om mare pus la locul de cinste ce i se cuvine în lupta de eliberare a Americii. Nu-mi pot dori un beneficiu mai frumos de pe urma banilor mei, decât înseşi faptele sale. Ajută-i, dragul meu Paul.” În scrisoarea către Congres însă, Pierre se exprimă didactic*:* „Arta de a dobândi victoria în războaie este o îmbinare de curaj, prudenţă, cunoştinţe teoretice şi experienţă practică. Pe toate acestea le posedă marele soldat pe care am cinstea să vi-l trimit. A fost tovarăş de arme al lui Friedrich de Prusia, douăzeci şi doi de ani i-a stat alături în posturi de răspundere. Desigur că şi dumneavoastră veţi considera potrivit ca un astfel de om să-l ajute pe *monsieur* Washington.”

Înarmat deci cu aceste două scrisori, domnul von Steuben navigă spre America. Pentru a câştiga de partea cauzei americane serviciile acestui ofiţer, Pierre cheltuise douăsprezece mii de livre, aproape jumătate din tot ceea ce putuse Paul să-i trimită din America.

Faptul că în urma scrisorii lui Paul, Pierre pierduse orice speranţă întemeiată de a mai obţine într-un viitor apropiat vreo plată din partea Congresului, nu-l împiedica să investească tot mai mulţi bani în casa pe care o clădea. Arhitectul Le Moyne îi atrase în repetate rânduri atenţia lui Pierre că, datorită cerinţelor sale din ce în ce mai exagerate, nu va putea respecta devizul iniţial. Pierre răspundea cu emfază*:* „Atunci vom fi nevoiţi să-l depăşim”. Şi se bucură când *monsieur* Le Moyne declara, mândru şi îngrijorat, că de ani de zile nici un particular din Paris nu se încumetase să ridice o construcţie atât de pretenţioasă.

Thérèse, pentru care Pierre clădea casa, manifesta jignitor de puţin interes pentru lucrare. Avea o singură dorinţă: camerele în care urma să locuiască ea şi micuţa Eugénie să fie cât mai simple posibil, ca cele din Meudon. După puţină tocmeală Pierre acceptă.

În schimb, Julie lua parte din tot sufletul la construirea şi mobilarea casei. Deşi era ofensată că Pierre se hotărâse să petreacă în viitor o parte din viaţă fără ea, se amesteca plină de înfrigurare în tot ce făcea arhitectul, şi când Pierre îi dădu să înţeleagă că voia ca unele lucruri din rue de Condé, la care ţinea, mobilă şi tablouri, să fie aduse în casa cea nouă, se indignă grozav. Ceea ce voia să ia în primul rând era masa de scris din camera sa de lucru, apoi cele câteva mobile modeste din cabinetul alăturat, lada şi canapeaua cea latră, martore ale atâtor bucurii şi, în sfârşit, portretele lui Duverny şi Désirée, precum şi macheta corăbiei *Orfraye.* Lipsa acestor lucruri nici nu s-ar fi observat în casa cea veche şi mare, dar Julie ţipă ca din gură de şarpe pentru fiecare din ele; se zbârli chiar şi pentru scoaterea portretului lui Désirée, care îi fusese totdeauna nesuferit. Îi reproşa lui Pierre că nu are simţul familiei; dacă tata Caron ar vedea cum o părăsea la bătrâneţe, s-ar răsuci în groapă. Până la urmă, fastuosul birou al meşterului Pluvinet rămase în vechea locuinţă; pentru casa cea nouă Pierre comandă altul, şi mai costisitor, la meşterul Lalonde, cu desene de Salembier. De asemenea îi lăsă Juliei şi macheta *Vulturului de mare.* Dar celelalte lucruri le transportă, cu toate ţipetele ei, în casa nouă.

Julie se tocmi foarte aprig şi când fu vorba să se hotărască cine din personalul de serviciu al lui Pierre avea să rămână în casa veche şi cine să se mute în cea nouă. Nu găsi de loc firesc că Pierre voia să-l ia pe valetul Émile în casa cea nouă.

— Împărţirea asta îmi rupe inima! exclamă ea.

Cu şi mai multă violenţă duse lupta pentru nepotul Félicien. Se întâmplase tocmai ca Félicien Lépine să depăşească vârsta pentru *Collège Montaigu*; deşi nu era cel mai vârstnic dintre elevi, băiatul acesta de şaisprezece ani părea cel mai matur dintre ei şi nu mai putea fi lăsat la *Collège,* unde de altfel nu se simţea de loc bine. Pierre socotea că pe un lucru de la sine înţeles ca băiatul să vină la el, deşi, ce-i drept, nu se prea înţelegeau. Dar unde, la el? În *rue de Condé* sau în *rue Saint-Antoine*? Aci se amestecă Thérèse, voia să-l aibă pe tânăr în casă, şi Pierre hotărî după voia ei. Juliei îi cumpără în schimb de la bijutierii Boehmer şi Bassenge o brăţară care i se păruse prea scumpă prinţesei Rohan.

La Paris se vorbea mult despre costisitorul palat pe care şi-l clădea

nesigurul *monsieur* de Beaumarchais. Se spunea că firma *Hortalez* se cutremura şi se clătina ca o barcă pe furtună şi mulţi afirmau că ceea ce se meşterea în spatele uriaşului gard de scânduri din *rue Saint-Antonie* era mai curând un decor de teatru decât o adevărată casă de piatră. Jurnalistul Métra menţionă în „Ştirile confidenţiale" că circulau multe zvonuri nimicitoare despre fastul noului palat clădit de *Bărbierul din Sevilla,* printre altele că pe vârful casei s-ar pregăti un cuib de aur pentru barza tradiţională. Lui Pierre nici că-i păsa; când casa va fi gata, o să vadă domnii cu ochii lor.

Primii care văzură palatul fură prietenii valetului Émile. Devotatul flăcău îndurase multe înţepături de la colegi şi-l întrebă pe stăpân dacă nu i-ar îngădui să arate casa unuia sau altuia dintre cunoscuţii săi. Pierre, conştient de influenţa pe care o avea la Curte şi în oraş părerea valeţilor, acceptă fără discuţie. Émile se urcă de îndată cu trei dintre prietenii săi, valetul ducelui de Richelieu, al marchizului de Vaudreuil şi al prinţului Montbarey, în caleaşca stăpânului său şi porni spre *rue Saint-Antoine.*

Poarta tăiată în gardul de scânduri se deschise dinăuntru şi străbătură măreaţa alee, largă şi cotită, traversând parcul. Pierre mai cumpărase câteva parcele învecinate şi clădise terase, văi şi deluşoare artificiale, care dădeau o perspectivă mai largă.

Coborâră din trăsură şi Émile îşi conduse prietenii, mândru şi modest, prin toată proprietatea.

— Astea sunt cascadele noastre - explică el - şi asta puntea chinezească. Întâi am vrut să clădim un pod elveţian aşa cum e la voi, Richelieu, dar după aia ni s-a părut că nu-i destul de modern. Arhitectul nostru spune că acum sunt din nou moderne numai lucrurile chinezeşti, ca acum cincisprezece ani.

Peste tot se întrezăreau lucirile albe ale statuilor şi busturilor, unele ale zeilor antici, altele ale rudelor şi prietenilor lui Beaumarchais. Vâsliră pe micul lac, se aşezară sub umbrarele delicate, destinate îndrăgostiţilor; de altfel erau şi ele împodobite cu busturile tatălui şi ale surorilor lui Beaumarchais. Al lui Montbarey se avântă în consideraţii despre cât de bine se va distra Émile în umbrarele acestea, sub privirile familiei stăpânului său.

Dar podoaba cea mai de seamă a parcului era un templu mic aşezat pe o movilă. Urcară treptele ce duceau spre el.

— Acesta este templul închinat lui Voltaire, explică Émile.

În interior se înălţa marmorean, inteligent şi cumplit de urât, bustul filozofului. Pe cupolă strălucea, mare şi auriu, globul pământesc, iar prin

polul lui trecea o enormă pană de scris.

— Foarte drăguţ, Beaumarchais, - recunoscu al lui Vaudreuil - foarte semnificativ, aici aţi avut într-adevăr o idee bună.

Émile lămuri că simbolul avea un sens mult mai larg încă; astăzi, însă, când nu era nici un pic de vânt, din păcate nu se putea vedea, dar pana, emblema lui Voltaire şi a lui Beaumarchais, se mişca în bătaia vântului şi punea globul în mişcare,

— Grozav! mărturisi al lui Richelieu.

Citiră inscripţia*:*

— A smuls vălul înşelăciunii de pe ochii lumii.

— Asta a scris-o al tău*?* se informă al lui Vaudreuil.

— Nu - îl lămuri Émile - asta a scris-o celălalt.

De la templu, ca şi din toate punctele care aveau perspectivă, se zărea, de cealaltă parte a pieţei, Bastilia, puternică şi sumbră.

— Asta îmi place mai puţin, spuse al lui Montbarey.

— Nu înţelegeţi, îl dăscăli Émile. Tocmai asta este simbolic. Tocmai de aceea ne-am mutat aci. Am socotit că priveliştea asta şi casa asta reprezintă o metaforă.

— Aha, îngâna al lui Vaudreuil.

Trecură apoi, printr-un grilaj aurit, spre curtea principală, care se întindea în semicerc la picioarele faţadei rotunjite a casei. Faţada era împodobită cu coloane şi arcade. În mijlocul curţii se înălţa, pe un soclu impozant, un gladiator în poziţie de luptă, cu o faţă puternică, neobişnuită.

— Seamănă grozav cu al dumitale, îşi dădu cu părerea al lui Montbarey, iar Émile rânji plin de înţeles.

Arătă prietenilor casa, bucătăriile de la subsol, pivniţele enorme, misteriosul laborator gastronomic, unde proprietarul intenţiona să bucătărisească şi să prepare băuturile cu prieteni pricepuţi. Apoi, trecând prin sala mare, Émile îşi conduse prietenii sus, pe scara îndrăzneţ şi elegant arcuită, şi le arătă cele cincisprezece camere, sufrageria, sala de biliard, mai ales, salonul cel mare, rotund, cu o cupolă uriaşă. Era împodobit cu picturi de Hubert Robert şi Vernet, iar şemineul era susţinut de cariatide din marmură de Carrara.

— Numai pe astea am dat patruzeci de mii de livre, comunică Émile.

A nu admira nimic era un principiu respectat de valeţi şi de stăpânii lor. Dar strălucirea şi bogăţia, casei îi impresiona totuşi şi ei îi duseră vestea.

Când Pierre se trezi prima dată în nouă locuinţă, erau prezenţi la *lever* cei pe care şi-i dorise, baronul de Trois-Tours, cavalerul de

Clonard, *monsieur* Regnier de la Tribunalul Suprem, toţi. Prietenii de afaceri şi creditorii lui Pierre declarară că nu se lasă păcăliţi, casa era clădită pe credit, cu banii lor. Totuşi clădirea le impunea, aşa încărcată şi aurită cum arăta, şi erau gata să-i împrumute şi alţi bani. Se făcură glume răutăcioase despre fastul acesta nemăsurat, barbar, dar îl invidiau pe bărbatul isteţ care, falit de la naştere, reuşea totuşi să-şi clădească astfel de casă.

Cu faţa nemişcată, secretarul Maigron străbătea, tăcut şi rece, somptuoasele încăperi. În felul său discret, prudent, îl prevenise pe Pierre, mai mult prin atitudinea sa decât prin cuvinte, să nu se încarce cu o nouă povară şi privea cu duşmănie toate fleacurile acestea inutile. Ştia până la ultimul gologan cât costase fiecare obiect şi se gândea nemulţumit că, cu banii cheltuiţi, de pildă, pentru statuia Ariadnei, s-ar fi putut plăti zahărul livrat de firma Roche. Dar, calculatul *monsieur* Maigron se simţea cu atât mai strâns legat de firma *Hortalez* şi de şeful ei, cu cât situaţia lor devenea mai şubredă. Blestemă capriciile lui Pierre, care dădeau peste cap laborioasele sale socoteli, dar fără aceste veşnice emoţii nu i-ar fi plăcut să trăiască. Anumiţi oameni de afaceri îi dăduseră a înţelege că o firmă foarte respectabilă şi, solvabilă caută un om cu talente ca ale lui, şi *monsieur* Maigron avea motive să creadă că în dosul ofertei se afla *monsieur* Lenormant. Ar fi fost ispititor să ocupe un post influent în întreprinderile uriaşe ale lui *monsieur* Lenormant, dar nici nu se gândea la una ca asta câtă vreme era colaboratorul de încredere al lui *monsieur* Beaumarchais.

Monsieur Lenormant însuşi fu printre primii care-l vizitară pe Pierre în noua sa casă. Ochii mici, înfundaţi ai corpolentului domn priveau melancolic la luxul supraîncărcat. Era uimitor felul în care individul ăsta, Pierre, ştia să se bucure de bogăţia lui, luată cu împrumut, fără să se lase ros de griji şi remuşcări neplăcute; cel mai mult i-ar fi plăcut lui. Pierrot să poarte toată casa la deget, alături de briliantul său exagerat de mare. Sigur că, printre comorile adunate de Pierre, erau şi unele într-adevăr de invidiat, şi *monsieur* Lenormant i le invidia. De pildă, şemineul cu cariatidele s-ar fi potrivit bine în sala de muzică a palatului său din Paris, iar portretul lui Désirée, de Quentin de Latour, în camera sa de toaletă de la Étioles. Cu vocea lui surdă, vibrantă, îl felicită pe Pierre că, după cum se vede, afacerile sale merg mai bine decât îşi închipuise el vreodată că ar putea merge. Dar o clipă, în timp ce privea Bastilia, îi flutură pe buze zâmbetul acela vag, fatal.

Femeia pentru care fusese pregătită toată splendoarea aceasta, Thérèse, nu părea prea impresionată. Propriile ei camere, simple, aşa

cum şi le dorise, erau ca o insulă în mijlocul unui torent lucitor. Ea însăşi crea o notă discordantă când lua masa cu Pierre şi prietenii lui. Dar Pierre observa cu bucurie că toţi admirau tocmai această simplitate şi frumuseţea ei calmă.

Când vizită cu Pierre casa terminată, Julie izbucni mai întâi în glume amare. Apoi, entuziasmată de fastul şi bogăţia clădirii, se aruncă de gâtul fratelui ei şi exclamă, râzând şi plângând totodată:

— Pierrot, eşti cel mai mare, cel mai bun. Sigur că a trebuit să construieşti o casă atât de splendidă. O meriţi. Şi cu siguranţă că Thérèse se potriveşte mai bine ca mine în casa asta.

Deveni nemăsurat de generoasă, voi cu orice chip să-i dăruiască Thérèsei brăţara pe care o primise de la Pierre:

— Dacă ar mai fi apucat tata casa aceasta! se tângui ea de câteva ori, cu admiraţie.

Pierre umbla radios prin casă şi simţea nevoia imperioasă să împărtăşească şi altora din bucuria lui. Rugă pe soră-sa, frumoasa, vesela Tonton, să-şi comande o rochie nouă la *mademoiselle* Bertin. Şi credinciosului său Philippe Gudin îi dărui nu numai o masă de scris, din lemn preţios din insule, cu o scobitură largă pentru burta sa, ci şi un minunat capot chinezesc. În afară de aceasta, îi trimise un maldăr întreg de ample lucrări ştiinţifice, între altele şi numeroasele volume ale *Istoriei generale a călătoriilor interesante* de Prévost-Laharpe. Mişcat de atâta devotament prietenesc, înfăşurat în capot, aproape înconjurat de masa de lucru, Gudin lucră cu zel îndoit la *Istoria lui Pierre Beaumarchais.* Pe măsură ce creştea lucrarea, şi titlul ei devenea din ce în ce mai amplu. Acum se numea *Însemnări fidele despre viaţa şi părerile scriitorului şi omului politic Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais.*

Pierre sperase, în sinea lui că Maurepas şi Vergennes vor veni şi ei să viziteze casa din *rue Saint-Antoine.* Nu veniră. Veni însă contesa Maurepas, împreună cu soţii Moutbarey, iar Véronique îi însoţea. Ceruse s-o ia şi pe ea, lucru ce se întâmpla rar. *Madame* Maurepas privi cu oarecare bunăvoinţă şi multă ironie toate minunăţiile ce i se arătară şi fu jignită că Toutou al ei nu pusese şi bustul ei în parc. Iar ministrul de Război, Montbarey, se gândi în sinea lui, la vederea fastului desfăşurat, că trebuie s-o pună pe prietena sa, *mademoiselle* de Violaine, să-i ceară pe viitor lui Pierre comisioane mai mari.

Contrar obiceiului său, şi Félicien îşi făcu apariţia cu ocazia vizitei contesei Maurepas. Îşi învinse timiditatea şi ceru voie s-o conducă pe Véronique să viziteze parcul. Tinerii se aşezară pe treptele templului

închinat lui Voltaire. Se avântară în consideraţii asupra faptului că Voltaire era cel mai inteligent dintre oameni, dar Jean-Jacques Rousseau era mult mai mare încă, deoarece îmbina înţelepciunea cu o profundă sensibilitate. Se întrebară când va fi smuls vălul înşelăciunii de pe ochii lumii. Visară la epoca libertăţii şi a înţelepciunii care începuse o dată cu eliberarea Americii. Ce fericit era Félicien că va mai apuca înflorirea acestei epoci, ce fericit că o va apuca împreună cu Véronique. Şedeau, visau, tăceau şi se ţineau de mână, până când lacheii anunţară că prinţesa se pregătea de plecare.

Désirée fu dintre ultimii prieteni ai lui Pierre care veniră să admire noua lui realizare. Voise să viziteze casă împreună cu colegii ei. Pierre renunţase la ideea lui iniţială de a da o serbare pentru întreg Parisul cu ocazia mutării în noua casă. Îndemnat de Gudin, găsise ceva mai demn. Voise să inaugureze casa citind actorilor de la *Théâtre Français* pe *Figaro.*

Veniră deci cu toţii, aceşti artişti, cei mai mândri artişti ai lumii, ca să asculte noua piesă a autorului lor preferat. Mai întâi făcură o plimbare prin întreaga locuinţă. Părerile erau foarte împărţite, unii se lăsaseră impresionaţi de fast, dar majoritatea aveau gust şi pricepere şi nu se jenară să-şi spună părerea.

Seara ameninţa să devină glacială, şi Pierre se gândea să renunţe la lectură. Dar apoi hotărî*:* „Dacă-i pe-aşa, abia le citesc piesa!” La început nu găsi tonul potrivit, dar apoi îşi luă avânt şi actorii uşor influenţabili, care înainte zâmbiseră dispreţuitor, se lăsară cu plăcere antrenaţi de arta lui. Fu un succes. Domnii şi doamnele de la *Théâtre Français* nu-şi mai găseau locul, săreau în picioare, i se uitau peste umăr în manuscris, exclamau:

— Încă o dată, Pierre, încă o dată fraza asta!

Erau emoţionaţi - fu o seară de pomină.

Erau însă cu toţii de acord că va fi imposibil ca această comedie să fie jucată.

— O să fie, declară liniştit Pierre.

— N-o să fie jucată, spuse actorul Préville.

— Mai curând citeşte arhiepiscopul memoriile lui Casanova din amvonul de la *Nôtre-Dame.*

— *Nunta lui Figaro* o să fie jucată, *monsieur* - replică Pierre - şi dumneavoastră veţi interpreta pe Figaro. Cât sunt de sigur că Versailles-ul va recunoaşte independenţa Americii, aşa sunt de sigur şi că va fi jucată *Nunta lui Figaro*. Asta v-o spun eu, Pierre de Beaumarchais.

— Bravo! strigă convins credinciosul Gudin.

— Pariem, *monsieur*? propuse, cu uşurinţa inimitabilă pentru care era vestit, actorul Préville.

— Cu plăcere, *monsieur* - răspunse Pierre - pe ce*?*

Actorul se gândi.

— Să zicem pe un bust de Houdon, spuse el; era însă ştiut că sculptorul Jean-Antoine Houdon nu primea comenzi sub douăzeci şi cinci de mii de livre. Actorul continuă. Uite ce propun: Dacă se va juca *Figaro*, atunci îi comand lui Houdon bustul dumneavoastră. Dar dacă piesa nu se joacă, atunci comandaţi dumneavoastră bustul meu.

— S-a făcut, replică Pierre. Şi, întorcându-se către ceilalţi: Doamnelor şi domnilor, aţi auzit că Préville s-a angajat să-mi comande bustul. Dăruiesc bustul pentru a fi plasat în vestibulul *Teatrului Francez.*

— Bravo! strigă entuziasmat Philippe Gudin.

Apoi se mâncă şi se bău. Pierre se ocupase două săptămâni de organizarea şi prepararea acestei mese. Se prelungi până târziu în noapte şi printre multele vinuri îşi spuseră multe adevăruri.

Apoi, către dimineaţă, când obosiră, Pierre dădu la o parte perdelele uriaşelor ferestre. În faţa lor se desprindea, greoaie şi ameninţătoare, din pâclă, Bastilia. Mai întâi fură uimiţi şi făcură câteva glume stângace. Apoi chiar şi actorii amuţiră; din încăperea stăpânită de mirosul acru al resturilor de vin, de lumina pâlpâitoare a lumânărilor gata să se stingă, priveau spre clădirea cenuşie, întunecată, ale cărei contururi deveneau tot mai limpezi în lumina zorilor.

— Asta ajută la scris, le spuse Pierre.

Doctorul Franklin plecă la Paris, la *Hôtel d'Hambourg*, pentru a se duce împreună cu colegii săi, Silas Deane şi Arthur Lee, la Ministerul de Externe, *Hôtel Lautrec* pe *Quai des Théatins,* la *monsieur* Vergennes. Congresul însărcinase delegaţii de la Paris să ceară guvernului francez un nou împrumut, cât se poate de mare, şi momentul părea potrivit. Ultimele ştiri din America erau mai curând mulţumitoare. Generalul Washington trecuse triumfător cu armata prin Philadelphia, soldaţii fuseseră împodobiţi cu flori, iar populaţia îi primise cu urale. La defilare luaseră parte şi ofiţerii francezi, mai ales La Fayette, aşa încât problema cu francezii părea lămurită şi totul avea un aspect mai favorabil.

Dar, din păcate, lucrurile se schimbaseră în cele două zile care trecuseră de când fusese fixată întrevederea cu Vergennes şi, îndreptându-se spre oraş în caleaşca sa comodă, Franklin se gândea cu îngrijorare la comunicările sosite alaltăieri din Amsterdam şi ieri de la

Londra. Se vestea că generalul Washington suferise o înfrângere în apropiere de Philadelphia, circulau zvonuri că Philadelphia căzuse. Pe deasupra, generalul englez Burgoyne pătrunsese din Canada până adânc în teritoriul Statelor Unite şi ameninţa să izoleze Noua Anglie de celelalte colonii.

Când Franklin sosi la *Hôtel d'Hambourg,* văzu imediat, după feţele celorlalţi, că zvonurile proaste căpătaseră noi confirmări. Aşa şi era. *Monsieur* de Gérard comunicase tocmai domnilor că contele Vergennes socotea mai potrivit să amâne întrevederea. Sosiseră noi ştiri din America şi ministrul voia mai întâi să examineze voluminosul curier. Dacă ştirile ar fi fost bune, Vergennes n-ar fi propus amânarea întrevederii.

Şedeau întristaţi laolaltă. Era îndoielnic dacă, în asemenea condiţiuni, audienţa mai avea vreun rost. Franklin era de părere să amâne pe un timp întrevederea. Arthur Lee găsea că tocmai acum trebuia cerut un împrumut. Silas Deane propuse să se întâlnească cu ministrul dar, în loc de cinci milioane, cum proiectaseră, să ceară numai trei. Arthur Lee se opuse cu violenţă. Dacă vor face acum pe modeştii, ar da impresia că socoteau pierdută cauza americană. Dimpotrivă, acum trebuiau să se arate de două ori mai mândri şi să nu ceară trei sau cinci milioane, ci toate cele paisprezece pe care Congresul dorea să le obţină, fie sub formă de împrumut, fie în dar, de la regele Franţei. Silas Deane răspunse iritat că dacă se înfăţişau înaintea unui om realist ca Vergennes cu asemenea utopii, se vor face de râs. Arthur Lee replică, la fel de aprig, că dacă cereau domnilor din Versailles asemenea mărunţişuri, ca trei sau cinci milioane, aceştia îi vor considera cerşetori şi vor deveni obraznici. La urma urmei, nu domnii Franklin, Deane şi Lee duceau tratative cu contele Vergennes, ci o mare putere, America, cu o altă mare putere, Franţa.

— Astea sunt vorbe goale, se aprinse Silas Deane. Dacă cerem acum trei milioane, o să primim poate un milion. Dacă cerem cele paisprezece ale dumitale, nu primim nimic şi ne facem şi de râs.

— Ar fi trebuit să mă gândesc de la început - replică Arthur Lee cu amărăciune - că este suficient să propun eu ceva ca să fie sigur respins. Se înfuria pe măsură ce vorbea. Am să mă îmbolnăvesc din pricina felului în care sunt tratat aci. Se trimit rapoarte la Congres, fără ca eu să le văd. Sunt îndemnat să confirm deconturi pe care nu am posibilitatea să le verific. Nu se intervine când sunt prost tratat la Versailles. Dar, de data aceasta, nu mă las. Insist să cerem toate cele paisprezece milioane.

— Consider asta ca lipsit de perspective, domnule coleg, spuse Franklin foarte liniştit. Dar, dacă insistaţi, am să merg cu dumneavoastră la Vergennes.

Audienţa se desfăşură în mod neplăcut, aşa cum se temuse Franklin. Amabilul, plăcutul ministru nu era de loc amabil astăzi, era supărat şi agresiv.

— Nu este nevoie să-mi prezentaţi cererea dumneavoastră domnilor, spuse el. O cunosc dinainte, cunosc toate amănuntele. Şi anume de la reprezentantul Angliei.

Şi, deoarece delegaţii se arătară uimiţi, continuă, pe un ton mai aspru decât îl auziseră vreodată de la el:

— Trebuie să vă spun deschis, domnilor, că sunt mirat de neglijenţa dumneavoastră. V-am atras atenţia în repetate rânduri să nu permiteţi oricui să se amestece în treburile dumneavoastră. Dar continuaţi, se pare, să rezolvaţi atât de neatent treburile care în interesul dumneavoastră şi al nostru ar cere să fie secrete, încât oricine le poate cunoaşte cu de-amănuntul. Maiestatea-sa este profund indignată. Trebuie s-o spun deschis, domnilor: nu înţeleg cum de ne puteţi pune mereu, atât pe noi cât şi pe dumneavoastră, în situaţii atât de penibile. Secretele dumneavoastră le daţi direct pe mâna englezilor. Despre planul cu vasul *Robert Morris* de la Rotterdam am şi auzit, tot de la englezi.

Franklin privi mirat spre ministru, apoi spre colegii săi.

— Despre ce plan este vorba*?* întrebă el.

— Ei poftim, se indignă Vergennes şi se întoarse către Deane şi Lee. Englezii află mai repede despre intenţiile dumneavoastră decât doctorul Franklin. Domnii - explică el doctorului cu un dispreţ în care se amesteca şi milă - vor să dăruiască regelui Franţei goeleta americană *Robert Morris*, pentru ca vasul să poată ieşi nevătămat sub un alt nume din Rotterdam.

— Nu-i o idee rea, recunoscu Franklin.

— Dar aşa ceva nu se trâmbiţează dinainte pe străzi, replică Vergennes indignat.

— Recunoaştem, domnule ministru, că am fost neglijenţi - spuse Arthur Lee încruntat - recunoaştem că suntem vinovaţi. Dar gândiţi-vă, pe de altă parte: noi suntem oameni cinstiţi, nu suntem obişnuiţi să conspirăm şi să ne purtăm ca hoţii, aşa cum se consideră aci că ar trebui să facem.

Franklin interveni repede:

— Vă asigurăm, excelenţă, că pe viitor ne vom strădui să fim

prudenţi.

— V-am fi foarte recunoscători, zise ministrul tăios.

Franklin începu să vorbească despre scopul vizitei,

— Deoarece aveţi cunoştinţă de cererile noastre, excelenţă, începu el cu un mic zâmbet - nu mai este nevoie să le explicăm pe larg.

Totuşi, Arthur Lee începuse să argumenteze:

— Congresul are nevoie de ajutorul Franţei, acum mai mult ca oricând. Situaţia nu este de aşa natură încât să nu putem rezista fără sprijin străin. Dar, în războiul nostru cu Anglia, nu se va găsi un moment în care să avem mai mare nevoie de ajutor. Dacă obţinem ajutorul acum, salvăm zeci de mii de vieţi, ferim oraşele noastre de foc şi distrugere, economisim ţării multe milioane de pfunzi.

Deoarece îi promisese ajutorul său, Franklin interveni şi spuse în felul lui concret:

— Un tun pe care ni-l trimite Franţa acum, valorează cât cinci trimise peste un an.

Vergennes se juca cu pana sa.

— M-aş bucura, domnilor - răspunse el - să vă pot ajuta în mod generos, cu toată situaţia încordată a vistieriei noastre. Acum însă, prin nesocotinţa dumneavoastră, l-aţi nemulţumit la culme pe rege. Nici nu mă pot gândi să-i solicit bani pentru dumneavoastră. Ajutaţi-mă, domnilor, prin rezerva şi prudenţa dumneavoastră, să-l împăcăm pe rege. Poate că astfel vă vom putea acorda, după un timp, nu cele paisprezece milioane, ci un milion. Condiţia rămâne însă să păstraţi cea mai deplină discreţie.

Pe drumul de întoarcere, Arthur Lee izbucni în tirade violente împotriva francezilor, a mâncătorilor de broaşte.

— Situaţia încordată a vistieriei! se indignă el. Dar de unde provine această situaţie încordată a vistieriei? Despota, despota dumneavoastră, doctore Franklin, de la care aţi sperat atât, iroseşte banii noştri pe toalete, palate şi distracţii deşănţate, şi apoi nu mai sunt bani pentru America şi libertate.

— V-am prevenit, *Mr.* Lee - declară Silas Deane - că este o nebunie ca, într-o asemenea situaţie, să ceri atâţia bani.

— Nu puteam să prevăd - replică veninos Arthur Lee - că spionii dumneavoastră vor vinde de îndată planul meu Angliei.

— Spionii mei? se încinse Silas Deane. Cine a discutat fiecare punct în legătură cu cele paisprezece milioane cu bancherul Grand? Dumneavoastră sau eu? Dumneavoastră purtaţi vina, aci nu există nici o îndoială. Iarăşi aţi pricinuit Americii nespus de mult rău cu nefericitul

dumneavoastră zel.

— În *monsieur* Grand se poate avea încredere, răspunse încruntat Arthur Lee. Dar nu se poate avea încredere în *monsieur* Caron al dumneavoastră, în acest palavragiu şi gură spartă.

— Încetaţi, domnilor, îi rugă Franklin. După veştile proaste de la Londra, Vergennes nu ne-ar fi dat bani, chiar dacă n-ar fi aflat nici cât negru sub unghie de cerinţele noastre. Era doar un pretext.

Şi-şi încheiară scurta călătorie într-o tăcere îmbufnată.

În ziua următoare, o dată cu poşta venită din America, Franklin primi şi ştirile oficiale despre cele petrecute. Armata Congresului fusese înfrântă pe malurile fluviului Brandywine. Philadelphia căzuse. Congresul se refugiase la Yorktown. Deşi Franklin era pregătit, vestea îl lovi greu.

Oraşul său fusese ocupat de inamic. Va să zică, în locuinţa lui frumoasă de pe *Market Street* şedeau acum englezii. Ce păcat că Saly adusese înapoi cărţile şi tablourile care se aflaseră în siguranţă. Acum, un ticălos de ofiţer englez în haine stacojii se lăfăia printre cărţile şi mobila sa, iar numeroasele invenţii ingenioase prin care mărise confortul casei erau la cheremul acestor oameni. Se gândi apoi şi la portretul său, pictat de Benjamin Wilson, poate că nu era o operă de mare valoare, dar ţinea la el şi suferea că acum un ofiţer englez îl privea rânjind.

Franklin se simţea obosit şi foarte singur. Dacă cel puţin l-ar fi avut alături pe Dubourg. Dar acesta se stingea încet, nu mai putea veni, - bunul, credinciosul amic nu mai putea ieşi din casă.

Franklin simţea o dorinţă puternică să-l vadă. Dădu ordin să se înhame caii la caleaşcă şi plecă la Paris.

Dubourg zăcea în pat, cu scufia pe cap, proptit de multe perne. Când intră Franklin, ochii mici, prietenoşi, se luminară în obrazul supt.

— Săptămâna viitoare am să pot din nou veni la Passy, afirmă el.

Franklin, îndatoritor, îi spuse ce mult îi ducea lipsa, nu numai ca prieten, dar şi în muncă.

— Ei da, ei da - răspunse Dubourg - doar nu sunt un trântor, chiar dacă trebuie să stau puţin în pat. Respect preceptul vrednicului Richard: „De vreme ce nu eşti sigur de clipa prezentă, nu nesocoti ora”. Ce părere aveţi de ideea mea de a dărui pe *Robert Morris* regelui?

— De la dumneata vine ideea? întrebă Franklin. Ar fi trebuit să-mi închipui.

— Da, se bucură Dubourg. Dar dumitale nu ţi-am spus nimic, dragă doctore. Eşti un om mare, dar micile şmecherii nu-ţi plac. N-a fost de

loc uşor să-mi realizez proiectul. A trebuit s-o iau tare pe ocolite; doar ştii că n-am chiar cele mai bune relaţii cu domnii Lee şi Deane.

Acum Franklin ştiu cum de planul lor fusese atât de repede trădat englezilor.

Vorbi despre propriile sale necazuri, despre situaţia grea a ţării, despre pierderea casei sale şi cât de mult ţinuse la cărţi şi la celelalte numeroase obiecte personale. Erau dureri pe care Dubourg le înţelegea şi luă atât de mult parte la ele, încât, în cele din urmă, Franklin trebui să-l consoleze.

— Oricum, înfrângerea nu poate periclita în mod serios poziţia noastră aci, la Versailles; mulţumită ideii dumitale, o avem doar ca prietenă pe regină.

— Da, faptul că ideea aceea mi-a venit la momentul oportun îmi este o mare consolare pe patul de suferinţă.

Franklin îi povesti şi despre spionajul ce se făcea în jurul lor.

— Ştiţi cine este vinovat de toate astea? se indignă Dubourg, ridicând acuzator o mână mare, palidă, ofilită. Tot el, tot acel Beaumarchais.

— S-ar putea, zise Franklin.

Lui Dubourg îi era milă de marele, încrezătorul său prieten Franklin, iar lui Franklin îi era milă de bunul, curajosul, înflăcăratul Dubourg.

În timp ce, de partea aceasta a oceanului, toţi cei care puseseră la inimă cauza Americii erau îngrijoraţi în urma căderii Philadelphiei şi a înfrângerilor de la Germantown şi de pe Brandywine, soldaţii americani obţinuseră de mult o victorie care ştergea înfrângerea şi apleca balanţa în mod decisiv în favoarea Statelor Unite. Victoria aceasta se datora în parte generalului Gates şi în mai mare măsură încă generalului Benedict Arnold, dar cel mai mult contribuiseră la ea, cu incapacitatea lor, cei cinci conducători englezi: regele George, ministrul de Război, lord Germain, şi generalii Howe, Clinton şi Burgoyne.

Planul campaniei engleze din America pentru anul 1777, născocit de regele George, fusese terminat la 13 decembrie 1776, mai precis, conform însemnărilor sale, după-amiază la orele cinci şi trei minute. Generalul Burgoyne urma să-şi croiască drum din Canada spre sud, iar generalul Howe să pornească de la New York şi să-i iasă înainte; cele două armate trebuiau să se unească şi să izoleze astfel Noua Anglie de restul coloniilor. Dar ministrul de Război, lord Germain, voind să plece la vânătoare, pusese deoparte instrucţiunile pentru generalul Howe şi apoi uitase să le expedieze. Drept care, generalul Howe nu se îndreptă către

generalul Burgoyne, iar acesta, după ce avansase cu armata sa mult spre sud, în urma unor marşuri şi bătălii nespus de grele, se văzu singur în faţa grosului forţelor americane.

John Burgoyne, militar pasionat, dramaturg şi cartofor, mare amator de femei frumoase, se evidenţiase prin meritele sale militare în Portugalia, răpise fiica lordului Derby şi se căsătorise cu ea, scrisese o comedie care se bucurase de succes*: Fata de la Oldworth Oaks,* pierduse şi câştigase averi la masa de joc. Acum năvălise din Canada cu partea cea mai închegată a trupelor engleze şi germane, o armată perfect instruită, care mai era sprijinită şi de un mare număr de marinari canadieni, un însemnat contingent de genişti şi de importante grupe auxiliare de indieni. Ocupase Ticonderoga şi fortul Edward şi înaintase, prin regiuni extrem de anevoioase, mult spre sud, unde se aştepta să întâlnească a doua armată engleză.

În locul ei, întâlni o armată americană mult mai puternică şi se văzu într-o situaţie periculoasă. Pierduse legătura cu Canada, cererile de ajutor adresate generalilor Howe şi Clinton rămăseseră fără răspuns, mai avea provizii pe cel mult paisprezece zile.

Încercă o străpungere, dar fu respins cu pierderi grele de armata generalului Arnold. Se întări pe înălţimile de la Saratoga[1] şi ţinu un consiliu de război. Înfăţişă ofiţerilor săi, în cuvinte alese, situaţia fără ieşire în care se aflau şi-i întrebă dacă cunoşteau vreun caz în istoria războaielor în care o armată pusă într-o situaţie asemănătoare să nu fi capitulat. În momentul acesta, o ghiulea de tun trecu şuierând deasupra consiliului, iar generalul Burgoyne îşi diviză întrebarea în două subîntrebări. Primo, dacă le mai rămăsese altceva de făcut decât să capituleze. Nu, spuseseră domnii. Secundo, dacă o asemenea capitulare era compatibilă cu legile onoarei militare. Domnii spuseră*:* Da.

În consecinţă, Burgoyne scrise generalului american Gates următoarele: „După ce generalul Burgoyne s-a măsurat cu dumneavoastră în două bătălii, a rămas câteva zile pe actualele sale poziţii, hotărât să nu se dea în lături nici de la o a treia ciocnire. El este conştient că dumneavoastră aveţi forţe mai mari şi că trupele dumneavoastră au posibilitatea să-i zădărnicească aprovizionarea şi să

---

[1] Bătălia de la Saratoga (New York) din 1977 este considerat de mulţi istorici ca punct de cotitură în istoria americană. Ea fost o bătălie hotărâtoare în evoluţia Războiului de independenţă al Statelor Unite ale Americii.

transforme retragerea sa într-un măcel sângeros pentru ambele părţi. În situaţia aceasta, se simte îndemnat de consideraţii umanitare să propună salvarea vieţilor unor oameni curajoşi, în caz că i se vor oferi condiţii onorabile; el socoate această propunere justificată de principiile sacre ale moralei şi ale istoriei. Dacă generalul-maior Gates are înţelegere pentru ideile generalului-locotenent Burgoyne, atunci este rugat să comunice condiţiile sale.”

Solul englez, maior Kingston, se întâlni cu căpitanul american Wilkinson într-un punct dinainte stabilit. Cei doi domni călăriră spre cartierul generalului Gates; pe drum discutară despre priveliştile din Hudson, care în toamna aceea frumoasă erau deosebit de fermecătoare.

Gates citi scrisoarea adversarului său şi-şi formulă condiţiile în şapte paragrafe, dintre care două i se părură cavalerescului general Burgoyne cu totul necavalereşti. Primul paragraf necavaleresc suna*:*

— „Armata generalului Burgoyne a fost decimată de repetate înfrângeri, dezertări şi boli, muniţiile sale sunt pe sfârşite, proviziile şi bagajele ei au fost capturate sau distruse, retragerea i-a fost tăiată. În asemenea condiţii, nu se poate accepta predarea soldaţilor generalului Burgoyne decât ca prizonieri de război.”

La aceasta, Burgoyne observă*:*

— Atâta timp cât mai are armele în mână, oricât de slăbită ar fi armata general-locotenentului Burgoyne, nu va recunoaşte niciodată că retragerea i-a fost tăiată.

Celălalt paragraf necavaleresc suna*:*

— „Trupele excelenţei sale generalul Burgoyne sunt obligate a preda armele înainte de a-şi părăsi tabăra.”

Burgoyne comentă*:*

— Articolul acesta este cu totul inacceptabil. Mai bine decât să capituleze predând armele, armata generalului Burgoyne se va năpusti asupra duşmanului, hotărâtă să lupte fără cruţare.

Capitularea - Burgoyne insistă să i se spună „convenţie” - cuprinse până în cele din urmă treisprezece articole, toate foarte onorabile. Fu semnată. La 17 octombrie, orele zece dimineaţa, trupele engleze îşi părăsiră întăriturile, cu armele, conform convenţiei, în sunetul tobelor şi trâmbiţelor. Burgoyne, într-o uniformă somptuoasă, cu pălăria împodobită de pene şi Gates, într-o haină albastră simplă, se întâlniră la intrarea în tabăra lui Gates. Căpitanul Wilkinson, adjutantul lui Gates, făcu prezentările. Burgoyne salută cu frumoasa lui pălărie şi spuse:

— Hazardul m-a făcut să devin prizonierul dumneavoastră.

Gates răspunse:

— Sunt oricând gata să confirm că vina nu este a excelenţei voastre.

În aceeaşi zi, Gates scrise soţiei sale: „Vocea faimei îţi va fi adus la cunoştinţă încă înainte de a primi scrisoarea asta, ce norocos am fost. General-maiorul Philips, care mi-a scris anul trecut o scrisoare obraznică, este acum prizonierul meu, de asemenea lord Petersham, maiorul Acland şi soţia sa, fiica lordului Ilchester. Dacă vechea Anglie nu se cuminţeşte după o astfel de lecţie, atunci curva asta bătrână şi idioată este sortită pieirii.” Iar în post-scriptum îşi exprima speranţa că Doamna Gates şi-a găsit acum volănaşe pentru şorţ.

Faţă de prizonierul său, Burgoyne, se purta mărinimos. Cu toate dificultăţile, comandantul învingător organiză pentru învins şi statul său major o masă. Li se servi şuncă, o gâscă, friptură de vacă şi berbec, totul însoţit de rom şi cidru. Pahare, fireşte, nu erau decât două, unul pentru generalul învingător şi altul pentru generalul învins. Gates bău în sănătatea maiestăţii-sale britanice, iar cavalerul Burgoyne în cea a generalului Washington. După aceea, conform obiceiului, se ţinu un toast necuviincios care fu aprobat zgomotos de toţi cei prezenţi.

Şi în rest, Gates se purtă cu multă consideraţie faţă de armata engleză capturată. Nici unui soldat american nu-i fu îngăduit să asiste la predarea armelor de către trupele engleze.

Ulterior, generalul Burgoyne şi statul său major fură încartiruiţi în frumoasa locuinţă a generalului Schuyler din Albany. Doamna Schuyler le dădu cea mai bună cameră şi le servi o cină excelentă, pe care o prezidă cu multă graţie. Din nefericire, generalul Burgoyne trebuise să incendieze cu luni în urmă conacul generalului Schuyler. De aceea, faţă de o astfel de generozitate, i se umplură ochii de lacrimi şi zise suspinând adânc:

— Într-adevăr, doamnă, vă străduiţi prea mult pentru un om care v-a pustiit ţara şi v-a ars casa.

În dimineaţa următoare, fiul de şapte ani al generalului Schuyler alergă prin camera sa, emoţionat de prezenţa neobişnuiţilor musafiri, băgă capul pe uşă în camera cea mare, în care dormea generalul Burgoyne şi domnii săi, râse, se bucură şi strigă cu o mândrie copilăroasă*:*

— Sunteţi toţi prizonierii mei.

Ceea ce îl făcu pe generalul Burgoyne să plângă şi mai mult decât în ajun.

Toţi anglofilii erau trişti. Cea mai bună armată engleză încetase să mai existe, o pradă de război nemaipomenită căzuse în mâinile

americanilor. În toate cele treisprezece state, populaţia era convinsă, şi pe drept cuvânt, că de acum încolo nimic nu mai putea sta în calea victoriei marii cauze.

Dar, timp de şapte săptămâni, nimic din toate astea nu se află de cealaltă parte a oceanului. Ultimele ştiri sosite erau că generalul Washington suferise o grea înfrângere la Germantown şi pe Brandywine şi că Philadelphia căzuse. Aşadar, principalele două oraşe ale Americii. New York şi Philadelphia, se aflau în mâinile englezilor şi o iarnă deznădăjduită învăluise ţara. Americanii de la Paris şi prietenii lor erau deprimaţi şi plini de griji.

Şi Pierre primise un raport precis şi amănunţit despre înfrângerea de la Brandywine şi evacuarea Philadelphiei, şi anume de la Paul. O mare parte din vină, scria Paul, se atribuia rivalităţii dintre generalul american Sullivan şi generalul francez de Borre. În ceasul cel mai greu, fiecare dintre ei pretinsese comanda aripii drepte şi, în timp ce ei se certau, fuseseră surprinşi de duşmani. Chiar dacă bătrânul de Borre jucase un rol ingrat, în schimb, alţi francezi se evidenţiaseră în luptele de la Brandywine. Vestit pentru vitejia sa ajunsese baronul Saint-Ouary, care fusese grav rănit şi abia scăpase cu viaţă. De asemenea, căpitanul Louis de Fleury - o rudă a lui Pierre - dăduse dovadă de atâta curaj încât Congresul, cunoscut pentru lipsa lui de generozitate, hotărâse să-i dea un alt cal în schimbul celui omorât în luptă. În mod deosebit se distinsese marchizul de La Fayette. Înfruntând toate pericolele, făcuse, împreună cu adjutantul său Gimat, tot posibilul pentru a stăvili fuga trupelor cuprinse de panică ale generalului Sullivan. Deşi rănit, La Fayette nu putuse fi îndepărtat de pe câmpul de luptă până când generalul Washington nu-i dăduse un ordin sever să se prezinte la punctul sanitar. Generalul spusese medicilor*:* „îngrijiţi-l ca pe propriul meu fiu”.

În general, scria Paul în continuare, acum americanii se străduiau pretutindeni să îndrepte proasta primire ce li se făcuse ofiţerilor francezi. El fusese pe cale de a obţine plăţi mai serioase pentru firmă *Hortalez.* Din păcate, înfrângerea dădea din nou un pretext Congresului să le amâne. Acum era în joc existenţa Statelor Unite, declarau ei, şi un fleac ca drepturile firmei *Hortalez* putea să mai aştepte. Cu toate astea, încrederea lui Paul în victoria finală a cauzei americane, ca şi în rezolvarea favorabilă a drepturilor datorate firmei *Hortalez*, era de neclintit.

După cele comunicate de Paul, înfrângerea nu părea atât de gravă precum fusese de aşteptat după comunicatul de la Londra. Totuşi,

raportul îi dădu de gândit lui Pierre. El şi cu Maigron vor trebui să mai născocească încă multe vicleşuguri ca să evite în următoarele luni falimentul casei *Hortalez*.

Dacă nu obţinea bani, Pierre voia cel puţin să se bucure de o despăgubire morală, voia să-şi manifeste simpatia şi să culeagă simpatie. Scrisoarea lui Paul îi oferea un bun pretext pentru a-l vizita pe doctorul Franklin, ca să poată face o comparaţie între veştile primite de el şi cele ale emisarilor. Plecă la Passy.

Înfrângerea americanilor răcise entuziasmul parizienilor şi mai mult încă entuziasmul celor de la Versailles. Peste noapte, eroii libertăţii deveniseră din nou nişte rebeli. Cine îşi manifestase încă ieri în mod zgomotos simpatia, se ţinea acum într-o rezervă plină de teamă. În asemenea condiţii, doctorul fu bucuros de vizita lui Pierre.

Ca şi când s-ar fi înţeles, cei doi nu-şi comunicară decât ştirile bune, liniştitoare din corespondenţa lor. Pierre descrise cum se evidenţiaseră francezii pe Brandywine. Franklin, la rândul său, povesti, cu o mulţumire uşor ironică, că la Philadelphia mai avuseseră timp să aresteze anumiţi partizani ai englezilor şi să-i transporte la Yorktown; în felul acesta dispuneau de ostatici care puteau fi daţi în schimbul propriilor prizonieri, căzuţi în mâinile englezilor.

Pierre se aşteptase să-l găsească pe Franklin deprimat, dornic de consolare. Franklin avea, după cum se ştia, o casă şi alte proprietăţi imobile la Philadelphia, căderea oraşului trebuie să-i fi pricinuit pagube personale, desigur nu atât de grele ca ale lui, dar el, Pierre, în locul doctorului, tot ar fi amintit de ele. Liniştea doctorului îl impresionă şi trezi în el gânduri înalte.

— De obicei - spuse el - oamenii stau în faţa evenimentelor istorice ca nişte copii care văd pentru prima dată un ceas. Se zgâiesc fascinaţi la mişcările secundarului, dar nu sezisează mişcările minutarului sau ale acului care arată orele. Noi însă, doctore Franklin, dumneavoastră şi cu mine, suntem altfel. Faptul că un eveniment ne loveşte personal nu ne poate determina să-l considerăm rupt de legăturile sale. Noi ne dăm cu un pas înapoi, luăm distanţa necesară şi privim scena în ansamblul ei. Noi ştim că o astfel de înfrângere izolată, ca cea de pe fluviul Brandouin, nu hotărăşte soarta războiului.

Franklin găsi destul de reuşită comparaţia cu secundarul, îl amuza şi pronunţarea numelui fluviului. Răspunse că se bucura că Pierre îi împărtăşea încrederea. Dacă Franţa, care investise în America mulţi bani, spirit şi suflet, va învesti şi mai mult în viitor, va acţiona nu numai generos, ci şi inteligent; căci îşi va recupera nu numai capitalul, dar va

încasa şi procente bune.

Pierre înţelese din cuvintele acestea că, pe viitor, Franklin îl va sprijini în rezolvarea cererilor sale.

— Da, - răspunse el cu entuziasm, - Franţa şi America trebuie să meargă mână în mână.

Franţa era spiritul libertăţii, iar America pumnul ei.

Comparaţia aceasta îi plăcu mai puţin lui Franklin. Dar nu voia să nemulţumească un om pe care se putea bizui în această situaţie grea şi, când Pierre îşi luă rămas bun, îl pofti la masă pentru duminică la prânz.

Duminica aceea, în 4 decembrie, era ceţoasă şi foarte rece. Camerele lui Franklin de la Passy, însă, erau calde şi plăcute.

Invitase numai prieteni adevăraţi ai Americii. Nu erau mulţi francezi, dar oameni de valoare şi cu renume: Turgot, academicianul Leroy, *monsieur* de Chaumont, Condorcet, de la Rochefoucauld, abatele Morellet. Pierre era mândru că Franklin îl invitase într-o asemenea societate. Nici prezenţa lui Arthur Lee nu putu să-i întunece prea mult bucuria.

Da, până şi Arthur Lee venise. Omul acesta iritabil, mânios, era ros de griji şi nu putea răbda să şadă singur la *Hôtel d'Hambourg,* înconjurat de francezi, cărora înfrângerea ţării sale şi a libertăţii le era doar prilej de bucurie. Ştia că la Passy va găsi oameni ce e drept uşuratici şi accesibili ispitelor, dar care totuşi puneau la inimă înfrângerea.

Aşteptările sale nu fură înşelate. Franklin simţea că cei de faţă sperau să audă de la el cuvinte de îmbărbătare şi le expuse felul cum vedea situaţia. Cine a asistat la începuturile acestei revoluţii, explică el, nu poate înţelege cum de a fost omeneşte posibil să fie învinse greutăţile nemaipomenite care le-au avut de întâmpinat. Totul fusese creat din nimic: legi, guverne pentru fiecare dintre statele federale, o armată, o flotă, arsenale. Şi între timp nu avuseseră de furcă numai cu puternica armată engleză, care se afla în inima ţării, ci şi cu nenumăraţii adversari declaraţi sau nedeclaraţi din interior, cu neutrii şi fricoşii, cu prietenii îndoielnici. A fost o minune că revoluţia nu s-a înecat atunci în haos şi anarhie. Dar dacă armata americană improvizată a rezistat în asemenea condiţii şi a ieşit victorioasă din prima iarnă, nu exista nici o îndoială că acum Statele Unite, organizate şi puternice, vor fi în stare să suporte o înfrângere izolată, fără urmări prea grave.

Franklin nu ţinu o cuvântare, ci povesti lucruri trăite; dintre toţi de

faţă, el era singurul care luase parte la începuturile revoluţiei. Tonul şi cuvintele lui erau simple şi le împărtăşi celorlalţi convingerea lui că ceea ce mai rămăsese de făcut era neînsemnat în comparaţie cu cele realizate. Chiar şi Arthur Lee era emoţionat.

Nu se mai vorbi de America, se mâncă şi se bău, se vorbi de mâncăruri şi băuturi, despre literatură şi teatrul francez, Pierre povesti tot felul de anecdote vesele şi răutăcioase, iar Franklin câte una din povestioarele sale. Totuşi, atmosfera veselă, nepăsătoare, nu dură mult. Vechile griji îşi făcură din nou loc, nimeni nu le pomenea, dar tot mai des se lăsa tăcerea şi lucrurile nespuse răsunau mai puternic decât cele spuse. Curând, oaspeţii resimţiră reuniunea lor ca o corvoadă şi lumea se pregăti să plece mai devreme decât de obicei.

Atunci intră pe poartă un musafir întârziat, într-o trăsură de piaţă. Se auzi zvon de glasuri de parcă *monsieur* Finck, bucătarul, se certa cu noul sosit. Acesta urcă grăbit scările, *monsieur* Finck abia mai avu timp să anunţe:

— *Monsieur* Austin.

În cameră intră un necunoscut, îmbrăcat încă în haine de călătorie.

Privirea lui cercetă pe cei de faţă. Se adresă lui Franklin şi spuse*:*

— Numele meu este John Loring Austin, vin de la Nantes, sau mai exact de la Boston, am traversat oceanul cu brigantina *Perch,* aduc veşti de la Congres.

Repezit, cum nu-i era obiceiul, Franklin întrebă:

— E adevărat, domnule, că Philadelphia a căzut?

— Da, răspunse *Mr.* Austin. Dar aduc veşti mai însemnate, adăugă el grăbit şi anunţă: Generalul Burgoyne a capitulat. Şi, în neîncrederea pricinuită, spuse precipitat: Saratoga, şi apoi: Generalul Gates şi generalul Arnold. Mai zise: Din partea englezilor au căzut generalul Fraser şi locotenent-colonelul german Breymann. În afară de generalul Burgoyne au mai fost luaţi prizonieri generalii Hamilton şi Philips, precum şi generalul Riedesel din Braunschweig. Mai sunt prizonieri lord Petersham, Earl de Balcarras şi vreo şase membri ai Parlamentului. Şi cinci mii opt sute de ofiţeri şi soldaţi englezi, şi două mii patru sute de hesani. Au fost luate ca pradă două sute patruzeci de tunuri şi cinci mii de muschete, o cantitate uriaşă de materiale de război şi muniţie.

Îi sorbeau cu toţii vorbele, şi americanii care înţelegeau, şi francezii care nu înţelegeau. Arthur Lee se apropie de el, îl apucă de braţ şi spuse răguşit:

— Ce spui*?* Cine eşti dumneata*?* Ai spus: cinci mii opt sute de prizonieri*?* Generalul Burgoyne a fost luat prizonier, spui?

Dar Franklin interveni:

— Linişte, vă rog. Mai povestiţi o dată, *Mr.* Austin, dar încet. Nu aveţi nimic în scris?

Mr. Austin, care tot timpul se adresase numai lui Franklin, spuse:

— Aici e împuternicirea mea, doctore Franklin. Şi aci o scrisoare din partea Congresului. Dar e foarte scurtă, nu voiau să întârzie plecarea brigantinei, vremea era bună. Dar pot să vă relatez mult verbal, am vorbit personal cu căpitanul Wilkinson, care a adus comunicatul generalului Gates la Congres.

Franklin citi scrisoarea Congresului. Acum pricepură toţi, printre francezi primul pricepuse Pierre. Jubilă. Povestea fiecăruia în parte.

— Am învins! Saratoga, ce nume frumos! Armele mele, armele noastre au învins. Ce noroc că nici o situaţie, oricât de vitregă, nu m-a putut împiedica să expediez vasele şi armele. Acum armele astea au învins, armele noastre, armele libertăţii, Saratoga!

Se bucura de cuvântul acesta străin, sonor, îl pronunţa accentuând ultima silabă.

Silas Deane şi tânărul William, fericiţi şi emoţionaţi, îl descoseau pe *Mr.* Austin şi se constată că într-adevăr mai ştia o mulţime de amănunte, o mulţime de amănunte plăcute.

Doctorul Franklin nu se aşezase, stătea în picioare, mare şi calm. Cu o mână se sprijinea de speteaza scaunului, în cealaltă ţinea scrisoarea cu comunicarea laconică a Congresului şi o citea prin ochelarii cu ramă de fier. Apoi o lăsă în jos, se clătină uşor, dar nu se aşeză. Între timp, ceilalţi îl înconjuraseră pe *Mr.* Austin şi-l asaltau toţi deodată cu întrebări, iar tânărul William le traducea francezilor; domnea o gălăgie şi o tulburare plăcută. Dar *Mr.* Austin, cu tot zgomotul şi întrebările celorlalţi, se adresa numai lui Franklin.

Acesta asculta numai cu o ureche. Se gândea că iar muriseră mii de oameni, americani, englezi, germani; muriseră fără rost, din încăpăţânarea regelui George şi a câtorva lorzi. Imaginea cu răniţii şi cu muribunzii pieri însă în sunet de fanfare*:* victorie, victorie! Vorbise cu multă convingere, mai înainte, când dovedise că America trebuie să învingă, dar încrederea izvorâtă din raţiune acoperea doar grijile şi îndoielile sufletului său. Acum toate aceste îndoieli se risipiseră, şi bătrânul, care ura din toată inima războiul şi luptele, nu mai gândea decât*:* victorie, victorie, triumf, victorie! Şi inima lui ar fi tresărit de bucurie dacă ar fi murit şi mai mulţi germani, mai mulţi englezi. Mai departe, se gândi la discuţia galantă, plină de subînţelesuri, pe care o avusese cu o anumită doamnă cu mască albastră şi că, după cum îi

povestise *monsieur* Gérard, acea doamnă obţinuse, după discuţie, o promisiune de la soţul ei. Când *monsieur* de Gérard îi povestise confidenţial despre această promisiune, existase un mare semn de întrebare, fusese o promisiune vagă, neconcretă, tocmai fiindcă era legată de o condiţie. Acum, deodată, această condiţie se realizase şi bătălia de la Saratoga era deci mai mult decât o victorie pe câmpul de luptă. Bătălia aceasta asigura alianţa şi victoria finală. America şi libertatea se transformaseră dintr-o idee în realitate. O realitate măreaţă, imensă; faţa bătrânească, destinsă a lui Franklin strălucea de o bucurie mândră, izvorâtă din adânc.

Arthur Lee stătea puţin mai la o parte de ceilalţi, lângă şemineu, cu braţele încrucişate, ţeapăn, cu bărbia lăsată în piept. Nu spunea nimic, nu întreba nimic. Dar trebuia să se ţină atât de ţeapăn, pentru a nu începe să ţopăie şi să se zbenguie într-un fel tineresc şi cu totul nedemn. Raportul lui *Mr.* Austin îi luase o povară neînchipuită de pe suflet. Se simţea tânăr, uşor şi fericit, cum nu mai fusese niciodată în viaţă. Îl privi pe Franklin. În străfundurile sufletului său zăcea o uşoară supărare că doctorul *honoris-causa* nu-l băga de loc în seamă, i-o lua şi lui *Mr.* Austin în nume de rău că, deşi trimis desigur pentru toţi trei reprezentanţii, se adresa numai lui Franklin. Dar gândurile astea se topiră repede în bucuria cea mare. Privi faţa calmă, strălucitoare a lui Franklin şi nu simţi nici invidie, nici gelozie. „Franklin ăsta - gândi el - a scos-o acum la capăt, Franklin ăsta a scos-o la capăt pentru noi toţi.”

Franklin se aşeză din nou în scaunul cel mare şi comod în care prezidase prânzul; pe masă se mai aflau deserturi şi cafea.

— Azi este o zi bună, dragi prieteni, spuse el pe englezeşte şi apoi în franceză. O zi bună, nu-i aşa, dragi prieteni*?*

Îşi strânseră cu toţii mâinile, se îmbrăţişară şi spuseră multe nimicuri vesele. Acum, când cauza cea dreaptă se părea că va învinge totuşi, Jacques-Robert Turgot se apropie de Franklin şi-l îmbrăţişă, stângaci şi timid, cu lacrimi în ochi.

Apoi Franklin se întoarse spre curier.

— Şi acum, luaţi loc, *Mr.* Austin - spuse el - beţi ceva şi odihniţi-vă. De la Boston direct la Passy este o cale lungă şi nu prea plăcută iarna.

Îl trimise pe *monsieur* Finck în pivniţă să aducă şampania cea mai bună; se turnă în pahare şi Franklin ciocni cu fiecare.

Unul însă, Pierre, nu mai era de faţă. Plecase cât putuse mai repede înapoi spre Paris.

— A şi început să lucreze *débrouillard*-ul nostru, spuse Silas Deane.

Arthur Lee însă gândi: „O să încerce să folosească ştirea pentru

speculaţiile sale”.

Domnii francezi se gândiră că cei trei emisari vor voi desigur să se apuce imediat de treabă, să folosească vestea, şi-şi luară rămas bun. Dar Franklin îl reţinu pe tânărul marchiz de Condorcet, la care ţinea deosebit de mult.

— Aşteptaţi încă puţin, dragă prietene. Aş vrea să vă dau un mesaj pentru Paris, spuse el.

Şi, înainte de a se apuca de treabă cu colegii săi, se aşeză şi scrise cu propria sa mână prietenului Dubourg, anunţându-i fericita veste, sigilă şi-l rugă pe Condorcet să predea mesajul de îndată.

CAPITOLUL IV

S E M N A T Ş I P A R A F A T

În dimineaţa de după duminica aceea, adică pe ziua de 5 decembrie, Louis şedea în biblioteca sa şi se simţea bine dispus. Ieşise în zori cu trăsura la vânătoare, iar la întoarcere nici nu se ostenise să-şi schimbe hainele şi lucra acum la traducerea unui capitol din *Istoria Angliei* a lui Hume. Traducea conştiincios, cuvânt cu cuvânt, frază cu frază, compara, se mai gândea o dată, corecta, recitea şi se simţea mulţumit. Mâncase din belşug după vânătoare şi, în timp ce şedea şi scria, maţele îi chiorăiau plăcut.

De mult nu mai fusese atât de bine dispus. Vânătoarea îi făcuse plăcere, gândul la marea expoziţie care avea să se deschidă peste câteva zile aci, la palat, cu obiecte de artă din manufactura sa de porţelan, îi făcea plăcere; traducerea cărţii lui Hume îi făcea de asemenea plăcere. Păcat doar că nu se putea ocupa prea mult de ea, îl aştepta pe Vergennes în audienţă.

Acesta nu veni singur. Era însoţit de Maurepas şi, cu toate că amândoi luaseră o înfăţişare veselă, bună dispoziţie a lui Louis se topi de îndată ce-i văzu. Ştia că venirea lor în doi nu prevestea nimic bun.

— Ce veşti îmi aduceţi, *messieurs*? întrebă el.

— Victorie, sire, victorie, anunţă Maurepas cu un gest larg şi Vergennes repetă:

— Victorie, victorie.

Măreţ, neînchipuit de patetic, răsuna cuvântul acesta din gura

bătrână, uscată a cinicului Maurepas şi din cea rotundă, cărnoasă a omului de lume, Vergennes. Povestiră despre Saratoga, despre miile de prizonieri şi despre nobilii seniori englezi care se predaseră. Vorbeau pe întrecute, când unul când altul.

— Victoria a fost câştigată cu arme franceze, completară ei. Le-a furnizat Beaumarchais acela pe care vi l-am recomandat, sire, banii pe care i-am investit în individul acesta şi-au scos dobânda. Aici sunt rapoartele agentului nostru din America, *chevalier d'Annémours,* şi aci raportul amănunţit al trimisului dumneavoastră la Londra, marchizul de Noailles. Vedeţi, sire, în Anglia ştirea a căzut ca un trăsnet. Domnii din Londra nu pot pricepe cum de a putut armata lor şi viteazul lor general Bourgoyne să capituleze atât de ruşinos. Cei de la Saint-James sunt ca loviţi în cap.

Şi Louis era ca lovit în cap. Victoria aceasta îi provoca o tulburare adâncă şi digestia, atât de plăcută mai înainte, începu să-l supere. Desigur, duşmanul ereditar suferise o înfrângere simţitoare, asta era bine. Dar din prima clipă se gândi la urmările neplăcute pe care victoria avea să le aducă după sine. Acum nu va mai putea scăpa de alianţa aceea nesuferită. Şi se hotărî de îndată, cu viclenie şi răutate, să facă tot posibilul ca să împiedice încheierea tratatului cu rebelii sau cel puţin s-o amâne cât de mult va putea.

Spuse că ar fi posibil că veştile să fie exagerate, aşa cum se întâmplă adesea. Rebelii se pricepeau la propagandă. Nu-şi putea închipui că adunătura aceea de răsculaţi să fie în stare să obţină o victorie adevărată împotriva unei armate engleze instruite.

— De necrezut, *messieurs,* de necrezut, spuse el.

Sună să vină bibliotecarii, *monsieur* Campan şi *monsieur* de Sept-Chênes, le ceru să-i aducă lucrări geografice, hărţi ale coloniilor engleze din America, puse el însuşi mâna, cără atlasele. Şi, pe când miniştrii continuau să-i citească din rapoarte, căută pe hartă denumirile Saratoga, Bemis Height - dacă şi astea mai erau nume - şi bineînţeles, nici nu se aflau măcar pe hărţi. Probabil că era vorba de nişte ciocniri mărunte, pe care rebelii încercau să le transforme în evenimente istorice pentru a şterge amintirea înfrângerilor de la Germantown şi a căderii Philadelphiei.

— Depeşele, sire - răspunse Vergennes - dovedesc, mai presus de orice îndoială, că nu este vorba de zvonuri, ci de un fapt indiscutabil, capitularea comandantului de oşti englez cu toată armata sa.

Vorbi apoi despre necesitatea încheierii cât mai grabnice a pactului cu americanii. Enumeră încă o dată motivele care erau în favoarea

alianţei, motive puternice şi numeroase dintre care fiecare în parte ar fi fost de ajuns. Acum sosise momentul realizării visului care-l obseda pe Louis de când preluase domnia, visul instaurării unei epoci de dreptate, libertate şi de demnitate omenească sub protectorat francez. Acum era momentul restabilirii prestigiului francez, care suferise atât de mult de pe urma păcii din şaizeci şi trei. Interveni Maurepas. Şi finanţele Franţei ar putea fi restabilite datorită alianţei. Desigur că se vor putea cuceri pieţe noi şi, dacă aveau puţin noroc, puteau spera chiar să recucerească Canada. Luă din nou cuvântul Vergennes. Dacă se neglija însă asemenea ocazie, dacă pactul nu avea să se încheie în viitorul cel mai apropiat, exista pericolul ca, istovite de război, coloniile să încheie pacea cu metropola şi atunci s-ar fi putut chiar întâmpla ca Franţa să piardă şi Indiile Occidentale franceze.

Domnii îşi treceau argumentele unul altuia. Iarăşi veneau cu argumente. Louis se aşteptase la asta. Argumente bune, greu de combătut, dar intuiţia lui, vocea lui interioară, vocea Domnului ce sălăşluia în el, îi şoptea: „Nu-i asculta, Louis, nu-i asculta, rege al Franţei”.

Şedea apatic, morocănos. Apoi deodată izbucni:

— Nu v-aţi ţinut de cuvânt, domnilor, m-aţi tras pe sfoară. Mi-aţi promis că veţi sprijini pe americani astfel încât să poată rezista, dar nu să obţină o victorie. Acum am păţit-o. Rebelii pun mâna pe un general englez şi pe întreaga sa armată. Unde o să ajungem? Ce o să gândească poporul meu?

— Poporul dumneavoastră, sire, - răspunse neaşteptat de îndrăzneţ Vergennes - se bucură că Anglia a suferit o asemenea înfrângere nemaipomenită.

Bătrânul Maurepas dădea aprobator din cap, iar Vergennes continuă:

— Poporul dumneavoastră, sire, n-ar înţelege dacă s-ar mai tergiversa acum încheierea pactului.

În sinea sa, Louis trebui să recunoască că aveau dreptate. Toţi vor gândi că domnii aceştia. Ca Toinette.

Toinette. O să vină îndată, probabil chiar în dimineaţa aceasta, să-i amintească de promisiunea lui. „Dacă rebelii vor avea un succes militar” îi făgăduise el. Un succes militar era o noţiune largă. Ciocnirea de la Saratoga nu era o victorie, nu era îngăduit să fie o victorie, în orice caz, trebuiau să aştepte veşti mai precise.

Se aplecă din nou asupra hărţii. „Toţi se bucură - gândi el - chiar şi mentorul meu. Sunt nebuni, orbi ca noaptea, nu înţeleg despre ce este vorba!” Constată, definitiv şi plin de ciudă, că nu există nici un Saratoga

pe hartă.

— Dumneavoastră sunteţi vinovaţi de nenorocirea asta, *messieurs,* îi certă el. Revoluţia este o boală morală molipsitoare. N-ar fi trebuit să primim pe leprosul acesta, pe Franklin, în ţară. Eu am avut îndoieli, am şovăit, dar dumneavoastră m-aţi convins. Cu toate că ar fi trebuit să fiţi mult mai conştienţi decât mine de pericol, *messieurs,* sunteţi doar mai în vârstă.

Miniştrii nu se înfricoşară de mânia regală. Louis aprobase politica lor americană, fapt consemnat în protocoale.

— Trebuie să acţionăm, sire, insistă Vergennes.

— Nu-mi veţi forţa mâna, *messieurs,* se apără Louis. Vorbiţi de parcă situaţia Franţei şi a lumii s-ar fi schimbat peste noapte.

— S-a schimbat, răspunse Maurepas.

Louis se aprinse:

— Oare, nu mai există motivele care pledau înainte împotriva alianţei? Este armată mea mai bine înzestrată astăzi decât ieri? Este vistieria mea mai puţin goală?

— Armata dumneavoastră, sire - replică Vergennes - nu este astăzi mai tare ca ieri, dar cea a Angliei este mai slabă şi creditul Angliei este mai mic.

— Nu mă lansez în aventuri - rezista Louis - în halul acesta nu pornesc la război.

— Nici un om de stat conştient - încuviinţă Maurepas - nu va recomanda măsuri care să ducă la izbucnirea unor ostilităţi imediate.

— Ceea ce propunem noi, sire, - completă Vergennes - sunt următoarele: Îi trimitem lui Franklin felicitări pentru victorie şi-i sugerăm reluarea discuţiilor asupra pactului de amiciţie propus de el în trecut. De aci până la încheierea pactului şi izbucnirea războiului or să mai treacă săptămâni întregi şi vom avea timpul să ne înarmăm cât putem.

Dar, din tot ce propusese ministrul, Louis reţinuse un singur cuvânt.

— Să-i sugerăm? îi întoarse el vorba, înfuriat: Eu să-i *sugerez* rebelului?

Veni până aproape de tot de Vergennes şi-l privi drept în faţă, clipind furios din ochii săi bulbucaţi.

— Vreţi într-adevăr să propuneţi regelui dumneavoastră - ţipă el cu glas piţigăiat - să alerge după doctorul Franklin? Nici nu mă gândesc.

Vergennes roşi şi tăcu. Tăcu şi Maurepas, iar Louis regretă îndată că-şi jignise credincioşii săi sfetnici.

— Felicitări, fie, reluă el. Dar nimic mai mult. Orice alt pas ar ştirbi

demnitatea noastră.

Domnii se priviră şi se înţeleseră pe tăcute din ochi. Socoteau cu cale să se mulţumească şi cu ce obţinuseră. I se putea doar da, în mod confidenţial, doctorului Franklin să înţeleagă că acum sosise momentul potrivit să reînnoiască propunerile din trecut. Doctorul era un om cu care se putea sta de vorbă. Domnii cerură voie să se retragă; plecară.

Încă nu-i trecuse regelui supărarea după cearta cu miniştrii, că şi sosi Toinette.

Strălucea de bucurie. Victoria aceasta era o confirmare cerească. Dovedea cât de deşteaptă fusese atunci când, printr-o convorbire prietenească cu conducătorul rebelilor, îl câştigase de partea Franţei. Acum se dovedea că bătrânul acela era un aliat de seamă, cu ajutorul căruia vor putea să-l distrugă pe duşmanul ereditar. Intuiţia ei, vocea ei interioară, habsburgică, o sfătuise bine.

— Vă felicit, sire. exclamă ea. Nu este acesta evenimentul cel mai fericit de la urcarea noastră pe tron?

— Sigur că este un fapt îmbucurător - spuse Louis fără convingere – că englezii au fost umiliţi. Dar nu trebuie să uităm că o astfel de victorie va stârni spiritele răsculate şi în ţara mea. Peste tot, în toată Europa, nemulţumiţii or să ridice capul. Dacă într-adevăr este o victorie, continuă el gata de ceartă. Căci asta nu este încă de loc sigur, *madame*.

Toinette înţelese imediat ce însemnau cuvintele acestea. Louis nu voia să admită că se îndepliniseră condiţiile pentru promisiunea sa.

— În orice caz - spuse ea - cred că este momentul să vă amintesc, sire, o anumită promisiune.

— N-am obiceiul să-mi calc cuvântul. Dar este de datoria mea să cercetez dacă condiţiile sunt îndeplinite.

Vorbea cu mai multă hotărâre decât se aşteptase ea; trebui să se declare mulţumită.

Dar, abia rămas singur, Louis se prăbuşi. Ştia că putea să mai tărăgăneze, dar scăpare nu avea. *Principiis obsta*[1], ar fi trebuit să reziste de la început. Dar se lăsase ademenit pe calea cea rea, un pas şi încă unul, iar acum era vinovat din cap până-n picioare şi graţia divină îl părăsise. La Reims, cu prilejul ungerii sale ca rege, atinsese cu mâna trei sute de bolnavi şi mai mult de jumătate din ei se însănătoşiseră. Acum, desigur că nu s-ar mai bucura de asemenea har. Umbra lui

---

[1] Opune-te de la început (stârpeşte răul din faşă) (lat.). Primele cuvinte ale unui distih din poezia lui Ovidius „*Remedia amoris*".

Franklin se lăsase peste ţara lui şi peste el însuşi şi întuneca totul.

Şi nu avea pe nimeni căruia să-şi deschidă sufletul întru totul. Numai pe mentorul său. Era un om inteligent şi bine intenţionat. Dar, din păcate, nu avea suflet! „Pe sufletul meu, dacă cumva îl am!" Louis se cutremura când se gândea la asta. Dar, dacă era să fie sincer, el era vinovatul. Împotriva conştiinţei sale, se lăsase mereu împins spre rele. Îi mai făcuse şi Tonettei promisiunea aceea absurdă, păcătoasă. Şi nici măcar nu i-o putea lua în nume de rău că i-o ceruse. Atât se pricepea ea. Era oarbă. Toţi erau orbi şi trăgeau de el, de el care vedea, şi erau atât de mulţi, şi erau mai puternici decât el, şi-l trăgeau spre prăpastie.

Începuse de mult să compileze tot ce găsea la marii scriitori ca apologie a ordinii şi autorităţii. Dar nu avea nevoie să facă apel la înţelepciunea unor înaintaşi ca să-şi dea seama cât de anormală era legătura pe care voiau să i-o impună. Americanii înşişi îşi afirmaseră doar deschis principiile, cu toată puterea şi obrăznicia celui rău. În *Declaraţia* lor de independenţă se ridicaseră împotriva unui singur rege, împotriva vărului său din Anglia; dar intenţia lor era alta, voiau să izgonească orice autoritate divină de pe pământ. Şi se găsise unul care s-o spună şi-l primiseră cu toţii în urale, îi studiaseră veninoasa carte cu mai mult respect decât cercetau cuvântul Domnului. Louis îl sună pe *monsieur* de Sept-Chênes şi-i ordonă să-i caute cartea lui Thomas Paine, intitulată *Common Sense*[1], care era păstrată în dulapul cu otrăvuri.

Cu faţa întunecată, frunzări în silă cartea de căpătâi a poporului cu care trebuia să se alieze. „Puterea regească - citi el - a fost cea mai dibace născocire a diavolului pentru încurajarea slujirii idolilor. Noi am întărit şi mai mult relele monarhiei, prin aceea că am făcut-o ereditară, iar dacă prin monarhie ne înjosim numai pe noi înşine, prin ereditatea ei păcătuim faţă de urmaşii noştri. Căci, de câte ori nu dăruieşte natura omenirii în locul leului un măgar*?* Ce altceva are regele de făcut decât să ducă războaie şi să distribuie funcţii*?* Şi pentru asta primeşte anual opt sute de mii de livre sterline şi mai e şi divinizat pe deasupra. Nu valorează un om cinstit mai mult pentru societate decât toţi ticăloşii încoronaţi laolaltă?" Nu, nu i se putea cere regelui preacreştin să încheie o alianţă pe viaţă şi pe moarte cu un popor care-şi însuşise asemenea principii. Sublime frazele. Sună pe *monsieur* de Sept-Chênes.

— Puneţi cartea la loc - spuse el posomorât - şi încuiaţi-o bine.

---

[1] *Bunul simţ*, celebru pamflet al lui Thomas Paine (vezi nota de la pag. 53).

Cartea asta este o esenţă a răului.

Controlă personal dacă dulapul era bine încuiat.

Lacătul rezistă, îl fabricase el însuşi. Se opri în faţa dulapului, tare îngrijorat. Pe Paine îl putea încuia; dar când se vor întoarce soldaţii săi din America, nu vor aduce oare cu ei ticăloasa carte şi nu vor răspândi principiile ei otrăvite*?*

Îi veni o idee; i-o sugerase cartea aceea răufăcătoare, diabolică. Se va alia, nu cu rebelii, ci cu vărul său din Anglia, împotriva rebelilor. Îi vor distruge împreună şi apoi Anglia îi va da drept răsplată Canada. Va crea o alianţă sfântă; el şi cu ceilalţi doi domnitori încă neinfectaţi de ideile moderne, George şi Maria Theresia, vor încheia o alianţă pe care să n-o poată înfrânge nici o revoluţie. Coloniile engleze din America vor fi silite să întoarcă pe calea cea dreaptă. Dacă se vor uni, lucrul nu va fi greu. Şi ar fi un exemplu plin de învăţăminte pentru răsculaţii de mai târziu.

Se îndreptă de spate. Se vedea pe sine însuşi aşa cum îl pictase Duplessis. Planul său era măreţ, demn de regele Franţei, demn de străbunii săi.

Dar era el, Louis, bărbatul care să-l poată duce la îndeplinire*?* Era el, în sufletul său, aşa cum îl pictase Duplessis*?* Se temu că pictorul l-a idealizat. Se temu că sufletul lui era cu totul altfel. Şi poate că şi străbunii săi erau cu totul altfel decât îi vedea în tablouri; poate că şi ei fuseseră idealizaţi de pictorii lor.

Prostii. Ludovic cel Mare îndrăznise să fie aşa cam era înfăţişat în tablouri*.* Avusese curajul să anuleze edictul de la Nantes şi să izgonească pe eretici. În schimb el, Louis cel de astăzi, la îndemnul lui Turgot, eliminase din jurământul încoronării angajamentul de a-i distruge pe eretici prin foc şi sabie.

Fusese slab chiar de la început. Nu avea energia necesară să încheie alianţa celor trei împotriva rebelilor. Îşi închipui ce s-ar întâmpla dacă i-ar povesti lui Maurepas de măreţul proiect. Îl văzu pe bătrân rânjind şi-l auzi spunând amabil şi împăciuitor:

— Astea sunt visuri nobile, sire, visuri de Alexandru cel Mare.

Tot în lunea aceea se întruniră şi delegaţii americani şi se sfătuiră ce s-ar putea face pentru a obţine la Versailles avantaje de pe urma victoriei de la Saratoga.

Arthur Lee propuse să i se declare răspicat lui Vergennes că acum erau în situaţia să obţină din partea Angliei satisfacerea tuturor revendicărilor şi că, dacă Versailles-ul nu încheia de îndată alianţa, va rămâne cu buzele umflate. Franklin nu fu de acord. Nu voia să

folosească astfel de ameninţări decât în cazuri extreme. După părerea lui, era mai inteligent să-i lase pe miniştrii francezi să vină singuri cu propuneri decât să-i încolţească. Cu cât se vor arăta mai puţin grăbiţi, cu atât vor obţine condiţii mai bune.

Lee îl contrazise. Pierduseră multe din indolenţă, nu trebuia să le scape şi această mare ocazie.

Franklin nu răspunse nimic, îl privi pe Silas Deane care tăcuse până atunci; omul acela voinic, impozant, arăta prost, cenuşiu, prăbuşit. Vasul care-l adusese în Franţa pe tânărul Austin şi vestea cea bună adusese pentru el o ştire proastă. Era demis, rechemat în America. După toate intrigile lui Arthur Lee, ar fi trebuit să se aştepte la această lovitură, totuşi era profund tulburat. Fusese primul american care reprezentase în Europa interesele ţării sale, le reprezentase bine, realizase o legătură fericită cu *monsieur* de Beaumarchais şi asigurase astfel Americii o aprovizionare neîncetată cu arme şi materiale de război. În loc de mulţumire, sosise o scrisoare răuvoitoare prin care era rechemat şi care nici nu se ostenise măcar să mascheze neîncrederea şi nemulţumirea Congresului.

Acum deci, la invitaţia mută a lui Franklin, luă cuvântul şi-şi spuse părerea în problema discutată: dacă miniştrii ar trebui îmboldiţi sau ar trebui să se mai aştepte. Dar, pe când de obicei avea un profund respect pentru părerile lui Franklin şi nu-l contrazicea aproape niciodată, acum îi cânta în strună lui Arthur Lee. Şi el era de părere să se dea ghes cabinetului din Versailles, atrăgându-i-se atenţia asupra faptului că Congresul va analiza acum cu toată seriozitatea condiţiile de pace atât de favorabile ale Angliei. Silas Deane se grăbea. Nu voia să se întoarcă în America fără să-şi vadă semnătura şi sigiliul pe convenţia multdorită. Nu se putea înfrâna, nu putea să mai aştepte. Nu avea timp.

Franklin aflase din poşta ce o primise de rechemarea lui Silas Deane. Îi părea rău de el şi-i înţelegea graba şi insistenţa. Dar îi era clar că, deocamdată, ameninţările mascate nu-şi aveau rostul. Delegaţii comunicaseră oficial ştirea despre victorie primului ministru şi contelui Vergennes. Franklin îi rugă pe colegii săi să aştepte cel puţin până vor primi răspunsul celor doi. Lee şi Deane acceptară, în cele din urmă, numai pe jumătate convinşi.

Calmul lui Franklin izvora din adâncurile sufletului său. Abia mai putea pricepe cum în trecut, înainte de sosirea ştirii despre victorie, se lăsase molipsit de neliniştea celorlalţi. După plecarea lui Lee şi a lui Deane, rămase în fotoliul său comod, cu ochii pe jumătate închişi, cu faţa destinsă, obosit şi mulţumit, fără gânduri, gata să aştepte

săptămâni întregi, chiar luni de zile.

William întrebă dacă se vor apuca de treabă; sosise multă poştă care se cerea rezolvată. Dar doctorul clătină din cap.

— Astăzi nu, băiete, spuse el şi William se retrase.

Rămas singur, Franklin se bucură de propria sa lenevie. Scotoci prin teancul de scrisori, dădu deoparte tot ce era legat de muncă şi le alese numai pe acelea care-i făceau plăcere. *Vive la bagatelle,* gândi el.

I se trimiseseră, de pildă, numeroasele apeluri pe care generalul Burgoyne, actualmente prizonier, le lansase încă de la începutul campaniei. Franklin studie cu multă satisfacţie un lung manifest adresat populaţiei Americii. Generalul oferea acelora ce voiau să se întoarcă la regele lor îndurare şi ajutor, iar pe cei care aveau să-şi continue rezistenţa nebunească, lipsită de perspectivă, îi ameninţa cu distrugerea. Avea să trimită împotriva lor pe indienii săi, care se numărau cu miile, şi avea să se simtă îndreptăţit în faţa oamenilor şi a Domnului să prăvale toată mânia statului asupra unor nelegiuiţi încăpăţânaţi care singuri s-au pus în afara umanităţii. Mai găsi printre scrisori şi un apel al lui Burgoyne adresat indienilor. În acesta, generalul declara: „În conformitate cu obiceiurile voastre, care consideră asemenea trofee ca un lucru de cinste, vi se permite să scalpaţi[1] pe inamicii căzuţi". Iar în răspunsul căpeteniilor triburilor indiene se spunea*:* „Noi iubim pe tatăl nostru de pe malul celălalt al apei celei mari şi această dragoste şi credinţă a noastră ne-a ascuţit securile de luptă".

În liniştea de la Passy, Franklin citea atent compoziţiile literare ale generalului Burgoyne şi ale indienilor. Apoi se aşeză şi el şi scrise. Zâmbea amar şi scria. Redacta un reportaj de ziar.

În reportaj spunea cum un căpitan, Gerrish, din miliţia americană, capturase o pradă bogată cu prilejul unui atac împotriva unui detaşament englez. Printre lucrurile capturate, se găseau şi opt lăzi mari, cuprinzând scalpuri de americani. Scalpurile se aflau pe drum spre guvernatorul Canadei engleze, pentru ca acesta să le trimită mai departe la Londra. Scrisoarea ofiţerului englez care însoţea transportul era redată de Franklin, cuvânt cu cuvânt. El scrise:

„*La cererea căpeteniilor indienilor Senneka, vă trimit, excelenţă, opt lăzi cu scalpuri bine afumate, uscate, montate pe cercuri şi însemnate cu culorile victoriei. Lista şi lămuririle sunt anexate. Lada nr. 1 cuprinde*

[1] Scalp - pielea capului împreună cu părul, pe care pieile roşii obişnuiau să le detaşeze, ca trofeu, de pe craniile cadavrelor celor învinşi.

43 de scalpuri ale unor soldaţi ai Congresului, ucişi în diferite ciocniri. Sunt montate pe cercuri negre, interiorul este vopsit în roşu cu o pată neagră, ca semn că au fost ucişi de gloanţe. De asemenea, 62 de scalpuri de ţărani ucişi în casele lor, cercuri roşii, interiorul vopsit în cafeniu şi cu un topor pictat cu un cerc negru în jur, dovedind că au fost surprinşi noaptea. Lada nr. 4 cuprinde scalpuri de ţărani, printre care 18 marcate cu o mică flacără galbenă, ca să arate că au fost arşi de vii ca prizonieri. În total se găsesc numai 67 de scalpuri cărunte, cei mai mulţi dintre ţărani fuseseră, după culoarea părului, oameni mai tineri, ceea ce dă şi mai multă valoare faptelor de arme. Lada nr. 5 cuprinde 88 scalpuri de femei, păr lung, cerc albastru, pielea fond galben marcate cu cuţit sau topor negru pentru a arăta că au fost ucise cu instrumentul respectiv. Lada nr. 7 cuprinde 211 scalpuri de fete, cercuri mici, galbene, fond alb, topor, măciucă, cuţit de scalp.

O dată cu lăzile, căpeteniile trimit excelenţei sale următoarea solie: «Tată, îţi trimitem aceste multe scalpuri ca să vezi că suntem prieteni adevăraţi şi te rugăm să le trimiţi peste apa cea mare, la marele rege, să le vadă, să se bucure şi să se convingă că darurile lui n-au încăput pe mâini nerecunoscătoare»."

Franklin reciti articolul, găsi că era bun şi-l tipări cu mâna lui, ca fiind extras din *Boston Independent Chronicle*. Apoi trimise articolul la ziarul *Affaires de l'Angleterre et de l'Amérique*, la *Courier de l'Europe*, la *Gazette de Leyde*, la *Gazette Française d'Amsterdam* şi la *Courrier du Bas-Rhin*.

De altfel, presupunerea lui, că Versailles-ul se va prezenta şi neîmboldit, se dovedi justă. Chiar la două zile după ce se aflase de victorie, *monsieur* Gérard se prezentă la Passy, transmiţând în mod solemn felicitările conţilor Maurepas şi Vergennes pentru marea victorie. Apoi declară că prin asta îşi încheie misiunea oficială. Mai adăugă că după părerea sa personală, n-ar fi o idee rea dacă delegaţii şi-ar reînnoi acum propunerile în vederea pactului. Astfel de propuneri ar fi întâmpinate în prezent cu toată bunăvoinţa.

Franklin mulţumi lui *monsieur* Gérard pentru sfat şi întocmi de îndată materialul cerut. Aminti că Statele Unite mai propuseseră o dată un pact de prietenie regelui Franţei, că ei, delegaţii, erau împuterniciţii Congresului şi s-ar bucura dacă Curtea de la Versailles ar duce cu ei tratative privitoare la un asemenea pact.

Când ceilalţi delegaţi sosiră în după-amiaza aceea la Passy, Franklin le comunică zâmbind că acum venise Versailles la Passy şi nu Passy la Versailles. Apoi le arătă conceptul scrisorii sale. Arthur Lee strâmbă din

nas, găsea textul prea servil. Franklin promise să refacă scrisoarea conform dorinţelor lui. Arthur Lee insistă să vadă scrisoarea în ultima ei formă şi ceru să nu fie expediată fără semnătura sa şi a lui Silas Deane. Din cauza aceasta, scrisoarea mai întârzie două zile.

După care însă, William Temple o putu duce la Versailles.

Pierre fusese primul dintre musafirii lui Franklin de la Passy care se întorsese la Paris, după ce aflase vestea despre victoria americană. Porunci birjarului să se grăbească. Fusese primul care anunţase francezilor independenţa Americii şi acum voia să fie primul care să trâmbiţeze victoria cea mare de la Saratoga. În afară de aceasta, era conştient că evenimentul va avea consecinţe asupra burselor din Paris, Londra şi Amsterdam şi cu cât exploata mai repede informaţia despre victorie în scopuri comerciale, cu atât mai mare avea să-i fie câştigul. Îl îndemna pe birjar să mâne din ce în ce mai repede.

În anul acela, iarna sosise de timpuriu, era seară şi unele părţi ale străzii se acoperiseră de polei. Vizitiul se scuză că trebuie să mâne cu grijă.

— La dracu cu grija ta, ţipă Pierre. Eu am de făurit istorie, n-am timp să am grijă.

Birjarul, speriat, strânse din dinţi şi dădu bici cailor. Curând trăsura se răsturnă şi Pierre fu zvârlit cât colo. Căzuse rău, nu-şi putea mişca braţul, faţa îi era plină de sânge. Următoarea trăsură care trecu pe acolo îl duse acasă.

Îl aşezară în pat. Thérèse trimise după doctori. Se dovedi că-şi fracturase braţul şi mai suferise şi alte contuziuni lipsite de primejdie, dar dureroase. Îi bandajară. Încă pe când îl îngrijeau doctorii, ceru vehement să vină Maigron, Gudin. Ars de febră, nemişcat din cauza bandajelor, dădea indicaţii, dicta scrisori. Uneori faţa i se strâmba într-un zâmbet fericit, dar apoi gemea de durere din cauza rănilor şi contuziunilor.

Contelui Vergennes îi scrise de pe patul de suferinţă, aducându-i la cunoştinţă că a îndeplinit nobila sarcină pe care i-o încredinţase guvernul majestăţii-sale în aşa fel încât americanii obţinuseră acum o victorie care va rămâne pentru totdeauna alături de marile victorii din istoria lumii. „*Copiii şi nepoţii noştri* - încheie el - *vor ţine minte numele de Saratoga*."

Julie veni emoţionată din *rue de Condé* şi se văicări că bolnavul nu trebuie să se surmeneze. Dar Pierre o repezi*:*

— Taci, draga mea, azi este o zi istorică; pentru aşa ceva m-aş scula şi din groapă, şi dictă mai departe.

Thérèse se îngrijea de bolnav în felul ei tăcut, cu pricepere. Era fericită că Pierre al ei contribuise la obţinerea victoriei. Dar lui Julie i se păru că îngrijirea Thérèsei nu era destul de atentă şi se mută în *rue de Saint-Antoine,* să poată fi zi şi noapte la căpătâiul fratelui ei. Thérèse nu se împotrivi.

Pierre era un bolnav dificil. Se certa cu medicii pentru că nu voiau să-i dea voie să meargă până-n *rue Vieille du Temple,* să vadă cu ochii cum îi merg afacerile. Nici nu-l putură împiedica să primească vizite.

Printre primii sosi *monsieur* Lenormant. Pierre fu mărinimos şi nu aminti decât în treacăt că teama lui Charlot că americanii nu vor putea rezista se dovedise neîntemeiată. O clipă, cunoscutul zâmbet fatal flutură pe buzele lui Charlot; se mai întâmplase, aminti el, ca tocmai învingătorii, siguri de puterea lor, să se dovedească răi platnici.

Pierre râse doar. Totuşi, în mijlocul fericirii sale încolţea o grijă ascunsă. Se străduise din răsputeri să realizeze alianţa, dar acum, când se va realiza, *monsieur* Vergennes nu va mai avea nevoie de agenţi secreţi, arsenalele regelui vor putea livra arme Americii în văzul tuturor, iar amatorii de posturi, cei dornici să preia furnituri de război, se vor îmbulzi cu sutele şi vor face concurenţă firmei *Hortalez.*

Deocamdată însă avea în faţă zile senine, iar teama uşoară pe care i-o trezise observaţia răuvoitoare a lui Charlot se topi repede în aprecierea generală de care se bucură.

Căci veniră cu toţii să-l compătimească pentru accident şi să-l felicite; parcă el personal ar fi obţinut capitularea generalului Burgoyne. Era o cinste, îşi dădu cu părerea *madame* de Maurepas, că Toutou al ei, deşi la o distanţă de trei mii de mile, se alesese cu răni în urma bătăliei victorioase.

Şi timidul Félicien veni în camera unchiului şi-l privi cu admiraţie pe omul căruia îi fusese dat să aducă un asemenea serviciu libertăţii. Admiraţia tânărului îl bucură pe Pierre.

Apoi sosi chiar un vizitator pe care Pierre nu-l aştepta: François Vaudreuil. Da, îngâmfatul domn binevoia să-l viziteze pe băiatul ceasornicarului. În fraze elegante îşi exprimă părerea de rău în legătură cu accidentul şi, cu toată ironia uşoară cu care vorbea despre victoria americanilor, lui Pierre i se păru că simte în cuvintele lui o admiraţie sinceră pentru acţiunea sa. Evident, vizita lui Vaudreuil era mai mult decât o politeţe. Rămase mult, se avântă într-o discuţie lungă despre situaţia politică şi Pierre se bucură de atenţia cu care marele senior asculta părerile lui.

Într-adevăr, victoria de la Saratoga îi dăduse un mare imbold lui

Vaudreuil. Nu numai că socotea victoria americanilor ca un triumf personal - nu intervenise el în favoarea lui Franklin şi nu aranjase el întâlnirea cu Toinette? Saratoga îi era binevenită şi din alte motive. Jocul cu Toinette se prelungea prea mult, începuse să nu-i mai placă, monotonia aurită a Versailles-ului îl plictisea, tânjea după senzaţii noi. Victoria de la Saratoga îi amintise că neamul Vaudreuil-ilor era de totdeauna un neam de soldaţi; se evidenţiaseră în războaiele maritime ale regatului, bunicul său îşi câştigase faima în calitate de guvernator al Canadei, un alt Vaudreuil, un unchi al lui François, era considerat ca unul din eroii armatei franceze. Acum, în urma victoriei de la Saratoga, François Vaudreuil se simţea chemat să continue tradiţia familiei şi să ocupe un post de conducere în războiul împotriva Angliei.

În primul rând, grăsunul trebuia împins atât de departe, încât războiul să devină o realitate. Louis era tâmp, încăpăţânat şi hotărât să nu treacă la acţiune; dar Vaudreuil era şi mai hotărât să-l oblige prin Toinette să acţioneze.

Vaudreuil asculta cu plăcere argumentele înflăcărate şi bine cumpănite cu care Pierre susţinea că încheierea alianţei era o necesitate politică de prima urgenţă. Şi le memora cu atenţie şi le servi mai departe Toinettei. Nu o părăsi nici o clipă în zilele acestea şi o stârni neîncetat să-i pretindă lui Louis îndeplinirea promisiunii sale.

Toinette, întărâtată de el, se lăsa tot mai mult antrenată în problema americană. Ba se alie cu Maurepas şi Vergennes, iar când miniştrii, după primirea scrisorii în care delegaţii americani îşi reînnoiau propunerile de încheiere a pactului, îi cerură lui Louis, şovăielnicului Louis, o audienţă, ea îşi impuse prezenţa.

Miniştrii îi arătară regelui că obiecţia sa căzuse acum, nu mai era vorba să facă el primul pas, de vreme ce Franklin ceruse reluarea tratativelor; dacă îi lăsau pe americani să aştepte, exista riscul serios ca ei să se înţeleagă cu englezii. Vergennes raportă că avea informaţii sigure, şi arătă spre un teanc de documente, că Anglia îl asalta pe Franklin cu propuneri de pace. Louis privi îngrijorat la documente, dar nu le citi. Toinette declară energic*:*

— Dacă mai tărăgănăm mult, sire, înseamnă să-i împingem pe americani în braţele englezilor.

Dar Louis găsise o nouă obiecţie.

— *Madame* - şi dumneavoastră domnilor - răspunse el demn - uitaţi că nu suntem liberi să acţionăm cum vrem. Înainte de a întreprinde ceva care ar putea provoca războiul, trebuie să avem aprobarea

aliaţilor noştri. Să încalc tratatul cu Spania? întrebă el supărat. Nu mă las antrenat în aventuri. Nu închei nici un pact cu rebelii până nu am negru pe alb, lămurită, categorica aprobare a vărului meu din Madrid. Eu nu-mi calc cuvântul. Asta n-o să obţineţi niciodată, *messieurs,* şi nici dumneavoastră, *madame.*

Toinette zvâcni din picior, deschise gura gata să răspundă, dar se răzgândi. Maurepas spuse că nimeni nu concepea ca un pact atât de important să fie semnat fără aprobarea Spaniei. Ceru voie regelui să trimită de îndată un curier la Madrid.

— Ei, da, mormăi Louis.

Dar Toinette insistă*:*

— Nu-l putem în nici un caz lăsa pe doctorul Franklin să aştepte până vine răspunsul de la Madrid.

— Mi-am dat cuvântul Spaniei, răspunse Louis încruntat. Doctorul Franklin al dumneavoastră va trebui să aibă răbdare.

— Dacă mi-ar fi îngăduit să propun ceva, sire? - interveni abil Vergennes. N-am putea vorbi deschis cu americanii? Nu le-am putea spune adevărul, că guvernul s-a hotărât să semneze tratatul de alianţă cu condiţia ca Spania să nu ridice vreo obiecţie?

Şi, cum Louis se ghemuise îmbufnat şi nehotărât, Toinette spuse tare*:*

— Aşa trebuie să se procedeze, chiar aşa.

Maurepas întări cele spuse*:*

— Nu văd altă cale de a împiedica America să încheie pace cu Anglia.

Louis tăcea greoi şi morocănos.

— Vă mulţumesc *messieurs,* spuse el pe neaşteptate. Părerile dumneavoastră îmi sunt clare acum.

Nu le mai rămăsese nimic de făcut domnilor, decât să se retragă fără nici o rezolvare. O priviră pe Toinette, cerându-i ajutor.

— Să nu ne despărţim astfel, sire, spuse ea pe dată cu înţeles. Daţi-le ordin domnilor să comunice americanilor răspunsul pe care-l datorăm. Vă rog, pronunţaţi-vă, sire, spuse ea amabilă, dar cu hotărâre.

— Ei da, ei bine, spuse Louis.

Dar abia reuşiseră să-i smulgă această aprobare, că adăugă grăbit şi supărat.

— Dar să-i lămuriţi bine că această comunicare a noastră trebuie să rămână strict secretă faţă de englezi. În caz că se va afla ceva din vina rebelilor, întrerup tratativele şi declar la Londra că totul este o minciună sfruntată. Luaţi la cunoştinţă, *messieurs*, şi comunicaţi-o rebelilor. În cazul acesta întrerup discuţiile, nu mă mai consider angajat.

Reuşise să se înfurie cumplit.

— Aşa - strigă el cu vocea piţigăiată - şi de acum înainte nu mă mai ocup de problema aceasta sub nici un motiv, până nu primim un răspuns din Spania. Interzic oricui - dar nu o privea pe Toinette - să mai pomenească măcar de americani în prezenţa mea. Vreau să fiu lăsat în pace. Vreau să-mi organizez în linişte expoziţia de porţelanuri.

Miniştrii se îndepărtară în grabă şi mulţumiţi. Toinette rămase.

— Îmi pare rău, Louis - spuse ea, nu fără ironie – că a trebuit să vă obosiţi atât vocea.

— Voi nu ştiţi ce faceţi, răspunse el obosit. Domnii ăştia n-o ştiu, iar tu nici atât.

Deoarece ea ridică doar din umeri expresiv şi batjocoritor, el o întrebă:

— V-aţi lămurit cel puţin, *madame,* care va fi prima consecinţă pentru mine şi pentru dumneavoastră, când pactul va intra în vigoare?

Ea nu-şi dădea seama unde voia să ajungă.

— Prima consecinţă va fi - continuă el răzbunător - că noi, dumneavoastră şi cu mine, va trebui să ne restrângem. Pactul înseamnă război. Războiul înseamnă biruri mai mari. Iar dacă cerem poporului biruri mai mari, noi trebuie să dăm primii exemplu. De aceea, spre regretul meu, va trebui să vă rog să reduceţi din bugetul dumneavoastră.

Toinette era uimită. Îşi închipuise că acum, când intervenise atât de energic pentru America, fiecare trebuia să vadă dragostea ei pentru cauza poporului şi că şi-ar putea permite deci o creştere a cheltuielilor. Dar îşi dădu seama că, în momentul acela, un asemenea raţionament nu se potrivea şi răspunse, cu o hotărâre demnă de admiraţie, că era, bineînţeles, gata să facă bucuroasă orice sacrificiu în interesul Franţei şi pentru slăbirea inamicului.

Louis spuse că, în definitiv, încă nu se hotărâse nimic. Vor mai trece săptămâni până să sosească răspunsul din Spania. Atunci când îi făcuse promisiunea aceea, continuă el, nu se gândise în ce situaţie proastă va ajunge. Căci acum se obligase prin cuvântul dat nu numai faţă de ea, ci şi faţă de regele Spaniei. Discutase problema pe toate laturile cu confesorul său. Un cuvânt dat unui întreg regat cântăreşte mai greu decât cel dat unei singure persoane. Iar dacă Spania nu răspunde cu un „da” necondiţionat, clar, atunci se afla într-un grav conflict de datorie şi va trebui să se lămurească cu sine însuşi şi cu Dumnezeu pe ce cale s-o apuce.

Acum Toinette înţelese şi mai bine ce joc palpitant era politica înaltă,

că un *da* putea să nu însemne chiar da şi hotărârea ei de a-l obliga pe acest bărbat tâmp şi rău să recunoască Statele Unite şi să declare război Angliei se întări şi mai mult.

Încă în aceeaşi zi, Vergennes îl invită pe Franklin la o conferinţă. Deoarece însă nu voia să dea nici un motiv şovăielnicului Louis să-şi retragă consimţământul, discuţiile avură loc în cea mai mare taină. Vergennes pofti pe emisari nu în birourile sale, ci îi rugă să vină, la o anumită oră, la Versailles. De acolo fură luaţi de un trimis al lui *monsieur* Gérard cu o trăsură de piaţă şi duşi, cam la o milă depărtare, într-o casă în care-i aşteptau contele Vergennes şi *monsieur* Gérard.

Ministrul se opri mai întâi asupra unui şir de amănunte. Sublinie că Franţa nu se gândeşte la un război de cuceriri; tânărul său rege nu doreşte ca americanii să cucerească Canada nici pentru ei, nici pentru Franţa, nici nu doreşte să-şi mărească posesiunile din Indiile Occidentale. Recunoştea Statele Unite şi intră în război doar din motive pur idealiste.

Franklin se chinui să-şi ticluiască răspunsul la aceste fraze pompoase. Dacă Congresul n-ar fi fost convins de umanitarismul regelui, nu i-ar fi trimis pe ei, emisarii săi, la Paris.

Vergennes se înclină. Apoi comunică oficial delegaţilor că consiliul de coroană s-a hotărât să recunoască Statele Unite ale Americii şi să înceapă tratativele cu ele. Dar regele era nevoit, din consideraţie pentru pactul cu Spania, să amâne semnarea tratatului până va primi răspuns din Madrid că Spania nu avea nimic de obiectat împotriva unui asemenea pact.

Se făcu o clipă linişte deplină. Apoi Franklin spuse calm*:*

— Vă mulţumim, domnule conte, pentru această plăcută comunicare.

Şi toţi se înclinară.

— Dar trebuie încă o dată să vă atrag atenţia, *messieurs*, - spuse Vergennes - că atât timp cât nu s-a înţeles cu Spania, Franţa nu este în situaţia de-a face vreun pas hotărâtor. De aceea vă rog insistent să consideraţi alianţa ca fiind încă în stadiu embrionar şi să păstraţi o discreţie totală.

— Asta o promitem, spuse Franklin.

După ce delegaţii rămaseră singuri, Arthur Lee se arătă nemulţumit că francezii îmbinau într-un mod atât de nedemn consimţământul lor principial cu condiţia păstrării secretului.

— Suntem mereu trataţi aci ca nişte hoţi şi conspiratori, se plânse el.

Dar ceilalţi doi nu-şi stricară bucuria din cauza observaţiilor lui acre.

Comunicarea contelui Vergennes avusese loc într-o sâmbătă, în ziua de 17 decembrie, adică nici măcar la două săptămâni după ce se primise vestea despre victorie.

Franklin voia, pe cât îi era posibil, să angajeze conducerea de la Versailles. Scrise lui Maurepas că luase cu bucurie la cunoştinţă hotărârea maiestăţii-sale de a recunoaşte independenţa Statelor Unite şi de a încheia cu ele un tratat de alianţă pentru timp de pace şi război. Îl rugă pe prim-ministru să-i mulţumească regelui, din partea delegaţiei, pentru bunăvoinţa sa.

Citind scrisoarea lui Franklin, Maurepas clătină din cap. Fără îndoială, scrisoarea îşi împlinea scopul, angaja într-o oarecare măsură pe rege şi guvernul. Dar ce rece, ce sec, ce lucid era redactată! Oamenii ăştia din vest nu aveau maniere, nu ştiau ce înseamnă politeţe şi graţie. Şi când te gândeşti că scrisoarea aceasta a conducătorului rebelilor, adresată maiestăţii-sale preacreştine, ar fi putut deveni un document istoric, un model şi totodată un exemplu.

Rămase pe gânduri, închipuindu-şi cum ar fi întocmit-o el în locul americanului. Ba chiar se aşeză şi compuse scrisoarea, aşa cum ar fi trebuit să fie. „Extraordinara înţelepciune cu care maiestatea-voastră ştie să îmbine interesele ţării sale cu principiile de înaltă umanitate asigură persoanei maiestăţii-voastre nu numai un loc în casa fiecărui american, ci şi în inimile locuitorilor emisferei occidentale. Făcând abstracţie de marile succese materiale pe care desigur că providenţa nu le va refuza alianţei dintre aceste două ţări, cele mai progresiste din lume, chiar numai veşnica iubire a tuturor partizanilor libertăţii este o răsplată, cum alta mai nobilă nici nu şi-o poate dori vreun monarh. Deşi dumneavoastră, o, mare rege, sunteţi despărţit de locuitorii emisferei noastre prin multe mii de mile, totuşi le sunteţi mai apropiat decât oricine. Înţeleptul Solomon s-a înşelat: nu totul este deşertăciune. Dragostea şi recunoştinţa Americii pentru maiestatea-voastră nu sunt vorbe deşarte”. Aşa ar fi trebuit să scrie bătrânul de la Passy. Şi când colo, ce a scris? „Vă rog, domnule prim-ministru, să transmiteţi regelui mulţumirile delegaţilor pentru bunăvoinţa sa.” Un barbar.

Maurepas nu reuşea să scape de uimirea pe care i-o pricinuise simplitatea necioplită a bătrânului. Vergennes, tot temându-se că nu cumva şovăielile prelungite ale regelui să-i facă pe americani să accepte ofertele Angliei, propuse colegului său să se întâlnească cu Franklin şi să-l poarte politicos cu vorba. Maurepas acceptă cu bucurie.

Întrevederea fu organizată cu acelaşi ceremonial complicat şi

conspirativ ca şi întâlnirea americanilor cu Vergennes.

Ministrul era însoţit de secretarul său Sallé. Mai întâi îl felicită pe Franklin pentru succesul ce repurtase; căci dacă alianţa se va realiza, şi aşa se va întâmpla, va fi exclusiv meritul lui, al doctorului Franklin.

— Popularitatea dumneavoastră ne-a dat posibilitatea să-l convingem pe rege de necesitatea alianţei, explică el. Fără lovitura dumneavoastră de maestru de a cuceri inima iubitei noastre regine, n-am fi reuşit niciodată să încheiem pactul acesta.

— Mulţumesc, spuse Franklin.

— Ceea ce admir în primul rând la dumneavoastră - continuă neobositul orator - este forma subtilă pe care aţi dat-o orgoliului dumneavoastră. Ce am scris noi despre asta în memoriile mele, dragul meu Saldé? Se adresă el secretarului.

— Doctorul Franklin - cită acesta rece şi incolor - nu este orgolios în înţelesul obişnuit al cuvântului. Noi, Maurepas, de pildă, n-am fi reuşit să ne abţinem de a vedea sărbătoritul tablou de la Salon. Vanitatea lui Franklin este de un fel superior. El are ambiţia, să-i zicem sportivă, de a duce la bun sfârşit cele mai grele experienţe. Acum, în ultimul timp, de pildă, pe cea mai grea dintre toate, aceea de a întemeia în secolul nostru o republică trainică.

Franklin răspunse cu răbdare*:*

— Dumneavoastră numiţi asta ambiţie sportivă, alţii îi zic convingere.

— Numiţi-o cum doriţi - răspunse împăciuitor Maurepas - tot va rămâne un tur de forţă deosebit de îndrăzneţ, foarte personal şi scânteietor. Doar n-aţi lucrat cu o mică Elveţie sau cu o mică Olandă. A face o republică dintr-un întreg continent, asta e ceva. Toată stima, şi schiţă aplauze cu mâinile sale zbârcite.

— Sigur că republica dumneavoastră nu va rezista, continuă el, vorbind pe un ton didactic, ca despre un lucru de la sine înţeles. Un stat fără rege este ca un pantalon fără curea, cade la pământ. Noi doi n-o s-o mai apucăm, dar sunt convins că n-o să dureze mult şi America dumneavoastră va duce dorul oalelor cu carne ale Egiptului şi va implora fie pe faraonul dumneavoastră, fie pe al nostru, s-o primească sub aripa ocrotitoare a unuia din animalele sale heraldice.

— Aţi face mai bine să nu vorbiţi despre aşa ceva, domnule conte.

Franklin adoptă tonul glumeţ al ministrului.

— Faraonul nostru nu-şi doreşte acum nimic mai mult decât să poată încheia pace cu noi.

— Ştiu - spuse Maurepas zâmbind - acum e dispus să facă

compromisuri. Poate că n-ar fi rău să încheiaţi pacea cu el şi nu cu noi. Poate că nici noi n-am face rău să ne înţelegem cu regele George. E într-o situaţie proastă şi poate fi uşor forţat la concesii. N-ar fi imposibil - continuă el visător - să ne restituie Canada.

— Dacă ţineţi atât de mult la Canada, domnule prim-ministru - răspunse politicos Franklin - de ce n-aţi încheiat alianţa cu noi mai de mult, anul trecut, când aveam atâta nevoie de ajutorul dumneavoastră? Poate că atunci am fi acceptat să discutăm chiar şi despre Canada.

— Poate că atunci aţi fi acceptat discuţia, rânji Maurepas. Dar Canada nu ne-aţi fi dat-o niciodată. Nu ne-aţi fi răbdat niciodată la graniţele dumneavoastră. Oare, ce povestea în public un anume doctor Franklin despre noi francezii*?* se adresă el lui Sallé.

Secretarul cită*:*

— Cred că acestei naţiuni perfide nu i-ar fi de loc neplăcut să se amestece în treburile noastre şi să aţâţe focul dintre Anglia şi coloniile sale.

— Ia te uită - spuse Franklin pe gânduri - aşa ceva să fi spus eu? E mult de atunci?

— Nu prea mult, răspunse Maurepas, iar secretarul preciză*:*

— Domnul doctor Franklin s-a exprimat astfel la 14 august 1767, adică acum zece ani şi trei luni.

— Între timp am cunoscut mai bine Franţa mea, spuse foarte liniştit Franklin. Spun *Franţa mea,* căci numele meu dovedeşte că sunt de origine franceză. Între timp am învăţat să fiu mândru de această origine. De altfel, nu ţin prea mult să-mi formulez părerile mele totdeauna în acelaşi fel. Când eram tânăr, am făcut printre altele negoţ cu sclavi; mai târziu am fost primul pe continentul meu care a tipărit cărţi împotriva sclaviei.

Maurepas recunoscu politicos:

— Cine nu moare de tânăr, este câteodată nevoit să se contrazică.

— Aţi spus Canada, reveni Franklin la subiect. Contele Vergennes mă asigurase că maiestatea-sa respinge orice gând de cuceriri.

— Regele are multe virtuţi, constată Maurepas. Dar dacă cerul ar hotărî ca teritoriul Canadei să ne cadă din nou în braţe, cred că Vergennes şi cu mine am reuşi să-l convingem pe rege să-l accepte.

Franklin, cu un zâmbet abia mijit, întrebă curios:

— Spuneţi-mi, excelenţă, mai aveţi speranţă să cuceriţi Canada*?*

— Dragul meu doctor - răspunse Maurepas - omul cât trăieşte speră, speră şi pentru după moarte. Sunteţi liber-cugetător, eu de asemenea. Totuşi, probabil că nu ne vom împotrivi, şi dumneavoastră tot aşa de

puţin ca şi mine, ca pe mormintele noastre să se pună câte o cruce, simbolul speranţei în viaţa de apoi. Atunci de ce să nu-mi fac speranţe în legătură cu Canada?

Şi doctorului Franklin îi plăceau uneori afirmaţiile cinice. Dar credea în providenţă, credea că omenirea înainta pe un drum care avea un sens, o ţintă. De ministrul acesta francez, atât de bătrân, şi gol, şi lipsit de convingeri - un mormânt sulemenit - i se făcu silă. Cu vocea sa înceată răspunse:

— Sunt convins, domnule prim-ministru, că alianţa cu noi va corespunde intereselor Franţei chiar şi fără Canada. Cu timpul, America va deveni un asociat mai serios decât Anglia, căci este mai harnică, mai simplă, mai econoamă, mai capabilă.

Maurepas găsi că şi frazele acestea sunt banale şi nu constituie un răspuns demn la cele spuse de el. Totuşi, vorbele lui Franklin îl impresionară. Căci Franklin care le rostea era cel din tablou, cel cu ochii severi, cercetători, cu gura dârză, bărbia puternică, era „un bărbat”.

Dar, încă de pe când vorbea, Franklin îşi dădu seama că gravitatea sa nu era potrivită faţă de Maurepas şi-şi încheie spusele cu o glumă:

— Aş dori să zac un veac într-un butoi de Madeira, apoi să mă scol din morţi şi să văd ce s-a întâmplat cu ţările noastre.

— N-aş vrea de loc aşa ceva, spuse Maurepas categoric. Nu ţin de loc să ştiu ce se va întâmpla după mine. După noi potopul, a spus o doamnă[1] căreia i-am compus o epigramă foarte reuşită şi care m-a costat scump. Formularea asta drăguţă, bineînţeles, nu-i a ei, am întâlnit-o şi la Cicero, de asemenea la Seneca, şi amândoi au luat-o de la un autor grec. Dar oricum, în latină, greacă sau franceză, este justă. Şi cită în latină:

— După moartea mea, pământul poate să fie şi mistuit de flăcări.

— Cu un om realist ca dumneavoastră - răspunse Franklin - se pot duce tratative şi mă bucur că avem de-a face cu dumneavoastră. Dar dacă nu credeţi de loc că activitatea oamenilor de stat este utilă, de ce nu vă retrageţi? De ce nu vă mulţumiţi să urmăriţi evenimentele judecându-le şi comentându-le?

— Ce vreţi, dragă prietene! răspunse Maurepas. Noi, bătrânii, trebuie să murim în ham. Cum ieşim din muncă şi nu mai avem ce face, ne curăţăm.

---

[1] „Après nous, le déluge” – ar fi spus doamna de Popadour după bătălia de la Rossbach (1757) în care francezii au fost înfrânţi de armatele lui Frederic al II-lea al Prusiei.

După plecarea lui Maurepas, Franklin rămase cuprins de întristare. Gândul că el şi celălalt bătrân şezuseră laolaltă, vorbind pe ocolite despre extinderea ticălosului război pe care amândoi se străduiau s-o provoace, îl sâcâia şi-l chinuia. Ura din toată inima nebunia războiului. Scrisese de curând o fabulă în care un înger tânăr, plin de distincţie, era trimis pentru prima oară pe pământ, având drept călăuză un duh vârstnic, rutinat. Ajunşi pe câmpul de luptă de la Quebec, în mijlocul măcelului, al gemetelor, al şiroaielor de sânge şi al mizeriei umane, îngerul cel distins spuse călăuzei sale:

„— Ce ai făcut, neghiobule*?* Trebuia să mă duci pe pământ, printre oameni şi, uite, m-ai dus în iad.

— Nicidecum, *monsieur,* răspunse călăuza. Acesta e pământul şi aceştia sunt oameni. Dracii nu se poartă atât de sălbatic între ei.”

Şi cu toate că ştia şi simţea toate astea, şezuse laolaltă cu celălalt, doi bătrâni în pragul morţii, punând la cale extinderea războiului. El, Franklin, n-o făcea cu atâta lipsă de răspundere ca celălalt, pentru el politica nu era un joc. Dar vorba celuilalt: „Dacă nu facem nimic, ne curăţăm”, îi pătrunsese în suflet şi-l rodea.

În anul acela iarna era foarte grea. Drumurile îngheţate împiedicau circulaţia; carnea, pâinea şi laptele se scumpiseră şi se împuţinaseră la Paris, de asemenea lemnele. Frigul şi foametea cuprinseseră cartierele mizere. Regele şi câţiva mari seniori dăduseră voie să se culeagă uscături din pădurile lor. Se luau lemne şi fără învoire. Străzile lunecoase erau pline de omenire care-şi căra lemnele cu cărucioare, cu roabe sau în spinare.

Pentru Curte şi înalta societate, iarna era prilej de noi distracţii. Patinau pe lacurile şi râurile îngheţate, săniile fură scoase din şoproane şi se organizau excursii vesele.

Toinette, mânată de nelinişstea ei, se bucura din toată inima de plimbările cu sania. Îi plăcea să gonească lunecând fără zgomot prin frigul aspru, voios. Toată „clica mov” participa la excursii. Se întreceau care mai de care în frumuseţea saniei, a podoabelor cailor. Toinette însăşi cerea sănii din ce în ce mai împodobite. Trecea în goană, într-o strălucire aurie, interiorul saniei era pictat de Boucher, bancheta era capitonată cu piele roşie, pături bogat brodate se legănau pe spinările cailor, pene de struţ le împodobeau creştetele.

Locuitorii Parisului, care strângeau îngheţaţi şi flămânzi uscături sub controlul bănuitor al pădurarilor, priveau cu ochi plini de teamă şi ură în urma alaiului strălucitor. Aşa risipea austriaca averea Franţei. Pierise popularitatea câştigată prin simpatia ce-o arătase faţă de Franklin.

Apărură din nou pamflete. Plimbările cu sania sunt un viciu al societăţii habsburgice degenerate, afirmau ele, şi de dragul *Trianon*-ului ei, al acestui mic Schönbrunn, austriaca lăsa să piară o întreagă Americă.

Mizeria şi nemulţumirea, întemeiată şi neîntemeiată, crescură. Cei flămânzi se răsculau, cereau pâine, jefuiau brutăriile. Se făcu apel la poliţie, la trupe, pentru a izgoni cu forţa pe demonstranţi.

Un oarecare *chevalier* d'Avelan, un tânăr locotenent, primise ordin să risipească mulţimea demonstranţilor, la nevoie cu armele. Îşi aşeză oamenii în front, ieşi în prima linie şi fluturându-şi într-o mână pălăria şi în cealaltă ordinul, strigă:

— *Messieurs et mesdames, am ordin să trag în canaille*[1]. Rog oamenii de bine să se retragă.

Lumea râse, precupeţele, pescăresele din hală îi strigară tânărului locotenent vorbe de dragoste, mulţimea se retrase.

Toinettei, precupeţele nu-i mai strigau vorbe de dragoste. Când se arătă iarăşi în Paris, îi opriră trăsura şi se folosiră de vechiul lor privilegiu de a putea spune reginei Franţei părerea lor. Cu vorbe grosolane îi cerură Toinettei să-şi facă în sfârşit datoria şi să fete un fecior, aşa cum se cădea unei femei cinstite şi mai ales unei regine.

Toinette încercă să facă faţă situaţiei şi răspunse cu câteva glume trase de păr. În sinea ei clocotea de mânie. Înţelegea că lumea aştepta un *dauphin* de la ea. Dar ura pe care i-o purtau femeile în afară de aceasta, ura cu care o încolţeau privirile mulţimii, care izbucnea din pamflete, n-o mai înţelegea. Ce voiau de la ea? Oare nu vorbise, de dragul poporului, cu americanul? Oare nu de dragul poporului se dusese să viziteze Salonul? Oare nu cumpărase toate păpuşile din prăvăliile Parisului pentru a le dărui copiilor oamenilor sărmani?

Poporul îi era străin; în fond dispreţuia, fără să-şi dea seama, cele douăzeci şi cinci de milioane de oameni a căror regină era. Dar avea nevoie de ovaţiile, de dragostea lor. Când îşi făcuse intrarea solemnă în Paris, în bubuitul loviturilor de tun, printre flori, steaguri, arcuri de triumf, era încă copilă şi sute de mii de locuitori umpluseră străzile salutând-o cu urale. Nu va uita niciodată cum stătuse atunci pe balconul de la Tuileries, emoţionată de entuziasmul mulţimii. „Câtă fericire hărăzeşte poziţia noastră - scrisese atunci mamei sale - căci ne dă posibilitatea să câştigăm atât de uşor prietenia şi dragoste. Ce lucru preţios. Am simţit-o, am înţeles-o şi n-am s-o uit niciodată".

---

[1] „*La canaille*": expresie de dispreţ folosită de aristocraţia franceză pentru poporul de rând. În traducerea literală ar însemna „ticăloşii".

Acum, se pare, pierduse iarăşi dragostea supuşilor săi. Dorea din toată inima să simtă din nou emoţia aceea minunată ce o înflăcărase în trecut, când îl privise în ochi pe Franklin sau când fusese ovaţionată de mulţime la Operă. Precupeţele din hală sunt nişte proaste, toţi parizienii sunt nerozi, dar te simţi părăsit când nu te ovaţionează. O să-l oblige pe grăsun să-şi ţină promisiunea. O să-i impună alianţa şi războiul şi atunci parizienii ăştia bădărani se vor uita din nou altfel la ea şi vor fi încântaţi.

Tot mai trebuia să aştepte. Precupeţele aveau dreptate, era caraghios grăsunul, o făcea de râs. Şi faţă de Vaudreuil. Îl amânase de atâtea ori pe François, supărarea lui era de înţeles. Hotărî să pună capăt aşteptării. Dacă până-n două luni nu rămânea însărcinată, perioada de aşteptare şi suferinţă a lui François va lua sfârşit.

Louis porunci să i se raporteze zilnic despre situaţia alimentelor şi a lemnelor de la Paris. Îl copleşiseră gândurile. Vremurile lui Louis al şaisprezecelea nu vor fi pomenite ca vremuri bune în analele Franţei. Istoricii secolului următor îl vor înfăţişa ca pe un domnitor lipsit de pricepere şi de har. Nenorocirile se ţineau lanţ. Începuseră încă din ziua nunţii sale, când în piaţa Louis Quinze se iscase panică şi pieriseră atâţia oameni, striviţi şi înăbuşiţi. La începutul domniei sale fuseseră ani de zile nelinişti din cauza lipsei de pâine şi acum foametea se înstăpânise din nou în Franţa cea bogată. Necazurile sale durau cu săptămânile şi cu lunile, liniştea şi mulţumirea, în schimb, le găsea doar în puţinele ceasuri în care putea să şadă printre cărţile lui, să vâneze prin pădurile lui sau să-şi facă de lucru în fierărie.

Se străduia să-i ajute pe nevoiaşi. Trimitea bani, lemne. Când văzu cum se chinuiau oamenii cărând lemne cu coşurile şi legăturile lor neîncăpătoare, cum alunecau, şchiopătau şi se târau, le puse la dispoziţie săniile sale. Era o privelişte ciudată să vezi cum cerşetorii şi zdrenţăroşii erau duşi cu lemne cu tot spre locuinţele lor mizerabile, cocoţaţi în săniile regelui mânate de vizitii în livrea. Dar când locuitorii Parisului îşi râdeau de el, o făceau cu bunăvoinţă şi spuneau: „Bunul nostru grăsun”, iar ura era îndreptată tot împotriva austriecei.

Louis citea pamfletele împotriva Toinettei, ştia cât de detestată era şi se întrista. El era de vină; din cauza lui trebuia ea să mai aştepte *dauphin*-ul. Cu toată bunăvoinţa, el cădea totdeauna în păcat; rămăsese dator ţării un *dauphin* şi legase cauza monarhiei de cea a rebelilor.

Dar, în mijlocul tuturor necazurilor, avu şi o mare mângâiere. Începuse expoziţia de porţelanuri.

Mama lui Louis, prinţesa de Saxa, adusese la Versailles o mulţime de

produse ale manufacturii de porţelan din Meissen. Louis admirase încă de copil gingaşele lucruşoare şi se ambiţiona ca Sèvres al său să întreacă Meissen-ul. Încă de la începutul domniei sale, organizase totdeauna către sfârşitul anului, în apartamentele proprii, o expoziţie de porţelanuri de Sèvres pe care le vindea în scop de binefacere.

Paisprezece zile apartamentele regelui erau întoarse pe dos. Toate încăperile particulare erau folosite pentru expoziţie. Ceremoniile, micul dejun şi masă oficială, *le coucher* şi *le lever* se desfăşurau în alte săli; numai biblioteca şi fierăria rămâneau neatinse de învălmăşeala generală.

Regele însuşi avea obiceiul să cumpere mult şi aştepta ca şi ceilalţi membri ai familiei regale, precum şi curtenii, să contribuie la expoziţie.

Privea fericit cum se despachetau obiectele delicate, cu atâta grijă ambalate. Cu o gingăşie şi delicateţe neaşteptată, lua porţelanurile în mâinile sale grase, le pipăia, le mângâia; formele porţelanului, desenul, culorile frumoase, acel bleu-regal închis, galbenul strălucitor, trandafiriul cald îi făceau o plăcere deosebită. Pentru fiecare grup, pentru fiecare figurină căuta locul cel mai potrivit, se oprea la fiece piesă socotind preţul ce s-ar putea cere.

Apoi, când veneau cumpărătorii, pândea printre perdele şi trăgea cu urechea la cele ce se spuneau. Era nefericit când una sau alta dintre piese nu plăcea. Dar câteodată se bucura de piesele rămase, căci astfel avea mărfuri pentru marea licitaţie cu care se încheia expoziţia.

Printre cei ce veniră şi cumpărară se afla şi *monsieur* de Beaumarchais. Era frumos îmbrăcat, potrivit cu împrejurarea. Louis nu se putu împiedica să nu observe că acest *monsieur* de Beaumarchais obraznic, răzvrătit, pe care nu-l putea suferi, trecea atât de graţios printre figurinele de porţelan, de parcă el însuşi ar fi fost una dintre ele.

Cumpără multe, numele Beaumarchais era în capul listei. Louis se necăji puţin, dar pe de altă parte se bucură de cele patru mii două sute şi cincizeci de livre.

În altă zi se plimbă printre figurine *monsieur* Lenormant d’Étioles, trist şi priceput. Iubea porţelanurile. Jeanne a lui, la Pompadour, fusese nebună după ele. La Bellevue îşi aranjase o seră cu flori de porţelan, pentru care cheltuise un milion. I-ar fi făcut plăcere să vadă cât progresase tehnica porţelanului. N-apucase să îmbătrânească Jeanne a lui. Deşi, cu moartea ei, îi căzuse o povară de pe umeri, căci pieriseră astfel pentru el o mulţime de posibilităţi de conflicte, tot îi păruse rău după ea, desigur mai rău decât acelui Louis care i-o luase. Nici măcar la înmormântare nu luase parte bătrânul libidinos, ticălosul acela de rege.

Privise convoiul doar de la fereastră, probabil foarte bucuros că scăpase; căci oricât avea nevoie de ea, personalitatea ei puternică îl apăsase.

Şi deodată Charlot îşi dădu seama că odaia în care se plimba printre porţelanurile expuse era dormitorul răposatei maiestăţi, al ticălosului Louis al cincisprezecelea. Da, aici, în camera asta pierise de vărsatul pe care-l luase de la o fetişcană cu care se culcase. Canalia, regele preacreştin putrezise de viu, îngrozitor de umflat, plin de bube, răspândind o duhoare infectă prin tot palatul. În ciuda mirosului, ultima lui iubită, Dubarry, rămăsese neclintită alături de el, trebuiseră s-o scoată cu forţa. Dacă el, Charlot, ar muri în felul acesta, sigur că nici una din femeile cărora le şoptise cuvinte galante şi cu care gustase plăcerile trupului n-ar rămâne alături de el, şi desigur că nici Désirée. Acestea erau gândurile ce-i treceau prin cap pe când privea figurinele de porţelan; căuta ceva, un dar pentru Désirée. În sfârşit, alese un ceas purtat de un zeu chinezesc; era fără îndoială un zeu al fericirii şi al bogăţiei, un bărbat gol, nespus de gras, sătul şi trist, o înţeleaptă întruchipare a fericirii.

În cele din urmă sosi şi ziua licitaţiei.

La această festivitate fuseseră invitaţi numai membrii familiei regale şi prietenii lor cei mai apropiaţi.

Mai întâi se mâncă din belşug. Bucătăria Versailles-ului era cea mai vestită din lume şi pentru seara aceea bucătarii lui Louis executară, la cererea sa, adevărate capodopere. Chiar şi *madame* Joséphine, soţia prinţului Xavier, era impresionată. Madame Joséphine era urâtă, vulgară şi se înfăţişa rareori la Curte. Dar pentru că ştia foarte bine să gătească, şi anumite feluri italieneşti se găseau numai la masa ei, iar cei doi fraţi, Louis şi Xavier, erau amândoi foarte lacomi, mâncau uneori la ea, ca să se ospăteze din mâncărurile acelea. Astăzi Louis era bine dispus şi-şi asigură cumnata că dineului îi lipsea farmecul deplin pe care bucătarul său nu reuşea să-l dea *pasticciei*[1]. *Madame* Joséphine râse greoi şi măgulită.

— Reţetele nu vi le dau, sire - spuse ea - nici măcar pentru un regat.

Prinţul Xavier se încruntă, se aprinse de supărare. Toată lumea ştia că speră să moştenească tronul pe care l-ar fi ocupat cu mult mai multă pricepere decât fratele său Louis. Acum, când operaţia, după cât se pare, nu dăduse rezultate, speranţele sale erau cât se poate de îndreptăţite. Tocmai de aceea vorbele gâştei ăsteia, ale nevestei sale,

---

1 *Pasticcio*: un fel de prăjitură italienească.

erau şi mai nepotrivite. Soarta îi hărăzise Franţa şi fără ca ea să dăruiască tâmpita ei de reţetă.

— Nu-i nevoie de secretul *pasticciei* dumneavoastră, *madame,* spuse el mulţumit. Bucătăria lui Louis este perfectă. În privinţa asta ne este egal, nimeni nu poate s-o nege, şi accentuă pe „asta”.

Dar Louis nu-şi strică bună dispoziţie din cauza împunsăturilor lui.

— Taci, mănâncă şi bucură-te de viaţă, zise el binevoitor.

Curând după masă începu licitaţia. Mai întâi conduse licitaţia *monsieur* d’Angivillers. Onorabilul curtean se străduia să-i fie pe plac lui Louis şi să însoţească ofertele cu tot felul de glume. Nu prea reuşi, dar atmosfera rămase veselă, toţi îl ajutau cu bunăvoinţă. Louis însuşi făcea glume grosolane şi era recunoscător pentru fiecare observaţie glumeaţă.

Pentru că îi plăcuseră îndeosebi câteva observaţii de ale lui Vaudreuil, îl rugă să preia în continuare licitaţia.

François Vaudreuil visa cu tot mai multă nerăbdare la războiul ce se apropia. Se visă în fruntea unei escadre, a unei armate care să invadeze Anglia prin Harwich sau Portsmouth şi găsea absurd şi jignitor faptul că momentul acţiunii şi punerea în aplicare a planurilor sale depindea de hotărârile acestui Louis, gras, greoi, infantil, flegmatic şi vulgar. Dar Vaudreuil era inteligent şi ştia ce voia; dacă grăsunul se nimerise să fie rege, căută să-i fie pe plac. Era un actor talentat şi reuşi să se prefacă, în timp ce prezenta porţelanurile, într-un precupeţ de iarmaroc, rămânând totodată marele senior ce era. Mai ales doamnele ştiură să preţuiască aceasta: Gabrielle, Diane, Toinette.

Se distrară din plin la licitaţie şi se purtară ca nişte tineri copilăroşi ce erau. Louis avea douăzeci şi patru de ani, Xavier douăzeci şi trei, prinţul Charles douăzeci şi unu, iar soţiile lor erau şi mai tinere. Îşi dădură drumul şi se întreceau, care mai de care, în glume prosteşti. Louis comandase grupe de porţelan umoristice; umorul lor vulgar, erotic sau scatologic, ieşea cu atât mai în evidenţă cu cât contrasta mai mult cu materialul gingaş şi delicat din care erau executate. Grupele acestea Louis le expusese după o perdea, iar doamnele dispăreau neîncetat pe după ea şi se întorceau chicotind excitate. Se râdea de toate şi de nimic.

O singură dată se ivi o notă discordantă. Aceasta se întâmplă când se puse în licitaţie un grup cu care prinţul Xavier voise să-i facă o surpriză lui Louis. Era însă un grup neobişnuit: pe un animal ciudat, un

fel de unicorn, călărea Pantalone[1]. Louis privi bănuitor grupul; ce intenţie avea fratele său? Pantalone, soţul înşelat şi unicornul erau vreo aluzie, vreo neruşinare?

— Există oare animale ca ăsta pe care l-aţi comandat, Xavier*?* întrebă el.

Xavier se înfurie de îndată. Prostul de Louis nici nu părea să observe că el însuşi era Pantalone, soţul înşelat. Şi un asemenea bărbat trebuia să hotărască asupra recunoaşterii Statelor Unite şi a războiului cu Anglia. El, Xavier, avusese inspiraţia unui animal care, deşi imaginar, putea fi închipuit şi crezut; desigur nu trebuia privit cu prea multă pedanterie. Dar acum, când Louis se îndoia de veracitatea şi realitatea unicornului, răspunse mândru că discutase cu Buffon, marele naturalist, şi primise de la el, ca şi de la alte somităţi, asigurarea că existenţa animalului era posibilă, ba chiar probabilă. Louis rânji batjocoritor.

— Asta-i invenţia ta - spuse el - şi ai născocit-o chiar acum, în clipa asta.

Faptul că era adevărat îl înfurie şi mai mult pe prinţul Xavier şi negă cu înverşunare. Fraţii stăteau faţă în faţă gata de harţă, asemenea unor sugari uriaşi, foarte asemănători cu chipurile lor buhăite, care erau un amestec straniu de trăsături burbonice puternice şi trăsături copilăroase, nevârstnice.

Prinţul Charles se bucura de ceartă şi-i atâta. Xavier ţipa cu vocea piţigăiată, la fel şi Louis. Până când Xavier, cu faţa mare, schimonosită de furie, apucă unicornul şi pe Pantalone şi-i trânti pe pământ făcându-l ţăndări.

— Dacă darurile mele nu vă convin, sire, - spuse el alb la faţă, politicos şi provocator - nu-mi rămâne decât să mă supun.

Se făcu o tăcere grea.

— Sărmanul Pantalone, spuse Vaudreuil şi trecu abil peste incident. Începu să liciteze un grup care purta titlul: *Buen retiro*[2] şi înfăţişa un flăcău dormind cu capul în poala unei păstoriţe.

Licitaţia dură şi se desfăşură cu mult succes. După încheierea ei, Louis îi ordonă lui *monsieur* d'Angivillers să facă socoteala încasărilor.

— Trebuie să fie un rezultat grozav, spuse el fericit şi, pentru că calcularea sumei finale se prelungea, încercară să socotească în gând. Licitaţia trebuia să fi produs vreo 140.000 de livre, declară el. Se

---

[1] Personaj din *Commedia dell'arte*, teatru popular italian din secolele XVI-XVIII.

[2] Odihnă plăcută.

realizaseră 138.226 de livre. Ce am spus eu? se bucură el.

— La calculul mintal te pricepi, recunoscu prinţul Xavier.

— Expoziţia împreună cu licitaţia a produs 382.749 de livre - constată Louis - cu 121.215 livre mai mult ca anul trecut.

— 382.700, spuse prinţul Xavier. Dacă-i pe aşa, putem porni fără grijă la război.

Pierre avusese dreptate. Victoria de la Saratoga mărise mult prestigiul său personal, dar nu şi pe cel al firmei *Hortalez.* Ce-i drept, câştigurile imediate pe care le încasa acum, după Saratoga, din speculaţii, îl ajutau să facă faţă nevoilor celor mai urgente, dar era vădit că oamenii de afaceri socoteau şi ei că, o dată cu intrarea Franţei în război, principala funcţie a firmei *Hortalez* lua sfârşit; nu mai era nevoie de un agent secret pentru a livra furnituri Americii. Victoria dobândită cu ajutorul armelor furnizate de firma *Hortalez* avu deci ca urmare cererea creditorilor firmei de a li se achita cât mai grabnic drepturile. Într-o zi, Maigron se înfăţişă la Pierre, care tot nu putea încă să iasă, şi-i declară din nou, în felul său rece, că nu mai ştia cum să achite poliţele scadente în săptămâna următoare.

Pierre râse amuzat şi furios. Faţă de Désirée - căci nimeni nu-l înţelegea mai bine decât ea - se plânse de aspectul tragi-comic al situaţiei sale. Furnizase americanilor arme care să le permită să-şi smulgă statele din tirania metropolei. Şi cum îl răsplătiseră? Acum, la 20 decembrie, Congresul îi datora peste şase milioane de livre şi el obţinuse în cursul unui an şi jumătate mărfuri în valoare de abia o sută cincizeci de mii de livre. Acum, când cauza americană învinsese, datorită în bună parte şi intervenţiei sale, grijile mărunte pricinuite de lipsa de bani lichizi îl dureau mai tare.

— Vechea poveste, spuse Désirée.

Îl mângâia prieteneşte pe mână, plină de înţelegere, dar fără să pară prea impresionată. Era totuşi impresionată, revoltată. Revoltată mai ales împotriva unuia, împotriva prietenului lui Pierre, Charlot.

Stătea culcată pe o canapea din budoarul ei, cu genunchii aduşi până sub bărbie şi se legăna pe spate. O cută adâncă verticală i se întipărise între sprâncene, ochii priveau saşiu, gânditori, spre vârful nasului, faţa neregulată, ştrengărească, părea neobişnuit de serioasă. Înaintea ei, pe o consolă, ticăia ceasul pe care i-l trimisese Lenormant. Zeul cel gras şi gol care-l ducea în spate o privea sătul şi trist şi, după cum i se părea ei, batjocoritor.

Mademoiselle Désirée Mesnard era una din marile actriţe de la

Théâtre Français, ceea ce nu puteai deveni fără ca viaţa să te fi înţelepţit prin multe şi felurite întâmplări. Désirée era realistă, veselă şi inteligentă. Nu se mira că America răsplătea faptele lui Pierre cu nerecunoştinţă; ar fi fost de mirare dacă i-ar fi mulţumit. Dar era nespus de mâniată pe acel zeu al bogăţiei, pe acel mamon chinezesc, pe prietenul ei Charlot.

Plecă la Étioles. În trăsură cugetă. Pentru un om ca Charlot, care putea aştepta multă vreme, nu era nici un risc să-i acorde un credit lui Pierre pe o durată de ani de zile. Dacă n-o făcea, era pur şi simplu o josnicie, pricinuită fără îndoială de gelozie. Ea, una, se săturase de toanele sucite, mizantropice ale lui Charlot.

O să-i dea să înţeleagă că aştepta de la el ajutor pentru Pierre. Dacă Charlot nu-l va ajuta pe Pierre, ea va rupe cu el.

Îi pomeni în treacăt că Pierre se afla la strâmtoare şi avea nevoie de un ajutor prietenesc.

— Când n-a avut nevoie*?* replică Lenormant.

Désirée descrise în câteva fraze cum Pierre, un al doilea Tantalus[1], murea de sete în mijlocul bogăţiilor.

— Pierre moare de sete*?* întrebă Charlot.

— Da - răspunse Désirée - înconjurat de bogăţii.

Actriţă experimentată, accentuase ultimele cuvinte abia simţit, dar în aşa fel încât Lenormant trebuia să înţeleagă; vorbele ei erau un ultimatum.

Lenormant, om de afaceri clarvăzător, se aşteptase ca firma *Hortalez* să întâmpine greutăţi tocmai din cauza victoriei americane. Făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca să le accentueze şi mai mult. Dacă lui Pierre i se refuzau de pretutindeni creditele, aceasta se datora în mare măsură lui *monsieur* Lenormant.

Acum, când Désirée îi destăinui că se ajunsese atât de departe încât Pierrot se afla din nou în pragul falimentului, se gândi cum să poată îndeplini dorinţa lui Désirée de a fi generos, să facă o afacere uriaşă şi să-l strivească pentru totdeauna pe Pierrot.

Se duse la Pierre, care încă nu putea ieşi din casă, şi-i expuse părerea lui despre situaţia firmei *Hortalez.* Firma avea obligaţii mari pe termen scurt. Sumele de bani datorate de americani nu puteau fi obţinute, în cazul cel mai bun, decât după încheierea războiului care era abia pe cale de a izbucni. Acum, când era de aşteptat ca orice investiţie

---

1 Personaj din mitologia elină osândit de zei să se zbată de-a pururi în chinurile foamei şi setei.

să aducă beneficii mari şi rapide, firma *Hortalez* nu putea obţine credite. Deci falimentul nu era decât o chestiune de timp.

Pierre întrebă ce ar face Charlot în locul lui.

Lenormant răspunse fără grabă şi cu voce scăzută că se gândise la o soluţie cu ajutorul căreia Pierre neapărat va ieşi la socoteală, iar el, dacă va avea puţin noroc, nu va pierde prea mult. Creanţele firmei nu aveau valoare decât pentru cine putea să aştepte, avea influenţă şi era gata să-şi asume riscurile. Astfel de oameni dacă se găseau în toată Franţa cinci-şase, iar faţă de perspectivele de câştig atât de ispititoare ale viitorului război, cu greu îşi va alege un astfel de om tocmai firma *Hortalez* pentru investiţiile sale.

— Şi iată-mă pe mine - continuă Charlot cu vocea lui mieroasă, abia şoptită - care mă simt dator faţă de talentele şi idealurile prietenului meu Pierrot să-i fac următoarea propunere*:* preiau firma *Hortalez* aşa cum se află, cu creanţe şi datorii, şi-i plătesc lui *monsieur* Pierre Caron de Beaumarchais un milion de livre, bani lichizi.

Pierre tăcea, aproape ameţit de această ofertă.

Lenormant continuă după o scurtă pauză*:*

— Nu-i nevoie să spun unui om cu inteligenţa dumitale ce afaceri se pot face cu un milion în ajunul izbucnirii unui nou război. Un milion de livre în acest decembrie ’77 valorează cât trei milioane în aprilie ’78. Dar în ochii mei prietenia dumitale preţuieşte mai mult decât milionul acesta, respectiv milioanele acestea. În schimb, ca dovadă a prieteniei dumitale, aş dori să primesc câteva obiecte ce-ţi aparţin, de pildă gladiatorul din curte, şemineul acesta şi, dacă ai să vrei să fii mărinimos, ai să-mi cedezi şi portretul prietenei noastre Désirée.

Pierre pălise de atâta impertinenţă şi generozitate. Ceea ce afirmase Charlot despre situaţia firmei *Hortalez* era crud, dar adevărat. Şi să fii scăpat de datorii şi să ai la dispoziţie un milion de livre în timpurile acestea, când o livră, cu condiţia s-o ai, se transformă cât ai clipi în cinci, era o mare ispită.

Lenormant se ridică brusc în picioare şi căţeaua Caprice sări la el mârâind, ceea ce se întâmpla rareori. Pierre spuse*:*

— *Couche, Caprice*!

— Gândeşte-te la propunerea mea, Pierrot, spuse prietenos Lenormant şi-l privi liniştit cu ochii săi împăienjeniţi. Ştii doar că nimeni n-o să-ţi ofere acest preţ. Îţi mai atrag atenţia că dacă dumneata nu accepţi acum, să nu mi-o iei în nume de rău dacă peste două sau peste patru săptămâni ai să vii la mine şi ai să-mi oferi firma *Hortalez* pentru o sută de mii de livre, sau pentru cincizeci de mii, sau chiar pentru o

măslină, şi eu n-am să ţi-o iau nici pentru atât. Gesturi prieteneşti cu asemenea consecinţe nu se fac în fiecare zi.

Pierre gândea: vrea gladiatorul şi portretul lui Désirée, şi vedea în gând căminul despuiat de marmura de Carrara. O furie turbată îl cuprinse, ardea să-l dea afară pe Charlot cu o frază grosolană, dispreţuitoare. Dar totodată, în sinea lui cugetă*:* „A scăpa de toate datoriile face mai mult de un milion şi pe deasupra îmi mai dă un milion bani gheaţă". Nu, când atâtea erau în joc, nici măcar Beaumarchais nu-şi putea permite un acces de furie sau vreun răspuns tăios, oricât de spiritual ar fi fost.

Răspunse cu faţa liniştită, dar puţin palidă:

— Propunerea dumneavoastră este atât de neaşteptată, încât vă rog să-mi permiteţi să fac ce am învăţat de la dumneavoastră: să las să treacă o noapte.

— Chiar aşa să faci, dragul meu, spuse Lenormant şi plecă.

Rămas singur, Pierre căzu pe gânduri. „O problemă - o lămuri el pe căţeaua Caprice - o dilemă." Dacă acceptă, o să fie un triumf pentru Charlot. Pretinsese chiar trofee concrete, gladiatorul, portretul lui Désirée. Pe de altă parte el, Pierre, atinsese scopul ideal, recunoaşterea Statelor Unite, cucerirea independenţei lor. Îşi îndeplinise misiunea, meritele sale pe plan istoric erau bine stabilite, putea să renunţe la firma *Hortalez.* Contemporanii se arătaseră doar nerecunoscători faţă de el şi apoi, dintr-un milion de livre bani lichizi se puteau uşor face cinci în vremurile acelea. „O problemă, Caprice - spuse el - o mare ispită", şi se simţi deodată grozav de obosit. Ce frumos ar fi să se limiteze la un comerţ solid de lemne, la politică, la câteva afaceri sigure cu furnituri de război şi la literatură. Ar putea de asemenea să călătorească puţin cu bunul său Philippe. Ce bine se simţise când mai avea timp să admire natura, de pildă în vremea călătoriilor sale de afaceri în Touraine[1]. Ce vesel şi fericit fusese când cutreierase codrii, pe vremea deplasărilor la Chinon unde supraveghea tăierile din pădurile sale. Într-adevăr, avea tot dreptul să lase America să se descurce singură şi el să trăiască după placul inimii.

În schimb Désirée, când Pierre îi împărtăşi propunerea lui Lenormant, nu văzu în ea decât batjocură, răutate şi dispreţ. Nu aşa îşi

---

[1] Veche provincie franceză, moştenitoare a *civitas turonensis* sau *Cité des Turones* (oraşul Tours) după care şi-a luat denumirea. Conţii de Anjou şi de Blois au fost o perioadă mult mai puternici decât regii capeţieni

închipuise ajutorul lui Charlot. Faţă de furia ei, Pierre uită cât de serios luase el în consideraţie propunerea şi se lăsă cuprins de mânie.

Désirée plecă cu sania la Étioles. Era o mare actriţă, risipa făcea parte din meseria ei, sania ei se putea măsura cu a Toinettei. Astfel se îndreptă spre Étioles, plină de revoltă, în clinchetul auriu al clopoţeilor.

Erau cu toţii cinici, nu încăpea îndoială. Dar dispreţul de oameni al lui Lenormant, ura lui era mai mult decât putea răbda. Lucrul cel mai josnic era că-şi îmbina răzbunarea şi gelozia cu interesele şi căuta să stoarcă profituri din ele. Nu, mai bine să se prăbuşească Pierre cu măreţie, decât să-şi vândă realizările într-un fel atât de ruşinos lui Charlot. Pierrot contribuise mai mult ca oricare altul pe continentul acesta la victoria Statelor Unite; Saratoga era de neînchipuit fără Pierre. Iar faptul că Charlot voia să-i răpească nu numai beneficiul material, ci şi cel ideal al bărbăţiei şi al străduinţei sale, era prea de tot. Dacă Charlot ar pune mâna pe firma *Hortalez,* ar reuşi să se contopească într-atât cu ea, încât în cele din urmă i s-ar atribui lui trimiterea armelor, şi Saratoga, şi tot meritul istoric.

Sania lunecă mai departe, clopoţeii zornăiau, podoabele de pe capetele cailor se legănau, Désirée şedea înfăşurată în blană, micuţă, delicată, hotărâtă şi supărată. Trăise cu Charlot, îi răbdase toanele ciudate, contradictorii, răutăcioase. Era capabil, periculos, interesant, îi plăcuse de multe ori. Era o prostie s-o rupă cu el. Totuşi o va face. Nu-i putea trece cu vederea faptul că voia să-l jefuiască şi să-l ruineze pe Pierre, din ură şi capriciu, pentru că era gelos pe el.

Trecu pe sub portalul cu inscripţia *„Vanitas, vanitatum vanitos*[1]. Ajunse în faţa lui Charlot. El îi scoase blana.

— V-aţi purtat faţă de prietenul dumneavoastră Pierre ca un ticălos, *monsieur*, spuse ea.

Lenormant păli, dar zâmbi.

— Nu ştiu câtuşi de puţin la ce vă referiţi, dragă prietenă. Am propus prietenului nostru Pierre să-l scap de faliment şi să-i dăruiesc un milion.

— Ştiţi prea bine ce vreau să spun, spuse Désirée, cu vocea ei modulată, hotărâtă.

Ochii rotunzi, trişti, căzuţi în fundul capului ai lui Lenormant se împăienjeniră şi mai mult.

— Văd că sunt rău înţeles - şi adăugă abia şoptit: Mi s-a mai întâmplat asta, de mai multe ori, în clipele hotărâtoare.

---

[1] Vanitas vanitatum et omnia vanitas = deşertăciunea deşertăciunilor, totul e deşertăciune (Ecleziastul).

Cuvintele şi felul în care le rostea Charlot o impresionară, o mişcară pe Désirée. Dar tocmai pentru că simţea că era sincer, că amintirea lui Jeanne nu-l slăbea şi că ei i se datora felul lui de a fi contradictoriu, spuse:

— Dacă ţineţi la mine - şi cred într-adevăr că nu vă displac - aveţi într-adevăr motive să comparaţi situaţia prezentă cu o anumită altă situaţie. Căci acum mă vedeţi pentru ultima oară.

Monsieur Lenormant nu se îndoia că Désirée vorbea serios. Iat-o, obraznică, tânără, sigură de sine, îl avea la cheremul ei şi o ştia. Era stăpânit de furie şi dorinţă de răzbunare, ardea să strivească această şerpoaică mică, frumoasă, neruşinată. Totodată îl rodea durerea cea veche, amintirea clipei aceleia cumplite, sfâşietoare, când aflase că Jeanne îl părăsise şi se mutase la Versailles. Această Désirée încă nu-l părăsise, se mai afla alături de el, dar îl ameninţa că-l va părăsi şi o va face. Jeanne plecase cel puţin la Versailles, la rege, la un rege ticălos, care însă era măreţ, arătos şi gata să-i dea ceea ce-şi dorea, putere, strălucire, bogăţie. Pe când Désirée se ducea la Pierrot, înfumuratul, caraghiosul Pierrot care se încumeta să înceapă lucruri ce depăşeau cu mult puterile sale, la acel coate-goale, acel lăudăros. Se biruise pe sine, o împărţise cu pârlitul de Pierrot care acum nu se mai îndura să-i lase nici ceea ce avusese, iar Désirée pleca acum cu totul şi pentru totdeauna la acel coate-goale. Aşa ceva nu trebuia să se întâmple. Când Jeanne voise să se întoarcă la el, o respinsese din mândrie. Nu voia să facă a doua oară greşeala cea mare, neasemuită, de a jertfi din mândrie ceea ce era mai de preţ în viaţa lui. Ce era mândria? O nălucă, un gunoi. Această Désirée nu era Jeanne, dar şi ea era ceva minunat de vioi, de luminos. Un vers îi răsună în gând, un vers latinesc*: Ver vide: Ut tota floret! ut olet! ut nitide nitet! (Plautus, Truculentus).* Ea e primăvara. Cum înfloreşte toată, cât parfum răspândeşte, ce luminos luceşte.

— Rămâi la mine, Désirée, o rugă răguşit.

Ea întrebă concret*:*

— Vreţi să-l ajutaţi*?*

Charlot nu şovăi nici o clipă.

— Nu, niciodată, izbucni el. Iar apoi, fără ca măcar să fi trecut două secunde, spuse: Dar vreau să mă însor cu dumneata.

S-ar fi aşteptat mai curând ca el să se năpustească asupra ei, s-o lovească cu primul obiect tare pe care va pune mâna. „Vreau să mă însor cu dumneata”, îi propunea el cu vorbele cele mai simple. Însemna triumful, însemna să se instaleze în palatul Étioles, că madame

Lenormant d'Étioles, să aibă curtea ei, să-i angajeze pe colegi să joace pe propria sa scenă, spre desfătarea ei şi a musafirilor, să fie egală în drepturi cu François Vaudreuil. Charlot nu era un om tânăr, n-ar trebui să trăiască multă vreme alături de el. Mai ales că, după ce se va însura cu ea, se va mistui în plăceri, furie şi desperare. Ceea ce se înfăţişa înaintea ochilor ei era o ţară a făgăduinţei.

Voi să spună*:*

„Am să mă gândesc". Dar se văzu pe sine însăşi, abia cu câteva ore în urmă, cum socotise normal ca prietenul ei Pierre să renunţe la bogăţie şi linişte, pentru că ar fi trebuit să le plătească cu o mare umilinţă. Domnia ei la palatul Étioles ar trebui s-o plătească cu o mică trădare faţă de Pierre.

Dar Étioles însemna gloria şi ce importa pe lângă asta o mică trădare? Era gata să spună*:* „Am să mă gândesc" şi în faţa ei apăru chipul tineresc, şiret, naiv, inteligent al prietenului ei Pierre, şi spuse*:*

— Nu, Charlot! Mulţumesc, Charlot! şi plecă.

Când Pierre se plânse lui Silas Deane de decepţia suferită şi greutăţile pe care i le pricinuia indiferenţa răuvoitoare a Congresului, acesta îi mărturisi pentru prima oară deschis şi plin de durere că nu-l putea ajuta, că era neputincios în faţa intrigilor lui Arthur Lee. Se înfierbântă vorbind de nerecunoştinţa Congresului, de pe urma căreia avea şi el de suferit. Îşi deschise inima faţă de Pierre. Dorea din tot sufletul să-şi treacă numele în josul pactului pentru a cărui încheiere depusese atâta strădanie şi pasiune. Acum se temea ca de pe o zi pe alta să nu sosească un nou emisar al Congresului care să-l înlocuiască şi să piardă şi cinstea aceasta.

Atât de amarnic se plânse sărmanul, încât până-n cele din urmă Pierre trebui să-l consoleze. Spuse că amândoi atinseseră punctul culminant, o presimţea cu toată claritatea. Ziua cea mare a semnării pactului nu era departe. Era sigur că documentul istoric va purta semnătura lui Silas Deane. Şi atunci îi va fi uşor acestuia să demaşte în faţa Congresului învinuirile nemernicului său adversar, să le înfăţişeze în adevărata lor lumină, drept nişte calomnii veninoase. Păcat numai că şi Arthur Lee vă semna probabil tratatul de alianţă şi astfel va pângări nobilul document.

Pierre se opri brusc în mijlocul avântatei sale expuneri. Îi venise o idee. Dacă nu putea obţine bani de la Congres, zise el, avea cel puţin dreptul să fie de faţă în momentul solemn al semnării, contribuise doar şi el într-o oarecare măsură la realizarea acestei alianţe.

— Cetăţeanul Beaumarchais - încheie el cu avânt - doreşte să fie martor când cetăţeanul Franklin va semna pactul dintre Franţa şi America.

Silas Deane, uşurat de consolările lui Pierre, răspunse că ceea ce îşi dorea Pierre era întru totul justificat şi posibil şi promise să vorbească la timpul oportun cu Franklin de sugestia lui Beaumarchais.

De altfel, se părea că afacerile lui Pierre se îndreptau. Chiar în ziua următoare convorbirii cu Deane, primi din America veşti neaşteptat de bune. Paul scria că perspectivele firmei de a obţine plăţi se îmbunătăţiseră mult după victoria de la Saratoga. Va putea să-i trimită chiar cu primul vas mărfuri în valoare de 180.000 până la 200.000 livre. Dar, înainte de toate, obţinuse recunoaşterea completă din partea Congresului a meritelor lui Beaumarchais şi prin asta, în principiu, şi a conturilor sale; ştirea îi va fi confirmată printr-o adresă oficială care îi va fi expediată probabil tot cu acelaşi vas.

În ziua următoare, primi într-adevăr o scrisoare semnată de John Jay, preşedintele Congresului. Se spunea în scrisoare: „*Mult stimate domn, Congresul Statelor Unite ale Americii recunoaşte serviciile excepţionale pe care i le-aţi adus, vă mulţumeşte şi vă exprimă înalta sa consideraţie. Congresul regretă neajunsurile şi neplăcerile pe care le-aţi îndurat fiindcă aţi sprijinit Statele Unite. Condiţii neprielnice au împiedicat până acum Congresul să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de dumneavoastră, dar acum va lua măsurile cele mai grabnice pentru a-şi achita datoriile. Sentimentele nobile şi concepţiile generoase care singure pot determina o atitudine ca a dumneavoastră vă fac multă cinste. Prin talentele dumneavoastră deosebite aţi cucerit admiraţia acestei republici în formare şi recunoştinţa Lumii Noi.*"

Inima lui Pierre zvâcni cu putere. Îl cuprinse un puternic sentiment de triumf că nu se lăsase strivit de Charlot.

Apoi, deoarece nu avea nici un ban în casă, se porni să valorifice scrisoarea preşedintelui John Jay în favoarea finanţelor sale.

Se duse la Vergennes pentru a-i cere pe baza scrisorii un ultim biet milion.

Vergennes îl primi amabil. În discuţiile cu ajutorul cărora încercase să-l convingă pe Louis să încheie alianţa, folosise argumente provenite din memorandumurile lui Pierre asupra chestiunii americane şi-i era recunoscător acestui om inventiv şi talentat. Prin urmare, când Pierre ceru din nou un împrumut, ministrul răspunse că, desigur, nu-şi va părăsi vechiul prieten la nevoie. Pierre îi întinse scrisoarea lui John Jay ca să-i dovedească că foarte curând nu va mai fi nevoie să ceară bani

din casa regelui. Vergennes citea şi Pierre contempla mândru şi încordat faţa lui amabilă, puţin ironică.

Dar observă cu uimire şi spaimă cum faţa lui Vergennes se întuneca pe măsură ce citea. Nu rămăsese nimic din amabilitatea şi ironia dinainte, ci doar un refuz glacial, distant.

Uluit, Pierre înţelese ce greşeală de neiertat făcuse. Desigur, Vergennes se aşteptase ca el, ministrul, să primească o asemenea scrisoare de la Congres şi nu agentul său, omul său de paie, unealta lui. Cum putuse el, Pierre, cunoscător al firii omeneşti, să săvârşească o asemenea dobitocie, să arate omului de care depindea că Lumea Nouă îl considera pe el ca cel mai de seamă sprijin în Europa şi nu pe ministrul de Externe al regelui preacreştin.

Vergennes îi înapoie scrisoarea.

— Da, desigur, vă felicit, *monsieur,* spuse el. În cazul acesta nu mai este nevoie să facem eforturi să vă ajutăm, iar cuvintele lui, atitudinea lui vădeau acea politeţe arogantă pe care Pierre o ura şi o admira atât de mult la aristocraţi.

Căută în toate ungherele minţii sale cum să repare greşeala. În cele din urmă spuse că are o mare rugăminte pe care de mult voise s-o înfăţişeze ministrului, să i se permită să boteze următorul vas ce avea să iasă din docuri cu numele de „Contele Vergennes”. Ministrul răspunse*:*

— Cred că lumea cu care aveţi de-a face ar şti mai bine să preţuiască gestul dumneavoastră, dacă aţi boteza vasul cu numele dumneavoastră sau cu al vreunui tovarăş de afaceri de al dumneavoastră.

Nu-i rămăsese altceva de făcut lui Pierre, decât să plece. Când se ridică în picioare, mai aminti o dată de scopul vizitei sale. După cum îl înţelesese pe conte, spuse el, se putea bizui pe sprijin din partea guvernului maiestăţii-sale pentru perioada de trecere, până la sosirea plăţilor făgăduite de Congres.

— La cât v-aţi gândit*?* întrebă Vergennes rece.

Pierre intenţionase să ceară unul sau două milioane.

— Patru sute de mii de livre, spuse el.

— Glumiţi, *monsieur,* răspunse Vergennes. Am să spun să vi se verse o sută de mii de livre. Dar socot că pe viitor nu vă veţi mai adresa fondurilor secrete ale maiestăţii-sale.

Cu frumoasă, elogioasa scrisoare a lui John Jay în buzunar, cu furie clocotitoare împotriva marilor seniori în inimă, Pierre făcu cale întoarsă.

La jumătatea drumului se răzgândi şi porni spre Passy.

Franklin, când citi scrisoarea, încuviinţă cu capul său cel mare*:*

— Ei, ia te uită - spuse el - asta trebuie să fi fost o mare bucurie pentru dumneavoastră.

În sinea lui gândea că dacă Congresul îl trata cu asemenea cuvinte frumoase, însemna că socotea aceasta ca un fel de plată. Perspectivele lui *monsieur* Caron de a primi bani lichizi în următoarele luni îi părură îndoielnice.

Pierre aduse vorba despre necazurile sale. Livrarea armelor pentru Saratoga aproape îl ruinase şi, până la venirea sumelor pomenite în scrisoarea Congresului, avea nevoie de credit. N-ar putea Franklin să-i avanseze o sumă în contul mărfurilor şi a ordinelor de plată promise de Congres? Îşi descrise necazurile mai mult în glumă. Presupunea că, în felul acesta, va putea cel mai bine să-l influenţeze pe bătrânul umorist şi povestitor de anecdote. Încheie cu un gest de cerşetor bine jucat:

— *Date obolum Belisarrio*[1].

Franklin îşi spuse că *monsieur* Caron nu greşea cu totul când cita „Faceţi-vă pomană cu Belizario", deoarece sărăcise într-o oarecare măsură ca şi Belizario, datorită serviciilor pe care le adusese statului.

Dar teatrul pe care-l juca acest om îmbrăcat bine, aproape excentric, care-şi cerea banii într-un fel atât de nedemn, îi inspiră silă. S-ar fi putut justifica în faţa Congresului dacă i-ar fi avansat lui Pierre o sumă nu prea mare, dar oare nu se zbătea el însuşi permanent în greutăţi? Şi la urma urmei, nu era sarcina lui să-l ajute să-şi încaseze banii.

— Înţeleg situaţia dumneavoastră, stimate prietene, spuse el. Dar, vedeţi, noi, emisarii Statelor Unite, nu suntem bancheri. Am încălca instrucţiunile noastre dacă am lua asupra noastră asemenea funcţii. Şi, după plăcuta scrisoare a Congresului, aveţi şi fără asta speranţe întemeiate că în curând veţi fi răsplătit pentru toată strădania dumneavoastră.

Franklin vorbea prieteneşte şi cu simpatie, dar vorbele lui nu permiteau continuarea discuţiei. Pierre îşi luă rămas bun.

Şedea în casa sa uriaşă, în minunata sa cameră de lucru, cu scrisoarea de laude în faţă. „Vorbe, vorbe, Caprice", spuse el căţelei şi încuie scrisoarea în sipet, laolaltă cu manuscrisele, chitanţele, documentele, scrisorile de dragoste.

---

[1] „Faceţi-vă pomană cu Belisario". După o legendă, generalul bizantin Belisario (Flavius Belisarius), care a adus mari servicii imperiului, după ce a căzut în dizgraţia lui Justinian şi-a pierdut vederea şi a fost silit să cerşească.

Răspunsul Curţii de la Madrid sosi mai repede şi mai precis decât şi-ar fi dorit Louis. Carlos trimitea vorbă că, deocamdată, Spania nu va lua parte la o alianţă cu coloniile engleze din America, dar un pact între Franţa şi americani nu numai că nu-i displăcea, ci îi era chiar binevenit.

Acum principala obiecţie a lui Louis se năruise şi Toinette îi ceru insistent să-şi ţină în sfârşit făgăduiala. Trebui din nou să convoace o conferinţă şi să dea voie Toinettei să fie de faţă.

Maurepas declară că există marea primejdie că americanii, dacă erau prea mult amânaţi, să accepte totuşi propunerile engleze.

— Ar trebui să cerem imediat doctorului Franklin asigurarea că va refuza orice propunere a Angliei, care ar prevedea reunirea coloniilor cu metropola, propuse Vergennes.

— De ce ne-ar da *monsieur* Franklin o asemenea asigurare*?* întrebă Toinette, dând dispreţuitoare din umeri.

— S-ar găsi o cale, adăugă Maurepas.

Şi Vergennes întregi*:*

— Dacă ne-ar fi îngăduit să comunicăm americanilor că regele se angajează să încheie alianţa, sigur că şi doctorul Franklin ar fi dispus să ne dea asigurările cuvenite.

Vorbise adresându-se Toinettei. Aceasta îl privi pe Louis. Tăcură cu toţii.

— Se-poate avea încredere în cuvântul unui rebel*?* întrebă în sfârşit Louis nemulţumit.

— Nu preţuieşte cât un cuvânt regesc - spuse Maurepas - dar doctorul Franklin este considerat de lumea întreagă ca un om de cuvânt.

— De fapt, nu există altă cale, repetă Vergennes.

— Aţi auzit, sire, spuse Toinette, apoi îl îndemnă: Vă rog*,* pronunţaţi-vă!

Louis se frământa pe scaun, trase zgomotos aer în piept. Mormăi:

— Ei bine, ei da!

Ceilalţi răsuflară uşuraţi.

Dar el, observând aceasta, adăugă în grabă:

— Dar nu mă angajez cu nici un termen, auziţi, *messieurs.* Este o promisiune generală, neconcretizată, şi să fiţi prudenţi în tratativele cu rebelii. Nu trebuie forţat nimic. Să nu uitaţi asta, *messieurs.* Fiecare paragraf trebuie cântărit cu grijă.

— Aveţi încredere în noi, sire, îl linişti Maurepas. Miniştrii dumneavoastră nu sunt oameni pripiţi.

Dar, chiar în aceeaşi zi, Maurepas şi Vergennes se porniră pe treabă.

Monsieur Gérard se întâlni din nou conspirativ, pe după uşi zăvorâte, cu cei trei emisari. Amintindu-şi de insistenţa răuvoitoare cu care Louis le poruncise ca tratativele să rămână secrete, Gérard ceru domnilor să-şi dea cuvântul de onoare că vor păstra tăcerea cea mai adâncă asupra celor ce avea să le comunice. Arthur Lee răspunse că în America nu era obiceiul ca cineva să-şi dea cuvântul de onoare, cuvântul singur era suficient. Dar doctorul Franklin spuse:

— Dacă doriţi, vă dau cuvântul meu de onoare.

Apoi *monsieur* Gérard declară că avea să le pună trei întrebări. Prima: Cum trebuie să procedeze Curtea de la Versailles pentru a dovedi emisarilor sincerul său respect faţă de cauza americană şi a-i împiedica să dea ascultare propunerilor Marii Britanii? A doua: Ce ar trebui să se facă pentru a convinge Congresul şi poporul Statelor Unite de acest respect şi a-l împiedica să primească propunerile Marii Britanii? A treia: Ce ajutor practic aşteaptă Statele Unite de la guvernul francez?

Franklin zâmbi amabil şi se pregăti să răspundă. Dar Arthur Lee declară, pripit şi sever, că răspunsul la nişte întrebări atât de importante cere timp de gândire. *Monsieur* Gérard răspunse că de fapt domnii avuseseră un an de zile timp să judece problemele.

— Totuşi, trebuie să cerem în orice caz încă o oră, declară neînduplecat Arthur Lee.

Monsieur Gérard declară că-şi va permite să vină să ia răspunsul peste o oră şi plecă.

Doctorul Franklin se aşeză şi începu să scrie răspunsurile la cele trei întrebări; între timp, Silas Deane şi Arthur Lee ajunseră la un schimb violent de cuvinte. Franklin îi rugă:

— Vă rog mai încet, domnilor, şi scrise mai departe.

Monsieur Gérard se înapoie şi Franklin îi citi răspunsurile. La prima: Delegaţii propuseseră mai de mult un pact de prietenie şi de schimburi comerciale. Încheierea grabnică a unui asemenea pact ar pune capăt nesiguranţei delegaţilor, le-ar da destulă încredere în prietenia Franţei şi le-ar permite să respingă orice propuneri de pace ale Angliei, care n-ar avea la bază recunoaşterea libertăţii şi a independenţei totale a Americii. La a doua: Un împrumut mai important ar fi în ochii Congresului şi ai poporului o dovadă destul de grăitoare a prieteniei Curţii de la Versailles. La a treia: Trimiterea imediată a opt vase de război ar da Statelor Unite posibilitatea să-şi apere coastele şi comerţul şi să nu dea ascultare propunerilor de pace ale Angliei.

Mr. Lee mai voia să adauge câte ceva. Dar Franklin se întoarse cu faţa spre el şi-i făcu semn cu mâna, politicos, dar în aşa fel încât Lee amuţi.

Monsieur Gérard se declară mulţumit cu răspunsurile. Apoi, fără pauză, continuă:

— Am onoarea, domnilor, să vă comunic că guvernul meu este dispus să încheie cu dumneavoastră pactul dorit. Se ridică în picioare, dar şi cele ce urmau le rosti uşor, de parcă ar fi vorbit despre vreme. Sunt împuternicit, *messieurs,* să vă dau cuvântul maiestăţii-sale că vom încheia tratatele, cel de amiciţie şi cel comercial, precum şi pactul ofensiv şi defensiv care să garanteze neatârnarea dumneavoastră, cu condiţia ca şi dumneavoastră să vă obligaţi să nu încheiaţi o pace separată cu Anglia şi să nu renunţaţi singuri la independenţa dumneavoastră.

Franklin reuşi să-şi stăpânească emoţia. Ceilalţi doi însă săriseră în picioare. Arthur Lee voi din nou să vorbească, dar şi de data aceasta Franklin îl potoli cu o singură mişcare a capului.

Apoi, fără grabă, Franklin se ridică în picioare şi spuse liniştit, cu vocea domoală*:*

— *Monsieur,* vă dăm această asigurare.

— Vă mulţumesc, doctore Franklin, spuse *monsieur* Gérard. Nu-mi mai rămâne decât să vă felicit pe dumneavoastră şi pe colegii dumneavoastră că această chestiune s-a terminat cu bine. Sper că legătura dintre ţările noastre va fi trainică şi folositoare pentru ambele părţi.

Se înclină adânc în faţa lui Franklin, mai puţin adânc în faţa celorlalţi doi şi plecă.

Abia acum Franklin răsuflă uşurat şi fericit. Strânse neobişnuit de cald mâna lui Silas Deane şi apoi, cu puţină şovăială, şi pe a lui Arthur Lee. Acesta voi să vorbească. Dar Franklin spuse părinteşte*:*

— Tăceţi; de parcă ar fi vorbit cu un copil necuviincios.

Toate acestea se petrecură la 8 ianuarie, la treizeci şi cinci de zile după sosirea ştirii despre Saratoga.

Acum, când ajunseseră atât de departe, Silas Deane îşi aminti de *monsieur* Beaumarchais şi de dorinţa lui de a fi de faţă la semnarea pactului. Până astăzi se temuse să-l informeze pe Franklin despre aceasta. Dar acum, când ziua încheierii tratatului se apropiase atât de mult, trebuia să amintească de dorinţa lui *monsieur* de Beaumarchais.

Franklin se întunecă la faţă. Una din condiţiile principale ale pactului,

spuse el, era păstrarea secretului. Dacă s-ar admite prezenţa lui *monsieur* Caron, s-ar putea tot atât de bine anunţa încheierea alianţei prin crainici. Intimidat, Silas Deane nu mai îndrăzni să insiste asupra cererii lui Pierre.

Dar pretenţia neobrăzată a lui Pierre îi dădu o idee doctorului. Dacă printre prietenii săi francezi se găsea vreunul care într-adevăr să-şi fi adus aportul la făurirea tratatului, acela era prietenul său Dubourg. El fusese cel care iniţiase întâlnirea cu regina. Dacă ar fi vorba să invite vreun francez la semnarea documentului, atunci numai pe Dubourg l-ar invita.

Franklin obţinu o aprobare în doi peri de la Gérard şi se duse la Dubourg. Nu-şi văzuse prietenul de o săptămână. Îl găsi în pat, aşezat printre perne multe, tras la faţă, răsuflând din greu, transpirat, cu boneta pe cap. Era îngrijit de un servitor bătrân şi de un infirmier. Se vedea bine că venirea lui Franklin îi făcea o bucurie nespusă, îl aştepta demult. Nerăbdător, cu mâna lui ofilită făcu semn slujitorilor să-l lase singur cu prietenul.

Văzându-l astfel culcat, Franklin îşi dădu de îndată seama că nu se înşelase când i se păruse a vedea la el trăsături hipocratice. Acum oricine putea observa că Dubourg nu mai avea mult de trăit.

— Totul merge de minune, dragul meu, îl informă el. Excelenta dumitale idee a dat roade. Nu degeaba m-am întâlnit cu regina. Acum e mai mult ca sigur că tratatul va fi semnat.

Dubourg, foarte bucuros, răsuflă şi mai zgomotos, apoi bolborosi un citat latin, un vers de Horaţiu*: Hoc erat in votis,* aşa mi-am dorit-o.

Dar Franklin îi pregătise o surpriză. Textul oficial al convenţiei franco-americane trebuia să fie, ca şi toate documentele de stat, redactat în limba franceză. Emisarii cercetaseră atent fiecare cuvânt şi fiecare nuanţă a lui, doctorul Franklin, în ce-l privea, ceruse oamenilor săi de încredere, lui *madame* Brillon şi abatelui Morellet, sensul exact at anumitor expresii. Dar ştia ce traducător pasionat era prietenul său Dubourg şi de aceea scoase la iveală proiectul tratatului, declarând că se vedea din nou silit să-i ceară un serviciu şi anume sfatul său competent asupra redactării diferitelor paragrafe din proiectul de tratat.

Dubourg reacţionă aşa cum şi-o dorise Franklin: prinse viaţă. Franklin începu să citească. Dubourg încearcă, desigur fără rezultat, să şadă şi mai drept, horcăi mai puţin şi ascultă cu încordare. La un moment dat făcu un violent semn cu mâna ca să-l întrerupă pe Franklin şi rosti cu greu. *De quelque nature qu'ils puissent être, et quelque nom qu'ils puissent avoir,* oricare ar fi natura lor şi oricare ar fi numele lor, iar

Franklin notă fraza sârguincios şi cu bunăvoinţă, deşi o socotea de prisos. *Les états du roi,* statele regelui, îl întrerupse din nou Dubourg şi mai nerăbdător, iar Franklin înţelese că voia să treacă cuvintele acestea în locul celor *les dits États,* statele menţionate, pe care nu le găsea destul de clare. Mai făcu câteva propuneri de felul acesta şi Franklin le însemnă pe toate, mulţumi pentru toate şi gândi în sinea lui despre toate că erau neesenţiale şi că nu va ţine cont de nici una din ele.

Apoi îşi făcu cu glas tare reproşuri că-şi obosise atât de mult prietenul bolnav. Dar cum Dubourg avea impresia că se întrema văzând cu ochii, spera şi el că sforţarea făcută nu avea să-i strice. În orice caz, Dubourg trebuia să se îngrijească; ziua semnării tratatului era aproape şi Dubourg trebuia neapărat să fie de faţă la realizarea alianţei pe care el o plănuise.

Franklin se aşteptase ca ştirea aceasta să provoace ori moartea subită de fericire, ori o îmbunătăţire simţitoare a stării lui Dubourg. Cea de a doua ipoteză se adeveri. Dubourg încetă să mai horcăie, reuşi să se proptească mai drept în perne, îşi dădu cu mâna tremurânda scufia pe ceafă.

— Vorbiţi serios? întrebă el. Eu, bătrân botanist, să fiu de faţă când dumneavoastră şi regele Franţei...?

— Probabil că el n-o să vină în persoană - observă Franklin - dar prezenţa lui nu mi se pare atât de importantă ca a dumitale.

Dubourg apucă mâna lui Franklin, o strânse, o strânse cu toată puterea, dar strânsoarea era slabă.

Câteva zile mai târziu, când Franklin veni la dejun, găsi masa pusă ca de sărbătoare. Era a şaptezeci şi doua sa aniversare. William era totuşi un băiat bun şi plin de atenţii faţă de bunic. Îi pregătise şi câteva cadouri, daruri mărunte, pline de atenţie, hârtie de scrisori, pene, creioane, aşa cum îi plăceau lui Franklin şi cum se găseau cu greu în Franţa.

De altfel şi în acest an William ar fi uitat de aniversare dacă nu i-ar fi adus aminte Silas Deane. Admiraţia lui Silas Deane pentru cel mai mare dintre compatrioţii săi crescuse şi mai mult de când Franklin obţinuse promisiunea Curţii din Versailles că tratatul va fi încheiat. În afară de aceasta, avea nevoie de sprijinul lui Franklin din cauza situaţiei pe care i-o creaseră intrigile lui Arthur Lee faţă de Congres. Îi părea bine că înainte de a se întoarce în America mai avea o dată prilejul să-şi dovedească admiraţia faţă de doctor amintind tuturor, cu un zel plin de bune intenţii, aniversarea marelui om.

Când, după dejun, se serviră gogoşi din făină de hrişcă, pe care Franklin le mânca cu plăcere şi fără de măsură - Silas Deane se prezentă în persoană, demn şi glumeţ, declarând că în anul acesta, după ce marele lor coleg obţinuse un succes diplomatic atât de extraordinar, emisarii ţineau neapărat să-i înmâneze un dar. Câţiva oameni voinici aduseră două lăzi mari, le desfăcură şi scoaseră la iveală volume impunătoare legate în piele maron: cinci, zece, douăzeci de volume, din ce în ce mai multe; era *l'Encyclopédie,* acel *Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*[1], toate cele douăzeci şi opt de volume, plus cele trei volume suplimentare şi cele trei volume de gravuri.

Faţa lată a lui Franklin se lumină.

— Astă este într-adevăr o surpriză şi o bucurie, spuse el şi strânse mâna lui Silas Deane. De mult îmi doresc *l'Encyclopédie,* dar nici în vis n-aş fi îndrăznit să mi-o cumpăr.

L'Encyclopédie era o operă foarte scumpă; deşi tolerată, oficial era interzisă, şi pentru cumpărarea ei pe sub mână trebuia să se plătească o mie două sute până la două mii de livre.

După ce plecă lumea, Franklin cercetă cu ochi duioşi volumele grele, masive. Le mângâia gânditor, aproape drăgăstos. Unii dintre prietenii săi posedau marea operă, o consultase de multe ori, era obişnuit cu ea. Oameni care-i erau apropiaţi se numărau printre colaboratorii ei, Helvetius, Turgot, Marmontel, Raynal, Necker, apoi alţii pe care-i cunoştea numai după numele lor răsunătoare, Voltaire, Rousseau, Buffon. Spiritul Franţei, al Europei, mai tot ceea ce fusese gândit şi creat de când exista o istorie a gândirii se găsea cuprins între aceste scoarţe de culoare închisă.

Redactorii acestei importante opere, d'Alembert şi Diderot, învinseseră greutăţi neînchipuite. Oricine îşi amintea cum, la timpul său, avocatul general al Parlamentului Parisului îi declarase atei, rebeli şi corupători ai tineretului pe toţi cei ce participaseră, ca autori sau colaboratori, la această operă şi-i ameninţase cu pedepsele cele mai aspre, cum d'Alembert dăduse atunci prudent înapoi şi cum Diderot lucrase mai departe cu încăpăţânare, obţinând în cele din urmă ca opera să fie tolerată pe tăcute de guvern, să fie tipărită şi răspândită.

Franklin îşi aminti zâmbind uşor de întâlnirea cu Diderot pe care o avusese cu câţiva ani în urmă. Îi făcuse o vizită. Marele scriitor, căsătorit cu o femeie gălăgioasă şi vulgară, trăia într-o dezordine de

[1] Dicţionar comentat al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor.

nedescris. Îl primise cu căldură şi-l reţinuse ore întregi, povestindu-i cu pasiune despre munca lui. Din când în când, femeia îşi vâra capul pe uşă, strigându-i să termine odată şi să vină la masă. Dar mai întâi să facă bine să-şi expedieze musafirul. Ţipetele zgripţuroaicei nu-l împiedicaseră pe Diderot să-i citească manuscrisul la care tocmai lucra, un studiu despre filozofia lui Seneca. Citise şi povestise timp de aproape patru ore, Franklin aproape că nici nu vorbise şi când femeia, furioasă şi ameninţătoare, îl mai chemă o dată la masă, Diderot îşi luă rămas bun cu cuvintele:

— Mi-a făcut plăcere, doctore Franklin, să cunosc părerile dumneavoastră.

Încă de pe atunci îşi dăduse seama, şi mai târziu pricepuse mai bine, că Diderot era posedat de munca lui. Dar nici nu se putea închipui o muncă mai utilă şi mai pasionantă. În tot timpul activităţii sale pentru l'*Encyclopédie,* Diderot fusese cu un picior în Bastilia, îşi pusese în joc liniştea, siguranţa, viaţa. Îşi apărase opera împotriva bisericii, a autorităţilor, a Sorbonnei, împotriva atacului unit al tuturor obscurantiştilor şi iată, în faţa lui Franklin se afla acum l'*Encyclopédie,* terminată, gândire materializată, cartea de căpătâi a epocii, biblia ei, suma cunoştinţelor ei. O fortăreaţă a tuturor ideilor revoluţionare, progresiste, un arsenal uriaş din care raţiunea putea oricând extrage arme noi împotriva superstiţiei şi prejudecăţilor. Volumele acestea erau tunuri cu care raţiunea trăgea asupra puternicii cetăţi a prostiei privilegiate, a ideilor moarte şi a instituţiilor depăşite ale trecutului. Avusese dreptate acel procuror general care, în faţa Parlamentului din Paris, denunţase pe colaboratorii operei ca pe nişte conspiratori porniţi să întroneze materialismul, să distrugă religia şi să dezlănţuie pretutindeni în lume spiritul independenţei. Independenţa Americii n-ar fi putut fi cucerită fără armele ideologice care se găseau strânse şi bine orânduite în această *Enciclopédie.*

Ochii lui Franklin lunecau mecanic peste paginile frumos tipărite. Nu se gândea la ce citea; era emoţionat de atotputernicia raţiunii. Scriitorul Benjamin Franklin era mândru de nemaipomenită realizare scriitoricească aflată în faţa lui şi care intervenise activ în istoria globului pământesc şi intervenea zi de zi tot mai mult. Benjamin Franklin era un om cu sânge rece; dar acum sufletul lui cânta: raţiunea, raţiunea, raţiunea. Ceea ce avea în faţă era un monument al raţiunii, mai trainic decât bronzul.

Ochii călăuzeau spre creier cuvinte franţuzeşti, dar gândurile sale erau engleze. Se gândi, oarecum înveselit, că principiile de bază ale

marii opere erau englezeşti. Că ştiinţa înseamnă putere spuseseră pentru prima dată compatrioţii săi, englezii, englezul Francisc Bacon. Ideea utilităţii ştiinţei se născuse şi crescuse sub cerul Angliei.

Dar ceea ce făcuseră francezii din ideile engleze era de admirat. Logica ascuţită, consecventă, emanciparea faţă de autorităţile trecutului, combativitatea strălucitoare a gândirii lor, astea le aparţineau în întregime francezilor. „Un Voltaire n-o să creăm noi aşa curând - gândi el - va trebui să ne mulţumim cu un Franklin. În schimb suntem primii care nu numai că am gândit aceste idei, ci le-am şi pus în practică. Noi ştim să aşteptăm şi să alegem momentul potrivit!”

Se simţea înrudit cu toţi cei ce creaseră opera aceasta, indiferent dacă erau englezi sau francezi, teoreticieni sau oameni ele acţiune. Răspândiţi prin toate naţiunile, ei formau republica savanţilor şi el era mândru şi umil totodată, un cetăţean al acestei republici.

Raţiunea, raţiunea, raţiunea.

Se mai simţea îndatorat faţă de oamenii aceştia pentru bucuria dumnezeiască ce i-o pricinuiau metodele lor spăşite, viclene. Căci multă răbdare şi viclenie folosiseră Diderot şi ai săi ca să adoarmă pe cenzori într-atât, încât să închidă totuşi un ochi, ca să lase să apară l’*Enciclopedie,* în ciuda atacurilor turbate ale clerului şi a interdicţiei procurorului. Concesii, bineînţeles, au trebuit să facă. Franklin răsfoi articolele în care desigur că cenzorii căutaseră cu cea mai mare atenţie lucruri nepermise. Articole ca „Creştinism”, „Suflet”, „Libertate de voinţă” erau toate prezentate în aşa fel, încât nici cel mai ortodox teolog nu se putea supăra. În schimb, în alte locuri, sub titluri nevinovate, erau demonstrate, cu argumente invincibile, adevăruri nepermise. Cine ar fi căutat argumente ştiinţifice împotriva imaculatei concepţii la cuvântul Juno”? Iar la cuvântul „glugă” argumente împotriva călugărilor şi a mănăstirilor? Şi cine ar fi căutat argumente împotriva religiilor revelate la cuvântul „vultur”?

Undeva, în numeroasele volume, trebuiau desigur să se găsească instrucţiuni despre felul cum se puteau trage cele mai mari foloase din lectura lor. Franklin căută în bogata sa memorie. Desigur că modul de întrebuinţare nu se găsea nici în cuvântul introductiv ai lui Diderot şi nici în prefaţa lui d’Alembert. Deodată îi veni în minte, îl putea găsi la cuvântul *Encyclopédie.*

Franklin căută cuvântul. „Desigur că în toate articolele principale trebuie respectate cu grijă prejudecăţile politice şi religioase. În schimb, se pot face referiri la alte articole care ies mai puţin în evidenţă şi în ele se pot aduce argumente hotărâtoare ale raţiunii împotriva

prejudecăţilor. Astfel se iveşte posibilitatea de a nărui clădirea de lut şi a risipi praful şi vechiturile. Metoda aceasta de a lumina oamenii asupra rătăcirilor lor nu stârneşte supărare şi îşi face totodată în mod inevitabil efectul asupra celor înţelegători, influenţând şi pe ceilalţi în ascuns şi pe nesimţite. Dacă această metodă este folosită cu dibăcie şi cu socoteală, ea dă unei enciclopedii puterea să transforme modul de gândire al epocii."

Franklin era cu totul de acord cu această strategie. Raţiunea trebuia să pătrundă încet în minţile unora şi, de la aceştia, să se răspândească treptat mai departe. A încerca distrugerea superstiţiilor religioase ale maselor de pe o zi pe alta era stupid; se puteau cel mult zdruncina temeliile societăţii. El însuşi folosise aceleaşi argumente ca şi *monsieur* Diderot când încercase să-l împiedice pe neînfricatul acela care voia să mătură de pe faţa pământului orice credinţă religioasă cu cartea sa agresivă despre raţiune.

Franklin zâmbi. Ce vicleni erau francezii, Voltaire şi Diderot. Dar el, bătrânul Benjamin, era mai viclean. Nu fusese lucru uşor să încheie alianţa. Regele nevârstnic şi mărginit observase de la început că pentru monarhia lui era periculos să încheie un pact cu oamenii care-şi clădiseră statul pe principiile Enciclopediei. De-alde Maurepas şi Vergennes nu vedeau decât avantajele pe care alianţa le-ar putea aduce pentru ziua de azi şi în anul în curs; cu toată abilitatea lor, nici nu bănuiau în ce afacere periculoasă se angajaseră. Şi bătrânul doctor simţea o adâncă mulţumire sufletească că-i păcălise, că reuşise cu atâta răbdare şi vicleşug să-l facă pe tânărul rege să încheie alianţa. Acum ieşea la lumină tot ceea ce stătuse ascuns între filele acestor volume periculoase. Acum se transformau în viaţă, în politică şi istorie.

Raţiunea, raţiunea, raţiunea.

Îşi luă volumele cu planşe. Contemplă cu pricepere şi plăcere cele nouăsprezece gravuri în cupru, care reprezentau uneltele şi operaţiile artei tipografice. Arta lui. Periculoasă artă. Ilustraţiile erau bune. Totul era reprezentat clar şi conştiincios.

Apoi aşeză volumele enciclopediei printre celelalte cărţi ale sale. Alese locul încet şi cu atenţie, cât mai la îndeamnă. Ca să facă loc, scoase alte cărţi, le mută, se căţăra, coborî, se aplecă, făcu ordine. Astfel, l'*Encyclopédie* îi prilejui şi un bun exerciţiu fizic.

Apoi se aşeză puţin obosit, cu ochii închişi, în fotoliul lui comod. Uneori clipea spre volumele de-abia aşezate în rafturi. Era o aniversare plăcută. Alianţa era asigurată şi aproape încheiată, în rafturile sale se înşirau frumoase, demne şi utile, volumele din l'*Encyclopédie* şi pe el îl

aştepta o masă de aniversare la scumpa lui prietenă Marié-Félicité Helvetius.

Ştiind că era o speranţă nesăbuită, Louis spera totuşi, în adâncul inimii, că în ultima clipă se va întâmpla vreun eveniment care să-l salveze de la semnarea nesuferitei alianţe. De aceea încerca să amâne pe cât putea încheierea oficială a alianţei şi se încăpăţâna să caute nod în papură. Găsea în proiectele tratatului mereu alte formulări la care avea ceva de obiectat şi rea-voinţa sa îl făcea să vadă în dosul unor cuvinte nevinovate intenţii periculoase ale celeilalte părţi semnatare.

Fără s-o ştie, manevrele sale de amânare erau sprijinite de unul din delegaţii americani. Căci dacă Louis era cârtitor şi bănuitor, Arthur Lee în schimb era şi mai pedant şi neîncrezător. Amândoi despicau în patru fiecare cuvânt din tratat.

Se introduseseră în tratat o serie de precizări care determinau ajutoarele pe care guvernul francez trebuia să le acorde americanilor, atât timp cât aveau să ducă singuri războiul. Deoarece însă, de îndată ce Anglia avea să afle de ratificare, ostilităţile aveau să izbucnească neîntârziat, clauzele acestea erau, în fond, inutile. Dar ele dădeau, atât lui Louis cât şi lui Arthur Lee, prilejul să-şi exercite subtilitatea.

Arthur Lee sosea zilnic cu trăsura la Passy. O dată la două zile se supăra că Franklin nu-l primea imediat. Într-un rând, găsi o copie a tratatului lăsată la voia întâmplării, într-o cameră în care un vizitator francez îl aştepta pe Franklin. Se plânse indignat de nemaipomenita lipsă de grijă a tânărului secretar William Temple. Franklin rămase o clipă dezorientat, apoi îşi apără nepotul. Dar după aceea, când rămase singur cu William, îi vorbi pe şleau, îi spuse că este lipsit de conştiinţă, un pierde-vară şi că merită să fie dat afară în mod ruşinos. William încercă să se apere în felul lui obişnuit, amabil. Dar Franklin spuse: „Taci” şi-l privi atât de aspru, încât William păli şi se opri în mijlocul frazei.

Cicălelile răuvoitoare fără de sfârşit ale lui Arthur Lee îl exasperau pe Silas Deane. Dorea din tot sufletul măcar să-şi treacă numele pe tratatul de alianţă şi era din ce în ce mai chinuit de teamă, aproape bolnăvicioasă, că înlocuitorul lui va sosi înainte de semnarea tratatului şi documentul va purta iscălitura noului venit. Asculta cu furie cum uscatul şi înăcritul Arthur Lee aducea mereu alte obiecţii lipsite de sens.

Şi Franklin ar fi dorit ca tratatul să fie încheiat cât mai curând. Răsunetul victoriei de la Saratoga începuse să scadă, încheierea grabnică a tratatului era o necesitate politică. În America se aştepta cu

încordare şi nesaţ ca mijloacele militare şi economice ale marii naţiuni franceze să fie puse la dispoziţia americanilor. Franklin îi vorbea politicos lui Arthur Lee şi-l rugă să nu facă atâtea *punctilios*[1]. Folosea însă cuvântul arhaic „punctilio" pentru că i se părea mai blând, mai politicos. Dar tocmai asta îl îndârjea şi mai mult pe Arthur Lee.

— Cine face punctilios*?* replică el. Tratatul ar fi de mult gata dacă dumneavoastră n-aţi contrazice din principiu orice cuvânt pe care-l rostesc.

Odată însă îşi pierdu şi liniştitul Franklin răbdarea. Introdusese o clauză prin care Franţa renunţa în mod clar la întreg continentul american, precum şi la toate insulele din sfera continentului pe care aliaţii le-ar cuceri eventual în cursul luptelor cu Marea Britanie. Erau pomenite insulele New Fundland, Cape Breton, Saint John, Anticosti şi Bermudele, excepţie făceau insulele Indiilor Occidentale. În ziua următoare, Arthur Lee găsise că formularea nu era destul de clară şi ceruse să se întocmească o listă exactă a tuturor insulelor în cauză. Şi pe asta o acceptase *monsieur* Gérard fără discuţii, dar întrebase, cu o umbră de supărare în glas, dacă în sfârşit articolul IX era considerat definitiv, iar Franklin se grăbise să răspundă „Da". În ziua următoare însă, Arthur Lee declară că redactarea articolului IX tot nu era satisfăcătoare. Se folosea cuvântul „a cuceri" ceea ce era incompatibil cu demnitatea şi virtuţile Statelor Unite. Nu era vorba de cuceriri, insulele ce urmau a fi ocupate trebuiau mai curând considerate, încă de pe acum, ca viitoare părţi componente ale Statelor Unite. Propuse în consecinţă o formulare nouă, foarte complicată a articolului IX.

Silas Deane izbucni mânios*:*

— Asta e prea mult.

Acum îi veni în ajutor şi doctorul. Se ridică în picioare, uriaş şi vânjos, în faţa pipernicitului Arthur Lee şi spuse:

— Ce-ţi închipui, tinere*?* Alaltăieri *monsieur* Gérard ne-a făcut o concesie importantă, pe care guvernul său nu era de loc nevoit s-o facă în urma discuţiilor preliminare. Ieri am cerut lărgirea acestei concesii şi ne-a fost acordată, iar noi ne-am declarat satisfăcuţi în cuvinte neîndoielnice. Iar astăzi vii cu noi *punctilios.* Vrei să ne faci de râs în faţa Franţei cu nehotărârea şi pedanteria dumitale?

— Am ştiut dinainte - răspunse Arthur Lee - că dumneavoastră o să vă uniţi din nou amândoi împotriva mea. *Punctilios*! Şi dacă o să ne pierdem insulele din cauza lipsei dumneavoastră de grijă? Ceilalţi doi

[1] Obiecţii mărunte.

tăceau încruntaţi. Bine, mă supun, spuse în sfârşit Arthur Lee. Dar răspunderea cade toată asupra dumneavoastră.

— Să cadă, spuse Franklin.

Între timp, Vergennes ţinuse cont, cu multă stăpânire de sine, de toate obiecţiile lui Louis şi, după ce îi prezentă proiectul tratatului pentru a şaptea oară, din nou cu numeroase schimbări, spera ca Louis să fie mulţumit cu toate mărunţişurile. Dar, când îi prezentă tratatul în această ultimă redactare, Louis declară senin*:*

— Aşa, acum am să mă apuc să cercetez trei zile totul în linişte.

Iar când ministrul, îngrozit, se prezentă peste trei zile, Louis mai însemnase cu multă grijă alte douăzeci şi trei de puncte a căror modificare o dorea.

Toinette, îmboldită de Maurepas şi Vergennes, asaltată de Vaudreuil, îl încolţi. Ceru cu tărie să nu mai amâne semnarea tratatelor, să se ţină în sfârşit de cuvânt. Louis o privi, iar faţa sa tânără, grasă, oglindi supărare, viclenie şi tristeţe.

— Pactul în care mă avânt, *madame* - spuse el - este un pact cu diavolul. V-am promis şi mă ţin de cuvânt. Dar un asemenea legământ nu e un fleac, vreau ca fiecare amănunt să fie bine socotit din punct de vedere politic, juridic şi moral.

— Vă gândiţi de săptămâni de zile, sire, se înfierbântă Toinette. Căutaţi scuze. Faceţi caz din fiecare nimic. Veniţi mereu cu noi fleacuri, mărunţişuri, nimicuri, îi azvârli ea în faţă toate cuvintele franceze pe care le cunoştea ca să-i reproşeze meschinăria.

El se simţi ofensat.

— Dumneavoastră nu înţelegeţi, *madame,* îi replică pe cât putu de sever, şi se strădui să arate măreţ ca în tabloul lui Duplessis. Acest doctor Franklin al dumneavoastră este un avocat şi sforar de mâna întâi. El încearcă să mă tragă pe sfoară prin toate mijloacele. Dacă n-ar fi vorba decât de mine, aş fi cedat de mult, sătul de chiţibuşăriile lui. Dar e în joc poporul meu. Americanii au uitat să menţioneze una din insulele mele din Indiile de vest, deşi se află pe toate hărţile, în schimb, au trecut printre insulele pe care vor să le ia regelui Angliei una pe care n-o pot găsi pe nici o hartă. Consideraţi asta un nimic? Spuneţi, consideraţi asta un nimic? Pot să semnez aşa ceva? În afară de asta, în tratatul de alianţă se pomeneşte de două ori de întreg cursul fluviului Mississippi. Cursul lui trebuie să formeze hotarul dintre rebeli şi Spania. Şi izvorul acestui Mississippi nici n-a fost descoperit. Dacă aş lăsa să treacă aşa ceva, poate că dintr-o trăsătură uşuratică de condei aş răpi vărului nostru de la Madrid teritorii care sunt la fel de mari ca întreaga

Austrie. Mărunţişuri, fleacuri. Dumneavoastră nu ştiţi ce vorbiţi, *madame.* Nu, aşa ceva nu semnez. Nu pot. În faţa conştiinţei mele şi a lui Dumnezeu, nu pot să răspund pentru una ca asta.

Îi tremura guşa.

Sosi o veste care răsturnă din temelii situaţia politică. Murise prinţul elector de Bavaria. Problema urmaşului său frământa Europa.

Trimisul austriac, contele Mercy, se prezentă la Vergennes. Împăratul Josef poseda drepturi asupra celei mai mari părţi a Bavariei. Dar ele fuseseră obţinute într-un mod îndoielnic, existau numai pe hârtie şi oricine ştia că regele Friedrich al Prusiei nu va sta cu mâinile în sân dacă Habsburgii vor pune mâna pe Bavaria. În discuţiile avute în trecut cu Vergennes, Mercy accentuase că suveranul său conta pe sprijinul Franţei pentru valorificarea drepturilor sale. Până acum el se referise însă numai la legăturile de familie dintre Schönbrunn şi Versailles şi la tratatul de alianţă. Acum, când chestia devenea serioasă, realistul Josef oferea regelui Louis, prin Mercy, compensaţii foarte concrete în schimbul ajutorului său: Ţările de Jos, care aparţineau Austriei.

Alipirea provinciilor flamande, udate cu sânge francez, era un vechi vis al regilor Franţei şi Vergennes treburi să recunoască, în sinea lui, că oferta Habsburgilor era dibace şi mărinimoasă. Dar Josef cerea în schimb un aport uriaş: riscul unui război cât se poate de nepopular împotriva Prusiei. Drept care Vergennes se hotărî încă de la început să refuze oferta lui Josef. De vreme ce nu se putea duce un război pe două fronturi, acceptarea ofertei lui Josef însemna menţinerea neintervenţiei Angliei prin concesii mari şi renunţarea la tot ce clădiseră cu atâta trudă. Însemna să renunţe la slăbirea Angliei şi la sprijinirea Americii, însemna să accepte realipirea coloniilor americanilor la metropolă şi să se afle faţă-n faţă cu o Mare Britanie întărită. Vergennes nu se gândea să-şi asume răspunderea pentru astfel de jertfe şi pericole şi nu se lăsă ispitit de o noua ofertă a lui Mercy.

Dar ce avea să facă Louis? Până acum sprijinise din toată inima politica austriacă dusă de miniştrii săi. Dar, oare, acum nu se va zăpăci? Va putea rezista ispitei flamande şi îndemnurilor Toinettei, care va încerca să-l înduplece zi şi noapte, mai ales noaptea?

Maurepas împărtăşea îndoielile colegului său Vergennes. Amândoi miniştrii se temeau însă mai presus de toate că Louis să nu folosească chestiunea bavareză drept pretext pentru a amâna semnarea pactului american într-un viitor cât mai îndepărtat. Va încerca să se eschiveze de la o hotărâre clară în chestiunea intervenţiei habsburgice şi va

declara că atât timp cât nu a ajuns la o decizie în privinţa asta, nu putea încheia alianţa cu americanii. Domnii trebuiau deci să obţină de la Louis un „nu” rapid şi hotărât în chestiunea austriacă; astfel era silit să spună „da” la pactul american.

Maurepas era în general optimist. Ştia să-l ghicească pe Louis. Pactul cu rebelii era un păcat, dar sprijinirea lui Josef cel fără dumnezeu, într-un război ticălos dus împotriva lui Friedrich, tot păcat era. Iar Friedrich şedea departe, în palatul de la Potsdam, şi-i lăsa în pace, Anglia însă se afla periculos de aproape, îi ameninţa în India, sau în insule şi comisarul ei se lăfăia obraznic la Dunkerque. Dacă e să fie păcat, atunci mai bine un război împotriva Angliei decât împotriva Prusiei. Şi, în afară de asta, Maurepas mai pregătise pentru Louis, după cum îl încredinţa zâmbind misterios pe colegul său, un mic mijloc de presiune pe al cărui efect se putea bizui.

Miniştrii îl găsiră pe Louis prost dispus. El începu de îndată să vorbească de obligaţiile ce-i reveneau de pe urma tratatului cu Habsburgii şi era clar că nu voia să spună un „nu” desluşit lui Josef, ci să amâne răspunsul.

Vergennes argumentă că nu era cazul unui tratat deoarece nu era vorba de un război de apărare. Dacă Josef voia să-şi impună cu forţa drepturile sale foarte artificiale asupra Bavariei, atunci era vorba de un război de cucerire, de un război criminal. Maurepas explică de asemenea că un război împotriva Prusiei era condamnabil nu numai din punct de vedere moral, ci şi din cel al utilităţii. Cu Flandra sau fără Flandra, riscul era prea mare şi pe deasupra un astfel de război ar fi extrem de nepopular.

Louis răspunse că, în linii generale, le dădea dreptate domnilor şi că nimic nu-i era mai străin decât să se lase atras într-un război împotriva Prusiei. Pe de altă parte, nu voia să-i spună cumnatului său Josef care, după cum se vedea, dorea din toată inima să cucerească Bavaria, un „nu” grosolan şi nefrăţesc. În sfârşit, mai trebuia ţinut cont de angajamentele pactului habsburgic şi-i era silă să se tocmească cu Josef dacă era sau nu un război de apărare. Deci trebuia să ridice obiecţii contelui Mercy, obiecţii şi iar obiecţii, amânând mereu hotărârea.

Cei doi miniştri nu găsiră asta recomandabil. Declarară că dacă nu i se refuză lui Josef de la început şi cu toată hotărârea orice sprijin, acest prinţ atât de energic va ocupa de îndată Bavaria, războiul va bate la uşă iar Josef va afirma, cu bună dreptate, că tocmai promisiunile în doi peri ale Franţei l-au determinat să pătrundă în Bavaria.

— Sire, spuneţi un *nu* răspicat, îl rugă Vergennes. Permiteţi-ne să

respingem politicos şi hotărât propunerile lui Mercy.

Louis răsuflă zgomotos şi dădu din colţ în colţ. Maurepas îi făcu colegului său un semn cu ochiul şi recurse la acea mică presiune. Declară că politica şovăielnică pe care voia s-o adopte Louis era tocmai ceea ce aştepta ilustrul său cumnat. Cel ce şovăie poate fi atras. El, Maurepas, avea motiv să creadă că toată politica lui Josef izvora din convingerea că Louis nu era decât o unealtă în mâna lui. Iar când acesta ridică ochii, încruntându-se mirat, ministrul scoase din mapă copia unei scrisori şi i-o înmână cu un zâmbet pe jumătate biruitor, pe jumătate îndurerat că lumea este atât de rea.

Era copia acelei scrisori în care împăratul Josef împărtăşise pe vremuri mamei sale impresiile despre firea lui Louis şi care fusese capturată de poliţia pariziană. Da, fusese o idee bună că Maurepas nu folosise scrisoarea atunci pe loc, ci o păstrase pentru o ocazie mai prielnică. Astfel Louis află abia acum, în clipa potrivită, ce credea despre el cumnatul său Josef.

„*Louis este rău crescut şi cât se poate de nearătos* - citi el. *Nu-mi pot da seama ce foloase îi aduce ştiinţa moartă pe care a acumulat-o. Suferă de o serioasă incapacitate de a lua hotărâri şi este slab faţă de cei ce ştiu să-l intimideze*."

Louis citi de câteva ori, zâmbi amar şi dureros, totuşi se strădui să rămână obiectiv.

— Poate că cumnatul meu Josef are dreptate - zise el - nu sunt prea deştept. Dar ştiu foarte bine că nu trebuie să mă las antrenat în războiul lui de cuceriri. Şi dacă sunt incapabil să iau hotărâri, va vedea că de data asta nici el şi nici vreun altul, pe care l-ar pune la cale, nu va putea să mă intimideze. Fiţi pe pace, domnilor.

Vergennes întrebă repede dacă putea deci respinge propunerile lui Mercy. Louis şovăi o clipă, răsuflă zgomotos, răspunse*:*

— Ei da, ei bine.

Între timp austriecii nu stătuseră cu mâinile în sân. Contele Mercy şi abatele Vermont se prezentară împreună la Toinette. În deceniile, ba chiar în secolele viitoare, nu se va mai ivi o ocazie atât de prielnică de a întări puterea ţărilor catolice. Acum sunase ceasul cel multaşteptat, când căsătoria Toinettei cu un Bourbon trebuia să dea roade. Acum Toinette trebuie să intervină în mod hotărâtor în istoria Europei, spre mai marea cinste a Domnului, a Habsburgilor şi a Bourbonilor. Şi îi vorbiră despre oferta generoasă a lui Josef de a-i ceda lui Louis provinciile flamande.

În timp ce domnii căutau s-o convingă, Toinette îşi aminti de

convorbirea aceea ultimă, dulce-amară, cu fratele său, când acesta îi vorbise de îndatoririle ce-i reveneau prin naştere. Atunci nu-l înţelesese prea bine; între timp crescuse şi prinsese gust pentru jocul ameţitor al înaltei politici. Acum o să-i arate trufaşului domn frate cine este ea. A izbutit cu America şi acum o să-i dea lui Josef Bavaria.

Ceru celor doi domni să-i expună toate argumentele potrivite ca să-l convingă pe Louis şi porni entuziasmată la treabă.

Îi expuse lui Louis că Friedrich al Prusiei va împiedica Austria să facă uz de dreptul său legal de a-şi rotunji posesiunile dacă Franţa nu va interveni. Friedrich se va afirma ca dictator al întregii Germanii. De şaptesprezece ani era, prin despotismul şi firea lui autoritară, nenorocirea Europei. A-l ţine în frâu era sarcina lui Louis tot atât ca şi a lui Josef.

Louis se enervă chiar din prima clipă în care Toinette începu să vorbească. În chestiunea americană reuşise să-l ia prin surprindere; dar în chestiunea austriacă era bine pregătit, n-o să-i mai meargă.

Răspunse scurt că Friedrich va opune o rezistenţă şi mai mare dacă Franţa va sprijini pretenţiile lui Josef.

— Dimpotrivă, sire - se înflăcăra Toinette - singurul mijloc de a-l speria pe Friedrich şi de a împiedica războiul este să vă declaraţi acum de partea fratelui meu. Dar dacă o să staţi cu mâinile în sân, o să ne atace pe noi pe la spate.

— Pe noi, spuse Louis amar. Pe noi, pe noi, repetă el. Vorbiţi despre despotismul lui Friedrich, *madame,* de caracterul său autoritar. Pe noi, pe noi. Dar cum stau lucrurile cu voi, vienezii*?* Întâi familia dumneavoastră a atacat Polonia şi acum fratele dumneavoastră vrea să violeze Bavaria. Am ştiut întotdeauna, *madame,* şi v-o spun deschis: fratele nostru Josef are lăcomia unui despot şi a unui cuceritor. Dar niciodată nu mi-aş fi închipuit că planurile sale de cotropire ar putea găsi o apărătoare în regina Franţei.

Îl cuprinse mânia.

— Tăceţi, *madame* - strigă el deodată - să nu mă contraziceţi. De data asta n-o să mă faceţi să cedez. De data asta nu, ţipă el cu glas piţigăiat, de mai multe ori, furios, desperat.

Toinettei nu-i rămase altceva de făcut decât să plece fără nici un rezultat.

În acea primă consfătuire asupra sprijinirii pretenţiilor austriece, Maurepas şi Vergennes nu amintiră dinadins nimic de alianţa americană. Acum, după ce Louis respinsese propunerile lui Josef,

domnii sperau că tocmai prin aluzii la complicaţiile austriaco-bavareze vor reuşi să-l facă pe rege să semneze pactul american.

Se înfăţişară din nou împreună în audienţă. Vergennes expuse: faptul că Louis amâna mereu semnarea pactului american avea să-l facă pe doctor să-şi închipuie că Louis se gândea serios la o intervenţie în favoarea Habsburgilor şi că dorea deci să renunţe la conflictul armat cu Anglia. Dar o astfel de presupunere îl va forţa de-a dreptul pe Franklin să încheie pace cu Anglia, atâta timp cât i se mai ofereau condiţii favorabile.

Louis nu-i privi şi nu răspunse nimic. Mângâia mecanic statuetele de porţelan ale marilor scriitori ce se aflau pe birou, între el şi miniştrii săi.

Luă cuvântul Maurepas. Respingerea propunerilor habsburgice, spuse el, iar vocea lui răsună mai insistentă ca de obicei, era doar hotărâtă, Louis n-ar trebui să mai prelungească şovăielile sale periculoase, ci să semneze pactul cu americanii.

Ceea ce îi înfăţişau acum domnii săi, o gândise Louis singur de mult. Dar, acum când trebuia în sfârşit să spună un „da" hotărâtor la pactul cu rebelii, inima şi limba îi erau ca împietrite. Se ridică în picioare, miniştrii, respectuoşi, se ridicară de îndată şi ei.

— Şedeţi, domnilor, îi îndemnă Louis.

El însă umbla de colo-colo. Se opri în sfârşit în faţa şemineului, mângâie cu o mişcare uimitor de gingaşă a mâinii sale grase şi butucănoase grilajul artistic al şemineului.

— Mai aveţi ceva de spus, domnilor*?* îi întrebă el pe cei ce şedeau în spatele lui.

Cei doi miniştri înşirau pentru a suta oară motivele care făceau necesară semnarea grabnică a convenţiei. Îi lăsă să vorbească şi ascultă numai cu jumătate de ureche. Apoi se întoarse la masă, se aşeză, îşi drese glasul. Acum voia să vorbească, să-şi exprime în cuvinte gândurile, temerile şi ezitările. Dacă aventura americană se sfârşea prost - şi era convins că până la urmă avea să iasă prost - cel puţin voia să poată spune, faţă de Dumnezeu şi faţă de sine însuşi, că vorbise şi prevenise din timp.

Începu să vorbească, mai întâi şovăielnic, apoi din ce în ce mai curgător. Ca un bun gospodar, aminti mai întâi de cheltuielile uriaşe pe care avea să le pricinuiască un război cu Anglia. Îl însărcinase pe *monsieur* Necker să-i prezinte un calcul al acestor cheltuieli şi-l avea aci, era vorba de aproape un miliard.

Un miliard, spuse el cu greu. Se ridică din nou în picioare şi le făcu aproape violent semn domnilor să şadă. Se apropie de glob; vorbele i se

rostogoleau încet de pe buzele groase. Închipuiţi-vă, domnilor: un miliard. Ce torent de aur. Am încercat să calculez ce lungime ar avea o linie formată din bănuţii unui miliard. Ar înconjura ecuatorul de douăsprezece ori şi jumătate. Imaginaţi-vă una ca asta, domnilor. Şi toţi banii aceştia să-i storc din ţara mea, pentru rebeli. Închipuiţi-vă câtă foame şi mizerie înseamnă asta pentru supuşii mei, pentru fiii mei. Şi dacă o să mârâie, dacă o să mă blesteme, ce le pot răspunde? Un miliard pentru doctoral Franklin.

Domnii trecură împăciuitori peste aceste cuvinte prevestitoare de rău. Spuseră că *monsieur* Necker era un domn exagerat de prudent, ceea ce se şi potrivea la slujba lui. Dar suma era probabil exagerată, durata războiului fără doar şi poate supraapreciată şi, apoi, totul va fi plătit de Anglia. Franţa nu numai că nu va ieşi economiceşte slăbită din acest război, dar chiar va înflori de pe urma veniturilor noilor pieţe pe care şi le va crea.

Louis nu se lăsa antrenat. Reveni spre masă, se aşeză greoi pe scaun şi, făcând o sforţare, începu să vorbească despre temerile sale interioare. Fără să-i privească, înroşindu-se, vorbi despre teama sa permanentă, ascunsă, ca legătura cu rebelii să nu provoace rebeliune şi în Franţa. Când ofiţerii şi soldaţii vor fi luptat pentru aşa-zisa libertate, ar putea să se întoarcă cu inimile otrăvite şi să răspândească fermentul răscoalei şi în Franţa. Îi venea greu să dea glas unor gânduri atât de lipsite de curaj. Se simţea de parcă s-ar fi despuiat în faţa acestor domni, ziua în amiaza mare.

După ce termină, domnii tăcură jenaţi. În cele din urmă, luă cuvântul Vergennes şi lămuri, cu belşug de argumente juridice, că recunoaşterea Statelor Unite nu însemna de loc recunoaşterea principiilor expuse în *Declaraţia de Independenţă.* Maurepas merse atât de departe, încât să asigure cu cuvinte meşteşugite că războiul cu Anglia nu numai că nu va aţâţa spiritul revoluţionar din Franţa, ci că un asemenea război popular era mijlocul cel mai bun de a sustrage poporul de la idei subversive.

Louis şedea posomorât. Se spusese tot ce se putea spune în favoarea alianţei, se spusese, se repetase, se rumegase, erau argumente valabile. Dar el ştia că nu erau bune, că această cârdăşie era blestemată şi se străduise acum să le spună în faţă domnilor miniştri, de ce. Dar domnii nu voiau să asculte, trăgeau de el şi-l târau, „aşa cum e târât viţelul la tăiere”, îi veni în minte, îl târau şi trăgeau de el, iar el trebuia să cedeze. Totodată ştia că n-avea voie să cedeze, că încă de la început n-ar fi trebuit să-l lase pe acest Franklin să-i intre în ţară. Dumnezeu îi trimitea semne şi pedepse pentru că era atât de slab.

Din cauza slăbiciunii sale, care era păcat, Toinette nu rămânea gravidă şi probabil că din cauza păcatului său era sortit să fie ultimul Bourbon. Dar dacă se oţărea acum şi spunea „nu”, apărea de partea cealaltă habsburgul şi-l atrăgea în războiul lui criminal. Josef scria, Toinette vorbea şi-l atrăgeau în război. Şi pentru că nu exista nici o ieşire, şi pentru că era osândit să pună el însuşi umărul la prăbuşirea Bourbonilor, pentru că domnii aceştia şedeau aci în faţa sa şi aşteptau cu lăcomie un „da”, va ceda acum şi va aproba pactul cu rebelii, cu toate că el ştie mai bine ce consecinţe va avea. Deocamdată mai şovăia şi nu reuşea să scoată un „da” din piept. Şedea încruntat şi se lăsă o tăcere lungă, apăsătoare.

— Este aproape o lună, sire - spuse rugător şi încurajator Maurepas - de când aţi dat doctorului Franklin cuvântul dumneavoastră că o să semnaţi convenţia.

— Cred că prea ne pripim, răspunse Louis. Dar pentru că dumneavoastră amândoi, şi regina, şi Parisul meu, pretindeţi asemenea grabă, renunţ la modificarea celor cincisprezece puncte care încă nu sunt aşa cum ar trebui.

— Pot aşadar, sire, să comunic delegaţilor americani - preciză Vergennes - că convenţiile vor îi semnate în forma în care se găsesc acum?

— Ei da, ei bine, spuse Louis. Dar adăugă pe dată*:* Însă, înainte de a le semna, vreau să văd documentele originale. Mai cu seamă - hotărî el - să nu semnaţi dumneavoastră, conte Vergennes, ci *monsieur* Gérard. Nu vreau să dăm prea mare importanţă chestiunii. Şi băgaţi-le în cap domnilor americani: Nu trebuie să se afle nimic despre alianţă, nici o vorbă până ce convenţiile nu vor fi ratificate şi trimise înapoi de aşa-zisul Congres al rebelilor.

— La ordinul dumneavoastră, sire, spuse Vergennes.

Chiar în aceeaşi zi, *monsieur* Gérard comunică emisarilor, în numele maiestăţii-sale, că tratatele puteau fi semnate în forma lor prezentă. Predase textul lui *monsieur* Paillasson, caligraful maiestăţii-sale, pentru ca să transcrie ambele documente în câte două exemplare. Contele Vergennes avea să le prezinte o ultimă dată regelui şi apoi - spera ca poimâine - se putea trece la semnarea lor.

— Minunat, spuse Franklin, iar Silas Deane suspină uşurat.

Interveni însă de îndată Arthur Lee. Era desigur o neînţelegere, declară el încruntat. Nu-şi amintea ca delegaţii să fi aprobat ultima formă. El, cel puţin, nu-şi dăduse consimţământul. *Monsieur* Gérard

răspunse, neplăcut surprins, că după cum înţelesese de la doctorul Franklin, domnii se declaraseră de acord cu ultima formă de redactare. În cazul acesta, probabil că doctorul Franklin pricepuse greşit, replică Arthur Lee. Silas Deane era indignat.

— Asta este regretabil, observă *monsieur* Gérard şi nu-şi ascunse nemulţumirea.

Nu fusese lucru uşor să facă pe maiestatea-sa să accepte tratatele în forma prezentă. Se temea că dacă vor prezenta regelui în ultima clipă noi propuneri de modificare, asta însemna periclitarea întregului pact.

— Nu e vina mea, spuse Arthur Lee, în mijlocul unei tăceri apăsătoare.

— Vă rog să vă formaţi noile dumneavoastră dorinţe şi obiecţii, domnule coleg, spuse sec doctorul Franklin.

Pe când cei trei ascultau consternaţi, Arthur Lee expuse într-o lungă cuvântare că studiase mai îndeaproape articolele XII şi XIII din tratatul comercial şi constatase că nu corespundeau principiilor de bază ale reciprocităţii absolute, pe baza cărora trebuiau, conform înţelegerii iniţiale, să fie încheiate tratatele. Articolele obligau Statele Unite să nu perceapă taxe de export pe produsele ce plecau din porturile lor spre Indiile Occidentale. În schimb, Franţa se obliga doar să nu pretindă taxa de export la melasă, adică la produsul acela dulce, vâscos, care apare în procesul de producţie al zahărului.

— Atunci cum rămâne cu reciprocitatea*?* întrebă Arthur Lee.

— Noi înşine am propus această formulare a ambelor articole, declară Franklin. N-aş vedea vreun al produs de export pe care Indiile Occidentale l-ar putea livra Americii.

— Asta poate acum - răspunse Arthur Lee - dar nimeni nu poate garanta că aşa va rămâne în vecii-vecilor. Şi eu cred că tratatul trebuie să dureze.

Gérard cel calm, de o atât de diplomatică politeţe, se înfurie.

— Vă mai atrag încă o dată atenţia, *monsieur,* că propunerile de modificări pe care le faceţi abia în ultima clipă periclitează tratatul. Nu e de loc exclus ca maiestatea-sa să se plictisească de întreaga chestiune, dacă cereţi acum deodată alte completări la clauza cu melasa, şi vă spun cinstit că şi conţii Vergennes şi Maurepas s-au săturat până-n gât de toată această tocmeală.

Arthur Lee stătea în picioare cu braţele încrucişate, cu bărbia în piept, cu fruntea repezită înainte.

— Nu e vorba de adăugiri noi la clauza cu melasa - spuse el - este vorba de principiul reciprocităţii, de suveranitatea Statelor Unite.

— Scuzaţi, *monsieur* - replică Gérard - cred că regele Franţei a făcut destul prin aceea că s-a declarat gata să apere suveranitatea Statelor Unite cu flota şi armata sa. Pot să vă asigur că regele n-a avut intenţia să pună în discuţie suveranitatea Americii prin clauza privitoare la reciprocitate în exportul de melasă.

Franklin, cu o extraordinară stăpânire de sine, spuse:

— Este vina mea, *monsieur* Gérard. Ar fi trebuit să-i dau ocazie lui *monsieur* Lee să-şi expună obiecţia mai întâi faţă de noi. Cred că astfel n-ar fi expus-o acum.

— Vă înşelaţi, doctor Franklin, protestă *Mr.* Lee. Dar, oricum ar fi - continuă el - niciodată nu voi semna tratatele în forma aceasta. Aşa cum este redactată acum clauza melasei - şi vorbesc în numele Congresului Statelor Unite - este inacceptabilă.

Monsieur Gérard îl privi pe Franklin plin de compătimire şi de respect. În nici un caz nu voia să lase să se prăbuşească pactul pentru care se cheltuise atâta îngăduinţă, răbdare şi vicleşug, din cauza lipsei de înţelegere a istericului cu care un Congres, după câte se vedea nu prea priceput în ale guvernării, îl asociase pe venerabilul doctor Franklin.

— Am găsit o soluţie, anunţă el. Vă temeţi - se adresă el lui Arthur Lee - că nu cumva Congresul să se formalizeze de clauza cu melasa*?*

— Desigur, *monsieur,* răspunse agresiv *Mr.* Lee.

— V-ar fi de ajuns - întrebă *monsieur* Gérard - dacă v-aş comunica în numele contelui Vergennes, printr-o scrisoare anexă, că pentru cazul când Congresul n-ar ratifica clauza cu melasa, celelalte clauze vor rămâne totuşi în vigoare*?*

— Aţi fi dispuşi - întrebă Arthur Lee - să încheiaţi un tratat separat în privinţa melasei?

— Am fi, răspunse *monsieur* Gérard.

— Vă luaţi răspunderea*?* întrebă insistent Arthur Lee.

— Îmi iau răspunderea, replică Gérard.

— Şi veţi declara în scrisoare că ea face parte integrantă din tratate?

— Am s-o declar, afirmă Gérard.

— Oare am înţeles bine, *monsieur*? - rezumă Arthur Lee - chiar dacă Congresul va refuza, precum mă tem, să renunţe la taxele de export pentru toate produsele noastre în schimbul abrogării din partea dumneavoastră a taxei de export la melasă, restul clauzelor din tratatul comercial vor rămâne neatinse, fără a mai vorbi de tratatul de alianţă ofensiv-defensiv, care va rămâne valabil aşa cum este, cu toată respingerea articolelor XII şi XIII, respectiv a clauzei melasei din tratatul

comercial? Asta aţi vrut să spuneţi.

— Întocmai, *monsieur* - răspunse Gérard şi adăugă cu o uşoară nerăbdare - aprobat, acceptat, de acord.

— Asta îmi ajunge, afirmă Arthur Lee şi lăsă în jos braţele.

— Va să zică a fost lichidat şi acest *punctilio,* încheie Franklin.

Monsieur Gérard le mai promise o dată că-i va înştiinţa imediat ce documentele vor fi gata de semnare, şi-i rugă să fie pregătiţi pentru poimâine. Apoi îşi luă rămas bun.

— Vedeţi, domnilor - spuse Arthur Lee după ce rămaseră singuri - chiar şi greutăţile cele mai mari pot fi învinse cu puţină răbdare şi rezistenţă.

Două zile mai târziu, la 5 februarie, Franklin scoase la lumină haina sa grea albastră de catifea de Manchester, pe care o purtase pe vremuri, cu mulţi ani în urmă, în faţa consiliului secret de coroană, când procurorul coroanei, Wedderborn, îl ocărâse atât de nemilos şi nici unul din cei treizeci şi cinci de domni din consiliul de coroană nu-i luaseră apărarea.

Îmbrăcat cu haina aceasta porni spre Paris, însoţit de William. Se opri mai întâi la Dubourg. Îl trimisese ieri pe William să se intereseze dacă bolnavul putea să se scoale şi să se deplaseze la minister. Doctorul îşi manifestase îngrijorarea, dar Dubourg declarase autoritar că nu-şi schimbă intenţiile. Îl găsise într-adevăr înconjurat de medic, infirmier şi valet, îngrozitor de prăpădit, dar cu trupul şubred îmbrăcat în haina de gală.

Aspectul solemn al lui Franklin în haina lui albastră îl emoţionă, puse întrebări şi Franklin răspunse:

— Oricine trebuie să se străduiască - povesti el în felul său domol - să aleagă haina potrivită pentru ocazia şi locul potrivit. Asta am învăţat-o de la Carol cel Mare. Când s-a dus la Roma, la încoronare, s-a transformat dintr-un simplu franc într-un patrician roman.

Apoi povesti istoria hainei sale albastre şi, mângâind drăgăstos catifeaua bogat brodată, spuse:

— Vezi, prietene dragă, îi datorăm hainei o compensaţie.

Dubourg zâmbi, dădu din cap cu convingere şi avu un acces de tuse care-l slăbi mult.

Doctorul preveni încă o dată pe Dubourg să nu iasă pe o zi de iarnă atât de urâtă. Dar Dubourg dădu supărat din mână şi se pregăti să plece.

Sosi însă, cu sufletul la gură, un curier din partea lui *monsieur*

Gérard. Fusese până la Passy, apoi venise în goană de acolo încoace. *Monsieur* Gérard comunica lui Franklin că semnarea trebuia amânată pentru a doua zi, din motive pe care doctorul le va găsi în scrisoarea alăturată. Îl dezbrăcară pe decepţionatul Dubourg şi-l puseră în pat. Franklin promise să vină să-l ia în ziua următoare. Dar le era tuturor clar că, după sforţările făcute, îi va fi imposibil să se scoale în ziua următoare şi să-l însoţească pe Franklin.

Cauza pentru care trebuia să se amâne semnarea era următoarea: *monsieur* Paillasson întocmise cele două documente în câte două exemplare. Folosise preţiosul pergament pe care se scriau de obicei documentele de stat şi le întocmise cu toată grija pentru care era atât de preţuit. Când însă Louis reciti atent documentele, găsi că în tratatul comercial şi de prietenie, la pagina 3, rândul 17, un punct era astfel făcut încât putea fi luat drept o virgulă. Louis ceru ca pagina să fie scrisă din nou şi apoi să i se prezinte încă o dată documentele. În felul acesta mai câştiga o zi şi spera că în cursul acestei zile se va întâmpla ceva care să împiedice totuşi semnarea definitivă.

Nu se întâmplă nimic. Din contră, *monsieur* Paillasson îşi scrise încă o dată pagina cu răbdare, în aşa fel încât chiar şi ochiul cel mai critic să fie obligat să considere punctul de la rândul 17 ca punct şi nimic altceva. *Monsieur* Vergennes se prezentă din nou, plin de răbdare, în faţa lui Louis cu ambele documente şi cu împuternicirile ce trebuiau semnate. Acesta suspină şi spuse:

— Ei da, ei bine, şi semnă.

Vergennes înmână de îndată toate documentele lui *monsieur* Gérard, împreună cu o împuternicire din partea lui, şi deci şi a regelui, de a semna şi parafa tratatele de stat 1778/32 şi 1778/33.

La 6 februarie, exact la ora cinci după masă, cei trei emisari însoţiţi de William Temple se întruniră la *Hôtel Lautrec,* în camera de lucru a lui *monsieur* Gérard. Doctorul Franklin purta tot haina sa albastră; doctorul Dubourg însă nu-l mai putuse însoţi.

Tratatele erau pregătite pe masă, lângă ele se afla sigiliul regelui. La o altă masă mai mică aştepta secretarul lui *monsieur* Gérard.

— Da, doctore Franklin - spuse *monsieur* Gérard, şi părea foarte bine dispus - a sosit momentul. Dacă sunteţi de acord, trecem imediat la semnare.

Dar Arthur Lee îl reţinu cu o mişcare energică a mâinii. Îl privi pe Franklin şi, cum acesta tăcea, spuse:

— Cred că ar trebui mai întâi să facem un schimb de împuterniciri şi legitimaţii de acreditare.

— Avem acreditările? întrebă cu jumătate glas Franklin şi William începu să le caute.

Monsieur Gérard, foarte rece, spuse secretarului:

— Pêcheur, arătaţi domnilor împuternicirea mea.

Arthur Lee o citi cu atenţie. Apoi îi întinse numirea sa.

— Mulţumesc, spuse *monsieur* Gérard fără s-o privească.

Dar Arthur Lee declară cu severitate:

— Îmi permit, domnule secretar de stat, să vă atrag atenţia că posed două împuterniciri. Mă aflu aci atât în calitate de trimis plenipotenţiar al Congresului pe lângă Curtea din Versailles, cât şi în calitate de trimis plenipotenţiar pe lângă Curtea din Madrid. Consideraţi mai just, *monsieur*, să-mi pun semnătura alături de clauza secretă privitoare la eventualitatea intrării în pact a Spaniei, după ce voi fi semnat tratatele în întregul lor, sau să mă mulţumesc să semnez tratatele şi să adaug la semnătura de pe tratatul de prietenie caracterul dublu al funcţiei mele?

— Adăugaţi caracterul dublu al funcţiei, îl sfătui prietenos Franklin.

— Da, faceţi aşa, opinie Gérard.

— Deci am rezolvat şi asta, spuse Arthur Lee. Acum se pune însă întrebarea, cum traduc cel mai bine în franceză titlul meu „Consilier juridic cu drepturi depline". Cred că un simplu *„Conseiller des droits"* ar fi cel mai apropiat de sensul englez.

— Permiteţi-mi, *monsieur,* să vă încredinţez că maiestatea sa preacreştină nu va contesta tratatul, indiferent cum l-aţi semna, răspunse Gérard.

— Mulţumesc, zise Arthur Lee. Atunci n-ar mai rămâne decât un ultim preliminariu de îndeplinit. Vă rog să prezentaţi acea scrisoare care, conform înţelegerii noastre, completează ca parte integrantă tratatele, vreau să spun scrisoarea cu privire la reciprocitatea valabilă în toate cazurile în reglementarea taxelor vamale la exportul de melasă şi a celorlalte.

— Pécheur, vă rog prezentaţi scrisoarea, spuse *monsieur* Gérard.

În timp ce Arthur Lee studia scrisoarea, *monsieur* Gérard spuse către ceilalţi doi domni*:*

— Am datoria să vă cer încă o dată cu insistenţă, din partea contelui Vergennes, să nu se afle nimic despre încheierea pactului, înainte de a fi ratificat de Congres. Prin aceasta amânăm războiul cu câteva săptămâni, care ne sunt absolut necesare pentru completarea înarmării noastre. Trebuie să repet că asigurarea tăcerii dumneavoastră a fost şi este condiţia preliminară a tratatului. Contele Vergennes nu cere nimic în scris. El se mulţumeşte cu cuvântul dumneavoastră, doctore Franklin.

Franklin plecă uşor capul.

Arthur Lee nu spuse nimic, ci se retrase lângă cămin, încrucişându-şi braţele.

— Dacă sunteţi dispuşi, *messieurs* - spuse *monsieur* Gérard - putem semna.

Documentele se aflau pe o masă nu prea mare. *Monsieur* Gérard se aşează pe un scaun de partea mai îngustă a mesei, doctorul Franklin stătea de cealaltă parte, cu ambele mâini sprijinite de masă, Arthur Lee lângă cămin, iar Silas Deane alături de el. William Temple stătea modest lângă secretarul Pêcheur. Acesta încălzi ceara de parafat şi o picură pe primul document. *Monsieur* Gérard puse sigiliul şi semnă primul exemplar.

Franklin privi la pendula din perete. Era ora 5 şi 22 de minute.

Stătea de partea îngustă a mesei, cu mâinile mari, roşii, uşor rezemate de ea, părul rar cădea pe haina albastră costisitoare, şi privea mâna lui *monsieur* Gérard, o mână albă, îngrijită, cum sigila şi semna de patru ori. Îi creştea inima de bucurie. Aceasta, tocmai clipa aceasta o aşteptase atât de mult, 6 februarie, ora 5 şi 22 de minute. Afară era lapoviţă, în casă ardea un foc bun, lumânările răspândeau o lumină plăcută, secretarul Pêcheur încălzea ceara de sigilat, iar *monsieur* Gérard semna şi sigila. De dragul acestei clipe pornise el, Franklin, într-o călătorie atât de anevoioasă peste ocean, de dragul acestei clipe jucase timp de paisprezece luni de zile comedia filozofului rustic din Vestul sălbatic, cu blană şi haină cafenie, răspunsese cu răbdare la mii de întrebări neghioabe, avusese la Gennevilliers o convorbire vicleană şi nesăbuită cu femeia aceea frumoasă şi nesăbuită, cu mască albastră. Şi acum, în sfârşit, omul acesta semna, apoi va semna şi el, iar după aceea multe vase franceze vor porni în larg, cu multe tunuri şi mulţi oameni, mulţi francezi vor muri pentru ca Anglia să recunoască independenţa Americii. Regele, în numele căruia acest domn elegant semna tratatele, nu era prea deştept, dar înţelesese că era periculos să semneze un pact cu tânăra republică, duşmana oricărei autorităţi despotice. Tânărul Louis, grăsunul, se apărase cu mâinile şi picioarele să nu semneze convenţia, nu voise să recunoască independenţa celor treisprezece state, locuitorii lor erau în ochii lui nişte rebeli; spusese nu şi iar nu. Era un rege absolut, rege al Franţei, nu răspundea faţă de nici un parlament, putea face ce voia. Dar, după cum se vedea, totuşi nu putea face ce voia, ci trebuia să facă ceva ce nu voia. Ceea ce era denumit în mod curent istorie mondială era mai puternic decât el şi-l dirija. Istoria avea deci o raţiune care obliga oamenii, de voie sau de

nevoie, să se mişte într-o anumită direcţie. Bătrânul doctor privea cum mâna lui *monsieur* Gérard semna şi sigila, semna şi sigila, şi se simţea grozav de fericit şi totuşi ştia, în mijlocul fericirii sale, că era o nebunie dacă cineva îşi închipuia că făureşte singur istorie, şi mai ştia că rolul fiecăruia este supus legilor mersului înainte al omenirii. Că la urma urmei un om mare era silit să facă acelaşi lucru ca şi unul mic, doar poate mai repede sau mai încet, şi cel ce o făcea fără voie realiza tot atât cât cel ce o făcea de voia lui.

Monsieur Gérard era pe sfârşite cu îndeletnicirea lui. Spuse politicos*:*

— Vă rog, doctore Franklin, şi-i indică fotoliul de pe partea mai largă a mesei.

Dar Franklin se aşeză pe scaunul mic pe care şezuse *monsieur* Gérard. *Monsieur* Pêcheur încălzi ceara de sigilat şi se pregătea s-o picure pe document. Dar atunci se înghesui plin de zel William Temple. Voia să ajute la semnare, doar pentru ce altceva venise? Iar Franklin sigilă şi iscăli. Scrise cu grijă B. Franklin şi de la B trecu artistic la F, îşi scrise numele cu multe înfloriturişi sigilă cu inelul; era un sigiliu delicat cu spice, doi lei, două păsări şi un animal legendar. De cealaltă parte a mesei privea *monsieur* Gérard: domnii Deane şi Arthur Lee stăteau lângă cămin privind şi ei.

Apoi semnă Silas Deane. Se apropie de masă fericit şi grăbit şi se aşeză pe scaun. Tânărul Temple îl ajută îndatoritor, încălzi ceară, îi întinse până. Silas Deane spuse de mai multe ori din toată inima: „Mulţumesc” şi-şi aşternu numele gros şi citeţ lângă sigiliu. Apoi privi îndrăgostit şi fericit documentul şi semnătura sa. Înghiţise multe amărăciuni în ultimul timp, dar simţea că bucuria clipei acesteia îl răsplătea din plin. Omul cel rău de acolo, care-i urmărea atât de încruntat mişcările, care îl hăituise ca zece draci şi-l calomniase cu o pană otrăvită, nu-l putuse totuşi împiedica să se afle acum aici în calitate de participant la convenţia cu maiestatea-sa preacreştină şi să-şi pună semnătura şi sigiliul pe tratatul cel mai de seamă al ţării sale şi al secolului. Semnă şi sigilă; acum era scris negru pe alb şi fiecare putea citi: Silas Deane.

Apoi se apropie cu paşi măsuraţi de masă Arthur Lee. Cu faţa aspră, hotărâtă, se aşeză ţeapăn, crispat. William Temple vru să-i ajute, dar Lee spuse sever:

— Mulţumesc, domnule Franklin, pot s-o fac şi singur.

Trecu destul de mult timp până puse pe cele patru documente sigiliul, numele său, titlul, dubla sa calitate. Proceda cu grijă, francezii erau parteneri nesiguri, nu avea nici cea mai mică încredere în ei şi cel

puţin el voia să fi făcut totul ca să le taie posibilitatea de a încălca tratatul. Ceilalţi, colegii săi, în loc să urmărească actul semnării, aşa cum ar fi fost de datoria lor, trăncăneau cu francezii şi singurul care părea să se intereseze de gesturile sale era puşlamaua îngâmfată de William. Nu numai că nu-l priveau, dar îl mai şi deranjau în timpul semnării cu convorbirea lor frivolă, dusă cu jumătate de glas.

Trase fără să vrea cu urechea.

— Aţi parcurs un drum lung, doctore Franklin - spuse *monsieur* Gérard - un drum greu, dumneavoastră şi americanii dumneavoastră, iar eu mă bucur că v-aţi atins scopul şi că documentul acesta a fost semnat şi parafat.

Dar Franklin răspunse:

— Nu eu am dus la realizarea acestui document, *monsieur,* ci victoria de la Saratoga.

Arthur Lee, în timp ce scria *Conseiller des droits,* îşi muşca buzele plin de dispreţ pentru atâta falsă modestie.

Între timp, *monsieur* Gérard declară:

— Nu, nu, doctore Franklin, fără atitudinea dumneavoastră inteligentă de espectativă şi fără extraordinara dibăcie tactică cu care aţi dus conversaţia cu regina, n-am fi reuşit niciodată să-l convingem pe regele nostru să-şi dea consimţământul.

Arthur Lee apăsă mai tare şi mai aprig linia lui T. Francezii aceştia confundau totdeauna America cu Franklin. De parcă acest bătrân desfrânat ar fi reprezentat tânăra, virtuoasa republică. Dacă era vorba ca vreun american să reprezinte întreaga ţară, care altul era mai nimerit decât Richard Henry, fratele său, Richard Henry Lee, care prezentase proiectul pentru declaraţia de independenţă? Iată cum îngâmfarea doctorului *honoris causa* şi judecata strâmbă a francezului îi înveninau chiar şi clipa aceasta când semna, în numele ţării sale, minunatul tratat.

Terminară. Priviră cu toţii în tăcere cum *monsieur* Pêcheur aplică ceremonios şi atent pe documente sigiliul cel mare al regelui.

Gérard puse în mâna lui Franklin cele două copii destinate Congresului. Franklin le trecu mai departe lui William Temple, fără a le acorda atenţie. Arthur Lee ar fi preferat să preia el însuşi paza acestor documente atât de preţioase, dar trebui să le lase pe mâna fluşturaticului tânăr.

— Scrisoarea, aminti el cu vocea răguşită.

Deoarece ceilalţi îl priveau fără să înţeleagă, lămuri:

— Scrisoarea despre articolele XII şi XIII. Probabil că fără observaţia

lui s-ar fi uitat de importanta scrisoare.

Apoi îşi luară rămas bun de la *monsieur* Gérard.

Pe culoarele hotelului *Lautrec* circulau multe persoane, totuşi, de îndată ce părăsiră camera lui *monsieur* Gérard, Silas Deane, fără a ţine seama de atenţia pe care o stârnea, apucă mâna lui Franklin şi o scuturâ îndelung:

— O zi mare, o zi istorică, spuse el, şi: Vă mulţumesc, doctore Franklin, toată America vă este nespus de recunoscătoare.

Era vizibil emoţionat, avea lacrimi în ochi. Arthur Lee, scârbit de sentimentalismul deplasat al individului, nu putu suporta să mai rămână cu ceilalţi doi. Refuzând să se urce în trăsura lui Franklin, plecă pe jos.

Franklin îl duse mai întâi pe Silas Deane acasă, apoi nu plecă la Passy, ci la doctorul Dubourg. Ceru lui William să-i dea tratatele şi-l lăsă să aştepte.

Dubourg se schimbase îngrozitor de pe o zi pe alta. Se părea că sforţările şi emoţiile epuizaseră ultimele sale puteri. Abia mai putea vorbi, trebui să facă o sforţare ca să-şi întoarcă capul, cu privirea stinsă, către prietenul său.

Franklin se apropie încet de pat.

— Am reuşit, bătrâne, spuse el şi-i întinse documentele.

Dubourg întinse o mână ca de ceară, păroasă, dar nu putu ţine documentele, îi căzură pe cuvertură. Franklin luă tratatul de prietenie şi i-l ţinu dinaintea ochilor. Dubourg întinse mâna, nu mai putea citi, dar pipăi sigiliul cel mare al regelui.

Franklin trebui să vorbească aproape numai el. Îl lăudă pe prieten; această alianţă binecuvântată era, în cea mai mare măsură, opera lui. Vorbi cât se poate de clar, cu vocea scăzută, aproape de urechea lui Dubourg şi, pentru ca acesta să înţeleagă mai bine, vorbi în franceză.

— Vorbeşte englezeşte, ordonă însă cu greutate Dubourg.

Atunci Franklin, dându-şi seama că vizita lui măcina şi ultimele puteri ale lui Dubourg, luă tratatele să le strângă, să plece şi să-şi lase prietenul să se stingă în linişte. Dar Dubourg îl reţinu cu gesturi nerăbdătoare. Mai pipăi o dată tratatele şi spuse cu un efort teribil:

— *Quod felix fastumque sit*, - care să aducă noroc şi fericire.

Tot nu-l lăsă pe Franklin să plece. Se părea că mai avea ceva să-i spună. *Eulogium Linnaei*, bolborosi el. Franklin înţelese. Dubourg, a cărui ocupaţie preferată fusese totdeauna botanica, îi povestise că lucra la un studiu despre Linné, cel mai mare botanist al epocii, care murise de curând.

— Să iau lucrarea cu mine? S-o traduc? întrebă Franklin.

Dubourg schiţă parcă un da din cap.

— Am s-o fac cu plăcere, spuse Franklin.

Prietenul tradusese cu entuziasm multe din lucrările lui şi Franklin se bucura să poată să se revanşeze.

— De îndată ce o să-ţi fie mai bine - spuse el - îmi dai lucrarea. Atunci o discutăm cuvânt cu cuvânt şi o traducem.

Era convins că n-o să mai apuce, dar îşi promise să publice în orice caz studiul în limba engleză.

Totuşi doctorul Dubourg, în sinea lui, ştia că-l vedea pentru ultima oară pe Franklin şi voia să fie sigur. Îl reţinu din nou şi acesta trebui, împreună cu servitorul şi cu infirmierul, să se apuce să caute manuscrisul. Dubourg se linişti abia când văzu *Eulogium*-ul în mâna prietenului său.

Franklin frunzări manuscrisul.

— E scris foarte citeţ, îl asigură el şi promise: Am să tipăresc eu însumi acest *Eulogium* în engleză şi franceză.

Faţa galbenă, scofâlcită, pe care Franklin ştia că n-avea s-o mai vadă, se lumină.

Franklin se înapoie la Passy cu ambele tratate şi necrologul lui Linné în buzunarul hainei sale albastre brodate.

CUPRINS

PARTEA A DOUA ALIANŢA....4
CAPITOLUL I....5
LUNGA AŞTEPTARE....5
CAPITOLUL II....68
Î N T Â L N I R E A....68
CAPITOLUL III....119
O B Ă T Ă L I E C Â Ş T I G A T Ă....119
CAPITOLUL IV....196
S E M N A T Ş I P A R A F A T....196

Redactor responsabil: BIANCA DUMITRAŞCU
Tehnoredactor: ION TUDOR

Dat la cules 22.09.1965. Bun de tipar 19.02.1966. Apărut 1966.
Tiraj 70.160 ex. Broşate 67.080 ex. Legate $^{1}/_{1}$ 3.080 ex.
Hârtie tipar de 50 g/m^2. *Format 700 × 920/32. Coli ed. 16,96.*
Coli tipar 12. A nr. 10.119/1965.
C.Z. pentru bibliotecile mari 83
C.Z*. pentru bibliotecile mici 83-31=R*

Tiparul executat sub comanda nr. 50801 la
Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”,
Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România